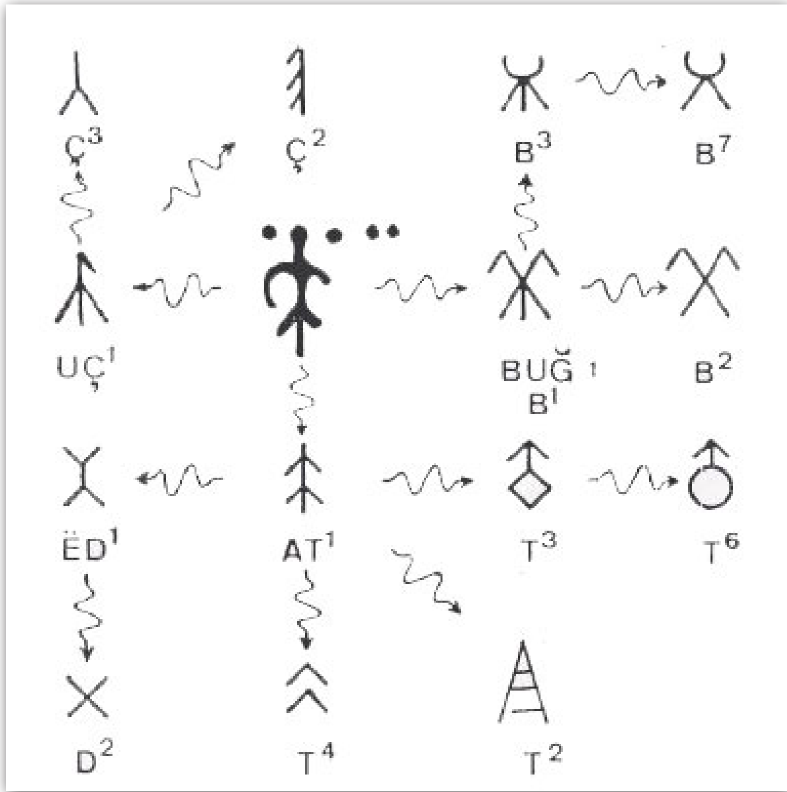
Erol KARABULUT

Bilge Atalar'dan günümüze
Büyük bir felsefenin şahlanışı: Urqun Yazıtları

URQUN (ORHUN) YAZITLARI "YENİDEN"

Orhun'un Anlam Bütünlüğü Analizi

"Bu memleket dünyanın beklediği, asla unutamadığı bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin yıllık bir Türk beşiğidir. Beşiği rüzgarlar salladı beşikteki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı, o çocuk tabiatın yıldırımlarından, şimşeklerinden, kasırgalarından evvela korkar gibi oldu, sonra onlara alıştı, onları tabiatın babası olarak tanıdı. Onların oğlu oldu. Bir gün o tabiat çocuğu tabiat oldu simsek, yıldırım, güneş oldu, Türk oldu. Türk budur, yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir." Gazi Mustafa Kemal Atatürk

"Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır"

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Bilge Atalar'dan günümüze
Büyük bir felsefenin şahlanışı: Urqun Yazıtları
URQUN (ORHUN) YAZITLARI "YENİDEN"
Orhun'un Anlam Bütünlüğü Analizi
Erol KARABULUT

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16997
Genel Yayın Yönetmeni: .....
Kapak Resmi: K.Mirsan:
Süvari-T kavramından oluşmuş olması muhtemel
Tamga ailesi (Bolbollar kitabından çizim)
Resim altı: Kültigin Yazıtı'nda Türkleri tanımlayan satır
Redaksiyon: .....
Baskı - Cilt: .... Matbaacılık
Adres:...............
Sertifika No: ....
Baskı: Kasım 2019
Bu kitabın tüm yayın hakları .... aittir.
Tanıtım ve referans için yapılacak alıntılar dışında
çoğaltılamaz, Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.
ISBN ....

............YAYINCILIK
Adres:..................

İletişim: ....
www................com

Erol KARABULUT kimdir?

1971 Denizli doğumlu olan Erol Karabulut, İ.Ü. İktisat Fakültesi (İngilizce) bölümünü bitirdi.
İKTİSAT Gazetesi ve DÜNYA Gazetesi'nde muhabir ve araştırmacı olarak çalıştı.
Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) Araştırma Geliştirme Birimi, Ekin Grubu Araştırma Birimi, Turizm Gazetesi ve Resort Dergisi'nde çalıştı.
Son dönemde Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB) Araştırma Birimi'nin yöneticiliğini yapan Karabulut, 2015 yılında Turizmdatabank'ı faaliyete soktu.
Karabulut aynı zamanda; Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED), Ege Turistik İşletmeler ve Konaklamalar Birliği (ETİK) ve Alanya Turistik İşletmeciler Derneği (ALTİD) gibi sektör yapılarına yayın ve araştırmalar konusunda hizmet verdi.

Erken Türk ve Dünya Tarihi üzerinde de kitapları, araştırmaları, romanları bulunan Karabulut, bu çalışmalarını www.kulturakisi.com adresinden yayınlamaktadır.
Kitapları:
- Töreden Cumhuriyet'e: "Türkiye Cumhuriyetinin Gelecek 100 yılı", 2017
- Türkiye ekonomisi için yeni bir gelişme modeli: "Hücresel Devrim", 2018
- Bir Tarih ve Bilim Kurgu Roması: "Parola ISIS", 2019/2020

URQUN (URHON) YAZITLARI "YENİDEN"
Orhun'a anlam-bilimsel bakış

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Büyük bir felsefenin şahlanışı: Urqun Yazıtları

“Atalarımızın, kendilerine olan inancı ve imanı (İSÎG), o kadar yüksektir ki, atalarının kurduğu düzeni, devleti; semavi (Tanrısal) bir felaketten başka, hiçbir şeyin bozamayacağına olan inançları, çok sağlamdır”, diyor O.N.Tuna bir eserinde.

Ve şöyle diyor atam: “Sahip Tanrı bize basmasa ve böylece altımızdaki yer delinmese, ey Türk milleti senin anayasanı kim iptal edebilir ve milletlerin liderliğini Türk milletinden kim alabilir?”

𐰖𐰀𐰑𐰴𐰔𐱅𐰺 : 𐰉𐰽𐰢𐰽𐰀 : 𐰽𐰀𐰑𐰃(𐰸)𐰺𐱅 : 𐰴𐰇𐰤𐰢𐰃𐱅 : 𐰴𐰖𐱅𐰚 : 𐰉𐰆𐰣) : 𐰇𐰔𐰤 :
𐰴𐰖𐱅𐰖𐰔𐰤 : 𐰞𐰢𐰀𐰗𐰗𐰺

Üze (ÖZE): Te□ri: Basmasar: Asra: Yir: Te(İ)linmeser: Tür(Ü)k: Bodun: İli□in: Törü□in: Kim Artatı (UR-TUTI): Udaçı (BUD-UÇI): Erti

İşte bu yüzden; Urqun (Orhon) Yazıtlarında da görünen bu gerçeği, anlamak ve yeni kuşaklara aktarmak zorundayız.
Mustafa Kemal Atatürk ile canlanan bu iman ve inanç gücü ve tarihimizi kavrama süreci tamamlanmalı, yeni çağlara hazırlanmalıyız.

Keşfinden bugüne kadar geçmekte olan 130 yıldır, Türk ve dünya tarihinin, en çok konuşulan ama yeterince anlaşılamayan ata mirasıdır Urqun (Orhun) Yazıtlarımız.
Başta İskandinav, Alman, Rus bilim insanlarının deşifre ettiği yazıtlarımıza biz Türkler de geç kalmadık.

Ama ne var ki, yazıtların dili, anlatılan tarih ve kişiler, bizim olmasına rağmen V.Thomsen ve takipçilerinin yaptığı çevirilerdeki; doğrular, yanlışlar ve eksiklikler halen, inatla devam ettirilmektedir. Oysa Thomsen, bu eksikliğini hep söylemiştir!
Tüm dünyanın “Türklerin” dediği bu bengü taşlarımızı çok iyi çözmek ve anlamlandırmak zorunda olmamıza rağmen, ortaya konan farklı ve yeni analizleri, görmezlikten geldik, geliyoruz!
Orhon (URQUN), yalnız üç beş taştan ibaret değildir.
İçinde, bugüne kadar yazılamamış erken Türk tarihinin izleri, kelimeleri, anlamları yüklüdür.

Özetle bu kitapla şunları amaçlıyoruz:
Orhon’da anlatılanları; hem genel kabul gören hem de farklılık arz eden çözümlemelerle yanana koyarak, Türk tarihinin gerçeklerine ulaşmak istedik.

Amacımız; hem gramere farklı bir bakış açısı getirmek hem de yeni kuşak araştırmacılara fikir vermektir ki, gelecekte bu gerçeklerle yüzleşecek, ortak ve yaşanabilir bir dünyayı kuracak olan onlardır.

Ve ilkin kendi atalarını iyi tanımak durumundadırlar. Buna hakları vardır. Mahrum bırakılmamalıyız.

Yaptığımız incelemeye göre ana tezimiz şudur:

Orhon yazıtları, başarılı dilbilgisi oluşumuna rağmen, tam manasıyla okunamamıştır. Türk dili, kültürü, dili, tarihi, inancı ve töresi bilinmeden de deşifre edilemez.

Ve gördük ki, akademik araştırmalar dışında yapılan bazı çalışmalar; tüm eksiklerine rağmen, kendi içinde tutarlı ve birleştirici yanlara sahiptir. Yani; Orhun'da çok farklı bir mana bütünlüğü vardır, bunu topyekün ortaya koymak durumundayız.

Bununla yapmak istediğimiz; birinin diğerine tercihi değil, genç araştırmacı ve akademisyenlerin yeni çalışmalarla, bir sentez oluşturmasına katkıda bulunmaktır.

Tarihi analizlere geçmeden önce, Orhon'daki mirasımızın anlaşılmasında katkıda bulunan; başta V.Thomsen, Ş.Sami, N.Asım, T.Tekin, M.Ergin, A.Ercilasun, C.Alyılmaz, E.Aydın, V.Gabain, W.Radloff, N.Orkun ve K.Mirşan gibi onlarca değerli araştırmacıya saygılarımızı sunarız.

Ayrıca, bu eserin yeniden analizinde, ata mirasına sahip çıkma cesaretini gösteren; Turgay Tüfekçioğlu, Feyzullah Uygur'a ve yine bu anlayışla, bu satırları okumakta olanlara…

Ve elbette; bu gerçekleri defalarca dinleme, okuma, anlama ve düzeltme nezaketinde bulunan sevgili eşim Ayten ve kızım Gonca'ya da sonsuz teşekkürler
Saygılarımda

Erol Karabulut
Antalya, 2019

BÖLÜM 1:

Urqun Yazıtları üzerine kısa bir değerlendirme

Tük Dili'nin önündeki açmazlar ve bakışımız

Rahmetli Prof. Osman Nedim Tuna, Altay Dilleri Teorisi adlı çalışmasında; Türk dilinin yaşını, tahminen 9.350 yıl olarak hesaplamıştır. Yani D.Ö 7.000-7.500'ler. Benzer tahmini, rahmetli Türkolog Kazım Mirşan da yapmıştır, yıllar sonra…
Şu anı ya da anektod, çok önemlidir:
Bir akşam, Prof. Dr. Osman Nedim Tuna ile Prof. Dr. Fikri Sertkaya arasında geçen konuşmada, rahmetli Nedim Tuna şunları söyler:

"Ben 27 yıl Amerika'nın Pennsylvania Üniversitesinde çalıştım*. Peki, beni oradan ne için uzaklaştırdılar biliyor musunuz?
İngilizler, Amerikalılar, Batı dünyası ve İsrail Türkiye'nin doğusunda hayali bir devlet kurmak istiyorlar. Ona da 3000 yıllık bir geçmiş yaratmak istiyorlar. İşte bu Sümer-Türk münasebetleri ispat edilirse ve ortaya konulursa o zaman Doğu Anadolu daha eski bir Türk yurdu olmuyor mu?
Bundan dolayı oradaki Yahudi hocalar bana tahammül edememiştir."

Osman Nedim Tuna'nın başına gelenler; Atatürk'ün Türk Dili ve Tarih Tezi'ni takip eden diğer aydınların; mesela rahmetli Kazım Mirşan'ın da başına gelmiştir.
Öyle ki bugün, Türk Dili ve Tarihi ile ilgilenen akademik kadrolar; ne, asistanı oldukları Prof. Osman Nedim Tuna'yı, ne de ünvansız Türkolog Kazım Mirşan'ı görmektedirler.
Öyle ki, Ata'nın izinde olan bu iki aydının adını; yazdıkları çalışmaların, kaynakça kısmında bazen yazsalar da, içerikte kullanmamakta veya en azından onların tezlerini tenkit etmemektedirler.
Diyoruz ki Medeni Bilgiler'de bize seslenen, G. Mustafa Kemal Atatürk gibi;

"Türk milletinin dili Türkçe'dir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de, Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

Ve diyoruz ki, bize seslenen; Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacîb gibi;
"İçimizde ülkü olan… anlayış ve bilgiye tercüman olan dilimiz; insanı kıymetlendirsin ve insan diliyle saadet bulsun"
Bu saadeti, yeni kuşaklardan esirgemeyelim…

Urqun-Orhon Yazıtları üzerine kısa değerlendirme

19. ve 20. Yüzyıl dünya medeniyet tarihinin belki de üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan eseri oldu Urqun Yazıtları.

Başta İskandinav, Alman, Rus bilim insanları olmak üzere; bir çeviri ve anlamlandırma yarışına konu olan Urqun Yazıtları, bu yüzyılın da ana konularından biri olmalıdır.
İlkin Danimarkalı dil bilimci V.Thomsen'in; Fin Heyetinin tespit ve bulgularından hareketle yaptığı analizlerde, "Türklerin" dediği bu bengü taşlarımızı çok iyi çözmek ve anlamlandırmak zorundayız.

Çünkü, Asya topaklarında kendi köklerini (Hint-Avrupa ve Aryan Tezleri) arayan batı medeniyetleri, buldukları her yeni bilgiyi, doğaldır ki, kendi tarihlerine eklemeye çalışıyorlar.
İspatlayamamaktan kaynaklı, "ekleyemediklerini" de tarihi tahmin ve kabullerle bizlere sunmaya devam ediyorlar.

Çünkü, Türklerin tarihi yazıtı Urqun, yalnız üç beş taştan ibaret değildir. İçinde, bugüne kadar yazılamamış erken Türk tarihinin izleri, kelimeleri, anlamları yüklüdür.

İşte mesele de burada başlıyor…
Çünkü bu yazıtların okuması ve anlaşılmasında; batının varsaydıkları dışında, birkaç istisna hariç, alternatif bir anlamlandırma yoktur. Dahası akademik dünya, yüzlerce araştırma ve yayında, özellikle okumalarda önemli hataları düzeltmiş olmasına rağmen, anlamda, anlamlandırmada büyük oranda, alışılmışın izinden gitmeyi tercih etmiştir.

Ve, Bolbollar (K.Mirşan) Araştırması gibi bazı alternatif okuma ve anlamlandırmalar; "Bilimsel" olmadığı gerekçesiyle, göz ardı edilmektedir.

Urqun'u konu alan Bolbollar gibi Türk tarihi üzerine yaptığı onlarca farklı araştırmada ortaya konan tezler, iddialar, bilimsel değildir. Çünkü; tarihin bu erken zamanları alanında ilk defa yapılan bu çalışmalar için referans eser, kişi ve kurumların sayısı yok denecek kadar azdır.
Diğer yandan, son 100 yılda, Urqun ve Yenisey konusunda; kendi çalışmalarını bilimsel yöntemlerle yapan akademik dünyanın, referans gösterdiği kaynak sayısı da çok değildir. Özellikle, sözlük ve dil bilgisi açısından.

Anlam ve bilimsellik
Bu az sayıdaki bilimsel çalışma, iyi incelendiğinde görülecektir ki, kelime kelime okuma çözümleri, ekler ve takıların yenilenmesi, yer yön isimleri, bazı millet adlarının açıklanması gibi çalışmaların dışında anlam bakımından değişen çok fazla şey yoktur.

Fakat, bu konuda, “bilimsel” olmayan çalışma ve bazı araştırmaları da Türk ve dünya insanlarının okuması gerekmektedir.

Bize göre; Bolbollar gibi araştırmaların diğerlerinden temel farkı; Urqun çevirilerini, bugünün kavramlarından çok, geçmişin, o zamanların kavram ve koşullarına dayandırmaya çalışmasıdır.

İşte bu kitaptaki amacımız; Urqun’da satır satır ne yazıyorsa ortaya koymak, farklı okumaları, mümkünse tüm çalışmaları özetle sergilemek ve gramer kurallarına yeniden bakışı sağlamaktır.
Bununla yapılmak istenen; birinin diğerine bir tercihini oluşturmak değildir. Bunları gören, genç araştırmacı ve akademisyenlerin yeni çalışmalarla, belki de bir sentez oluşturmasına katkıda bulunmaktır.

Çünkü; Urqun gibi erken Türk tarihi konularında çalışma yayınlayanların çoğu; dil bilimci, coğrafyacı, emekli asker, mühendis, tarihçi vb mesleklerdendir. Burada önemli olan kişinin mesleği ve referansları kadar anlama ne kattığıdır.
Bize göre, Urqun Hazinesi bugüne kadar tam manasıyla açılamamıştır.
Ve bu, bir takım işidir.
1890’lardaki Fin Heyeti dışında, gerçek anlamda takım çalışması pek sergilenmemiştir.
O yüzden, Türk ve dünya tarihinin belki de yeniden yazılmasına kaynaklık edecek Urqun Yazıtları’nın, büyük bir takımla çalışılması gerekir.

Temelimiz, kültürdür
Atalarımız; Asya’dan Avrupa’nın bir ucuna, oradan okyanusu geçerek Amerika’ya, Ortadoğu, Anadolu ve dahi Akdeniz havzasına kadar yayılan çok geniş bir coğrafyada, hem yaşadılar hem de medeniyet oluşturdular.
Bu tarihi macera, yalnız Türk’ün eseri olmayıp ama onun öncülüğünde, diğerlerinin katkıları ile çoğalmış, zenginleşmiş ve dünya ortak kültürünün mayası olmuştur.

Özellikle tarihte Urqun Yazıtları olarak bilinen eserlerimiz; hem tarihsel anlatım, hem de Atalarımızın kültür değerlerinin sergilenmesi açısından büyük öneme ve anlama sahiptir.
Orta Asya'da Urqun ve Yenisey ırmakları yöresinde (günümüzün Moğolistan’ı) Türk Milleti’ne ait ÖnTürkçe/Türkçe yazıtlar var.

Bugüne kadar defalarca çevrilmesine rağmen gerçek anlamda değerlendirmeye muhtaç olan Urqun Yazıtları’nı yeni kuşaklara anlatılması ve belki de dünya tarihinin ideolojlerden bağımsız olarak yazılması şarttır.
Bu eserdeki ana ve tek amacımız; bugüne kadar yan yana getirilmemiş Urqun Çözümlerini (Deşifre) bir arada sunmak ve genç araştırmacılara yardımcı olmaktır.

Neden "yeniden" Urqun Yazıtları?

Uzun uzun akademik açıklamalar yerine özetleyelim:

1- Bu 3 yazıtın hangi tarih dilimini anlattığı tartışmalıdır.
Akademik dünyaya göre yazılma tarihleri: D.S (M.S) 725-735
"Ünvansız" bazı Araştırmacı ve Türkologlara göre:D.S (M.S) 554
(1.taş muhtemelen çok daha erkendir)

Görüldüğü gibi arada epey bir zaman farkı var ve çok şey değiştiriyor!

2- Yazıtlarda geçen kelimelerin okunması konusunda farklı görüşler olması doğaldır. Ancak bu farklar Türk tarihinin doğru anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.
Mesela; bugün Göktürk olarak kabul edilen devlet adının; bu "yanlış" okumadan kaynaklandığı söyleniyor. (iddia; Göktürk değil Ökük Türük. Gerçekte o dönemin devletinin adının Türük Bil olduğu vb). Üstelik ne Gök-KökTürk ne de Türük Bil adları, çevre ülke tarihçilerince bahsedilmiyor.

3-Yazıtlarda Türklere ait pek çok karakter özelliği anlatılmaktadır. Ama bazı çevirilerde, bu özelliklerin sıradanlaşması tehlikesi vardır.

Mesela; "Türk Milleti sen hiçbir zaman, doymuşken aç olmadın", (aç gözlü değilsin) denilen taşlarda, genel kabul gören çevirilerin "Açlık tokluk düşünmezsin" şeklinde açıklaması gibi…(Kül Tigin Güney Yüzü 8.satır)

4- Taşlarda adları anılan kağanlarımızın gerçekte hangi kağan olduğu da tartışmalıdır.
Mesela; Bumin ve İstemi Kağan gibi hakanlardan bahsedilen satırda geçenin, aslında isimler değil, bir hakanın sıfatı olduğu şeklinde.

Kül Tigin Doğu, 1.satırda: "Eçüm: Apam: Bumın: Kagan: İstemi: Kağan" ibaresinde olduğu gibi…
İki (2) çeviri denemesi var:
a) Atalarım Bumın Kağan,(ve) İstemi Kağan, hükümdar olmuş…
b) Allah'ımın Neslimin Hakanı İradesi hakan oturmuş…

5- Bir çok Türk hakan ve yöneticilerinin; bilgelik seviyeleri ve anlatım yetenekleri su götürmez bir gerçektir. Hele hele Urqun'da.
Ama çevirilerde, anlamdan çok şekilsel yaklaşımlar, bu bilgeliği gölgelemektedir.

Mesela; Bilge Atun Uquq (Tonyukuk) yazıtı Batı cephesi 5.satır sonu 6.satır başında;
"Toruk bukalı semiz bukalı ırakta (arkada) bilser, semiz buka toruk buka

tiyin bilmez ermiş tiyin ança sakındım"diyor… ama çeviriler şöyle:

a) Zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş'
b) Zayıf boğalı semiz boğalıyı kendi arkasında bilir ise, semiz boğa bunu, zayıf boğa derecesinde bilmez imiş.

Farkı görüyorsunuz değil mi?
İşte bu yüzden…

Yukarıda verdiğimiz farklı değerlendirmelerin sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, uzlaşılmaz değildir. Çünkü meseleler bizim ortak tarihimizdir. Yalnız bizim değil dünya kültür ve medeniyet tarihi açısından da hayatidir.

Yazıtları ilk kim okudu, yorumladı?
Yazıtlara giden ilk heyet Aspelin başkanlığındaki Finlandiyalı akademik bir heyetti.
1889'da Inscriptions de l'Orkhon adında eser yayınladılar.
1892 – 1899 Alman asıllı Radloff, Rus heyeti ile birlikte Urqun Yazıtlarının bir atlasını (tamgaları) çıkardı. "Atlas der Altertümer der Mongole"
Ve alfabenin Türklere ait olduğu anlaşıldı, kabul edildi.

1893: Yazıtların dilini, Danimarkalı dil bilimci Vilhelm Thomsen açıkladı. Ve tüm akademik dünya halen büyük oranda bunu referans almaktadır.
1894: W.Radloff iki büyük yazıtın ilk tercümesini yaptı.

Ve 1924-26: Necip Asım Yazuksuz. Urqun Abideleri adlı eserle ilk denemeleri yaptı.
1930'lardan sonra daha bilimsel eserler vermeye başladık. İşte bazıları: H.Namık Orkun (Eski Türk Yazıtları), Muharrem Ergin (Urqun Abideleri), Talat Tekin. (Urqun Yazıtları), Kazım Mirşan (Bolbollar), Osman Fikri Sertkaya (Göktürk Meseleleri), Erhan Aydın (Urqun Yazıtları; Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor), Ahmet Bican Ercilasun (Türk Bengü Taşları ve Türk Kağanlığı)

Çözümlemelere İlişkin Temel Notlar
Nasıl bir yol, yöntem izledik?

Bengü (ebedi) taşlarımızın daha iyi anlaşılması açısından bizler de şu yöntemi izledik:
1) Taş I (Kül (Köl) Tigin) ve Taş II (Bilge Kağan) yazıtında orijinal metinde (tamgalarda) Fin Atlası dikkate alınmıştır. Atun Uquq (Tonyukuk) yazıtında ise W.Radloff'un atlası ve V.Thomsen'in üzerinde yaptığı düzeltmeler dikkate alınmıştır.

Okumalarda; Thomsen, Radloff'un metni ve onu referans gösteren akademik çevirilerin ortak yanları (özellikle son yayınlardan olan A.Ercilasun'un kitabı) temel alınmıştır. Önemli farklılıklar da ilave edilmiştir.

3) Diğerlerinden çok önemli farklılıklar içerdiğinden, Bolbollar'daki çeviri (Çeviri 3) en sağ sütunda özellikle ayrılmıştır. Tamgaların okunduğu satırda, farklı okumaları, (…) içinde gösterildi.

4) İki temel çeviri içinde geçen temel kelime ve anlam farklılıkları notları; her bir satırın altında detaylı olarak sunulmuştur.

5)İlgili satırlara dair; yazarın, araştırmacıların bir notu var ise, en altta Çeviri Önerisi başlığı ile sergilenmiştir.

Urqun Çözümlemeleri ve Okumaları

Genel kabule göre; Türk tarihinin önde gelen bilge hakanlarından Baba İL-TERİŞ (İl-Etiriş) ve kardeşi Kapgan Kağan'ın ardından gelen mirastır Urqun Yazıtları.
İlteriş (İl-Etiriş) Kağan'ın oğulları; Kül Tigin, ağabeyi Bilge Kağan ve Bilge Kağan'ın kayın babası Atun Uquq (Tonyukuk) imzası taşıyor yazıtlarımız.
Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarını, Bilge Kağan'ın yeğeni Yollug Tigin yazdı.
Öte yandan Atun Uquq (Tonyukuk) Yazıtını da Bilge Kağan'ın kayın babası olan Atun Uquq (Tonyukuk) kendi yazdırdı.

Ve Bilge Kağan (BK: Taş II) yazıtının büyük kısmı, Kül Tigin Yazıtı'yla (KT: Taş I) aynı olduğundan, incelememiz esasen; Kül Tigin ve Atun Uquq yazıtlarına öncelik vermektedir.

Öte yandan 1936'da ilk eserini veren H. Namık Orkun, meselenin önemini şöyle özetliyordu:

"Biliyoruz ki, Urqun yazıtlarının Radloff , Melioranski ve Thomsen tarafından tercümeleri yapılmıştır. Daha sonra Necip Asım da Türkçeye çevirmiştir.
Bu tercümelerden bir kısmının tanıtma tercümesi olduğunu bildiğimiz gibi Radloff'un tercümesi de pek aceleye gelmiş ve bazı noktalar noksan veya yanlış olmuştur.
En iyi tercümeyi yapan Thomsen daha sonra metinlerdeki bazı noktaları izah ve düzeltme amacı ile 1916'da Turcica'sını çıkarmış, en nihayet de yazıtların bir ikinci tercümesini daha yapmıştır.
Türk yazıtlarını Divanı-ı Lügat-ül-Türk'ün yardımı ile tekrar elden geçirmek ve şimdiye kadar çözülemeyen veya yanlış çözülen yerleri izah etmek dedelerimizin dili olduğundan bizim için daha kolay ve en önemli vazifelerimizden birisidir."

Okuma-Deşifre Farklılıkları Üzerine

İlk çözümlemeleri yapan ve bir çok kuralı ve anlamı yerinde kullanan V.Thomsen; 3 kelime ile yola çıktığında, bu kadar derin anlamı olan bir yazıt silsilesi ile karşılaştığını belki de bilmiyordu.
Onun deşifreleri; Tengri, Türk ve Kül Tigin gibi 3 mucizevi kelime ile başladı: Ve o, yeniden yeniden deneyerek, Türk Tarihi'ne değerli işaretler bıraktı.
Elbette okuyamadıkları, anlam veremedikleri de oldu. Bunu da açıkça yazmıştır Thomsen.
Dil bilimci olmasına rağmen, oldukça ileri yaşlarda Türkçe ile karşılaştı.
Kendisinin de vurguladığı gibi; onun yanlışlıkları ve eksiklikleri vardı. Ve bize göre bu doğaldı.
Çünkü Urqun yazıtlarındaki dil; yalnızca bir Türk lehçesi ile yazılmamıştı.

Ne var ki, onun izinden giden araştırmacılar aynı bilimsel yaklaşımı pek göstermeyerek, pek çok yanlışlıkları, eksiklikleri devam ettirdi.

Ancak hemen belirtelim, Türk akademi dünyası çok sayıda düzeltme ve okuma yaparak, bu ata mirasını daha anlaşılır hale getirmişlerdir.

Ne var ki, hala çok sayıda kelime ve satır anlamında büyük karmaşa vardır.

Aşağıda bir örneğini vereceğimiz bu karmaşa, yeni nesil araştırmacılar ve araştırma gruplarınca dikkatle incelenmelidir.

Örnek: Kül Tigin Doğu 23.Satır:

1.Okuma: Yaraklıg Kantan Kelip Yana İltdi Sü□üglüg Kantan: Kelipen: Süre İltdi
1. Çeviri: "Silahlar nereden (nasıl) gelip (sizi) dağıtarak uzaklaştırdı. Mızraklılar nereden (nasıl) gelip (sizi) sürerek uzaklaştırdı."

2. Okuma: UYURUKLIG Kantan Kelip: OYUNA İltdi ESÖNİGLİG Kantın Kelipen ESÜ-ERE İltdi.
2.Çeviri: "O, kamil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı. O, örnek bir kandan gelmek suretiyle ideal bir halk yarattı."

Urqun Grameri üzerine bir not

Urqun Yazıtlarındaki harf ve kelimelerin okunmasına ilişkin; gramer-dilbilgisi kuralları yüzde yüz, tam ulaşılmış konular değildir.

Özellikle; V.Thomsen'den başlamak üzere çok sayıda akademisyen hemfikir gibi görünse de en belirgin farklılık; Türkolog, yüksek mühendis ve araştırmacı Kazım Mirşan çevirilerinde gözlenmektedir.

Öte yandan, yazıtlarımızla ilgili ilk çalışmayı yapan Şemsettin Sami de, var olan (1930'lar) gramer kuralları ile bazı sesli harflerin okunmasının tam gerçekleşemediğini söylemiştir. Ş.Sami, kitabında, okunamayan yerler ve harfler için "anlam bütünlüğüne" başvurulmasının tek yol olduğunu söylemektedir.

Diğer yandan, genelde V.Thomsen'i izlemekle birlikte, özellikle dilbilgisi konusunda bazı yanlışları da Türk akademisyenler düzeltmişler, halen de düzeltmeye çalışmaktadırlar.

İşte bu çalışmaların; yapılan tüm çeviri ve yaklaşımlarla ele alınması, bir sepetten süzülmesi gerekmektedir.

Kaşgarlı Mahmut meselesi

Son olarak, büyük dilbilimci, felsefeci, araştırmacı Kaşgarlı Mahmut'tan ve büyük eseri Divan-ı Lügat-ül Türk'ten söz etmeliyiz ki, Urqun'da kelime çözümü yapanların tamamı bu kaynağa başvurmuştur.
Yayınlanan kitapların sonuna eklenen sözlükler; genelde Kaşgarlı'ya ait olmasına rağmen, sistematik bir sözlük gibi tam belirtilmeyip, aksine detayda, dipnotlarda, üstün körü belirtilmiş olması çok şaşırtıcıdır.

Kaşgarlı Mahmut, D.S (M.S) 1072 yılında tamamlamıştır bu eserini.
Yani, Urqun'un tartışmalı dikiliş tarihlerinden; en az 350 yıl, en çok 1600 yıl sonrasında yazılmış bir esere atıfla, çeviriler yapılmaktadır.

Oysa bu taşların yazıldığı günlerin kültürü, dilbilgisi ve kelimeleri; Kaşgarlı'dan, hele hele bugünden önemli ölçüde farklı olmalıdır.

K. Mirşan, Ş.Sami, T.Tekin ve N.Orkun kısmen bunu yansıtmaktadır.
Ancak daha detaylı araştırmalar yapılmalıdır. Özellikle K. Mirşan'ın Erken Türkçe Sözlük denemesi yol gösterici olabilir.
Son söz olarak, Urqun üzerine çalışan, değerli bilimsel katkılar ve düzeltmeler yapan; başta V.Thomsen, W.Radloff, Ş. Sami, N.Orkun, T.Tekin, M.Ergin, A.Ercilasun, E.Aydın, F.Sertkaya ve K.Mirşan olmak üzere tüm emektarlara teşekkürü bir borç biliriz.
Artık sıra; yeni kuşaklar, genç araştırmacılardadır.

Türk Dilleri ve Urqun Yazıtları üzerine eser verenler kimdir?
Genellikle dilbilimci ve edebiyatçıların özelde de çok az tarihçi ve felsefecinin ele aldığı yazıtlarımızın anlaşılmasında bir takım çalışması gerektiği ortadadır.
Geçmiş yüzyılda Urqun üzerine çalışanların genelde tek başlarına ve çok nadir bir çalışma takımı ile yola çıktıkları bakidir. Özelde dilbilimci olarak oraya

çıkan insanların yanında; özellikle Türk dillerini iyi bilen araştırmacılardan, yüksek mühendislere kadar çok az sayıda özgün eser vardır. İşte bazıları:

Vilhelm Thomsen:	Alman asıllı Danimarkalı dilbilimci
F.Wilhelm Radloff:	Rus Dilbilimci
Necip Asım:	Tarih Öğretmeni, Türkolog, Dilbilimci
H.Namık Orkun:	Tarihçi, felsefe, Türkolog
A. Von Gabain:	Sinalog ve dil bilimci
S. Y. Malov:	Rus Türkolog, Dil bilimci
Talat Tekin:	Türk Dili ve Edebiyatı, dil bilimci, araştırmacı
Muharrem Ergin:	Türk Dili ve Edebiyatı, dil bilimci, araştırmacı
Kazım Mirşan:	Yüksek İnşaat Mühendisi, Türkolog, araştırmacı
Ahmet Ercilasun:	Dil Bilimci, Türkolog Ve Yazar
Cengiz Alyılmaz:	Dil bilimci, araştırmacı
Fikri Sertkaya:	Türk Dili ve Edebiyatı, dil bilimci, araştırmacı
Erhan Aydın:	Türk Dili ve Edebiyatı, dil bilimci, araştırmacı
Marcel Erdal:	Türk Dili, dil bilimci, etimolpji
Gerard Clauson:	Dil bilimci, etimolpji
Osman N.Tuna	Dilbilimci, tarihçi

*NOT: Prof. Dr. Osman Nedim Tuna kimdir?
1 Ocak 1923'te Düzce'de doğdu. İstanbul Kabataş Erkek Lisesi Fen kolundan mezun oldu (1941). 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Mühendisliği bölümüne girdi. Ve o yıllarda, Prof.Dr. Reşit Rahmeti Arat'tan etkilenerek 1950 yılında Mukayeseli Türk Dili alanında "Orhon Yazıtlarının İmla Kaideleri ve Fonolojisi" (XVII+459 s.) adlı tezini savunarak Türkoloji bölümünden diplomasını aldı.
1953-1959'döneminde Bayındırlık ve Sanayi Bakanlıklarında devlet hizmetinde bulundu. 1959-1961'de Türk Dil Kurumu'nda uzman, 1961- 1962'de üç kurucudan biri ve ilk as başkan sıfatı ile Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde çalıştı.
1962-1968'de Amerika'da University of Washington'da (Seattle; Wash.) Nicholas N. Poppe idaresinde Türkoloji, Mongolistik, Altayistik, Lengüistik alanlarında doktorasını tamamladı.
1963-1969 yıllarında aynı yerde Türkoloji programının bütün derslerini verdi. 1969'dan 1976'ya kadar University of Pennsylvania (Philadelphia, PA.)'da kendisinin kurup geliştirdiği Türkoloji bölümünde lisans, lisans üstü, doktora dersleri verdi ve iki Türkoloji doktoru yetiştirdi.
1982'de Türkiye'ye döndü ve gönüllü olarak İnönü Üniversitesi'ne (Malatya) katılarak Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'nü kurdu. 1984'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu üyeliğine, 1987'de Türkoloji Uygulama Kolu Başkanlığına seçildi. 1989'da İnönü Üniversitesi'nden emekli oldu.
Türk Dil Kurumu'nca düzenlenen 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı'nda Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dili'nin Yaşı Meselesi adlı kitabı için kendisine 'Türk Dili'ne Üstün Hizmet Ödülü ve Onurluk'u verildi.
1993-1995 arasında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kurucusu oldu ve bölüm başkanlığını yürüttü. Ve 1995'te tekrar emekli oldu. Bu yıldan 1997 yılının Haziran ayına kadar aynı üniversitede ücretli Öğretim Üyesi olarak çalıştı. 1997'de İstanbul'da Kadıköy'deki evinde sabaha karşı beyin kanaması geçirerek kısmi felç oldu. 22 Temmuz 1997'de özel bir uçakla ABD'ye gönderildi. Vefat ettiği tarihe kadar evinde hemşire gözetiminde ailesi tarafından tedavisine devam edildi. 17 Temmuz 2001 Salı günü Türkiye saati ile 14.10'da kontrol için yatırıldığı hastanede vefat etti. ABD'de toprağa verildi. Hocamıza Allah'tan rahmet diliyoruz. Mekanı cennet olsun.

BÖLÜM 2

Urqun üzerine yeni bir tez:
Orhun'a "Anlam Bütünlüğü Bakışı"

Orhun'da (Urqun); Manaya ulaşmak için, gerçeğin karnını yarmak?

İnsan; doğada bütün gördüklerini YARARAK, bölerek yani SOYUTLA-YARAK anlamaya çalışır.

Doğa, bir bütündür ama içindeki bir şeyi yani tekili, o bütünden ayırıp, anlamak sürecinde; ona bir ad vererek, yalnızca (sadece) tekil muamelesi yapar. Bir soyutlama yapar ve gerçekliği dışarıda bırakır.

Ama o kadar da basit değildir bu süreç: Adlandırma, İSİM KOYMA; İÇERİKLE BESLENMİŞ OLMALIDIR.

İçerik ise manadır, anlamdır. Yoksa; yararak ayırdığımız her olgunun açıklaması, RASTLANTISAL'mış gibi gelir insana…

Bu "YAR" fiili, (yerine göre isim), en eski kök kelimelerimizden biri-dir:
Yar, yar-mak, yar-ış, yar-ış-mak, yar-at, yar-at-mak, yar-dım, yar-lıq, yar-lı-qa-mak, yar-a-mak vb.
Yani insan, kişioglu; hem doğayla bütünlüğünü YARARAK kendini çıkarmış, belirlemiş, hem de aynı bütünü YARARAK kendi olmayanı,

ikinci yarımı, diğeri, “doğayı” kavramaya çalışmıştır.
Ama dikkat buyurun: Doğayı insandan ayırınca; insanın, insan olarak kalması, bir anlam ifade etmesi mümkün müdür?

Öte yandan, bu soyutlamada, yarmada; biz ve diğerleri ile kurmak istediğimiz ilişkiden muradımızın, isteğimizin ne olduğu sorusuna sağlam bir yanıt vermeliyiz. Çünkü; anlam tüm olkunma (yaratılış) gibi BİRLİK halindedir.

Bu yüzden, Orhun çevirilerinde yapıldığı gibi, bu birliği yararak yapılan soyutlamalarda, onun manasından kopulursa, atalarımızın yalnız; “Taşa yazmaya meraklı oldukları, taşta fazla yer olmadığı için bazı harfleri yazmadıkları, ben olmasam hepiniz ölecektiniz gibi isyan hallerine büründükleri, kağanların halkına aç gözlüsün diyerek aşağıladıkları, savaşlarda aldıklarının, öldürdüklerinin kişi namı değil de binilen atlar oldukları, gibi onlarca zorlama çıkarım yapılır durur.

Düşünce, gerçekliği dil aracıyla kavramaya çalışır. Dil, bir aracı olarak, olgu ile düşünceyi BİR’leştirir.

Bu süreç dil yardımıyla olduğu için, bu süreçte, hem düşünceyi hem de olguyu kendi formuna çevirirken, şöyle de bir risk vardır: Dilin bu araya girmesi durumu, gerçekliğin bozulma ihtimalini ortaya çıkarır.

Çünkü, Orhun’da da hala yapıla geldiği gibi; zamanın inancından, kültüründen, kainat anlayışından, yani mana bütünlüğünden kopulunca, Tonyukuk Yazıtı’ndaki, “Boğaların güçlü mü zayıf mı” olduğu, uzaktan bilinmek zorunda kalınan bir garipliğe bürünür.

Oysa; uzaktan bakılan her cismin ne olduğunu anlamak çok zordur. Onun için ayrıca cümle kurmaya gerek yoktur: hani taşlarda yer sınırlıydı, bu ne savurganlık!

İşte, gerçeği yararak hakikate ulaşmadaki bir risk; mana bütünlüğünden kopmanın, dilin aracı işlevini unutmanın göstergelerinden biridir.

Sözcükler, gerçekliği kavramakta kullanılmalıdır. Anlamsal bütünlükle (Birlik anlayışı) ile bakılırsa, Atam böyle düşünmüş ve yazmış. Yani; bazı sözcükler, gerçeği daha dolaysız, doğrudan bu zamana taşırlar.

Ne demek istiyoruz?

2 farklı şeklide günümüze çevrilen, şu BOĞA meselesini okursak, niyetimiz çok net anlaşılır:

Çeviri 1: "(İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş"

Yani, dürbünle mi bakmak lazım gelir! Hem de yaklaşık 2 bin yıl önce?. (Orhun Yazıtları dikiliş DS.530'lar?. Dürbünün icadı DS.1600'ler)

Çeviri 2: "Zayıf boğalı, semiz boğalıyı kendi arkasında bilirse, semiz boğa bunu, zayıf boğa derecesinde bilmez imiş"
Yani, güçsüz olan, güçlüye karşı daha tedbirli olur…

Uzun söze gerek yok. Orhun'da, sınırlı konularla ve kısa bir özetle sunulan; Türk dili ve tarihinin kökleri, kelimeleri, dilbilgisi gerçekten yazılışından en az 2-3 bin yıl gerilere gitmemizi gerektiriyor. Bu, yalnız bizim iddiamız değildir.
V.Thomsen, Ş.Sami, O.N.Tuna, D.Aksan, K.Mirşan gibi onlarca araştırmacı ve akademisyenin isteğidir.

Yapılmalıdır da…

Söz uçar yazı kalır!
Baka kalmamak için bakmak lazım

Türk devlet ve toplum tarihinden resmi saptamaları içeren; Tonyukuk (Atun Uquq), Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nda, +- 900 sözcük geçtiği olduğu kabul ediliyor.
İster resmi tarih olsun ister bir edebi eser; elbette Türk Dili, yazıtlarda sunulan, bu 900 sözcükten ibaret değildi.

Mesela bugün; Türk Dil Kurumu'na göre, güncel Türkçemizde, 100 binden fazla kelime var. Ama güncelde pek kullanılmayan, bir şekilde adapte olmuş, sözcük sayısının 700 bine ulaştığı da söyleniyor.

Eğer bir kişi (özellikle Türkçe bilmeyen), Türk dilinin dilbilgisi (gra-

matik) yapısını ortaya çıkarmak istese; işte bu kelimeleri, anlamlarını, anlam kaymalarını, onların cümle içinde kullanışlarını ve daha pek çok unsuru ele almak zorundadır.

Eğer o kişi; Türk Dili'ni yalnız güncel sözcüklerden analiz etmek istese ve elinde yalnızca Urqun Yazıtları gibi, 900 kelimeden oluşan birkaç belge olsa, tam gramer bilgisine ne kadar yaklaşabilir?

Mesela; bugünkü Türk Devleti'nin, 200 satırlık ve 900 kelimelik birkaç resmi belgesiyle, nasıl olur da TAM BİR TÜRKÇE DİLBİLGİSİ elde edebilir?
Bir dili çözmek; elbette dünyanın en zor işidir. Hele hele daha önce bilmiyorsanız, aşina değilseniz.

Urqun'un başına gelen!

İşte Urqun (ya da Orhon) Yazıtlarıyla çözülmeye çalışılan Ata Mirası'nın başına gelen de budur.

Yazıtların; ilk çözümleme çalışmasından bu yana geçen, 100 yıldan fazla sürede, bu mücadele ve tartışmalar sürüp gidiyor.

En meşhur dil bilimcilerin dahi o geçmiş zamanın (tahminen 2000 ila 2500 yıl öncesinin) söz, kelime bilgisinin sınırlılığı içinde çok da yeterli izahlar yapamamış olmaları bu açıdan doğaldır.

İşin, bilimsel olma açısından, en ilginç yanı; Türk Dili'nin o zamanki eser çevirileri ile dilbilgisi ürünlerini verenlerin (Mesela V.Thomsen, Ş.Sami vb) üzerinde önemle durdukları bu konunun, günümüz akademik dünyasında hala yeterince ele alınmamış olmasıdır.

Eldeki olanakların sınırlı olması, elbette akademiyi zorlayan en önemli konudur. Lakin bugün üzerinde uzlaşıldığı su götürmez bir gerçek olan Urqun Dilbilgisi ve sözlük denemeleri; bilimselliğe pek de uymayan "katı" akademik koruma altındadır.
Bu da Ata Mirası olan Urqun Yazıtları ve Türk Dili yapısının, dolayısıyla da Türk Tarihi'nin layıkıyla ortaya çıkartılmasını zorlaştırmaktadır.

Ve maalesef, Türk Tarihi ve Dili üzerine; "farklı, aykırı ve bazen de uçuk" olarak görülen, akademik olmaktan uzak, denemeler ve öneriler de görmezlikten gelinmektedir.

Önerimiz nedir?
Bu kitap neden yazıldı?

Bilimsel olmanın, biraz da "şüphecilik" olduğundan hareketle, yukarıda kabaca aktardığımız temel düşünce ve önerimiz şudur:

Urqun Yazıtları, tarihi kök kelimeler ve anlam bütünselliği açısından yeniden ele alınırsa, Türk Dili Grameri'nin (Orhun Türkçesi) yeniden yapılandırılması gerekiyor.
Dolayısıyla bu analiz, Erken Türk Tarihi'nin de kapılarını açmamıza vesile olacaktır.

Bu yüzden eserimizin adını; amacımızı da net açıklaması nedeniyle, "Açılamayan Hazinemiz Urqun Yazıtları Yeniden" şeklinde koyduk.

Bu yüzden, Urqun'da geçen kelime kökleri, cümle yapıları ve metinlerin anlamsal bütünlüğü-tutarlılığı; en az, tamga, işaret ve harflerin okunması, yazılması kadar önemlidir.

Bu yüzden, yaptığımız deneme; ne çevirinin aktarmaya, ne de aktarmanın çeviriye üstünlüğünü ispatlamaktır. Hele hele; bir çalışmanın veya kişinin diğerine üstünlüğüne hiç değil.

O yüzden, eser içinde, mesela; Tunyukuk/Atun Uquq gibi kelime yazılışı tercihlerine değil, anlamsal bütünlüğe dikkat edilmesini öneriyoruz.

Amacımız; bu Ata Mirası'nın en doğruya yakın şekilde anlaşılmasına katkı yapmak ve yeni kuşaklara bu sorumluluğu devretmektir.

Ve diyoruz ki, Kaşgarlı Mahmut gibi, bu ülkü "....gönlümüze doğar dururdu". Denedik.

Anahtarımız: Anlam ve Dilbilgisi bütünlüğü

İnsanoğlu (Kişioğlı) için, "günlük yaşantı dışında" kalan olayları anlamak adeta "SIR" olarak adlandırılır ve halledilince "ŞİFRE ÇÖZÜLDÜ" gibi nihayetlenir.
Eğer doğru okunur ve mana bütünlüğüne özen gösterilirse, mesela; "Irk Bitig" mi yoksa "Iraq Bitig" mi? sorusu gibi açmazlarda bir SIR yoktur.

Çünkü; aslında hiçbir şey, günlük yaşantı dışında değildir. Gerçek ile hakikat arasındaki ince çizginin sınırı da budur. Hakikatten (manadan, töreden) kopulması durumunda karşılaşılan gerçekler, aslında olanın yerine ikame edilir.

O yüzden ata mirası olan Urqun'da "anlamdan" ayrılmamak önemlidir.
Bugün, birçok araştırmacının da üzerinde uzlaştığı üzere Türk Dili; çok eski bir dönemde başlamış ve ses, yazım yapısı, dilbilgisi son olarak Urqun (Orhon) Yazıtlarında çok belirgin ve anlaşılır hale gelmiştir.
Orhun çözümlemelerinde de çokça ele alınan bu konu; tamgaların, harflerin okunması ve manalarının ne olduğu noktasında halen tartışılmaktadır.
Çünkü; Türkçe sondan türemeli bir dildir. Sözler; Kök kelime + ekler vasıtasıyla türediğinden, sözün anlamını, kök kelimenin ne olduğu belirler.
Öyle ki, ilk hecedeki ünlünün vasıfları, diğer ünlü ve ünsüzlerin ne olması gerektiğini de tayin eder.

Bu şuna benzer: Bir müzik eserinde, notaların yazıldığı dizekte (porte), notaların önüne konan "Diyez (#)ve Bemol (b)", eser içinde, belirtilen tüm notaların "ince veya kalın" okunmasını tayin eder.

Bu mantıkla Orhun'daki yazımlarda, kökteki sesli ile aynı yapıda olan vokaller yazılmaz. Ve buna rağmen, diğer hecelerde, sonda olmamak kaydıyla, yazılan seslilerin ise "mesela uzun sesli" olduğu düşünülebilir. Dahası, yazılmaması gereken yerde yazılan ünlüler de, tıpkı müzikteki diyezi kaldıran Naturel'in işaretinin işlevini görür ki, nota yanlış çalınmasın.
Orhun'daki yazım ve okuma kuralları üzerine ortaya konulan tezlerin çoğunda tespitler doğruya yakın olmakla birlikte; zaman zaman anlam-mana kopukluklarına, çelişkilerine yol açan değerlendirmelere de açıktır.

Bizce bu sorunun temeli; yazım kurallarının ne olduğundan çok, KELİME KÖKLERİNİN NE olduğundadır.
Çünkü Orhun'daki (Urqun) yazım; bir heceye tekabül eden Tamgalarla, bir harfe tekabül eden işaretlerin karması şeklindedir.
Bu yüzden; hece-tamgaların ve tek başına harflerin okunmasında KÖKLER çok önemlidir.

Dolayısıyla kökün şeklen tespit edilmiş olması tek başına yeterli değildir. İçerik ile olan bağlantısının da kurulması gereklidir. Çünkü Türkçemizde; aynı yazılan, sesdeş, farklı manalı, çok manalı veya anlamdaş ama farklı yazılan çok sayıda söz vardır. Çoğunun ne olduğu içerikteki mana bütünlüğü ile sezilip anlaşılabilir
Aslında mesele, insanın yazıya nasıl geçtiği; hayatı ve inancı hangi işaret, tamga vb tasvirlere dayandırdığına daha çok bağlıdır.

Bu yüzden Urqun (Orhun) okumalarında, bugüne kadar çözülemeyenleri;
TAMGALAR > KÖK KELİMELER > HARFLER
doğrultusunda ele alarak çözmeye çalışacağız.
Bu çözümlemede temel altyapı da;
DİLBİLGİSİ KURALLARI + MANA BÜTÜNLÜĞÜ olacaktır.

Orhun (Urqun) Grameri varsayımları ve kapsayıcılığı üzerine anlam bilimsel bir yaklaşım

Urqun (Orhon) Yazıtları kabul olunan dikiliş tarihlerinden yaklaşık 300 yıl sonra, 1072-1074 döneminde Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan, Türkçenin ilk sözlüğü ve dilbilgisi kitabı; Divanü Lugati't-Türk (DLT) ; +-7500 dolayında Türkçe kelimeyi incelemiştir.
Elbette DS 700'lerin başında dikilen taşlarda geçen kelimelerin kökenleri, dilbilimsel açıdan, en az bir kaç bin yıl öncesine dayanır. Bu tarih çok önemlidir. Çünkü atalarımız, yani Türkler; kültürel açıdan, dil açısından, ilk büyük kırılmayı ve dönüşümü bu dönemde (DS 600-1071) yaşamıştır.
Bu itibarla, dilimiz ve kelimelerimizin kökenini iyi anlamak zorundayız.
Benzetme (teşbih) yerinde olmasa da şunu söyleyebiliriz: Hukukta; kanunların geçmişe uygulanmaması esası vardır. Biraz da bilimsel olmak adına, 3 asır sonra yazılan bir derleme sözlükle, binlerce yıl öncesinin dilbilgisini çözmek, manaları yakalamak, o kadar kolay olmasa gerek.
Elbette DLT çok hayatidir ve daha çok incelenmelidir. Ama daha da öncesine gidilmelidir.

Muhtemel Etimoloji olur mu?
Türkçe etimolojk sözlük denemelerinin, akademide en kabul görenlerinden biri olan G.Clauson'un An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish adlı eseri DS.1972'de yazıldı. Yaklaşık 9200

dolayında madde açıklaması bulunan sözlük; bu büyük kırılmanın (1071 öncesinin) öncesini ele alması bakımından önemlidir. Ama sözlüğün 13.yy öncesine işaret etmesi çok büyük bir iddiadır.
Bize göre Sör'ün sözlüğünde bir çok kelimenin kökeni (Kökleri) tespit edememiş, çokça tahminde bulunulmuştur. Clauson; kelimenin kökenini açıklamak için bazı gerekçe, izah ve deliller sunmaya çalışmış ve dikkat edilirse, örnek cümlelerle tutarlı bir etimoloji teklifi sunmuştur.
Fakat o da, V.Thomsen gibi bilimselliği elden bırakmamıştır: Hiçbir gerekçe sunmadığı, bilinmiyor dediği, bazı köken açıklamalarına ilişkin; "muhtemel etimoloji" demekten kendini alamamıştır. Bu nedenle, pek çok yeniden kurma (reconstruction) yanlışının da olduğu etimolojik teklifleri, etimoloji prensipleri açısından kabul edilebilir değildir.

Akademik çabalar

Diğer yandan hem DLT, hem de Clauson'u referans gösteren akademik dünya da, özellikle köken bilgisi açısından, daha geç zamanı ele alan, eksikleri olan, birkaç eser dışında (Mesela: T.Gülensoy), doyurucu bir eser ortaya koyamamıştır. Özellikle "Orhon Yazıtları" adındaki kitaplarda sunulan sözlüklerde; ne köken bilgisi vardır ne de anlam çeşitliliklerinden örnekler. Bu vb çalışmaların yanında Runik harfli metinler ile Eski Uygurca metinler üzerine her geçen gün artan yeni çalışmaların yayımlandığını görüyoruz.

Bu konudaki bilimsel gerçek de şudur denebilir: Yazıtlara mana kazandırmak; Erken Türkçe biçimleri ve Erken Türkçe köklerini açıklamak ile mümkündür. Çünkü yazılı bir metnin dili, binlerce yıl öncesinindir. Ve Orhon (Urqun) Yazıtları Türkçe'dir.
Bugün dahi büyük kısmı anlaşılabilir, sezilebilir.
Hele hele tarihi kökler bilinirse…

Bunu ilk deneyenlerden biri araştırmacı, K.Mirşan'dı.
O, Urqun Yazıtları üzerine yaptığı farklı okumalarının kökünde; Türkçenin, Erken Türkçenin, ilk kök tamga ve kelimelerinin olduğunu ileri sürmekte ve ProtoTürkçe Sözlük Denemesi'nde bu kökleri, anlamları, örnekleri ile ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 3

Kabul görmüş Urqun (Orhun) Grameri üzerine

Orhun (Urqun) Yazıtlarını, ilk defa büyük oranda deşifre eden V.Thomsen'in; Tenri, Türük, Kültigin ve Bilge ile başladığı gramer oluşturma süreci, bugün çok detaylı aşamalara gelmiştir.

Son yüzyılda, Orhun (yada Urqun) Türkçesi Grameri üzerine az sayıda eser ortaya kondu.

Yazıtları ilk deşifre eden, Thomsen'den, Radloff, Melioranski, sonrasında V.Gabain, T.Tekin gibi az sayıda yabancı ve Türk akademisyen, gramer üzerine çeşitli tespitler yapmaya çalıştı.

Ülkemizde en çok bilineni, Talat Tekin'in 1965-68 döneminde İngilizce yazdığı ve ancak 2000'de Türkçe'ye çevrilen eseri (A Grammar of Orkhon Turkic), bugün de ana başvuru kaynağıdır.
Tekin'den önce de Türk akademisyenler, denemeler yapmışsa da Tekin'deki sistematiğe yaklaşamamıştır. Bu nedenle, rahmetli hocamız T.Tekin'e saygılarımızı sunarız.

Bir nefer daha var: O.N.Tuna

Fakat unutmamak gerekir ki, Tekin'den önce yapılmış bir eser daha vardır. 1950'de gramer üzerine yapılmış bu çok detaylı çalışma, maalesef gereken ilgiyi görmemiştir.

Bugün gramer üzerine "fikir" bildiren akademik araştırmaların kaynakçalarında dahi yer almamıştır bu eser. (Yayınlanmamış bir tez olduğu için)

Deniyor ki o eserin yaratılış gerekçesinde:

"…Buna rağmen söylenenlerin çoğu, (Orhun) yazılarının sistemine pek az bir şey eklemekten veya büsbütün ayrı görüşlere yol açmaktan başka bir işe yaramış değillerdir. Çoğu; çevirme ve anlaşılamayan bazı kelime ve kelime gruplarını izah, vb üzerine olup, menşei meselesi hariç, yazının öz kendisine ait düşünceler, ancak yazıtların çözümünü takiben ilk birkaç yıl içinde ortaya konmuştur.

Daha sonraları, bazı imla hususiyetlerine dair tek tük makaleler yayınlanmışsa da anıtları dolduran yüzlerce sözün, yazılışlarını genel ve sağlam kurallara bağlayanı olmamıştır.

Bu yüzden bazen bir sözün iki türlü yazılışına bakarak, bazen de kalın sözlerde, ince işaretlerin kullanışlarına aldanarak, bu yazının hiçbir kurala bağlı olmadığı yolunda düşüncelere varılmıştır.

Zaten, bu konu üzerine çalışanlar veya söz söyleyenlerin çoğu, her nedense, yanlış ön hükümlerle hareket etmeyi adet edinmişler ve bütün yazıyı kucaklayan genel ve sağlam kuralların bulunup-bulunmadığı hakkında ciddi bir gayret sarfına asla lüzum hissetmemişlerdir… Bu kadar çok yazılıp okunan bi yazının herhalde kendine mahsus bir takım kuralları olması gerekir. İşte bu düşünceler, bu tezin meydana getirilişine neden (amil) oldu. …"

İşte bu yazıda aktarılan eksikliğin önemli bir kısmı T.Tekin'in çabasıyla giderilmiştir. Ancak, Tekin'den 15-20 yıl önce bu tespiti yapan ve detaylı ilk gramer çalışmasını yapan bu kişi unutulmuştur: Osman Nedim Tuna…

Urqun Grameri genel kabülleri

Bugünkü Moğolistan, o zamanki büyük Türkistan coğrafyasını kapsayan Türük Bil /Göktürk? devleti sınırları içinde dikilen Orhun (Urqun) yazıtlarımızdan çıkartılan "Dilbilgisi" kurallarına göre;

Harflerden (tamgalardan); 8 adedi seslidir (a, e, ı, i, o, u, ö, ü)
20 tanesi de kalınlık-incelik uyumuna göre değişen ünsüzlerdir (sesdeş). Alfabemizde, bir tanesi kapalı e (𐰅) (ki Orhun'da yoktur, yalnız Yenisey'de) olmak üzere 39 tane harf bulunmaktadır.

Aslı; V.Thomsen ve Talat Tekin'e dayanan, varsayılan gramer kabüllerinden şu başlıklar çıkartılabilir:

- (𐰀) a/e sesli işareti; söz sonunda yazılır ama genelde söz başında yazılmaz.
- (𐰃) i, ı işareti söz sonunda yazılır. Söz başında da görülür.
- (𐰆) o, u işareti; kelime başında yazılır. (sonunda da yazılır bazen)
- (𐰇) ü, ö işareti; başta ve birinci hecede daima yazılır.
- (𐰜) Ök, Ük tamgaları olunca, ayrıca yazılmaz

Fakat şurasına dikkat önünde tutmak gerektir; Türk alfabesinde; sessiz harflerin hepsi de bir sesli harfle beraber okunur. Bu 4 sesli harfle oluşmuş alfabe, son derece yeterli olmasına rağmen, sesli harflerin yeterliliği konusunda tartışmalar vardır.

-Her sessiz harfin bir de sesli harf işareti / tamgası vardır ki, bu ses; o harfin başında veya sonunda da olabilir.
- Sessiz harf okumalarında; Kalın sessizlerle a, o, u, ı ve ince sessizlerle e,ö, ü, i sesleri çıkarılır, sesliler yanlarına yazılmaz.
- Fakat, sessizlerin, başına ve sonuna yazılan sesliler; sınırlı-değişken biçiminde arz ediliyor. Ve gerekçe sunulmadan; "Diğer sesli harflerle yazılmak icap etse, o vakit sesli harf yazılır" deniyor.
- Kalın (𐰴) ve ince K (𐰚) tamgalarının; aK-Ka, eK-Ke gibi okunduğu, K(o), K(ı) gibi okumak gerekirse, seslinin yazıldığı, incenin e, ö, ü ve i, sesleri ile okunduğu belirtiliyor.
- Bazı sessizler için, mesela G-Ğ (𐰍) ; "Kelime başında da bu harfe tesadüf edilir ise mutlaka aĞ sesi ile beraber okumak gerektir" deniyor, ama gerekçe yine açık yazılmıyor.
- Yine bu harfin incesi olan G (𐰏) için de "Kelime başında eG okumak gerekir"deniyor. Yanına diğer seslileri de alabiliyor, dense de nedeni açık edilmiyor.
-(𐱃) At, tamgasını genelde kalın t okurken, başta "a "ekleyerek okunmalı deniyor. Eğer AT diye okunmaması icab eder ise o vakit mutlaka yanına bir sesli yazılması gerektiği belirtiliyor.

Sonuçta; gerek kelime başında ve gerek ortasında, yanında sesli olmadan yazılırsa AT veya TA okumak lazım gelir, deniyor.
- İnce t (𐱅)olarak kabul edilen T için; başta sesli olmadan yazılırsa, Te şeklinde okunmalı. Eger ö, ü veya i ile birlikte okunmak icap ederse, o vakit, mutlaka bir sesli harfle yazılmalı, deniyor.

-Kalın D (𐰑) farfi için; başta olursa aD gibi okumak gerektiği, diğer sesliler olursa da bunun yazılacağı, belirtiliyor. İnce D (𐰓) tamgası da eD okunup, aynı özelliklere bağlanıyor.
- İnce ve kalını olmayan P (𐰯) tamgasını da başta aP okumak gerektiği belirtiliyor.
- İnce B (𐰋) tamgasını; başta olursa eB gibi okumak gerektiği, eğer ünlüsü yazılmışsa, okunuşunun o ünlüye tabi olduğu söyleniyor.
Kalın B (𐰉) tamgası da aynı kurala bağlanarak, aB-Be deniyor.
- İnce Y (𐰘) tamgası da eY şeklinde, kalın Y (𐰖) de aY-Ya olarak okunur, deniyor.
- İnce ve kalınlarla birlikte kullanılan Yn ve nazal n tamgaları da başta gelirse (𐰪 : 𐰭), bir sesli ile okumak lazım, deniyor.
- Kalın sesli ile okunan N (𐰣) tamgası ile incelerle okunan N tamgası için düzenli bir kural ortaya konmuyor.
- İnce ve kalınlarla birlikte kullanılan M (𐰢) tamgası da başta bir sesli ile okumalı, sonlara doğru da iM, ıM gibi okumalar alabilir, deniyor.
- Kalın R (𐰺) ile ince R (𐰼) için, kelime başında bir sesli ile okumak gerektiği belirtiliyor. (aR, eR gibi)
- Kalın L'nin (𐰞) başta aL gibi, ince L'nin (𐰠) de eL gibi okunması gerektiği belirtiliyor.
- İnce ve kalınlarla birlikte kullanılan Ç (𐰲) tamgası da; aÇ, eÇ gibi okunduğu, söz türüne göre, başka sesli gerekirse yazıldığı kabul ediliyor.
iÇ gibi okunan Ç tamgası da i ya da i'siz yazılabiliyor.
- Kalın S (𐰽)tamgasının aS-Sa, ince S'nin (𐰾) de eS-Se gibi olduğu varsayılıyor. İnce S'nin bazen da Ş gibi kullanıldığını görmekteyiz.
Doğrudan Ş sesi veren tamga da aŞ-Şa diye okunmalı, deniyor.
- İnce ve kalınlarla birlikte kullanılan Z (𐰔) tamgası da, bir sesli harfle okunmalı, deniyor.

- İki sessiz işarete denk düşen (mürekkep) Lt, Nt, Nç (𐰡 : 𐰦 : 𐰨) işaretlerinde, olduğu gibi, okuma uzlaşısı tam sayılabilir.

Genel kurallar

Diğer yandan Orhun'da sözlerin okunmasında, Türkçe ses uyumları ile eklerin yapısı öne çıkıyor. Buna göre;
- Eğer bir sözcüğün İLK HECESİNDE KALIN BİR ÜNLÜ-sesli VAR İSE, yazıda o hecedeki ünsüzün kalın harfi kullanılması gerekir. Ünlü; ince ise, o hecede kullanılan ünsüzün de ince olması gerekir.

- Bütün ünlülerle ortak kullanılan, beş tane ünsüz harf var. Bunlar ç, m, p, ş ve z sesleridir ve herhangi bir sözcükte kullanılabilirler.
- Son grup ise çift sesli harflerden oluşmaktadır. İçinde çift ünsüz ve bir ünsüz bir ünlü bulunduran harfler yer almaktadır. '
𐰡 : 𐰨 : 𐰪 : 𐰭 : 𐰦 tamgaları çift ünsüzleri;
𐰸 : 𐰶 : 𐰜 : 𐰚 tamgaları ise bir ünlü ve bir ünsüzü karşılamaktadır.
OK, IK, ÜK… tek başına Ok, sesli ile K gibi okunur deniyor: BuyrUK, KUrıkan gibi.

- İçerisinde ünlü harf bulundurmayan ya da bazı hecelerinde ünlü bulunduran kelimeleri yazmak için de kalınlık-incelik uyumuna göre hareket edilir, deniyor.
- Sözcüğün başındaki ya da ortasındaki 'a' ve 'e' ünlüleri genelde yazılmaz. Fakat sözcüğün başındaki ya da ilk hecesindeki diğer ünlüler yani ı, i, o, ö, u ve ü daima yazılır.
-Sözcük sonundaki bütün ünlüler yazılır.
- İlk hecenin DÜZ ünlüsünden (A,I,İ,E) sonra gelen DÜZ ve DAR (I,İ) ünlüler ile ilk hecenin YUVARLAK (O,U,Ö,O) ünlüsünden sonra gelen YUVARLAK (O,U,Ö,O) ünlüler genellikle yazılmaz, deniyor.
- İlk hecenin DÜZ ünlüsünden (A,I,İ,E) sonra gelen YUVARLAK ünlüler ile ilk hecenin YUVARLAK(O,U,Ö,O) ünlüsünden sonra gelen DÜZ (A,I,İ,E) ünlüler genellikle yazılır, deniyor.
- Art arda gelen 2 hecede de AYNI ünlü varsa, bunların yalnızca 1 tanesi (genellikle de ilk hecedeki) ünlü yazılır, deniyor.
- Çift sesliler; kullanıldığı zaman, YANLARINDAKİ ÜNLÜLER yazılmaz, deniyor.
-𐰸 : 𐰶 : 𐰜 : 𐰚' tamgaları; ilk hecede farklı, 2.hecede farklı ses değerleri alırlar, deniyor
- Sözcük içindeki ikiz veya benzer ünsüzler genellikle tek harfle yazılır, deniyor.
İşte Orhon Yazıtları üzerine yapılan aktarmalar bu kurallara göre yapılmaya çalışılıyor. Denebilir ki bu kurallar, tam 100 yıldır, çok da değişmeden uygulanmaktadır.
- Sözlerin veya gruplarının ayrılmasında (:) işareti konuyor.

Her nerede kelime biter ise bu iki noktayı koymak adettir. Fakat, bu noktaların her kelimenin nihayetinde değil bazen bir kaç kelimeden sonra da konduğu görülür.
Eger kelimelerin birincisi - veya ikincisi dahi -kısa heceli yani bir veya iki heceli kelimelerden ibaret olur ise o vakit iki nokta iki üç kelimeden sonra konmaktadır.
Hele birinci kelime tek harfle ifade edilmiş veya tek heceli olur ise onu kelime yazıldıktan sonra iki nokta konulur.
Bu karmaşık yapı; Iraq Bitig gibi sonraki dönem eserlerinde ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki, bazı ekler dahi noktalama ile ayrılmıştır.

Ve bu kurallar, 3 yazıtta geçen anlatımlar üzerinden yapılmış; hareket noktası da daha ziyade, bugün yaşayan Türk Dilbilgisi analojisi olmuştur. Çünkü Türk Dili, binlerce yıl geçse de, çok sağlam bir altyapıya sahiptir.

Ne var ki, izleyen bölümde de gösterilecektir ki, maddeler halinde özetlediğimiz bu "muhtemel-kesin" kurallar; o zamanın dil ve yazım özelliklerini yeterince yansıtmamakta, anlamsal bütünlük yerine şekilsel anlamlandırmaya ağırlık vermektedir.

Şekilsel anlamlandırma bugün, başarılı akademik çalışmalarla, çok iyi bir noktadadır.
Bunu mana bütünlüğü ile entegre biçimde yaparsak, Orhun (Urqun) gerçekten bir ata mirası olarak hak ettiği yeri bulacaktır.

"Gerekçeli" Orhun Grameri

Yukarıda, akademik dünyanın kullandığı Orhun Grameri kaidelerini özetlemiştik. Bugüne kadar çok sayıda akademik eserde ortaya konan bu kuralların; nedenleri, çıkış noktaları, eksiklikleri (?) ve gerekçeleri "bir eser" hariç, aktarılmamış ve anlatıla-ma-mıştır.
Aşağıda özetleyeceğimiz bu gerekçeleri anlamak; Türk dilinin güçlü yapısının anlaşılması ve Orhun Yazıtları'ndaki tarihi gerçeklere ulaşılmasında son derece önemlidir.

Orhun (Urqun) gramerinin şifreleri

Bizce; ortada bir "gizem ya da şifre" yoktur.
Hele hele "alemin sırlarını çok az sayıda seçilmişin bildiği" gizli bir teşkilat prensipleri hiç…
Bu iddiamızın temel gerekçesi, Orhun'da yazılmıştır. Kültigin (Ökültigin) Güney Yüzü son satırlarında şöyle diyor bilge atalarımız:

"Nen: Sabım: Erser: Be□gü: Taşk(Q)a: Urtu(I)m: Anar: Körü: Bilin:…. Könü(l)lteki: Sabımın: Urturtum: ….: Bunı: Körü: Bilin…"
"Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum (yazdım). Ona göre biliniz, Ey Türük olan kavmin beyleri ve bu zamandan sonra gelecek olanlar, sakın yanılmayasınız….. Gönüldeki sözlerimi yazdım…. Bunu görerek bilsinler"

Görüldüğü üzere; lider atalarım, halkına "bunları okuyarak, görerek bilin" demektedir, doğrudan.
Yani; bir Türk evladı, herhangi bir "aracıya" gitmeden, anlayabilir yazılanları.
Yani; o zamanlarda, halkımız bu dili ve gramerini bilmeseydi, bu yazıları okuyamaz ve anlayamazdı.
Türk halkı, kendi dilini bu kadar iyi bilmeseydi, hakanlar ve yöneticiler, bu kadar açık şekilde yazamazlardı.

Bize göre, Kül Tigin, Göktürk ya da Türük Bil dönemi dili, anlam üzerine teşkil etmiş, kurallı ve halka yakın bir yapıya sahipti. Bir geçiş dönemi olmasına rağmen, sağlam ve kurallı bir gramere sahipti.

Nasıl bir gramerdir Orhun (Urqun)?

Yazıtlarda da aktarıldığı gibi, temel yaklaşım ve kural; görmek, okumak ve anlamak olduğuna göre, gramer de buna uygun olmalıydı.
Akademik dünyanın; yazılış ve okuma gerekçeleri ne olursa olsun, ortadaki temel niyet şudur: ANLAMI KAYBETMEMEK İÇİN KURALLI YAZMAK!
Çünkü; atalarımız, "yazılmaz"denen sesli işaretleri, hatta kalınlık-incelik uyumunu bozar derecede, zaman zaman yazmıştır.
Amaç ise "yanlış" anlamayı engellemektir.

Bu bakımdan; hece-hece, ilmek-ilmek dokunan manaları yakalamak, anlamı kaybetmemek için, ünlüleri "tam da mananın kayacağı yerde" yazması ve bunun kurallı olması, anlaşılması gereken esas noktadır, bir sır değil!
Atam, buna göre; aynı nitelikteki ünlüleri, tekrar tekrar yazmamak, anlam gerektirdiğinde ise çekinmeden yazmak konusunda tutarlıdır.

Tahlile geçmeden önce tekrar etmek istiyoruz ki, "Bilim; kurallar ve kabüller silsilesi ile yapılır ki, bilgiye ulaşmak için yapılan, "gerçeğin karnını yarmak", anlamsal bütünlükten kopmasın"
Bizim tezimiz de taa başında yazdığımız gibi budur:
YAZMADA TASARRUF OLUR, AMA, MANADA TASARRUF YAPILMAZ!

Gerekçeli Orhun Grameri, özet sunum (O.N.Tuna)

1-Birkaç heceli sözde; kökteki yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlüden sonraki ünlüler de yuvarlaksa, aynı nitelikteyse, yalnız 1.hecedeki ünlü yazılır, diğerleri yazılmaz.
Söze gelen Ek'lerde (ki, ur, ür, çun duk, dük gibi) ünlü, yuvarlak heceden sonra dahi gelse, yazılır, gösterilir ki, nasıl okunması gerektiği anlaşılsın.
3.şahıl iyelik eki de buna dahildir.
Bu mantıkla; bütün faal, yaşayan eklerde ünlülerin yazılması, bir kurala bağlanmıştır.
2- Ek'lere gelinceye kadar; Ünlü Uyumu kuralları caridir. Ama eklerde bu aranmaz. Çünkü yanlış okunursa mana da kayar veya kaybolur. Bu yüzden ekin ünlüsünün gösterilmesi anlamı yakalamak içindir.
3- Söz başındaki-kökteki- a, e ünlüsü dışında, diğer ünlüler gösterilir. Gösterilmeyen ünlülerin neler olabileceği kolayıkla sezinlenebilir.
Ama bugünün Türkçe kelime bilgisi ile yakalamak zordur. Bunun için kök ve köken bilgisi lazımdır.
a, e tamgasının beklenmeyen (varsayılan kural dışında) yerlerde yazılmasının temel nedeni, sözlerin doğru okunarak ANLAMIN korunmasıdır. Mesela

“açsık” kelimesinde (AÇSıK), a’nın başa yazılma-ma-sı durumunda; çok sayıda okunuş ve mana verme olasılığı vardır. APaMıZ, ATıĞ, ATIN gibi.
4- Söz sonundaki ünlü sesler daima gösterilir. Birbirini izleyen hecelerde; aynı nitelikte olan veya sadece genişlik darlık farkı olan ünlülerden, yalnız 1.’si yazılır. BUDuN, KÜMüŞ, ÇINTaN, gibi
5- Eğer söz; a, e ile başlıyorsa; ikinci hecedeki “ı, i” okuma yanlışlığını önlemek için, ı ve i yazılır, gösterilir. aĞIŞ, eTİM gibi.
6-Söz içi seslilerde; düzden-yuvarlağa, yuvarlaktan-dardüze geçiş belirtilir, yazılır ki anlam kolay sezilebilsin.
e, e, ı, i …>> o, u, ö, ü … >> ı, i
TaRDUŞ, SeNÜN, LİSÜN, SÜÇİG, KURIKaN, TÖLİS, YORIP gibi.
Ancak, yuvarlaktan-genişdüze geçiş çok belirgin değildir. o, u, ö, ü >> a, e
7- Sesli-Sesdeş, Sesdeş-Sesli ve Sesdeş- Sesdeş şeklindeki birleşik harfler, düzenli ve yerinde kullanılmıştır.
8-OQ, ÜK, IQ; o, u, ö, ü ve ı’dan önce, ancak söz başında, basit ünsüz (k) işaret gibi kullanılabilir.
9- ÜK tamgasında esas; ÜK okumaktır.
Bu konudaki detaylı çalışmamız (Türk, Türük temelinde) sonraki bölümde açıklanmıştır.
10- Lt tamgasının okunuşu Ld değil, her zaman Lt olmalıdır.
Keza Orhun’da LD okunan kelimelerin L-T şeklinde ayrı yazıldığı ortadadır. Dahası yazıtlarda; r, n, l’den sonra gelen ve d ile başlayan ekler, hep t ile yazılmıştır.
11- Nt tamgasının esas sesi de NT’dir, ND değil. Keza Orhun’da LD okunan kelimelerin L-T şeklinde ayrı yazıldığı da ortadadır.
12- Kalın Y harfi yalnız söz başında Ya okunur. Ama bu konuda farklı tezler de ortaya konmuştur. Kabul gören gramerde olmayan ancak Y’nin önüne, anlamsal bütünlük prensibine göre; O, U gibi seslilerin de getirilerek okunabilir.
13- iÇ harfi yalnız söz başında İÇ okunur
14- Orhun’da i ve e arasında bir ses olduğu tartışmasına bilimsel bir ispat netleşmemiştir. Bu yüzden gramerin eksik olan kısmı şeklinde yorumlanan bir durum vardır. Yenisey yazıtlarındaki kapalı e işareti de buna koşut ortaya konmaktadır.
Esasında sorun şundan kaynaklanmaktadır: Yazıcı kapalı e’yi; bazen i’ye yaklaştırmıştır, o da söz başında yazıldığından, i kullanılmıştır. Bazen de e’ye yaklaştırmış, o da söz başında yazıl-ma-dığından, kullanılmamıştır. Karmaşa bundandır. Aslında, kapalı e’ye; l, ş, r, y, t ünsüzleri refakat ettiğinden konu daha detaylı da düşünülmelidir.
15- Diğer yandan, sessizlerin bolluğuna karşı Orhun’da ünlü sayısının görece az olduğu ve bazı seslerin karşılanmadığı ileri sürülebilir.
Mesela kapalı e denen ve Yenisey’de görülen ünlü, Orhun’da yoktur. Olsa idi, belki Orhun’da kafa karışıklığı yaratan sözler daha net olabilirdi. El ve İl yazılışları; 𐰞𐰅 Yenisey’de, li Ornun’dadır. ELiG de şu şekilde: glE; gl(a)
16- Kökteki ı’dan önce gelen S’nin daima ince S yazıldığı görülür.

17- Sözbaşı Y'den sonra ı gelince, daima kalın S yazıldığı görülür.
18- 3.şahıs iyelik ekinin, ünlülerden sonra gelen şeklinin, daima ince işaretle yazıldığı görülür.
19- 3.şahıs iyelik ekinden sonraki akuzatif (hal eki) eki de ince işaretle gösterilir. aKIN, aTIN gibi.
20-Orhun'da S gibi görünen ama diğer taşta Ş gibi okunan işaret, işlevselliği dikkate alınarak; kalın heceli çift sessizlerine eklenebilir.
21- Bir sözün, tek yuvarlak ünlüsü yazılır, gösterilir.
22- Şu ekleri; -Dur, -Dür, -Tur, Tür, -Gur, -Gür, -Ur, -Ür alan fiillerin; ekten önceki seslisi düz ise (a, ı, e, i), ekteki yuvarlak ünlü (o, u, ö, ü) yazılır, gösterilir. ArtUrup, KelÜrtü, gibi. Bu madde 6'daki kuralın gereğidir.
23- Tek ünsüzden oluşan bir EK'in önünde; ünsüzle sonlanan yuvarlak ünlülü hece varsa ve EK'ten önceki hecelere, bir birleşik harf varsa, sözü doğru okumak, yanlışlığı önlemek için, EK'ten önceki YARDIMCI ÜNLÜ gösterilir, yazılır. SünükÜn, TutukUğ, gibi.
24- Müteakip, ardı sıra gelen, hecelerde, yuvarlak ünlü bulunan fiillerde, ünlülerden 1.'si yazılır, gösterilir. Ökünüp, SÜnüşdüm, gibi.
25- Türük Bil?/ Köktürk? Alfabesinin ana omurgası; sözün hecelerini ayrı ayrı göstermek ve sesleri sıkı kontrol altında tutarak, daha önce kullanılmış ünlüleri tekrar tekrar yazmamak ve söze gelen eklerin imlasını bozmamaktır. 3.şahıs iyelik-sahiplik ekinin, bununla beraber; hal ve yönelme ekleri gibi tüm eklerin daima gösterilmesi gibi özel bir düzeni vardır.
26- Orhun'da bir de Uzun Ünlü durumu vardır. Uzun ünlüler için özel bir işaret olmamasına karşın; bu durum, bazı okunuşlarda ortaya çıkar.
açsaar, Qıızın, Bitiidim, Boşguruur, Törüün, gibi.
27- Yan yana duran, birleşik gibi görünen, söz gruplarının yazım kuralları kendi içlerinde aranmalıdır. İlterişkağan'da olduğu gibi; incelik ve kalınlık uyumu; ilteriş (iletiriş) ve Kağan sözlerinin kendilerindedir.
28- Atığ, Atın gibi bazı sözlerde, birden fazla imla, yazılış durumu vardır. Yanlışlık, unutkanlık gibi nedenlere dayandırılan bu durumu farklı sebepler de yaratabilir. Bulgulara göre bu farklı yazılışın asıl amacı; anlatılmak istenenin ne olduğu ile ilgilidir.
Ünlünün gösterilip gösterilmemesi, zamanla ekin yeni imla kazanması gibi durumlar ve hatta bazı şahsi yanlışlıklar da söz konusu olabilir.
Öte yandan o zamanki şive ve ağızların etkisi de gözardı edilmemelidir.
29-Orhun gramerinde, eksiklik olarak değerlendirilen bir konu da; yuvarlak ünlülerin ne olacağı konusudur.
Yuvarlak ünlülerin ayırt edilmesinde, yalnız incelik-kalınlık farkına dayanılmasının karşısında; Ş.Sami ve V.Thomsen gibi bazı araştırmacılar, mana-anlam karinesi ve yaşayan Türk diyalektlerine başvurulmasını önermektedirler ki, bu konu üzerinde çalışılmaya layık bir öneridir.
30- Orhun'da, kelime gruplarını ayıran (:) işareti üzerine açıklanmayan bazı durumları belirtmek gerekir. Çünkü; sözlerin ayrımı şekli kelimeleri olduğu kadar, anlamı da değiştirebilecek ana unsurdur.

Bu işaretin(:) kullanım yerleri ve esasları şunlardır:
a- İki veya daha fazla sözlerden oluşan özel adlarda, ilk 2 unsur daima birlikte yazılır.
b- Sıfatlar ve sahipleri birlikte yazılır.
c- Birleşik isimleri oluşturan parçalar birlikte yazılır.
d- Birleşik fiilleri oluşturan parçalar birlikte yazılır.
e- Birleşik sıfatları oluşturan parçalar birlikte yazılır.
f- Yanyana gelmiş, manaca bağlı kelimeler birlikte yazılır.
g- Sayı bildiren kelimeler birlikte yazılır.
h- Cümle oluşturan filller, kelimeler birlikte yazılır.
i- Kalıplaşan sözler, kelimeler birlikte yazılır.
k- Bir veya iki işaretli sözler, yanındaki kelimeyle birlikte yazılır.

(Gerekçeli gramer notları; O.Nedim Tuna'nın Orhon Yazıtlarının İmla Kaideleri ve Fonolojisi çalışmasından alınmıştır.)

Anlamı yakalamak için yapılan kural dışı yazım örneği:

𐰀𐱃𐰃𐰣: ATIN sözünde A'nın yazılmaması ve yazılması durumunda hangi olasılıklar vardır? Mesela "atına binip" olsun.
aT-ıN'in seslilere göre yazımları:

aT	aN	AT	IN	Manaya göre en iyi bileşimdir.
eT	eN	ET	-	Bağlama uyan yalnızca Atın'dır. Başa A/E, eke I/İ de yazılarak kök ve ek olasılıkları 2'şer adede düşer. Ve doğru okuma sağlanır.
ıT	ıN	-	-	Diğer birleşimlerde anlamlı sözler ortaya çıksa da; etin, atun, atan, itin, itün, ütün, üten, otan, iten, öten vb oluşumlar; ata binmeyi izah edemezler. Bu yüzden A/E başta yazılmaması gerekirken, konmuştur.
iT	iN	-	-	
oT	oN	-	-	
uT	uN	-	-	
öT	öN	-		
üT	üN	-	-	

Karşılaştırmalı Gramer Tablosu

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
A,E 𐰀	Genel kabul: sessizlerin hece özelliğinden dolayı söz başında gösterilmez, zaten tamgada vardır. Söz sonunda gösterilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet. + söz başında kullanımı kural dışıdır deniyor yalnızca.
H.N.O	Evet. + İstisnai olarak başta ve ek gelirse, söz ortasında da yazılabilir.
T.T	Evet + Söz başı ve içindeki /al ve /e/ ünlüleri genellikle yazılmaz. Çünkü; ünsüz işaretlerinin çoğunun /al ya da /e/ ile başlayıp ilgili ünsüzle sona eren kapalı hece ya da ses öbeği değerinde olmalarıdır. Söz başında nadiren uzun a olabilir. Ama uzunluk, okuyuşta anlaşılır. Kapalı e ise I ile gösterilir.
O.N.T	Evet +:Beklenmeyen (varsayılan kural dışında) yerlerde yazılmasının temel nedeni; sözlerin doğru okunarak ANLAMIN korunmasıdır.
K.M	Evet +: Evet + A Öntürkçede, evrenin yaratılışında etkin olan elektromanyetik ışınların gösterge tamgasıdır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
I,İ 𐰃	Genel kabul: Söz sonunda yazılır, söz başında da görülür. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet
H.N.O	Evet. + Kural gereği söz başında daima yazılabilir. İ'nin gösterilmediği az örnek vardır.
T.T	Evet+ Sözbaşındaki ve ilk hecedeki düz-dar ı/ ve /i/ ünlüleri daima yazılır.
O.N.T	Evet +:Beklenmeyen yerlerde yazılmasının temel nedeni; ANLAMIN korunmasıdır. Eğer söz; a, e ile başlıyorsa; ikinci hecedeki "ı, i" okuma yanlışlığını önlemek için, ı ve i yazılır, gösterilir. aĞIŞ, eTİM gibi

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
O,U:𐰆	Genel kabul: Söz başında yazılır, Bazen sonunda da yazılır. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet
H.N.O	Evet. + 1.hecede yazılırsa sonra yazılmaz. 3 ve son hecede yazıldığı görülür.
V.G	Evet
T.T	Evet+ Sözbaşındaki ve ilk hecedeki yuvarlak ünlüleri daima yazılır.
O.N.T	Evet +:Beklenmeyen yerlerde yazılmasının temel nedeni; ANLAMIN korunmasıdır. Bu amaçla, söz eklerinde de yazılır, gösterilir. Manayı yakalamak açısından söz içi seslilerde; düzden-yuvarlağa geçişte de gösterilir.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Ö,Ü:𐰇	Genel kabul: Söz başında yazılır, 1.hecede yazılır. Bazen sonda. Orhon Yenisey Talas Turfan
V.T	Evet+ Bu sesler; Fransızca u ve eu sesinin karşılığı ü ve ö'dür. Yeri, kelimenin ilk hecesine bağlı. İşaretin ö veya ü mü olduğu, Türk diyalektlerine bakılarak anlaşılabilir.
	Evet (H.N.O, V.G)
T.T	Evet + Sözbaşındaki ve ilk hecedeki yuvarlak ünlüleri daima yazılır.
O.N.T	Evet +:Beklenmeyen yerlerde yazılmasının temel nedeni; ANLAMIN korunmasıdır. Bu amaçla, söz eklerinde de yazılır, gösterilir. Öte yandan, manayı yakalamak açısından söz içi seslilerde; düzden-yuvarlağa geçişte de gösterilir.

V.Thomsen'e göre; bütün ünlüler söz sonunda olabilir. Türkçe'de ünlü uyumu tam olduğundan, işaretlerde ünlünün hangisi olduğunu bulmak, sezinlemek zor değildir. Türk diyalektlerine başvurulmalıdır. Ayrıca Ş.Sami de ö,ü karışıklığı vb durumlarda mana-anlam karinesine başvurulmasını önermektedir. A.C.Emre de aynı kelimenin başka kaynaklardaki yazılışına bakılmalıdır diyor (o,u da dahil).

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
B: 𐰉 : 𐰋	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aB-Ba” ve “eB-Be” olarak gösterilen B tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet. + Kalın B sesliden sonra V sesi verir. Başta sıkça bulunur.
H.N.O	Evet. + Sesliden sonra gelirse V’ye yakın çıkar.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + EB Öntürkçe’de; “en yüce” manasında bir tamgadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Ç/C: 𐰲	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aÇ, eÇ, Ça, Çe” olarak gösterilen Ç tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, V.G, T.T, O.N.T)
H.N.O	Evet.+Ç’den farklı sesse, o sesliler öne veya arkaya yazılır.
K.M	Evet + UÇ Öntürkçe’de, “Uçmak, lider, vb” manalarında bir tamgadır. İç ise bir şeyin içi ve içine girmek gibi kullanılıyor.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
D: 𐰑 : 𐰓	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aD-D ve eD-D” olarak gösterilen D tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ d sesi verir, başta yer almaz. İçerde, nadiren de sonda olabilir.
H.N.O	Evet. Başta olursa a ile birlikte okunur. A’dan farklı okumak lazım gelirse, başa o ünlü yazılır.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + ED (X) Öntürkçede, “yapmak, etmek, vb” manalarında kullanılan bir tamgadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
G/Ğ: 𐰍 : 𐰏	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aĞ-Ğ, g ve eĞ-Ğ, g” olarak gösterilen G tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ g sesi verir ve başta olmaz.
H.N.O	Evet. +Başta a yazılmaz. A dışında bir sesli gerekirse yazılır. Orta ve sonda ag okunmaz.
	Evet (T.T, O.N.T)
K.M	Evet + oĞ (G) Öntürkçede, “kişi” manasında, iG’de (g) “kültür, bilinç, düşünme yetisi” manalarında kullanılan bir tamgadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
L: 𐰞 : 𐰠	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aL-L ve eL-L” olarak gösterilen L tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ başta olmaz, olursa bir ünlü ile okumak gerekir.
H.N.O	Evet.+ Türkçe’de L ile söz başlamaz. Başta L olursa aL okunur.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
A.C.E	Yalnız Al ve El
K.M	Evet + EL/İL/UL Öntürk’çe’de, “çevrili alan, temel, esas, vb

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
M: 𐰢	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aM, eM-Ma, Me, vb” olarak gösterilen M tamgası, sesliye göre okunur. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ her türlü ünlü ile yazılır.
H.N.O	Evet.+ Söz başında görülmekte ise de, öncesinde bir sesli harfle okumak gerekir. Sonda fiil olarak –im,-ım sesi verir.
V.G	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + EM Öntürkçede, bugün de yaşayan “Ben-im” yapısının öncülüdür ve farklı tamgalarla izah edilmiştir.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
N: 𐰣 : 𐰤	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aN-N, eN-N” olarak gösterilen N tamgası, sesliye göre okunur. Orhon 𐰣 𐰤 · Yenisey 𐰣 𐰤 · Talas 𐰣 𐰤 · Turfan 𐰣 𐰤 · Altay 𐰣 𐰤
V.T	Evet+ bu işaret başta yer almaz.
H.N.O	Evet+ ortada ve sonda kullanılırsa okuma değişir. Bazen ek olarak sona gelip kalın sesli ile okunduğu görülür.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + ON Öntürkçe’de, “On-mak” yapısının öncülüdür.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
P: 𐰯	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aP, eP, P” olarak gösterilen P tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon 𐰯 · Yenisey 𐰯 · Talas 𐰯 · Turfan 𐰯 · Altay 𐰯
V.T	Evet+ p sesi verip, başta değil sonda yer alır. Gövdede sıkça görülür ve zarf fiil ekidir.
H.N.O	Evet.+Başta aP, ortada P ve sonda iP,ıP okumak gerekir.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T, K.M)

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Q/K: 𐰚 : 𐰴	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aK-K, eK-K” olarak gösterilen Q/K tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon 𐰴 𐰚 · Yenisey 𐰴 𐰚 · Talas 𐰚 · Turfan 𐰴 𐰚 · Altay 𐰴 𐰚
V.T	Evet+ a, u, o, ı ünlüleri ile birlikte yazılabilir. K; ıK ve oK’taki K sesiyle aynı değerdedir. eK de üK sesi ile.
H.N.O	Evet.+ A sesi ile yazılmaz ama kural gereği sona A gelirse birlikte yazılır. eK; e,i,ö,ü ile okunur. Ama e sesi konmaz.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + uK Öntürkçede; idrak, kavrama (uq)”, iK de “çift, iki, dual” manalarında bir tamgadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
R: 𐰺 : 𐰼	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aR-R, eR-R” olarak gösterilen R tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ r sesi verir. Başta olmaz, olursa sezinletilmiş bir sesli ile okumak lazımdır.
H.N.O	Evet + Türkçe’de R ile söz başlamaz. Başta R olursa önünde bir sesli ile okumak gerekir. İnce R’de ise başına e eklemek gerekir.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
A.C.E	Yalnız Ar/ Er
K.M	Evet + eR Öntürkçede; “kişi-er, erişmek, olmak vb

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
S: S-s	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aS-S, Ş ve eS-S, Ş” olarak gösterilen S tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, V.G, T.T, O.N.T)
H.N.O	Evet+ aS; Sesli ile yazıldığı vakit, okunuş o sese uyar.
K.M	Evet + aS Öntürkçede; olkunma sürecinde “asılma”, Es ise “can” demek. Sü gibi alet olarak da kullanılır. AS ve ES/İS bugün de yaşamakta olan kök kelimelerimizdir.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Ş: 𐱁 : 𐰾	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aŞ, eŞ, Şe, Se” olarak gösterilen Ş tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, V.G, T.T, O.N.T)
H.N.O	Evet +aŞ-Şa diye okumak lazım geldiği anlaşılıyor.
K.M	Evet + uŞ/oŞ Öntürkçe’de; “medeniyet” manasında kök kelime. Lakin bu manada tamgası farklıdır. Orhun’da bu tamgalar, farklı taşlarda Ş sesi gibi okunmuştur.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
T: 𐱃 : 𐱅	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aT-T, eT-T” olarak gösterilen T tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet + t sesi verirler, art ve ön seslilerle birlikte kullanılabilirler.
H.N.O	Evet +AT sesi verir. Başta sesli yaksa, a ekleyerek okumak lazım. aT’tan farklı okumak gerekirse, o veya i-ı sesi eklenir. İnce t başta sesli olmadan yazılırsa TE okunur. Eğer ö,ü,i ile okunması lazımsa o harf yazılır.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + aT, Öntürkçede; “canın beenden dışarı atılması, atılma, isim, kişi namı, lider, kral, rab vb.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Y: 𐰖 : 𐰘	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aY-Ya, eY-Ye” olarak gösterilen Y tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ başta sıkça görülür. Kalın S’nin önünde ünlü kullanılabilir. Orta ve sonda nadiren olur.
H.N.O	Evet+ sözbaşı ve ortada yanında sesli yoksa aY-Ya okunur. eY veya aY’dan başka okuma lazım gelirse, o işaret konur.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + aY olarak kabul görse de, bu tamganın oY, uY, üY okuşuşları da olabilir. Çünkü OY/UY Öntürkçe’de eski bir köktür.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Z: 𐰔	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aZ, eZ, Za, Ze” olarak gösterilen Y tamgası, sesliye göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, H.N.O, V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + Bu tamganın “oZ, ozmak” gibi enerjisel dönüşümü ifade eden bir anlamı vardır. Kök bugün de yaşamaktadır. Ozan, gibi.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
ıQ: ◁	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “ıK, Kı, K” olarak gösterilen K/Q tamgası, bir sesli taşıdığından, bazen farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay ◁
	Evet(V.T, V.G, O.N.T)
H.N.O	Evet+ Qı’da ı yazılır ama ıQ’da yazılmaz.
T.T	Evet+ ıK işareti söz içi ve sonundaki; ık ya da kı ses öbeğini göstermek için kullanılabilir
K.M	Evet + Bu tamga, Öntürkçe’de;yaratılış sürecinde, “Akma, Akış, Iqınmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bugün yaşamaktadır..

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
OQ: ↓	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “oK-uK-Ko-Ku, K” olarak gösterilir. Bir sesli taşıdığından yapıya göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay ↓
	Evet (V.T, V.G, O.N.T)
H.N.O	Evet+ öncesindeki sesli yazılmaz, sonrasındaki(o,u) yazılır.
T.T	Evet + Q.K işareti U harfinden sonra kullanılmışsa bu o sözcükteki o ya da u ünlüsünün uzun olduğunu gösterir. Sözcükteki ok, uk ses öbekleri genellikle oK işareti ile gösterilir.
K.M	Evet + Bu tamga, Öntürkçe’de;yaratılış sürecinde, “olma, olkunma, quantum, gibi” çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kökler bugün de yaşamaktadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
ÜK:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “öK, üK, Kö, Kü” olarak gösterilen üK tamgası, söz yapısına göre farklı okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet(V.T, V.G, O.N.T)
H.N.O	Evet+Sonrasında ö,ü gelirse yazılır. Öncesinde yazılmaz
T.T	Evet+ Sözcükteki ök, ük ses öbekleri ök işareti ile gösterilir.
K.M	Evet + Öntürkçe’de; “Keçi, rab, yüce, ana vb” anlamlarda kullanılmıştır. Kökler bugün de yaşamaktadır. Öksüz, Ökkeş gibi.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
Ng:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aNG, eNG, NG” olarak gösterilen tamga, N sesi veren farklı işaretlerle de anılmaktadır. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet+ başta olmaz, yalnız yazılmaz, ünlü ile yazılır. Öncesinde sezinletilmiş ünlü vardır.
H.N.O	Evet+ başta bir sesli ile yazılır.
	Evet (V.G, T.T, O.N.T)
K.M	Evet + Bu tamga, (en) Öntürkçe’de; “En yüksek, yüce vb” anlamlarda kullanılmıştır. Kökler bugün de yaşamaktadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
NÇ:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aNÇ, eNÇ, NÇ” olarak gösterilen tamga, seslilerle de farklı okunabilmektedir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, V.G, O.N.T, H.N.O)
T.T	Evet+ NÇ işareti gerek art gerekse ön ünlülü sözcüklerdeki /nç/ ses öbeğini göstermek için kullanılır
K.M	Evet + Bu tamga, (eçn, inç vb) Öntürkçe’de; “Göksel ışık” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
NY:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aNY, eNY, NY” olarak gösterilen tamga, seslilerle de farklı okunabilmektedir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
V.T	Evet + Bu işaret genelde hece sonunda bulunur.
H.N.O	Evet (V.G, T.T, O.N.T, H.N.O, K.M)

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
NT:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aNT, eNT, NT” olarak gösterilen tamga, seslilerle okunmaktadır. İlk zamanlar ND ile karıştırılmıştır. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet (V.T, V.G, T.T, O.N.T, H.N.O)
K.M	Evet + Bu tamga Öntürkçe’de bugünkü gibi, “antlaşma” manasındadır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
LT:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aLT, LT” olarak, seslilerle okunmaktadır. İlk zamanlar LD ile karıştırılmıştır. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet(V.T, V.G, T.T, O.N.T, H.N.O)
K.M	Evet + Bu tamga Öntürkçe’de “temsilci, sabordine” gibi manalarda, kelime içinde kullanılmıştır. Altun gibi.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
OŞ:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “aŞ, uŞ” olarak gösterilen tamga, kendi başına hecelidir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet(V.T, V.G, T.T, O.N.T, H.N.O)
K.M	Evet + Bu tamga (OŞ-UŞ) Öntürkçe’de “medeniyet, yaratılış vb” manalarda kullanılmıştır. Oğuşum gibi.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
BAŞ:	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “Baş” olarak gösterilen tamga, farklı da okunabilir. Orhon Yenisey Talas Turfan Altay
	Evet(V.T, V.G, T.T, O.N.T, H.N.O)
K.M	Evet + Bu tamga (AQIN) Öntürkçe’de “Aqın, HÜCUM, aqma, vb” manalarında kullanılmıştır.

Tamga	Dilbilgisi/ Grameri
uW:W	Genel kabul: Kalın ve İnce okunuşu “uW” olarak gösterilen tamga, farklı da okunabilir.
V.T	Evet(V.T, V.G, T.T, O.N.T, H.N.O)
K.M	Evet + Bu tamga (UW) Öntürkçe’de “Kutsal vb” manalarında kullanılmıştır. İlk alfabelerimizden Kutsal On (Hun): Uw-On ve Çatalhöyük’de Kutsal İtilme manasında yazılmıştır.

Kaynakça kısaltmaları:
V.T: V.Thomson (IDO) 1896-1906
O.N.T: O.Nedim Tuna (OYİKF) 1949
T.T: Talat Tekin (GOT) 1965
H.N.O: H. Namık Orkun (ETY)
V.G: V.Gabain (AG) 1970
A.C.E: A.Cevat Emre (1949)
KM: K.Mirşan (BB) 2002
**Le Coq (Kök Türkisches aus Turfan)

BÖLÜM 4

Urqun'da okuma ve anlamlandırma sorunları üzerine

Türkçe'nin kökü ve Türk'e ait olan hakkında
Bizden kasıt; her kültürdür

Dilimiz ve genelde diller; yalnızca ses yığınları değildir.
İster doğrudan ister dolaylı olarak; kaymış, mecazlaşmış vb olsun, söz ve eklerin bir manası vardır.
Ve bu mânâlar, iç ve dış etkilerle sık sık değişir.
Bu durum; karşılaştığımız onlarca değişik kültürlerden kaynaklanmaktadır.

On ve Oq'lar, Tatarlar, Türük'ler yani Türkler, farklı olanlarla karşılaşmak bakımından, tarihte bir eşi olmayan; hareketlilik, etkileme, etkilenme, kaynaşma göstermiş bir kültür topluluğudur.
Üstelik bu karşılıklı etkileşim (diyalog), hep kapsayıcı ve birleştirici olmuştur.
Öyle olduğu içindir ki, dilimiz halen asli unsurlarını koruyabilmekte, yeni ve açıcı olanları bünyesinde yaşatmaktadır.
Bu değişim; aynı coğrafyada, aynı zamanda değil, çok farklı mekanlarda ve değişik zaman dilimlerinde olmuştur.

Kültürel zenginlik (bay) taşıyan bu tarihi gerçeklik; Türkçenin uğradığı yapı ve şekil değişimlerini de açıklar.
Ve bu değişimlerin sonucunda sözlerimiz de anlam bakımından yenilerini içermeye başlamıştır.
Bu yüzden, Orhun (Urqun) Yazıtlarını okumak ve anlamak; tek bir bölgede yeşeren, gelişen dilleri anlamaktan çok zor ve zahmetlidir.

Orhun Yazıtları (D.Ö 500'ler veya DS 700'ler) okunurken, o zamana kadar yaşanan coğrafyalar ve toplumsal, kültürel değişimler iyi anlaşılmadığı için bugün, okuma ve anlamlandırma sıkıntıları yaşamaktayız.

Akademide hep örnek verilen "Ordu" kelimesi gibi: o zamanlar; bir yönetim merkezini çağrıştıran ordu, zamanla silahlı güç manasına evrilmiştir. Ama çok da farklılaşmamıştır.
Öte yandan, bir zaman devletimizin dışişlerini anlatan makro bir politika ifadesi olan "Taşra" bugün, kentlerin dışında kalan saha olarak yaşamaktadır. Kasıt değişse de dışsallık sürmektedir.

Özetle bu tarihi zenginlik içinde; anlamda ufak tefek kaymalar olmuştur.
Sözcükler, yan ve mecaz anlamlar kazanmıştır.
Yani geçmişi yorumlarken, daha dikkatli olmak zorundayız.
Çünkü Türk dili ve tarihi, en az 10 bin yıllık geçmişe sahiptir.

Doğaldır ki, bu süreci 21.yüzyılın "görece kısır" dilbilgisi ile açıklamak yeterli olmayacaktır.
Bu eserimizde de, bu zorluğun onlarca örneğini sergileyecek, çözüm için önerimizi sunacak ve aklı eren herkesi birliğe çağıracağız.

Akademik çalışmalara göre; Orhun Abidelerinde +- 6.000 sözcük var. Kendi başına yani farklı olan sözcükler ise +- 800 dolayındadır. Özel adlar da çıkartılırsa sayı +- 700 gibidir.
Ses değişimlerine rağmen, bu sözcüklerden önemli bir kısmı, özellikle kökleri; günümüz Türk dillerinde de hala yaşamaktadır. Yaşayacaktır da…

Çünkü, bu kitapta ortaya koyduğumuz teze göre; Türk dili kökenini, şekilden değil manadan alır. Özellikle; yaratılış (olkunma) ve inanç (isig) anlayışından. Bu inanç var olduğu sürece de dilimiz, diller yaşayacaktır.

Ne yapılmalıdır?

Anlamlar ve soyutlama, yaşayıştan ortaya çıkar. Dolayısıyla bir söz; inançların, arzuların vb., "Bir tümcenin sahip olduğu anlam türü, onun söylenmek üzere kullanıldığı şey tarafından belirlenir. Sözcük ve ibarelerin anlamı, bu sözcük ve ibarelerin içinde geçtikleri tümcelerin anlamına katkıları tarafından belirlenir.

Sözcükler zaman içerisinde ister ses değişimine uğrasınlar ister hiçbir değişime uğramadan yaşasınlar cümle içerisindeki kullanımlarına göre mutlaka yeni ve çeşitli anlamlar kazanacaktır. Bu olurken bazen sözcüğün doğduğu zamandaki ilk (temel) gerçek anlam belki unutulacak; farklı söz kalıpları içerisinde değişik çağrışımlar ortaya çıkabilecektir.

İşte Orhun’u bu bilimsel mantıkla “yeniden anlamak” bu yüzden çok önemlidir.

Mesela; Aç, Al-, Alp, Altı, Aş-, Aş, At, Ay, Az, Balbal, Bark, Bas-, Baş, Bil-, Bilge, Bin-, Bir, Biz, Boz-, Boz, Bu, Bul-, Bunda, Çöl, Er, Eren, İç, İçre, İki, İl, İlk, İn-,İs, İş, İt-, Kim, Kişi, Ne, On, Ordu, Otuz, Öd, Öl-, Öz, Özlük, Saç, Sanç-, Sekiz, Semiz, Siz, Sök-,Sözleş- , Sür-,Taş, Taşra, Tatar, Ter, Tut-, Tutun-, Tümen, Tün, Türk, Uç-, Uzun, Üç, Yan, Yarama-, Yarat- ,Yaş (Yaş),Yaş (Gözyaşı), Yaşa-, Yat-, Yaz, Yazı, Yıl, Yit- ,Yol, Yurt, Yüz. vb kök ve sözler, hiç değişmeden bugüne gelmişlerdir.
Orhun Yazıtlarındaki bu kelimelerin okunması ve anlamlandırılmasının kökenlerine inilmesi gereklidir ki, 10 bin yıl sonranın “aklı” ile 10 bin yıl öncesinin dünyası yorumlanmasın. Atamızı anlamak ve mirasa sahip olmak için; “Gece uyumadan, gündüz oturmadan” çalışmak zorundayız.
Herkese ait olan kültürün “tapusu” olmaz. O yüzden burada “Miras Hukuku” geçerli değildir. Edinmek; soya, sopa değil, çalışmaya, alın terine bağlıdır. Ve çalışmadan, neye sahip olduğunuzu veya olabileceğimizi anlayamayız.

Neden yazdık?
Ya da eskiden, duvarlara resim yapan, yazı yazanlara neden kızılmıyordu?

Bu sorunun, özellikle bilim insanları ve akademisyenler için en özlü cevabı; Nizamülmülk’ün Melikşah’a tavsiyesindedir.
O demiş ki, “Sultanların en iyisi ilim erbabıyla düşer kalkar. Âlimlerin en kötüsü de sultanlarla düşer kalkar”
Yazmak işte böylesine ciddi bir hadisedir. Çünkü aktarılmak istenen “fikirdir”, cismani özellikler değil. Urqun Yazıtlarına da öyle bakmak gerekir.
Ve biz de, Türk'ün Devlet yapıcı özelliğinden hareketle, “Atalarının ardı sıra gideceğiz”

Tamga bir felsefenin soyutlamasıdır
“Atalarımız neden yazma gereği duydu ve tamgalar nasıl ortaya çıktı?” gibi çok detaylı bir tarih sunumu yerine, özetle şöyle demek doğrudur:
İnsanlık daha olgun bir düşünce seviyesine, hayat ve kâinat felsefesine ulaştığında ifade etme gücünü ortaya koymak istemiştir: Kayalara, taşlara, çamura sonra da kağıtlara yansıyan bu felsefeyi sonraki nesillere ulaştırmaktır ana gayesi.
Ve bu gayenin ilk kıvılcımı ve ürünleri, ata yurdumuz Asya’da verilmiştir. Akademik olan ve olmayan araştırmalar, denemelere göre; Asya’da kaya resimleri D.Ö 30.000’lerde başlayıp, yazı unsurları içermeye başlaması D.Ö. 15.000’lerdir. Ve yazıya geçiş yaklaşık D.Ö. 8000’in sonlarındadır.
Özellikle bugünkü Kazakistan’da bulunan TAMĞALI SAYI galerisinden başlayan süreç; önce şematik sonra tamgalar ve nihayetinde yazıya evrilmiştir.
Bugün Urqun’daki ata mirasımızı anlamak için çabalayıp duruyoruz.

Kolay değil. Yaklaşık 10 bin yılı aşan bir mirası, bir asırda çözmek; Güneş sisteminde bir mekik ile dolaşmaktan ne daha zor ne de daha kolaydır. Ama bu kitapta ortaya konmaya çalıştığımız "manaya yaklaşma" denemesi için bazı küçük tarihi notları hatırlamak gerekiyor.
Anlam kayboldu, yalnız okumak var…

1) Şimdi kullandığımız alfabe ve onun dayandığı Latin(?) harfler bir anlam (mânâ) ifade etmez.
2) Ancak başka harflerle birleşerek heceleri, kelimeleri oluşturur. Çoğu hecede dahi anlam yoktur.
Oysa PROTO (ÖN) TÜRKÇE dediğimiz ve bir yansıması da Urqun Yazıtları olan yazı sisteminde, durum bu 2'sinin tam tersidir. Keza; Urqun'daki harflerin yarısından fazlası (20/34 adet) hece-kelime yapısındaki tamgalardır. Türklerin kullandığı alfabe sisteminde tamgalar vardır. Ve her biri kendi içinde tam ve yeterli bir anlam, anlatım gücü barındırır.
Es-Önüg (misal) olarak;
OK tamgasına OQ (x)(OK) = yeryüzü kişisi, yeryüzünde varoluş, quantum, Ok
UÇ (C)= bey, han, lider, bayrak
ON (N) = kozmos, kozmos kişisi,
AT (T)= at, TANRI'ya atılma, egemen, demektir.

Bunun gibi ayrı tamgaları olan; OĞ, OŞ, UW, gibi temel kök kelimelerin/hecelerin tamamı, SESLİ HARF'le (Ünlü) başlamaktadır.
(Bakınız; Tarihimizin, kültürümüzün kökündeki "kök"kelimeler)
Ve atalarımız; kelime başına genelde sessiz harf getirmezler.
Öte yandan dile giren yabancı kelimelerde SESSİZ harflerin başına bir SESLİ HARF getirirlerdi (es-önüg; i-stasyon, İ-recep gibi).
Tek başına iken anlam taşıyan ve birer kelime olan bu tamgalarımız, eğer bir cümle içindeyse; karşımıza 2 durum çıkar:
1. Okunuşunu ve anlamı aynen kalır
2. Başındaki SESLİ HARF düşer, kalan SESSİZ HARF'ten sonra başka SESLİ HARF gelir.
Daha geç olmasına rağmen, Urqun'da da yaşayan tamgalarımız; aynı zamanda tek seferde söylenebilen bir hecedir. Ve ayrı bir anlam ifade eden bir kelimedir.
Yani Öntürkçe'de hece-kelime diyebileceğimiz bir oluşum süreci vardır.
Sanırız, Urqun Yazıtları'nın okunmasında ve anlamlandırılmasında asıl güçlük; bu tarihi bilgiyi detaylandırabilmekle ilgilidir.
Çünkü; şekli değişmiş, evrilmiş olsa da bu tamgalar, Urqun'da kazılı olan, taşa urulan yazılar içinde, halen yaşamaktadır.
Ve tamgadan harfe doğru evrilen işaretlerin çoğunda, tamga-kelime mana içeriği sürmektedir.
Bu yüzden; bu tarihi gerçekle hareket ettiğini söyleyen bazı çalışmalar ile akademik dünya arasındaki, okuma ve anlam farklılıkları kaçınılmazdır.

Kapı aralığından bakmak ve manaya yolculuk

Orhun'da okuma ve anlamlandırma sorunlarına geçmezden önce; en özet biçimiyle, kapıyı biraz aralayıp bakalım. Neyi anlatmak istiyoruz?

Aynı yazılış, farklı harf-tamga okuması, anlamı yakalama

Bir metinde;
Yaşlı kadın 'DUL' kaldı. Aynada ağlamaklı gözlerine bakıp, onlara 'DOL' dedi, cümlesinde DUL ve DOL kelimeleri doğal olarak karıştırılmaz. Yazılışları farklıdır.
Ama Orhun'daki abece sisteminde; DUL ve DOL yazılışları aynıdır, manası tek başına yakalanamaz : 𐰑𐰆𐰞
Sözcükleri tek başına okuyunca ne kastedildiği anlaşılmaz. Anlamak için cümlenin tamamında ANLAM BÜTÜLÜĞÜNE bakmak gerekir.
𐰑𐰆𐰞 : 𐰴𐰞𐰑𐰃 dul kaldı.
𐰑𐰆𐰞 : 𐰓𐰀𐰓𐰃 dol dedi.
Eğer kelmeler; şu şekillerde okunursa, anlam yerine oturmaz:
a. Yaşlı kadın 'DUL' kaldı. Aynada ağlamaklı gözlerine bakıp, onlara 'DUL' dedi….
b. Yaşlı kadın 'DOL' kaldı. Aynada ağlamaklı gözlerine bakıp, onlara 'DOL' dedi.

Gözleri DUL kalamayacağına göre ve kocası ölene DOL denemeyeceğine görel (𐰑𐰆𐰞) sözünün doğru çeviris'; ilkinde DUL, ikincisinde DOL olmalıdır.
Yani yazılış biçimi, manaya uymalıdır.
Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mesela GÜL ve GÖL
Yağmurla dolan 'GÖL' kıyısında, bir 'GÜL' yeşerdi.
𐰑𐰆𐰞𐰣 : 𐰏𐰇𐰠 Dolan Göl
𐰋𐰃𐰼 : 𐰏𐰇𐰠 Bir Gül.

Aynı yazılış ve okuma ancak farklı anlam verme
Öte yandan AT kelimesi gibi çok anlamlı örneklerde de mana bütünlüğü önemlidir.

Orhun'dakine benzer örnekle:
"Atına binen Ali, Osman'a saldırdı. O at orada öldü." diyelim.
Evet bir savaş sahnesi. Ali doğrudan Osman'a saldırıyor. Savaşta ölen şeyin hangisi olması gerekir? Kişinin bindiği at mı, yoksa rakibin namı, adı veya ünvanı mı?
At, Türk dilinde; hayvan, kişi namı, atılmak gibi anlamlara sahiptir.

"Atına binen Ali, Osman'a saldırdı. O at orada öldü."
"Atına binen Ali, Osman'a saldırdı. O nam, (unvan) orada öldü."

3. Aynı yazılış ve farklı okuma, dolayısıyla farklı anlam verme

Mesela Orhun döneminde; milleti tanımlarken şöyle deniyor:
𐰜𐰇𐰚 : 𐱅𐰇𐰼𐰜
İdi: Oksuz Kök Türk
1-Sahipsiz ve teşkilatsız [olan] Gök Türkler. (N.Tuna'da "Üniter" olarak)

İdi: OQ-USUZ ÖKÜK TÜRÜK
2-OQ asıllı imanlı Türkler

Acaba hangisi manalı veya gerçeğe yakın?
Sorun şu ki; Kök/Gök okunan 𐰜𐰇𐰚 kelimede K'nın 2 farklı işareti var (q,K). Yani farklı okunmalıdır.
Bu, gramere uygun okunursa; Kök değil ÖKÜK olur. Ve kabul edilmelidir ki, KökTürk (Yada Göktürk) diye bir devlet adı yoktur.
Ayrıca; Oq(Ok)'un "teşkilat" manası yoktur.

Özetle; detay analizlerde de gösterilecektir ki, yalnız okumak ve yazmak manaya ulaşmada yeterli değil, metnin anlam bütünlüğü, kök kelimelerin ne olduğu ve tarihselliği ile de uyum sağlanmalıdır.

Türk Tarihi için "Hemfikir" olmak, uzlaşmak "zor" değil…
Bu bölümde örnekleri ile ortaya koyacağımız; okuma ve anlam verme sorunlarının çözümü açısından hayati bir tarihi tespiti hatırlatmak istiyoruz. Urqun yazıtlarımızla ilgili ilk bilimsel çalışmayı 1900'ün başında yapan Şemsettin Sami de var olan gramer kuralları ile bazı sesli harflerin okunmasının, tam gerçekleşemediğini söylemiştir.

Aynı fikri büyük oranda paylaşan akademik dünya, 100 yıl önce ortaya konan Ş.Sami fikrine bugün daha da yaklaşmıştır.
Mesela Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları kitabının (A. Ercilasun,2016) 353. sayfasında, tıpkı Ş.Sami (1903) gibi şu söylenmektedir:

"…… işareti, o ve u'yu, Ö işareti ö ve ü'yü gösterir. Bu da O işaretin; ne zaman o, ne zaman u; ö işaretinin, ne zaman ö, ne zaman ü okumak gerektiği konusunda karışıklık yaratır. Bu yüzden bazı kelimelerin okunuşunda Türkolog'lar arasında birlik sağlanamamıştır…."

Ne ironiktir ki, bu cümleyi neredeyse 100 yıl "öncesinde", akademik olarak, Şemsettin Sami şöyle tamamlamaktadır (Ş.Sami, Orhun Abideleri, 16-17 sy):

"…. U harfinin, ne vakit "o"… ve ne vakit "u" …. okunacağına dair; MANA KARİNESİNDEN başka hürufta (harflerden mânâ çıkarıp yorumlama bilgisi), hiçbir karineye, destres (ulaşma, elde etmeya-yeterli) olamayız…

Keza, u harfinin, ne vakit "ü"… ve ne vakit "ö" okunacağına, MANA KARİNESİNDEN başka bir delilimiz olamaz…"

Benzer görüş ilk çevrilerden birini yapan, V.Thomsen'de de mevcuttur.

O da diyor ki, "…. (bu konuda) karar verebilmek için bizce izlenmesi gereken tek yol; halen kullanılan Türk diyalektlerine uymaktır.
Kuşkusuz o ve ö seslerinin yerinin, bu diyalektlerin pek çoğundaki gibi, kelimenin ilk hecesine bağlı olduğunu kabul etmeliyiz. Şu halde şüpheli bakabileceğimiz tek nokta, hecenin bu kısmıyla ilgilidir. Ve bu da bugünkü diyalektlerin kararsızlık gösterdiği durumlarda ya da hiçbir diyalektte rastlanamayan kelimeler söz konusu olduğunda ortaya çıkabilir."

Yani; kelimelerin, tamgaların çözümünde yerine konanlar; yaşıyorsa, anlama uyuyorsa, anlamı bozmuyorsa, metni daha anlaşılır kılıyorsa, o yol-kural tercih edilmelidir.
Bu durumda tamganın; ne zaman o, ne zaman u ve/veya ö işaretinin, ne zaman ö, ne zaman ü okumak gerektiği konusu netleşecektir.

İşte Ş.Sami'nin ortaya koyduğu öneriye, gerçekliğe en çok yaklaşan Araştırmacı K. Mirşan (Çeviri 2-Ç2) olduğundan, onun örnek çalışmasını karşılaştırmalarda bir alternatif öneri olarak koymak durumunda kaldık.
Okunduğunda görülecek ki, yanlışlarına rağmen "yaptığı denemeler pek de "bilim-dışı?" değildir.
Kanımızca, bu orijinal fikirlerden, Türk Tarihi açısından, yeni bilgi ve uzlaşı ortamı doğacaktır.

Mana/Anlam Bütünlüğü varsayımları?

V.Thomsen, Şemsettin Sami'den (Orhun Abideleri) başlayarak, K.Mirşan'a (Bolbollar) uzanan bu ANLAM KARİNESİNE dayanarak, Urqun'u yeniden ele almanın arkasında şu kabüllerimiz yer almaktadır:

1-Öncelikle, bengü taşlarımızda, (Kültigin, Atun Uquq (Tonyukuk), Bilge Kağan, anlatılan Türk Devletlerinin tarihidir. (Göktürk?, Türük Bil?).
Bu yüzden bu taşlarda anlatımın; alalade hikayemsi bir havadan uzak olması, net, özlü ve gerektiğinde deyimlerle, kavramlara başvuran bir ciddiyet taşıması gerekir. Öyledir de.

2-Türk Tarihinin yazılı olduğu taşlardaki anlatımı (yeri değil) en iyi şekilde kullanmak da 1.kabulde belirttiğimiz gerçekliğin gereğidir.

3-Anlatımın ciddiyetine bağlı olarak, tüm satırlarda; bir anlam bütünlüğünün olması gerekir.

4-O çağın anlatımları ve dil bilgisi kuralları, bugünkünden farklı olduğundan; bugünkü kavramlarla yaklaşmaktan çok, o zamanki sosyo-kültürel bilgiler, hakanların, danışmanlarının söylemleri, toplumsal yaşayışla ele alınmalıdır. Bu yüzden, günümüz akademik dünyasının "Atalarımızın gramerin şu kısmını tam ortaya koymamaları şaşırtıcıdır" gibi yaklaşımlara başvurulmamalıdır.

5-Ve en önemli kabulümüz şudur: O zamanki devleti ve ülkeyi yöneten hakanların, danışmanlarının söylemleri; halkı aşağılayıcı, incitici ve karamsarlığa sevk edici olamaz.
Bu yanlışlık; Türk tarihinin halka açılmış, hiçbir devlet belgesinde (nasihatler hariç) gerçekleşmemiştir.
Bu kabüller ışığında farklı okuma ve anlam örneklerine geçebiliriz.

Okumalar ve dilbilgisi üzerine bir analiz

Genelde Asya ortasındaki ve özelde Urqun Yazıtları'nda ortaya konan dilbilgisinin kuralları üzerinde (en-önüg olarak, hangi tamganın nasıl yazılıp okunacağı) akademik olarak, özellikle (V.Thomsen de dahil) T.Tekin'den bu yana genel kabul görmüş kaideler vardır.
Okumalar konusunda bu kurallar, yazıtların genel anlamını vermektedir. Ancak bazı okuma dönemleri, bazı satırlarda anlamı çok değişik noktalara çekmektedir.

Bu farklılıkların, dilbilgisi kuralları üzerinde sağlanacak "uzlaşı" ile halledilmesi ve tarihimizin aslına en yakın manasına kavuşması mümkündür.
Bu açıdan, önce gelen kabul gören kuralları kısaca açıklamakta yarar görmekteyiz. Çünkü, farklı okuma ve mana vermenin, gerçekçi olması, hayatidir.

1-Eski/Erken Türk tamgaları (runik) sağdan sola(<---) doğru yazılır.

2-Erken Türk (ÖnTürk) alfabesini deşifre eden Thomsen ve takipçileri, alfabemizin eski bir İran alfabesi aracılığı ile Arami alfabesinden gelmiş-alınmış olabileceğini ileri sürüp kabul etseler de bugün, ortaya konan bilimsel gerçekler, alfabenin Türklere ait, kendine has olduğu konusunda fikir birliği sağlamaktadır.

3-Alfabemiz; tamgalardan türemiş 38 harften oluşur. İki hece işaretler de dahil edildiğinde alfabemizdeki harf sayısı 40'ı bulmaktadır.

4-Harflerin 4 tanesi (her biri ikişer ünlüyü gösteren) ünlü işaretleridir
a-e (ä) / ı-i / o-u / ö-ü

5- Çifte ünsüz işaretleri sistemi; Türkçenin dilbilgisinin, en önemli özelliğidir

ki, ünlü uyumu (a-e (ä) / ı-i) ünlülerini yanlış okumayı engeller.

6- Ancak, yuvarlak (o-u / ö-ü) ünlülerini, yazıtlarda okumak güçtür. İşte bu durum; Urqun yazıtlarının okunmasında ortaya çıkan farklılıkların kaynaklarından (Aynı zamanda K.Mirşan'ı diğerlerinden ayıran noktalardan) biridir.

7- Bu 8 ünlüden geriye kalan 30 harf de çifte ünsüz işaretleridir.
Bunlar a ya da ä ünlüsü ile başlayıp, ilgili ünsüzle sona eren hece işaretleri gibidir. Hece işaretlerinden farkı; bunların yalnız ilgili ünsüz değerinde de kullanılabilir olmasıdır. ab-äb/ ad- äd/ ag- äg/ ak- äk... gibi

Ünsüz işaretleri, ünlü ile başlayan ve ilgili ünsüzle sona eren heceleri gösterir. Ama özellikle kelime başında konmayan ünlülerin okunmasıyla ilgili bir anlaşmazlık vardır.

8- Alfabede yuvarlak ünlülerle kurulu heceleri gösteren 2 harf ile, düz dar ünlülerle kurulu heceleri gösteren 2 harf daha var:
bunlar; ok, uk / ko, ku / ök, ük/ kö,kü /ık,kı, iç,çi harfleridir.

9- Alfabemizde, ünlü bakımından yansız (kalınlık/incelik ayrımı yapmayan) her durumda geçerli olan harflerimiz de vardır.
Bunlar; ç, m, □, □, p, ş, z harfleridir.

10- Alfabede 3 tane de birleşik ünsüz işaretimiz var: lt, nç, nt

Genel kabul gören yazım kuralları

1-SÖZ BAŞINDA; a-ä-e, genellikle YAZILMAZ.
Çünkü; ünsüz işaretleri, genelde "a-ä-e" ünlüsü ile başlayan ve ilgili ünsüzle sona eren heceleri gösterir.
(Bu kural ilk hecede ve söz içindeki ünlüler için de geçerlidir)
(Ünlü ile biten sözler "ek" aldığında a gösterilebilir.

2- SÖZ BAŞINDA; düz-dar I ve İ ünlüleri genellikle YAZILIR.
(Bu kural ilk hecedeki ünlüler için de geçerlidir. İzleyen hecelerde YAZILMAZ)

3- SÖZ BAŞINDA; yuvarlak ünlüleri genellikle YAZILIR.
(Bu kural ilk hecedeki ünlüler için de geçerlidir)

4-SÖZ SUNUDAKİ ünlüler YAZILIR.

5-Ünlü ile biten bir sözcük, sonraki sözcükle birlikte yazılırsa ilkinin son ünlüsü gösterilmeyebilir. (Detaylı kurallar için T.Tekin'e bakılabilir)

Mana ve okunuş karinesi ile K.Mirşan'da durum

Urqun yazıtlarında, [U u] harflerinin okunması konusunda, Ş.Sami'nin ortaya koyduğu bu öneri, K.Mirşan'ın gerçekleştirdiği araştırmada özellikle; Kültigin ve Atun Uquq (Tonyukuk) yazıtlarında ele alındığında özet olarak şu söylenebilir:

a) K.Mirşan'ın akademik dünyadan farklı okuyup anlam yüklediği (+-) 200 kelime yeri tespit ettik ki, çoğunda (+- 50 adedinde) cümlenin anlamı çok değişmektedir. Bu da paragraf ve genel bölümlerdeki anlama çok farklı bakış getirmektedir.
b) K.Mirşan'ın tespitlerinde, kelime okunuşları, özellikle cümle ve/veya kelime başındaki ÜNSÜZLERİN (sessiz); önüne ve arkasına gelen ÜNLÜ (sesli) harflerin (tamgaların) okunmasında farklılaşmaktadır. Bu farklı okumalar, kelime içleri de esas alındığında 400'den fazla yerde ortaya çıkmaktadır.
c) Kelime başlarında, önüne sesli eklenen sessiz harfler; sıklık (frekans-çokluk) sıralaması ile şöyle:
y, t (at), s-ş, ç-c, z, k'nın türevleri, b, r, m, ok, l, ğ

Bu 2 taşta; kelime başlarında, genel kabüle göre farklı okunan bazı tamgalar ve sayıları şudur ki genelinde u, o, ö, ü sesleri eklenmiştir:

Y sessizi ağırlıklı olmak üzere = +-80 kez, başa U eklenmiş.
Y ve Z sessizleri ağırlıklı olmak üzere = +-25 kez, başa O eklenmiş.
At tamgası (t harfi) ağırlıklı olmak üzere = +-50 kez, başa A eklenmiş.
S sessizi ağırlıklı olmak üzere = +-25 kez, başa E eklenmiş.
eK-Ke sessizi ağırlıklı olmak üzere = +-12 kez, başa Ö eklenmiş.
t,k,l sessizleri ortak ağırlıklı olmak üzere = +-10 kez, başa İ eklenmiş.
Genelde Ş okunan, Mirşan'da uŞ okunmuştur.
Genelde Ç okunan, Mirşan'da uÇ okunmuştur.
Genelde aZ okunan, Mirşan'da oZ okunmuştur.
Genelde Be okunan, Mirşan'da eB okunmuştur.
Diğer yandan, hem akademinin hem de Mirşan'ın, söz başında sesli koydukları ünsüz sayısı da +-15 adettir.

d) Bu farklar; kimi yerde, Türk Tarihinin de yeniden yazılmasını gerektirecek kadar ciddi iddiaları ortaya koymaktadır.
e) Urqun Yazıtları çözümleri bölümünde yapılan, birlikte karşılaştırmalarda da görülecektir ki, özellikle sessiz harflerin okunmasında ve özellikle de söz başlarında aldıkları seslilerin okunmasında; BİR DİLBİLGİSİ KURALI bulunmalıdır.
Yuvarlak sesli harflerin okunması ve sözbaşı sessizlere sesli harflerin konması noktalarında bir kurala ihtiyaç olmadığını öne sürenler de vardır. Aslında doğru okumalar; sözcük bilgisi yanında, cümle ve paragrafların anlamından da çıkartılabilirler, sezilebilirler.

Genel bir kurala doğru özet bilgi

Aslında o zamanlarda (yaklaşık D.Ö 500'ler veya D.S 700'lerde yazılmış bir dilbilgisi kuralları yoktur. Araştırmacılar, Urqun-Yenisey'de bulunan 300 kadar kısa ve uzun yazıttan kurallar manzumesi çıkarmaya çalışmışlardır. Neredeyse, kuralların ne olduğunun çıkartılmasında sona gelinmiştir. Biraz daha çalışma ile tamamlanacaktır.

Akademi ve akademi dışı dünyanın; Kültegin ve Atun Uquq (Tonyukuk) yazıtlarında yaptıkları analizlerden bizim yaptığımız tespitler şöyle özetlenebilir:

a) K.Mirşan, söz başında olan, 18 sessiz harfte, başa sesli eklemiştir. Akademik dünyanın eklediği sesli sayısı da 13'tür. Farklı anlamlar yüklense de, 13 sesli eklemesinde uzlaşı vardır.

b) Akademik dünya 13 sessiz başına sesli eklerken özellikle yazıtlarda sıkça kullanılmış, Y (𐰖) harfi okunurken önüne hiç sesli harf eklememiştir.

c) K.Mirşan ise yalnız 3 yerde, Y (𐰖) harfi önüne sesli eklememiştir.

d) K.Mirşan, söz başı ünlü eklemelerinde en çok Y (𐰖 : 𐰘) harfinde yoğunlaşırken (+-50 kaz), başa +-38 kez U seslisini getirmektedir.

e) K.Mirşan, +- 50 yerde, AT (𐰦) tamgasını hep AT okumuştur. Akademi ise genelde t okurken, yalnızca 4 yerde AT demiştir.

f) K.Mirşan'ın başa sesli eklediği diğer sessizler ve sıklık sayısı aşağıda verilmiştir ki, akademi de önemli sayıda eklemeler yapmıştır.

Söz başı harf	Başa eklenen harf	Sıklığı-yeri (+-)
Y(𐰖 : 𐰘)	U (U) (38 kez)	50
AT(𐰦)	AT (T) (Akademi 4 yer hariç yalnız t)	50
Ş(𐱁)	U(U)	20
B (𐰉 : 𐰋)	U(U), E(a)	17
S (𐰽 : 𐰾)	E(a)	16
iK (𐰚)	Ö(u), E(a), İ(i)	15
Ç(𐰲)	U(U), E(a)	14
Z(𐰔)	O(U)	10
K(𐰴)	U(U), O(U)	9
T(𐱃)	E(a), İ(i), Ö(u)	5
M(𐰢)	O(U), A(a)	5
OK(𐰸)	O(U)	4
L(𐰞)	İ(i), O(U)	3
R, Ğ(𐰺 : 𐰏)	U(U),İ(i)	2
Ik, eR (𐰶 : 𐰼)	İ, I(i)	3

5. Okuma kuralları ve farklılıklarda detaylar
Yukarıda kısaca özetlediğimiz görüş ve karşılaştırmalı analizimize örneklerle devam etmek istiyoruz.
(Ç1: Akademik dünya genel çevirisi, Ç2: K. Mirşan çevirisi. / VT: V.Thomsen. / KT: Kültigin, TY: Tonyukuk (Atun Uquq yazıtı.)

Devletin ve Türk'ün adı, vasıfları nedir?
𐰃𐰓𐰃𐰆𐰸𐰽𐰔 : 𐰚𐰇𐰚 : 𐱅𐰇𐰼𐰚
Ç1: İdi: Oksuz Kök Türk
Ç2: İdi: OQ-USUZ ÖKÜK TÜRÜK

Kültegin yazıtı Doğu 3.satırın başındaki bu cümle en kritik tartışma konusudur. Çünkü;
- Bir devletin adı, nasıl olur da 3 yazıtta yalnızca 1 kez geçer ve nasıl eksik okunur?
- Yazıtlarda hep Türklerin soyundan bahseden OQ (Ok) kelimesi, burada nasıl olur da ÖRGÜTLENMEK manasında çevrilir? Bunu çözmek gerekmektedir.

Özetle şunlar söyleniyor:
1. Sahipsiz ve teşkilatsız [olan] Gök Türkleri….
2. Pek teşkilatsız Gök Türk….
3. Üniter, birlik halindeki Türk(ler)
4. OQ asılllı imanlı Türk

Akademik dünyanın çevirisinde; Daha önce hiç örgütlenmemiş (Oksuz) olan semavi (Kök) Türkleri (örgütleyerek), diyor…
K.Mirşan ise Ok Asıllı (OQ-USUZ) imanlı, rabbine düşkün (ÖKÜK) Türük (eğitilerek), şeklinde okuyor.

V.Thomsen burada; idi'yi sahip, hükümdar şeklinde, İdi Oksuz'u da egemen şeklinde yorumluyor. Ancak Ok'un nasıl yorumlanacağı konusunda "acaba hükümdarsız olabilir mi?" diye bir çekince de koyuyor. Ve Ok'un özel bir kullanım amacı olduğunu daha mantıklı buluyor. Ok'un o zamanlara bir boyun, ordunun karşılığı olabileceğinden söz ediyor.

Öte yandan Thomsen, Turcica eserinde; Türklerin başarılı hükümdar yönetimlerinden bahsederken "hükümdarsız, örgütsüz" denmesini de anlamsız bularak, Taş II'de olan İt'i'nin (idi) Taş I'de unutulduğundan hareketle, anlamı 2.taşta "Daha önce hiç örgütlenmemiş olan semavi Türkleri (örgütleyerek)" şeklinde düzeltiyor.
Ve taşı yazan Yollug Tigin'in unutmuş olduğu kelimenin 2.ci taşta yazılmış olabileceğinden bahsediyor. Radloff ise Ok'u; aile, ırk, soy anlamında çeviriyor. K. Mirşan ise OQ'un Türklerin tarihteki ilk adlarından biri olduğunu ve bu satırda da kendilerine "OQ Asıllı" dediklerini yorumluyor.

Mirşan yalnızca bir çeviri yapmıyor, aynı zamanda, Türklerin yaratılış felsefesinin izlerini de yorumuna katıyor.
Ona göre, OQ (Ok)'un Erken Türkçe'deki başlıca anlamları şunlar: Olkunma-yaratılma, Quantum-enerji demetleri, Mızraklı asker, Erken Türklerin adlarından biri, Okuma, İzah…
Diğer yandan, Thomsen tarafından anlamlı bulunmayan Kök=Semavi çevirisi A.Ercilasun ve diğer akademik çevirilerde kabul görüyor

Nedim Tuna farkı?

Burada O.N.Tuna'nın tespiti çok önemlidir. Rahmetli Tuna şöyle diyor: "Güven, iftiyar ve övgü dolu bu 3 satıra rağmen, idi oksuz kelimeleri; V.Thomsen dışında, ibare üzerine çalışan bütün araştırmacılar tarafından, buna tamamen ters düşen şekilde karşılanmıştır."
Tuna hocamız, idi-oksuz'un; "bütün halinde, tam bir birlik halinde, üniter" olarak alınması durumunda çelişkinin ortadan kalkacağını söylüyor. Tuna, ok (oq) kelimesinin, "eyalet, idari bölge" olarak ele alınabileceğini de ekliyor.

OQ ve Örgüt anlamdaş mı?

OQ (ya da Ok) bugün de dilimizde kullanılan ve onlarca anlamı olan bir kök kelime. Ama bu anlamların içinde "Örgütsüz" manası bulunmuyor.
Ancak, V.Thomsen başta olmak üzere akademik dünya, daha çok Çin kaynaklarında Türklerle ilgili "devlet, egemenlik" açıklamalarına dayanarak yaptıkları analizde DOLAYLI olarak "ÖRGÜT, EGEMENLİK" anlamı çıkarmaktadırlar.
Bakalım Urqun yazıtlarında devlet, örgüt, teşkilatını resmi ağızdan aktaran satırlarda hangi kelimeler kullanılmış ve içlerinde OQ (Ok) geçiyor mu?
Yazıtlarımızda bu anlamda en sık kullanılan kelimeler şunlar:

İlsiretmek\ Kağansıratmak\ Tüz-Tüzsüz, Töre\ Içgınmak\ İl-El\ Yanılmak\ İdi-idisiz\ İt-itdi\ Kılmak-kıldı\ Konturmak-konturdu\ Kaganmak-kazgantı\ Bilmek-bilmez-Bilmedük\ Ökün\ Yablak-Uyublıq\ Yağı-yağısız\ Aş-Aşsız\ Ton-Tonsuz\ Atunsuz
Görüleceği üzere kendini anlatan (Göktürk ya da Türük Bil) devlet söyleminde OQ ya da OK'a ait ayrı bir vurgu yoktur. Bu kelime genellikle; ırk, soy gibi anlamları vermede kullanılmıştır.

Diğer yandan 𐰚𐰇𐰜
Kelimesinin\ Urqun gramerindeki doğru okunuşu; KÖK mü, ÖKÜK mü tespit edilmelidir.
Çünkü K.Mirşan, dağ keçisinden çıkan ÜK-ÖK tamgasının (q); rab, tanrıdan geldiğini ve ÖK'ün de bugün dahi yaşayan "düşkün, bağlı" (Ökkeş vb) manasında olduğuna işaret etmektedir. Akademik dünya ise, alfabemizde K sesi varken ÜK'ü hala K okumaya devam etmektedir.

Mana karinesi ile metnin analizi

Yukarıda Urqun dilbilgisi ile anlatmaya çalıştığımız konuyu şimdi, ilkin Ş.Sami (1903) tarafından ortaya konan "mana karinesine" başvurarak analiz edelim.

Kültigin Doğu 1., 2. ve 3. satırların metninde kısaca şöyle bir anlatım vardır:
1- Kainat, dünya ve insanoğlu yaratılmıştır…
2- Bu insanların yönetiminin sorumlusu, sahibi atalarımız, hakanlarımızdır…
3- Onlar bu sorumluluk gereği, devleti kurup, töreleri-yasaları oluşturmuşlardır…
4- İçteki bu başarıyı dıştaki düşman ve rakiplere karşı da göstermiş, onları kendilerine bağlamışlardır, halkı iskan edip, eğitmişlerdir…
5- Doğudan batıya hakimiyeti, kalkınmayı ve adaleti tesis etmişlerdir…
Ve tüm bunları sağlayan kim, kimler? Sorusuna da şöyle cevap vermişlerdir:
6- Bilge, akıllı, uzak görüşlü, adaletli, vicdanlı HAKANLAR…

Peki, bunları yapan, doğu ile batının arasında (ikin ara) hakim olan devlet kimdir? Sorusu nerede cevaplanmış? Hakanların niteliklerinin anlatıldığı ve 2 farklı şeklide yorumlanan cümlenin önünde:

𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰚𐰼𐱅 : 𐰤𐰖𐰔𐰽𐰃𐰓𐰃

Yani, bu devlet, devletimiz;
A-Sahipsiz ve teşkilatsız [olan] Gök Türkler midir?
B-OQ asılllı imanlı Türükler mi?, üniter, federe mi?

Şimdi soralım; taşı yazanlar, A ve B'den hangisini yazmış olabilirler? Hangisinde mana bütünlüğü devam etmektedir?

Bu arada, akademinin bir kısmı, en azından bugün devletimizin adı olan Göktürk" ibaresinin taşlarda yalnız 1 kez yazıldığını kabul ediyor.
Türk/ Türük
𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰚𐰇𐰼𐰜

Urqun yazıtlarında (KT, BK, T); TÜRK/TÜRÜK +- 104 kez yazılmıştır.
Bunun; +- 92 adedinde Türk, "Türük" şeklinde yazılmıştır.
+-12 adedinde Türk, "Türk" şeklinde yazılmıştır. (Yalnız Tonyukuk 1.taş)

ve Ötüken: 𐰇𐱅𐰜𐰤
Ötüken gibi, ÜK tamgasının doğru okuması (+-) 25 kez. ÜK 'ün, k okunması ise yalnızda (+-) 5 kez. Yani genel geçer kural; ÜK'ün ÜK okunmasıdır. Bu konuda uzlaşma zor değil. Çünkü her ikisi de; Türkleri ve onlarla aynı kültürü paylaşan türleri anlatmaktadır.

Ama, yazıtlarda yalnız bir (1) kez yan yana geçen Ökük (Kök) Türük (Türk) tamlamasından bir devlet adı çıkarmanın daha kabul edilebilir yanları olmalıdır. Bir devletin adı, nasıl olur da 3 yazıttta yalnızca 1 kez geçer?

Urqun'da Türk/Türük kelimesinin geçtiği satırlar:

Bilge Kağan Yazıtı	Kül Tigin Yazıtı	TY 1. Taş	TY 2. Taş
Türük bodun : 17	Türük bodun:14	Türk bodun: 5	Türük bodun: 2
Türük kağan : 1	Türük kagan: 1	Türk sir bodun: 2	Türük sir bodun: 2
Türük begler : 7	Türük begler: 3	Türk kagan: 1	Türük Bilge Kagan: 2
Türük bodunug: 5	Türük bodunug: 3	Türk bodunug: 1	Türük sir bodunug: 1
Türük bilge kagan: 5	Türük bilge kagan: 2	Türk kaganıg: 1	Türük bilge kaganka: 1
Türük amtı bodun begler: 1	Türük amtı bodun begler: 1	Türk kagangaru: 1	Türük bögü kaganka: 1
Türük kara kamag: 1	Türük kara kamag: 1	Türk bodunı: 1	*
Türük törüsin: 1	Türük törüsin: 1		
Türük tenrisi: 1	Türük tenrisi: 1		
Türük ıduk yiri: 1	Türük ıduk yiri: 1 91		
Türük atın : 1	Türük atın: 1		
Türük oguz begleri: 1	Türük oguz begleri: 1		
Kök türük: 1	Köök türük: 1		
Türüküme bodunuma: 2	Türükümiz bodunumız: 1		
Türük bodunın: 1	Türük bodunın: 1		
Türüküm bodunum: 1			
Türük tenri: 1			
Türük bodunum: 1			
Türük amtı begler: 1			

Adları ve sıfatlarını karıştırdık mı?

KT Doğu 1.satır

Eçüm (İÇÜÜM): Apam: Bumin(BUUMİN): Kagan: İstemi: Kagan: Olurmış

Ç1: Atalarım Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan hükümdar olmuş.
Ç2: Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, hakan oturmuş
Taştaki; “Eçüm Apam: Bumın Kagan: İstemi: Kagan” ifadesinden V.Thomsen’den A.Ercilasun, E.Aydın’a kadar bir çok araştırmacı, iki (2) hakan adı çıkarmaktadırlar: Bumin ve İstemi kağanlar (Teoman ve Mete?).
Oysa, K.Mirşan, bu satırda hakanlardan değil, milletin üzerinde yönetici olan hakanın sıfatı olduğunu ileri sürer ve şöyle okur: Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, hakan oturmuş

Şimdi ifadeyi açarsak;
Cümle sonundaki “Kağan Olmuş-Oturmuş ” ifadesi ortak çeviridir. Ancak;

VT.IDO	Eçüm Apam: “Atalarım”	Bumın Kağan: “Bumin Kağan”	İstemi Kağan: “İstemi Kağan”	Olurmış: Yücelmişler
AE.TKBT	Eçüm Apam: “Atalarım”	Bumın Kağan: “Bumin Kağan”	İstemi Kağan: “İstemi Kağan”	(…?) Olurmış: Hükümdar olmuş
KM.BB	İÇÜÜM Apam: “Allahımın”	BUUMİN Kagan: “Neslimin Hakanı”	İstemi: “İradesi”	Kagan Olurmış: “Hakan oturmuş”

Ç1’de eğer iki hakan başa geçmişse taştaki cümlenin yükleminde “hükümdar” eksiktir. Tam çevrilecek olsa idi: “…Atalarım Bumin Kağan İstemi Kağan olmuş-oturmuş”. Ki burada da öge (ne olmuş?) eksikliği vardır. Akademik yaklaşımlardan biri şu: Buradaki “olurmuş” ifadesi zamanında oturmak anlamındadır. Ve bir “mecaz, metefor” içerir. Bu 2 hakanın adı tarih belgeleri ile de sabittir. “İstemi” adını, “irade” diye çevirmek yanlıştır ve bu hali; çok sonraları “öztürkçe” sevdasından çıkan yanlışlıkların biridir.

Oysa Ç2’de kağanlardan değil, başa geçen kağanın açıklaması-sıfatı var. Kağan olan nedir: …Allahımın Neslimin Hakanı İradesi’dir.
İlk çeviriyi yapan V.Thomsen da “…Atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan yücelmişler.” demiştir ki, burada da yüklem olan “olurmış’a”; “yücelmiş” anlamı yüklenmiştir.
Özetle, dilbilgisi kuralına göre;
Eçüm apam Bumın Kağan İstemi =SIFAT-FAİL-TAMLAMASI
Kağan= Nesne
Olurmış= YÜKLEM

Dilimizde; Tahta çıkmak, Hakan olmak, Baş-lider-öncü olmak, adeta deyimleşmiş durumdadır. Bunu, Atun Uquq (Tonyukuk) yazıtında da görmekteyiz:

G2'de; Tokuz (AT-OQUZ): Oguz: Bo(U)dun: Üze (ÖZE): (Q)Kagan: Olurtı: denmektedir. Yani; "halkı üzerine bir kağan oturmuş (hakan oturdu)"

İstem nedir?
Akademinin; "İstemi" adını, "irade" diye çevirmek yanlıştır, savına karşı şunlar söylenebilir:
Türk lehçelerinde, Çağatayca'da KM.DLT'de; İstemek, dilemek, talep etmek, bir emri uygulamak, bir emri yerine getirmek, istemek: İstemek, taleb ve arzu ve temenni eylemek manalarındadır. İsim olarak TDK'da talep, arzu ve "İrade veya isteğin eylem durumunda belirmesi" deniyor.
Türkiye Türkçesinde de kullanılan İsta_; İssi: sahibi= İdi+si>iye-si>isi. istemek: İsta_, iste_. Talep: İste-m şeklindedir. (TG)
K.Mirşan PTS'ye göre İS, ES kökünün 9 anlamından biri de "istek" olarak açıklanıyor: ËL BU, ËS (ÏS) BU, ËSİD [halkımın isteklerine (düşüncelerine) uy veya duy. K.Mirşan ÏS kökünü tarihi taşlarımızda "s" şeklinde göstermektedir. Urqun'da da S harfi aynı şekildir. Bu işarete "süngü" diyenler de mevuttur.

Gelelim bu cümledeki, "mecaz, metefor" olması ve "öztükçe" sevdasından çıkan yanlışlıkların biridir, yorumuna:
Mecaz yada metefor; bir sözcüğün gerçek anlamlarından (temel ve yan anlamlarından) sıyrılarak, başka bir sözcüğün yerinde kullanılmasıdır.
Akademinin; "hakan, hükümdar olmuş" okuduğu "olurmuş" hala yan anlamındadır
İlle de mecaz olacaksa, buradaki yüklemin;
"hükümdar olmuş" değil, "yücelmişler" olması daha doğrudur. (VT.IDO)

Urqun'da çeviri ve anlam vermenin "en tartışmalı" satırı

Bu kitabın yazılmasına neden olan esas olaylardan biri de, aşağıda analizi yapılan, Kültigin Yazıtı'nın Doğu 23.satırındaki çevirilerdir.
İncelendiğinde görülecektir ki, Urqun'da ANLAM/MANA üzerine eğilmek, ağırlık vermek ve tabi ki doğru okumak çok hayatidir.

KT Doğu 23.satır
[illegible]
[illegible]
[illegible]

(ökün: Küregünün (EKÜRGÜNİN): Üçün: İgidmiş: Bilge: Kaganının: Ermiş: Barmış: Edgü: İline: Kentü(EKİNTÜ): Yanıltıg: Yablak(UYUBLUQ): Kigürtüg: Yaraklıg (UYURUKLIG): Kantan: Kelip: Yana (OYUNA): İltdi: Sünüglüg (ESÖNİGLİG): Kantın: Kelipen: Süre (ESÜ-ERE): İltdi)

Bu satırın tam çevirisinde ise 2 farklı görüş var: Çeviri 1 ve Çeviri 2'de görüldüğü gibi anlamlar arasında benzerlik dahi yoktur. Çeviri 1'de halkı sorumlu tutan eleştirel yaklaşım var iken, Çeviri 2'de hakanın üstün özelliklerinden bahsedilmektedir.

Çeviri 1: İsyankarlığın yüzünden (seni) beslemiş olan bilge kağanına, kalkınmış ve müreffeh ülkene (sen) kendin yanıldın, kötülük getirdin. Silahlar nereden (nasıl) gelip (sizi) dağıratak uzaklaştırdı. Mızraklılar nereden (nasıl) gelip (sizi) sürerek uzaklaştırdı. Kutsal Ötüken toprağının halkı gittiniz. Doğuya (gidenleriniz)

Çeviri 2: Emniyet içinde olmanı sağlamak üzere, eğitilmiş bir regnum hakanına sahip olmanı temin etme amacıyla, onun müdafi niyetle varmış olduğu ilinin hayrı için, federasyona bağlılık getirdik. O, kamil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı. O, örnek bir kandan gelmek suretiyle ideal bir halk yarattı.

Bu ayrılığın nedeni, kelime çevrimleri, kökenleri ve anlamlarıdır.
Çünkü Urqun (Göktürk / Türük Bil?) gramerinde, sesli harfleri barındıran sessizlerin okunmasında tam bir uzlaşma yoktur. Bu yüzden, bir kısım araştırmacı (mesela; K.Mirşan, Ş.Sami), metnin anlamsal bütünlüğü ve akışı üzerinden kelime anlamlarının deşifresini savunurken, özellikle akademik dünya, kelime kelime anlam takibinde ısrarlıdır.

Aşağıda kelime okumaları ve anlamları ile ilgili özel bilgiler sunulmuştur. V.Thomsen'in yaptığı ilk çeviri "hala" kabul görürken, yalnız K.Mirşan çok farklı bir anlam yüklemektedir.

Kentü: Kendi, zat, nefs (DLT,K.Mahmut, VT.IDO. NO.ETY). / EKİNTÜ: Hayrı, yararı için(KM.BB)
Yanıltığ: Yanılmak. (VT.IDO, NO.ETY, kısmen K.Mahmut) / UYUNULTUĞ: Federasyon. (KM.BB)
Yablak: Kötülük, fenalık. (NO.ETY, VT.IDO) / UYUBLUQ: Uyumluluk, bağlılık (KM.BB)
Küregünün: İsyankarlık (AE.TKTB) / EKÜRGÜNİN: emniyet (KM.BB)
Küre: Kaçmak (KM.DLT). Bu anlamdan hareketle, AE.TKBT'de "İteatsizlik" olarak çeviyor.
Ökün: Pişman olmak, ümitsizliğe kapılmak, kızmak (VT.IDO, AE.TKTB)
Ökün: Para, gül ve buna benzer şeylerin yığını. Ökünç:Pişmanlık. Ökünmek: Pişman olmak. (DLT. KM). Ökün: Akıl ile, akılane (Ş.Sami)
Yaraklığ: Silahlar-silahlı (VT.IDO, NO.ETY, ME.OY) / UYURUKLIG: Kamil (KM.BB)
Yarağ: fırsat, imkân. Yaraglığ: mümkün, zırhlı. (DLT. KM)
Yana: Yan, taraf, yeniden, geri. Yana ilt-: dağıtmak (VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY)
OYUNA: Kemalet (KM.BB)
Süre: sürerek. Süre ilt-: sürüklemek(VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY) / ESÜ-ERE: İdeal (KM.BB)
Sünüglüg: Süngülü, mızraklı (VT.IDO, NO.ETY, AE.TKTB, ME.OY) / ESÖNİGLİG (Örnek, misal?) (KM.BB)
Sünis: savaşta saldırma ve süngü dürtme. Sünü: süngü, mızrak, kargı(DLT. KM)
Kantan-kandın: Nereden (VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY) / Kandan (KM.BB)

Urqun yazıtlarında Kandan (nere-den) 1 kez geçmektedir. Urqun gramerinde olduğu gibi "ayrılma" hali –Ta/-Ka ekleri ile yapılmaktadır. Ancak, T.Tekin gibi bazı yazarlar; Kandan/Kantan'ın bu özel durumu, "çok nadir" olarak yazmaktadırlar.
Ötüken-Yış: Orman-Dağ-ormanlı dağ (VT.IDO). Dağlık bölge: Çin kaynaklarında Ötüken'in Şan (Dağ) kelimesi ile anılmasından hareketle. (AE.TKBT) / Geçerli Konstitusion, kanun nizam (KM.BB)
Akademinin Urqun'da "yok" dediği OY-UY kökü, aslında vardır.
Mesela Buyruk; lider kişilerin yazılı-töreli ve bir yerde resmi talimatıdır. Ferman veya Yarlıq'tır. Buyruk kelimesi, Erken Türkçe'nin; en yüce, büyük kökü (BU-Ü) ile fikir, düşünce kökü (OY-UY) ve vurma, yazma kökü(UR) birleşiminden oluşmaktadır.
Urqun Yazıtlarında da geçen bu kelimemizde; BÜ, OY ve UR kök kelimeleri yaşamaktadır. Hatta bugün de. (Detay: Urqun Yazıtları'nda KÖK kelime analizleri bölümü).
Ayrıca Güneş Dil Teorisi'ne göre, Oy kökü; dilin geliişimi sürecinde Ay kökünün başka versiyonu olarak açıklanmaktadır.

Türk lehçelerinde Oy/Uy kökünden türeme bazı kelimeler: OYMAG (Aşiret, Yüzük), OYLAV (Kanaat, Muhakeme), OYDAŞMA (Konsensüs), OYGA (Hak, oyma nakış), OYGAR (Delege), OYGUN (Kanaatkar), OYGURMAK(Tasavvur etmek), OYLAK (Seçim salonu), OYLANMAK(Fikir bildirmek), OYUM (Kanaat, görüş), UY(Hane,Hayal), UYAÇ(Uyumlu), UYALDAK(Koordineli), UYALGA(Koordinasyon), UYATLI(Vicdanlı), UYAV(Disiplin Feraset), UYÇUL(Hayalperest), UYDA(Tabiyet), UYGA(Ahenk), UYGAR(Medeni, uyumlu), UYGUR(Türkistanlı) , UYKAŞ(Kafiye), UYMA(Yığıntı), UYRUK (Teba)

Bilge Atun Uquq (Tonyukuk)'un doğum yeri ülkesi mi, yoksa Çin miydi?

TY 1.TAŞ Batı 1.satır
𐰋𐰃𐰠𐰏𐰀 : 𐱃𐰆𐰪𐰸𐰸 : 𐰋𐰤𐰇𐰕𐰢 : 𐱃𐰉𐰍𐰲𐰃𐰠𐰤𐰀 : 𐰶𐰃𐰞𐰦𐰢 : 𐱅𐰇𐰼𐰚𐰉𐰆𐰑𐰣 :
𐱃𐰉𐰍𐰲𐰴𐰀 : 𐰚𐰇𐰼𐰼𐰼𐱅𐰃
Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Ben: Özüm: Tab(I)gaç: İline: Kılındım: Türk: Bodun: Tabgaçka: Körür: Erti:

Ç1: Ben Bilge Tonyukuk. Ben kendim Çin yönetimi sırasında doğdum. Türk halkı (o zaman) Çin'e bağımlı idi
Ç2:Ben kendim Bilge Atun-Uquq'um. (Bil Namdarıyım) Senin (sana tabi) Tabıgaç memleketinde (İl Etiriş Kağanca) tayin olundum. Çünkü oradaki Türk kavmi (Yani Oğuz beyleri halkı) Tabıgaç (barbarlar) çıkarına görev yapar (hizmet eder) idi

Burada, K.Mirşan'a göre; Çin'e tabi olan Türklerin tamamı değil, Oğuz beyleridir. O zamanlarda D.Ö. 560'larda Türük Bil federasyonuna bağlı Türk kavimlerin bazıları ekonomik kaygılarla Çin'e yaklaşmış ve kültürlerini,

törelerini bozmaya başlamıştır. Türük Bil'i yeniden kuran İl Etiriş Kağan da Atun Uquq'u (Tonyukuk), bu durumu düzeltmesi için görevlendirmiştir. Töreden kopmuş bir halkın devlet adamı, bu durumu nasıl anlatır?

KT Doğu 21-22.satır
İnisi: Eçisin(OYUN): Bilmez: Erti: Oglı: Kanın: Bilmez: Erti:….
Ança: Kazganmış: İtmiş: İlimiz: Törümiz: Erti:…..

KT D 21 son cümleden 22 sonuna kadar olan bölümde de metin bütünlüğü ve anlam çelişkileri vardır?
"….Küçük kardeşler ağabeylerini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi" dedikten sonra 22 satır başında, 2 farklı okuma ve yorum geliyor:

Ç1- O derece kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.
Ç2- Eğer bunların hepsini tekrar kazanmış, tekrar kalkınmış isek, bunu anayasamıza, töremize borçluyuz…

V.Tomsen ve takipçileri, bu satırın öncesini; halkın ve hakanların kaybettiği değerler "O zaman kullar, kul sahibi olmuştu. Cariyeler cariye sahibi olmuştu. Küçük kardeşler ağabeylerini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi."şekliyle anlatıldıktan sonra "O derece kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı." İle devam edince anlam bütünlüğü karmaşıklaşmaktadır. Oysa K.Mirşan bu cümleyi; "Eğer bunların hepsini tekrar kazanmış, tekrar kalkınmış isek" ile devam ettirmektedir. Thomsen bu tür çelişkileri Turcia eserinde kısmen düzeltme yoluna gitmiştir.

O zor günlerde Türk halkı, "donsuz mu" kalmıştı, yoksa "namsız" mı? İdaresiz mi idi yoksa aç mı?

Atalarımızın Urqun'da anlattığı Türk devleti resmi tarihinde; özellikle zor zamanlarda, halkın ne durumda olduğuna ilişkin iyi vecizeler verilmiştir. Bunlardan biri de Kültigin Doğu 26.satırdadır. Burada kağanımız, halk nasıl bir zor durumun içinde iken başa geçtiğini, edebi bir dille anlatıyor. Hakanımız, Tanrı'nın kendisine; Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diye sorumluluk verdiğini, bu zamanda halkın idaresiz olduğuna işaret ediyor. Dolayısıyla olması gereken çeviri; halkın "donsuz, çıplak ve aç" olmasından ziyade, "idaresiz ve namsız" kalmasını vurgulaması daha manalıdır. Çünkü aynı cümlenin başında "Türk kavminin adı, sanı, namı ve gücü yok olmasın diye" vurgu yapıyor.
KT Doğu 26.satır
𐰃𐰲𐰼𐰀 : 𐰾𐰽𐰔 : 𐱃𐱁𐰺𐰀 : 𐱃𐰆𐰣𐰽𐰔
Ç1: İçre: Aşsız: Taşra: Tonsuz:
İçerde aç dışarda çıplak / Karınları aç, sırtları çıplak
Ç2: İçre: UŞSUZ: Taşra: ATUNSIZ:
İçte idaresiz, dışta namsız

Aşsız: Aç (VT.IDO, AE.TKTB,EA.OY) / UŞSUZ: İdaresiz (KM.BB)
Tonsuz: Çıplak (VT.IDO, AE.TKTB,EA.OY) / ATUNSIZ: Namsız (KM.BB)
Ton: Elbise (KM.DLT) Gocuk. Tonluq: Giyimli. Tong: Donmak, buz. (Uygurca)

Tanrımız… ve biz kimiz, neye benzeriz?

Türük Bil veya Göktürk hakanı kendinin nereden geldiğini hatırlatan o cümlesi de yeniden incelenmeye değerdir: Te□ri Te(İ)g Te□ride Bolmuş Tür(Ü)k Bilge: (Q)Kagan

Evet, biz insanlar, Tanrımızca yaratıldık. Türk inancında bunu en iyi, “Gökten geldik” ifadesi anlatır. İnancımıza göre o gök; Tanrı beldesi, vakuumdur, Bir’dir. Ve dönüş de oraya olacaktır.

Kültigin Güney 1.satırda hakanımızın ağzından aktarılan bu olkunma, yaratılış sürecinde; V.Thomsen’in Türklerin “gökten geldiği” şeklindeki yorumu; Türk akademisyenlerin Tanrı’ya “semavi-göksel” demelerinden daha tutarlı görünmektedir. K.Mirşan’ın “Tanrıda, tanrı beldesinde yaratıldık” yorumu da öyle.

Ama, akademinin “Semavi Tanrı” yorumu başka bir şeye, yani anlatımı ne amaçla yaptığına ilişkin, bir değerlendirmedir. Türklere atfedilen “Gök Tanrı” ve daha ileriye, çok tanrılı anlamlara çağrışım yapılabilecek olan bir anlam kokusu çıkmaktadır. Başta V.Thomsen olmak üzere, Türklerin çok tanrılı bir inanca sahip oldukları yönünde “asılsız” iddialar halen yaşamaktadır.

KT Güney 1.satır
Tenri: Teg: Tenride: Bolmuş: Türk (TÜRÜK): Bilge: Kagan: Bu: Ödke: Olurtum
𐱅𐰭𐰼𐰃𐱅𐰏 : 𐱅𐰭𐰼𐰃𐰓𐰀 : 𐰉𐰆𐰞𐰢𐱁 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰋𐰃𐰠𐰏𐰀 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰉𐰆𐰇𐰓𐰚𐰃[𐰚𐰀] : 𐰆𐰞𐰺𐱃𐰢

Ç1: Ben Türklerin göğe benzeyen, gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı, bu zamanda tahta oturdum.(VT.IDO)
(Ben) semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan(ım). Bu zamana ben hükmediyorum (AE.TKBT)
Ç2: Tanrımız olan Tanrıda (Tanrı beldesinde) yaratılmış TürkBil’i hakanı olarak, bu erada oturdum.(KM.BB)

Teg: gibi (VT.IDO, AE.TKTB,EA.OY,KM.DLT)
Teg: Tanrıda, Tanrı beldesinde (KM.BB) Tegmek: Birisinin hakimiyet alanına, beldesine yapılan saldırı, hücumdur)/ Gökle alâkalı, semaya dair ve müteallik. İnsan eseri olmayan, vahiyle gelmiş bulunan.

Açlık ve Tokluk'un bir karakter özelliği olması nasıl olur?

Urqun'da konuşan kağanlar ve sözcüleri; Türk halkının karakter özelliklerinden, törelerinden ve hatalarından sıklıkla söz etmişlerdir.
Amaçları da halkı; tüzlü, töreli bir yaşama bağlamaktı, şüphesiz.
Günümüz siyaset ve devlet adamlığının da benzer yaklaşımları vardır. Bu yüzden halkı doğru yola çağırmak; aşağılama ile değil, iyileştirmeye dönük nasihat, öneri, salık vermekle olur. Zorlama anlamlar dışında, Urqun'da da bu vardır.
Aşağıda göreceğimiz gibi; "Açlık ve Tokluk", bir karakter özelliği olmasa gerektir:

KT Güney 8.satır
𐱅𐰇𐰼𐰚 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐱃𐰸𐰺𐰴𐰴𐰾𐰤 : 𐰲𐰽𐰃𐰤 : 𐱃𐰆𐰽𐰴𐰇𐰢𐰕𐰾𐰤 : 𐰋𐰃𐰼 : 𐱃𐰆𐰑𐰽𐰺 : 𐰲𐰽𐰃𐰤 :
𐰇𐰢𐰕𐰾𐰤
Türk: Bodun: Tokurkak (TOQ-ARIQ): Sen (OQ SIN): Açsık: Tosık: Ömez: Sen (ÖMEZSİN): Bir: Todsar: Açsık: Ömez: Sen(ÖMEZSİN):

Ç1: Ey Türk halkı daha tok olacaksın, (aksi takdirde) aç olduğun zaman doyamazsın, ama iyice doyunca da aç olamazsın(?).(VT.IDO)
Türk milleti tok (müstağni) ve inatçısın. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydum mu (bir daha) açlık düşünmezsin. (AE.TKBT)
Ç2: Ey Türk kavmi bazen tok bazen de arıq idin. Fakat hiçbir zaman, açsık doyuk olmadın. Ve doyduktan sonra açsık olmadın. (KM.BB)

Bu satırda 3 farklı anlatım ve anlam var: İlki; A. Ercilasun'un "Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydum mu (bir daha) açlık düşünmezsin." diye çevirdiği ve Türklerin bir davranış karakteriymiş gibi sunulan olumsuzluk, düşüncesizlik durumudur. Benzer yorum N. Orkun, Erhan Aydın'da da mevcuttur. İlk çeviriyi yapan V.Thomsen ise daha tarafsız kalmış ancak, daha kuru bir anlam vermiştir.
Üçüncüsü; K. Mirşan'ın, Türkler için "Fakat hiçbir zaman, doymuşkan aç gözlü olmadın" şeklinde özetlenebilecek olumlu bir karakter durumudur. Tok gözlü gibi. Bu konuda, çok sayıda atasözü bugün de yaşamaktadır.

Zamanın derinliğini ve Tanrımızı anlamak

Kültigin'in ölümü ardından taşı yazanlar, üzgün olduklarını belirtirken, halka da bu durumu, bir vecize ile aktarırlar. Yöneticiler taşta; "Eğer Kültiğin olmamış olsa, imha olacaktınız. Buna göre, inim Kültiğin'in sizin için gerekli olduğuna karar vermek süreti ile tedbirli oldum. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgimi bilmemiş gibi kabul ederek (şöyle) sakındım" dedikten sonra o vecize dile gelir ki, insanın ölümü vurgulanır ama bir farkla: O da, "dünya fani" gibi "pasif" bir yaklaşım değildir. Hele hele "Kültiğin olmasaydı çoğunuz ölecektiniz" gibi, bekayı bir insana bağlamak, hiç değildir.

Daha önceki satırlarda anlatılan; “Törelere, ile, devlete bağlılık yolundan ayrılmayalım” denmektedir. Yani, ölümlü olanın ancak bu şekilde (çalışarak) gerekli-faydalı olabileceğine de vurgu yapılmaktadır. Bu satırda bu mana da vardır.

KT Kuzey 10.satır
𐰇𐰓𐱅𐰭𐰼𐰃 : 𐰖𐱁𐰺 : 𐰚𐰃𐱁𐰃𐰆𐰍𐰞𐰃 : 𐰸𐰆𐰯 : 𐰇𐰠𐰏𐰠𐰃 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰢𐰃𐱁
Öd: Tenri: Yaşar: Kişi: Oglı: Kop: Ölgeli: Törümiş

Ç1: Ben çok üzüldüm. Tanrı Zamanı düzenler, ama insanoğlu ölümlü doğmuştur. (VT.IDO)
Ben düşündüm. Zamanı ebedi olarak Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış. (AE.TKBT)
Ç2: Eralar Tanrısı tarafından yaratılan kişi-oğlunun, günün birinde ölmek üzere türemiş olduğunun bilinci içinde anca sakındım(KM.BB)

Hakan Kimdir, kime hizmet eder?
Halkın hakanına sunduğu nedir?

Türk inancına göre hakan, ülkesini, halkını hatta dünyayı; hakkaniyet ve adaletle yönetmek zorundadır. Çünkü bu sorumluluğu Tanrımız’dan alır. Ancak o zaman Hakka erişebilir.
Halk da buna inanarak tüm gücünü, inancını hakana sunarak çalışır. Yani hakanın böyle davranacağına iman eder. Yani, Tanrımız’ın isteklerine, hakanın sorumluluğuna bağlı kalacağına, ant içer adeta.
Urqun’daki nasihatlerden çoğu da budur: Töreye, ülkeye, hakana bağlı kalınmazsa, iman edilmezse kötülükler yaşanır. Yaşanmıştır da…
Bu yüzden aşağıdaki satırda söz konusu edilen “iş ve güç” değil, “iman ve güç” olmalıdır. Manaya göre bu elzemdir.

Hakanın danışmanları, sığır çobanı mı?
Ya da mezbahanın satınalma müdürü mü?

Hakanın danışmanı, komutanı, yardımcısı Bilge Atun Uquq (Tonyukuk), tarihimizin efsane yöneticilerindendir. Nizamülmülk, Köprülü, vb. gibi.
Onun adına dikilen bengü taşın Batı cephesi 5 ve 6. satırlarda, bu bilgeliği görürüz ama çevirirken neden gözümüzü kaparız?
O satırlarda, Atun Uquq’un bilgece bir benzetmesi var. Aşağıda sergiledik.
Burada da akademinin manaya yaklaşması gerektiğini ortaya koyan bir sorun vardır.
Çünkü, hakana fikrini aktaran bilge danışman; “güçlü ve zayıf boğa” benzetmesini; akademi mecazın içini boşaltarak, anlamdan çok maddi duruma yaklaştırmıştır.
Görüleceği üzere benzetme, manaya değil boğanın şekline, durumuna yönelmiştir. Oysa bahsedilen, bir sığır çobanının veya mezbaha satın alması-

nın; gütmek veya kesim yapmak için bir boğa seçim işlemi değildir. K.Mirşan'ın da ortaya koyduğu gibi, söz konusu olanın; hakana güçlülük ve güçsüzlük konusunda salık vermesi olması gerektir. Çünkü söz konusu edilen, devletin; dışa, rakiplere, düşmanlara karşı askeri-siyasi durumunu anlatmaktır. Danışmana da bu yakışır.

TY 1.taş Batı 5. sonu 6.satır başı
𐱃𐰆𐰺𐰍𐰉𐰆𐰍𐰞𐰃 : 𐰾𐰢𐰕𐰉𐰆𐰍𐰞𐰃 : 𐰃𐰺𐰴𐰑𐰀 : 𐰋𐰃𐰠𐰾𐰼 : 𐰾𐰢𐰕𐰉𐰆𐰍𐰀 : 𐱃𐰆𐰺𐰍 :
𐰉𐰍𐰀𐱅𐰖𐰤 : 𐰋𐰃𐰠𐰢𐰕𐰼𐰢
Toruk Bukulı: Semiz Bukulı: Irakda (ARQADA): Bölser: Semiz Buka: Toruk: Buka: Tiyin: Bilmez Ermiş:

Ç1:(İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş
Ç2: zayıf boğalı, semiz boğalıyı kendi arkasında bilirse, Semiz boğa bunu, zayıf boğa derecesinde bilmez imiş,

Diğer yandan, danışman, vezir yada general Tonyukuk (Atun Uquq)'un, hakana yaptığı benzetmede de tam bir anlam farklılığı vardır. 1.Çeviride, zayıf ve semiz boğa benzetmesi, bir danışmanın öneri verme olgunluğuna ters düşer gibi görünmektedir. Çünkü uzaktan bakılan herşeyi anlamak zordur. Ve bunu hakan da bilir.
2.Çeviride ise tam bir özlü, atasözü gibi, bir yaklaşım söz konusudur. Hakanın bilemeyeceği veya anlamakta zorluk çektiği veya devlet geleneğinin çok görmesine rağmen yeterince anımsamadığı budur.
Bu satırda da "Bilig" kelimesinin yorumunda; akıl ve bilgi arasında bir ayrım söz konusudur ki, netleşmesi gerekmektedir. Çünkü; akıl ile bilgi hele hele bilgin/bilge çok önemli bir ayrıma sahiptir. Her akıllı kişi, bilgin olamayacağı gibi, bilgi sahibi her kişiye akıllı da denemez. Hele hele söz konusu edilen bilge Tonyukuk ise…
Bir işin gerçekleşmesini ya da gerçekleşmemesini sağlamak için; dolambaçlı hikayeler uydurma, akıl çelmekle girişilen gizli çalışmadır entrika.
Yakın tarihimizde (özellikle; Selçuklu, Osmanlı) çokça örnekleri görülen saray entrikaları veya iktidar savaşları akla gelebilir.
Ama, Tonyukuk anıtı Batı 5.satırda böyle bir şey yoktur. Aşağıda görüleceği gibi; hakan ile danışmanı bilge kişinin fikir teatisi vardır. Orada bir ifade geçiyor: "Hakan mı yapsam? Ya da "Fikrini alayım" şeklinde çevrilen.

Özetle bu teatide Hakan diyor ki danışman Tonyukuk'a: "Fikrini söyle"
Çeviri 1'e göre Tonyukuk; "Söyleyeni ben idim, Bilge Tonyukuk. Kağan mı yapsam dedim ve düşündüm."der.
Çeviri 2'ye göre ise; "Danışmanı Ben İdim. Ben Bilge Atun-Uquq, hakanımın fikrini alayım dedim. Tedbirli oldum.", der.
Tonyukuk'un, hakanı; hakan yapma yetkisi olmadığına göre, bu ancak saray entrikasıyla veya saray içi kavga, kargaşa vb ile olur!

(Akademi bu çeviride “hakan yapmayı”, onu gerçekten hakan yapmak için, yetiştirme, donatma (eğit-donat) şeklinde bir mana verse bu olabilirdi!. Bugün denebilen o zamanda amansız bir mücadele var. Çin’e karşı 3. ayaklanma girişimi var özgür kalmak için. O sırada bu kişi, danışmanı olduğu hakanı bu karışıklıktan çıkartıp hakan yapayım demektedir.)

TY Batı 5.satır
𐰴𐰸𐰍𐰣𐰢𐰆 : 𐰸𐰀𐰽𐰖𐰀𐰤 : 𐱅𐰓𐰢.
(Q)Kagan Mu (QAĞANIM) Kışayin (UQISAYIN): Tidim

Ç1: Kağan mı yapsam dedim ve düşündüm
Ç2: Hakanımın fikrini alayım dedim. Tedbirli oldum

Bu satırın genel manası şudur: Bilge Atun Uquq (Tonyukuk), hakanın danışmanıdır ve bir strateji konusunda hakanla iletişimdedir. Hakan’a bir fikir vermek üzeredir. Ancak deşifrelerde durum farklıdır:
1.Çeviride danışman, hakanı “hakan yapmak” gibi duruma düşerken, 2.çeviri de “hakanın fikrini alayım” demektedir.
Metin ve anlam bütünlüğü açısından 2.çeviri daha tutarlı görünmektedir. Çünkü bir vezir, danışman ya da yüksek dereceli memurun bir kişiyi hakan yapması böyle bir durumda (taht kavgaları, ayaklanma vb hariç) geçerli olamaz. Ki, bir önceki örnekte de bu satırın devamında, verilen tavsiyenin bir danışmana yakışır bir benzetme olduğu kesindir.

At tamgası ve anlattıkları
At tamgası (𐱃) Türk tarihinin en önemli anlatım ve mana işaretidir. Çünkü, hayatın içinde insanın kaderini paylaşan hayvanlardan biridir At. Ama, atın bir de “atılma, öte dünyaya uçma, kişi namı” gibi bir manaları da var. Aşağıdaki örnek, AT tamgasının ne kadar doğru okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

KT Doğu 32.-33.satır
𐰤𐰠𐰚𐰀 : 𐱃𐰑𐰞𐰃[𐰤𐰲]𐰣𐰆𐰺𐰤 : 𐰉𐰀𐰕... : 𐱃 : 𐰀𐰠𐱅𐰀 : 𐰚𐰀𐰤𐱅𐰀 : 𐰀𐰏𐰉𐰽𐰢𐰖𐰢𐱃𐰺 :
𐰉𐰆𐰕𐱃𐰍 : 𐰇𐰀𐰤𐰸 : 𐱅𐰏𐰓𐰀 : 𐰆𐰞𐱃𐰆𐰯 : 𐰀𐰠𐱅𐰀 : 𐰚𐰲𐰔 : 𐰘𐰏𐰕𐰃𐰀𐰠𐰏𐰇𐰏𐰤 : 𐰚𐰓𐰢𐰠𐰏 :
𐱃𐰆𐰺𐰍𐱃 : 𐰇𐰤𐱅𐰃𐰞𐰃𐰏𐰃𐰭[𐰇𐰀𐰤𐰀𐰞𐰏𐰓𐰀] : 𐰆𐰉𐱃𐰆𐰯 : 𐰀𐰠𐱅𐰀
En: İlki: Tadıkın (AT-UDUKIN): Çoru(I)n: Bo(U)z: Atıg: Binip: Tegdi: Ol: At: Anta: Ölti: İkinti: Işbara (IŞUB-URA): Yamtar (OYUM TUR): Bo(U)z: Atıg: Binip: Tegdi: Ol: At: Anda: Ölti: Üçünç: Yegen (İYİGİN): Silig (ESİLİG): Begin: Kidimlig (ÖK-EDİM İLİG): Torug (AT-URUĞ): At: Binip: Tegdi: Ol: At: Anda: Ölti: (..) K.Mişan’ın farklı okumaları. Diğerleri akademi ile ortak okumalar)

Ç1: En önce Tadık'ın, Çorun (Tadık Çor’un) boz atına binip saldırdı. O at orada, öldü. İkinci olarak Işbara Yamtar’ın boz atına binip saldırdı. O at anda öldü. Üçüncü olarak Yeğen Silig Bey'in zırhlı doru atına binip saldırdı. O at orada öldü.

Ç2: İlk önce At-Uduqın Çor'a Buz-At hücumu ile değdi. O nam, orada öldü. İkinci olarak Işub-Ura Oyum Tur'a bu at hücumu ile değdi. O nam, orada öldü. Üçüncü olarak İYİGİN ESİLİK Bey'in Krallık Halkına karşı Nam Savaşı hücumu ile değdi, O nam, orada öldü.

Özet: İki çeviride dikkat edilirse AT tamgasının okunuşu farklıdır. Akademi hayvan şeklinde, K.Mirşan ise kişi NAMI olarak okumakta ve anlam vermektedir. Manaya (anlam) gelirsek durum çok değişiyor. Kısaca metin şunu diyor:
"Kültegin düşmana saldırmaktadır. Atıyla hücum etmektedir düşmana ve onun liderlerine. Ve onu yenmektedir. Yani, düşmanın atı ile değil, savaşçısı, lideri ile savaşıp yenmektedir. Yani yendiği AT değil, düşmanın NAMI'dır. Günümüzde de boks gibi müsabakalarda, "UNVAN,NAM" karşılaşması (maçı) yapılır. Özetle AT tamgasının manası, hayvan olarak at değil, kişi kazanımı olarak NAM-ÜNVAN'dır.

Akademi ise olanı şöyle tarif edebilmektedir: Kültegin savaşta atı ölünce; sürekli at değiştirmektedir...
Diğer yandan Urqun'da KülTigin yazıtında AT tamgasının varlığı ve okumaları şöyledir:
Söz başlarında +- 60 adet AT tamgası konmuştur.
Akademi, 4'ü hariç tamamında tamgayı "T" olarak (Tu, Tu, Ta gibi) okumuştur.
Yalnız 3'ünde AT (hayvan) olarak okudu. Ama onu da yukarıda yazmış olduğumuz gibi manaya ters okumuştur (Ölen; at değil, kişi namı, ünvanıdır).
Yalnız 1 tanesinde AT'ı, nam, isim olarak doğru okumuştur
Oysa K.Mirşan +- 50 kez yazılan bu tamgayı; +-30 kez AT olarak okudu. Akademi gibi, "T" olarak (Ta,Tu gibi) okuduğu yerler (+- 15 kez) de vardır. Yani, Mirşan tüm AT tamgalarında; hem yazım kurallarına hem de manaya önem vermiş ve metin bütünlüğü sağlanmıştır.
Bunun en önemli örnekleri; Akademi ve K.Mirşan'ın AYNI okuduğu şu özel isimlerde de görülebilir: Tabıgaç, Tatabı, Tatar, Tapa.
(Not: Akademi, At tamgasının okunuşunu aT-Ta şeklinde açıklar. Ama Urqun'daki 2 taşta, söz başında en az 100 kez geçen bu tamgayı, yalnız +- 4 kez AT okumuştur?)
(K.Mirşan; Öntürkçe Sözlüğünde At için şu manaları vermektedir: atılım, girişim, icraat, dışarı atılma, atma; canın (Tanrıya kavuşmak üzere) tenden atılması, nam, bir kişinin eylem'leri ile vatandaşları arasında edindiği sıfat, isim, hükümran, artikel)

aY-Ya tamga harfi ve okunuşu
AT gibi; Urqun'daki yazıtlarda, söz başlarında en çok kazınan bir diğer tamgamız da aY-Ya okunduğu varsayılan (J)'dır.
İşte mana ve ile okuma çelişkilerinin yoğunlaştığı kurallardan biri de budur.
Bu tamga da yazıtlarda +- 100 kez geçmektedir.
Akademi bunun +- 65'in "Ya" okumaktadır. Yalnızca +-1 kez "aY" gibi okumaktadır. Yani genel kural kabulü 1 yerde geçerlidir.

Öte yandan K.Mirşan, bu tamgayı; +-45 yerde akademi gibi "Ya" okurken, +- 35 yerde "oY, uY" olarak da okuyup mana vermektedir. Yani genel kuralı eşit dağılımla uygulamaktadır. Mirşan, aynı tamgalarla yazılan bazı kelimeleri (es-önüg olarak; Yablak), ilgili metnin manasına göre farklı okumuştur. Yani, aşağıda örneği görüleceği üzere; bazı yerlerde "Yablaq", bazı yerlerde de "Uyublıq" okumakta ve buna göre anlam vermektedir.
Özetle, aynı tamgalarla yazılan; Yağı, Yana, Yok, Yabız, Yablak gibi kelimeler, metnin akışına, anlamına göre farklı okunmuştur.

KT D 8.Satır
İşgüç mü, iman ve güç mü?
İş ve güç; yapılacak işi ve kuvveti mi? temsil eder yoksa
Bir şeye etki yapabilmek için sahip olunması gereken içsel potansiyel mi, iman gücünü mü?
Güç; TDK'da isim olarak; fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneğidir".
Sıfat olarak çetin, müşkül, zor gibi de kullanılıyor.
Yani mana soyut bir potansiyelden bahsediyor.
İş: yapacak belli bir şey, görev, uğraş, meslek, zanaat denen kelime; Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışmadır. TDK'ya göre; İşgüç ise "Uğraşı merkezinde, meslek, zanaat"demek

Türkçemizde; "Tanrı, Allah işgüç versin, işgüç sahibi yapsın" temennisi vardır ki, bununla kast edilen anlam da; fiziki ve edilgen olmaktan çok; içsel güç, inanış, istek ve potansiyeldir, kanısındayız.
Orhon'da da (isgKuCg birms); "işlerini güçlerini vermişler" şeklinde çevrilen, "İşig (İSİG): Küçü(İ)g Birmiş", aslında "iman ve güçlerini vermişler" olabilir mi?
Çünkü; İşgüç ile iman ve güç arasında mana farkı vardır.

(Not: KM.PTS'ye göre; İŞ, 1. Bir elektronun, magnetik alan etkisinde, kuvvet çizgileri etrafında yaptığı dairesel hareket manasındadır. Can'dır. Öte yandan İŞ ise; operasyon, ameliye manasında. İman ise [İSÎG] şeklinde yazılmaktadır.(ES/İS +İG)
Türkler; "Allah, akıl fikir versin", derken de fiziki akıldan değil, Tanrının, kavrama gücü ve düşünce vermesini kastederler.

Ortak okumalar da var

K.Mirşan ile akademik dünyanın farklı okumalarının yanında "ortak-aynı" okumaları da vardır. Bu örnekler, Urqun'da okuma uzlaşıları ve ayrımları konusunda fikir vermesi açısından aşağıda örneklendirilmiştir.
Bu örneklerde de görülecektir ki, K.Mirşan'ın akademiden farklı okumaları; metin anlamı, kelime kökenlerinin Urqun öncesi ÖnTürk kelimelerine dayanmaktadır.

1. Yablak ve UYUBLIQ: 𐰖𐰉𐰞𐰴
KT Doğu 23’te “yablak” kelimesini; Thomsen, Ercilasun vb; gevşeklik, kötülük derken Mirşan “bağlılık-Uyublıq” demektedir.
KT Doğu 5 ve Güney 7’de ise tamga okumaları aynıdır (yablaq). Burada, Thomsen, Ercilasun vb; “gevşek, kötü” derken Mirşan da onlara yakın anlamda, “feyizsiz, verimsiz, işe yaramaz” demektedir.
Öte yandan, Bang, Clauson, Sevortyan, Gülensoy, Vámbéry, Dankoff/Kelly, Nişanyan, Erdal, Tekin, Räsänen gibi araştırmacılar ve akademi tarafından, “yav”, varsayımsal fiil kökü ile gösterilmiş olan, ancak kelimenin hangi ek veya eklerden türediğine dair bir açıklama yapılmamış “Yablak”; varsayımsal bir köke değil, var olan bir köke dayandırmak durumunda idi. K.Mirşan ise bazen Yablak okuduğu kelimenin; “verimli, çok ürün veren, bolluk, yayılma” gibi manalarda kullanmıştır.
Mirşan’ın Uyublıq okumasında, Uy; uyum, federe, tabi ve -Ub, -İb de, zaman, hal, vaziyet, tarz ve maksat görevi yürüten ek, Lıq da isim yapan bir ek konumundadır.

2.Yana ve Oyuna: 𐰖𐰣𐰀
KT Doğu 10 ve 23’te Yana kelimesini; Thomsen, Ercilasun vb; bir yönelme (Çin’e) şeklinde çevrilirken, Mirşan “tahayyül-kemalet-oyuna” demektedir.
KT Doğu 21, 38, 40’de ise “yana” kelmesi; K.Mirşan dahil her 3 kaynak da bir yön şeklinde okumaktadır.

3.Tutdı ve At udtı: 𐱃𐰆𐱃[𐰓]𐰃
KT Kuzey 3’de Tutdı kelimesine, Thomsen, Ercilasun vb; aldı, tuttu derken, Mirşan “namı aldı” olarak çeviriyor. KT Doğu 32, 38’de her 3 kaynak da tutmak, ele geçirmek anlamında okuyor.
4. Yagı, düşman: 𐰖𐰍𐰃
Yagı kelimesi, Thomsen, Ercilasun, Mirşan vb; KT Doğu 2, 9, 10, 14, 15, 34. 39, Kuzey 1, 2, 4,8’de ortak olarak “düşman” şeklinde okunuyor. Yalnız bir yerde KT Doğu 30’da Mirşan, Yagısız’ı UYUĞSIZ okuyup “özgür kılmak” diyor.

5. Yok veya Uyuq: 𐰖𐰸
Yok (q) kelimesi, Thomsen, Ercilasun, Mirşan vb; bugünkü gibi tüm metinlerde “yok” manasında ele alınmıştır. KT Kuzey 3. satırda Mirşan, Yok (UYUQ) okuyup “tabi oldu” diyor.

Bu 5 örnekten de özetlemeye çalışırsak; K.Mirşan ve akademideki farklı okumalar, metin akışı içindeki anlama göre farklılık arz etmekte ve kanımızca bir araştırmacının kör bir saplantısına dayanmamaktadır. Çünkü araştırmacılar arasında; farklı okumalardan çok ortak okumalar mevcuttur.
Tabi, anlamlandırma ayrımının da kaynağı olan bu farklı okumalar; son bölümde de görüleceği gibi, Urqun’daki tarihi gerçeklerin ne olduğu konusunda ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Görüldüğü gibi Türk Tarihi açısından 2 önemli sorunumuz vardır:

1- Tamgaların okunuşu ve kelimelerin neler olduğuna yönelik bir dilbilgisi kuralı ile tamgaların tarihi gelişiminin ve harfe dönüşümünün analizi.
Bu konuda K.Mirşan'ın çok önemli analizleri bulunmaktadır. Mirşan'ın tezlerine göre Türkler, 10 bin yılı aşan bir dönemdir yazı yazmakta (hatta yazıta geçen ilk topluluktur) ve bu yazı geleneği 7-8 bin yıldır da alfabe şeklinde adlandırılabilmektedir.
Bu sürecin (tamgalarla yazmanın) son aşamalarından biri olan Urqun'da; özellikle söz başına ÜNLÜ ekleme kuralını tam yazmak gerekiyor. Çünkü atalarımız, aşağıdaki tamga ve alfabelerden de göreceğimiz gibi, kök kelimelerin başında hep sesli kullanmışlardır.

2- Metnin anlam bütünlüğü ve tarihi anlatımlar üzerinde uzlaşmak.

Burada çok önemli ve yeni sayfalar açılmalıdır. Çünkü Türk tarihi ile ilgili en “erken” ve “somut” anlatımlar; akademi tarafından, Çin kaynaklarına dayandırılmaktadır.
Yine K.Mirşan'ın tespitlerine göre; Türklerin tarihini yazmak için ancak D.Ö 200'lere dayanan Çin kaynakları yeterli olamazlar.
Türklerin D.Ö döneme ait onlarca yazıtı bulunmaktadır. O kaynaklara göre yazmak, batının tarih tezlerinden de yararlanarak, daha bilimsel yaklaşımlar geliştirmek durumundayız.
Aşağıdaki örnek tablodan da anlaşılacağı gibi; bu sorunları, tüm Türk Dünyası ve elbette kültürlerine etki ettiğimiz dünya birlikte ele almalıdır. Ve Urqun-Yenisey yazıtlarını anlamak bunun başlangıcı olacaktır kanısındayız.

Urqun'da "anlamı çok farklılaştıran" okuma örnekleri

(Kelime anlamları deşifre denemesi yazıtlar çözüm sayfası tablolarında yazılmıştır)
(Tamgalar okuma kolaylığı açısından sağdan-sola yazılmıştır)

Kelime (tamgalarla).	Okuma 1	Okuma 2
𐰲𐰑𐰢𐰔	Açdımız	UÇADIMIZ
𐰍𐱃𐰯	Agtıp	OĞ-ATI
𐰞𐰯𐱁𐰞𐰲𐰃	Alp Şalçı	ALP-UŞUL UÇI
𐰺𐱃𐱃𐰃	Artatı	UT-TUTİ
𐱁𐰽𐰔	Aşsız	UŞSUZ
𐰽𐰶	Aşak	SUUQ
𐱃𐰍	Atıg	AT-OĞ
𐰖𐰍𐰆𐰲𐰃	Ayguçı	OYĞUÇI
𐰖𐱃𐰍𐰢𐰀	aytıgma	YATIĞMA
𐰖𐰖𐰀𐰣	Ayayın	OYUYAYIN
𐰔𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍	Az Bodunıg	OZ BODUNIG
𐰔𐰢𐰣𐰴𐰍	Azman akıg	OZIM ON-OQIĞ
𐰔𐰖𐰍𐰔𐰃𐰔	Az Yagızın	OZ-OYUĞIZIN
𐰉𐰞𐰉𐰞	Balbal	BOLBOL
𐰉𐱁𐰃𐰣𐰀	Başına	UB-UŞINA
𐰉𐱁𐰞𐰖𐰆	Başlayu	UB-UŞULIYU
𐰉𐰔	Baz	BİZ
𐰋𐰓𐰔	Bediz	EB-EDİZ
𐰉𐰆𐰞𐰲𐰆𐰴𐰀	Bolçuka	OBUL-UÇUQA
𐰋𐰇𐰠𐰤	Bölün	BÜ-İLİN
𐰲𐰲𐰀	Çaça	UÇ-UÇA
𐰲𐰣	Çan	UÇUN
𐰲𐰃𐰍𐰪𐰍	Çıganyıg	UÇIĞANIĞ
𐰲𐰃𐰴𐰣𐰃	Çıkanı	UÇIQANI
𐰲𐰆□𐱁□	Çuş	UÇUŞ
𐰚𐰠𐰼𐰢	Ekelerim	KELİRİM
𐰋𐰏𐰼𐰇	Ebgerü	BEG-ERÜ

[illegible]	İlteber	ELİTİBİR
[illegible]	Közi	EKÜZİ
[illegible]	İçre	ÖCÜRE/ÖC-İRE
[illegible]	İlteriş	İL-ETİRİŞ
[illegible]	İş ve güç	İMAN VE GÜÇ
[illegible]	Kadırgan	OQ-ODURUQUN
[illegible]	Kadızda	OQ-UDUZDA
[illegible]	Kaşı	OQ-UŞI
[illegible]	Kamşag	OQUM-UŞUĞ
[illegible]	Kim	EKİM
[illegible]	Korudın	QO-URUDINIĞ
[illegible]	Kök/Gök	ÖKÜK
[illegible]	Költigin	KÜLTİGİN
[illegible]	Kölür	ÖKİLİR
[illegible]	Küregü□ün	EKÜRGÜNİN
[illegible]	Oksuz	OQ-USUZ
[illegible]	Oplayu	UP-ULUYU
[illegible]	Ot Sub	OTUSUB
[illegible]	Otuz	OT-OZ
[illegible]	Se□ün	ESİNÜN
[illegible]	Ögsüz	ÖG-USUZ
[illegible]	Sü□üglüg	ES-ÖNİGLİG
[illegible]	Süre	ESÜ-ERE
[illegible]	Şad	UŞUD
[illegible]	Şad Apıt	UŞUD-EPİT
[illegible]	Şadığ	UŞUDUĞ
[illegible]	Şadın	USUDUN
[illegible]	Şadra	USUD-URA
[illegible]	Yabgug	UY-BUĞUĞ
[illegible]	Tagıkmış	AT-ASIGMIŞ
[illegible]	Tamag	AT-UMUĞ
[illegible]	Tamgaçı	ATIM-OĞ UÇI
[illegible]	Tarduş	AT-URUDUŞ

𐱃𐱁	Taş	AT-UŞ
𐱃𐱁𐰴𐰢𐰾	Taşıkmış	AT-UŞUQMUŞ
𐱃𐱁𐰺𐰀	Taşra	AT-OĞUĞA
𐱅𐰋𐰠𐰏𐰤	Tebligin	ETİBLİGİN
𐱅𐰤𐰾𐰃	Tinsi	İT-İNİSİ
𐱃𐰸𐰆𐰔	Tokuz	AT-UQUZ
𐱃[𐰸]𐰃𐰑𐰃	Tokıdı	AT-UQIDI
𐱃𐰆𐰣𐰀	Tona	AT-ONA
𐱃𐰆𐰣𐰽𐰔	Tonsuz	ATUNSIZ
𐱃𐰆𐰪𐰸𐰸	Tonyukuk	ATUN UQUQ
𐱅𐰇𐰠𐰃𐰾	Tölis	ÖTÜLİS
𐱃𐰆𐰖𐰍𐰣	Toygun	AT OYIĞIN
𐱃𐰆𐱃[𐰑]𐰃	Tutdı	AT UDTI
𐱃𐰆𐰖𐰢𐰑𐰃	Tuymadı	AT-OYUMDI
𐱅𐰇𐰼𐰚	Türk	TÜRÜK
𐰴[𐰆]𐰑	Udar	OD-UR
𐰆𐰑𐱁𐰺𐰆	Udaşuru	OD-UŞURU
𐰇𐰔𐰀	Üze	ÖZE
𐰖𐰉𐰔	Yabız	OYUBIZ
𐰖𐰉𐰍𐰆𐰾𐰤	Yabgusın	UY-BUĞUSUN
𐰖𐰉𐰞𐰴	Yablak	UYUBLUQ
𐰖𐰣𐰀	Yana	OYUNA
𐰖𐰣𐰞𐰸𐰤	Yanıldukın	UYUNULTIQIN
𐰖𐰦𐰆𐰺𐱃𐰢𐰔	Yanturtumuz	UYUNTURTIMIZ
𐰖𐰺𐰴𐰞𐰍	Yaraklıg	UYURUKLIG
𐰖𐰺𐱃𐰍𐰢𐰃[𐰀]	Yaratıgma	UYUR AT-OĞIMA
𐰖𐰺𐰴𐰃𐰦𐰀	Yarıkında	UYURUQINTA
𐰖𐰺𐰽	Yarış	AYIRIS
𐰘𐰢𐰀	Yime	İYİME
𐰘𐰨𐰇	Yinçü	İYİNÇU
𐰖𐰸	Yok	UYUQ
𐰖𐰆𐰍𐰃𐰦𐰀	Yugında	OYUĞINTA

Okuma 1: Akademik dünya. Okuma 2: K. Mirsan

Türük Bil /Göktürk Alfabemiz: Okuma için kural tespiti örnek tablosu

Harf	Tamga	Okunuş 1	Farklı Okunuş*
A/E	𐰀	A,e,ä	-
I/İ	𐰃	I, i, y	-
U/O	𐰆	o, u	-
Ü/Ö	𐰇	ü, ö	-
B	𐰉	ab-ba	+u,o
B	𐰋	eb-be	-
Ç	𐰲	Ç,iç-çi	+e,i,u
D	𐰓	ed-de	-
D	𐰑	ad-da	+ud
G	𐰍	Ag-ga	+o
G	𐰏	Eg-ge	+i
K	𐰴	Ak-ka	+u,o
	𐰚	Ek-ke	+i,ö,e
	𐰸	Ok-uk, ko-ku,	-
	𐰜-𐰝	Ök-ük, kö-kü	-
	𐰶	Ik-kı	+u
L	𐰞	Al-la	-
L	𐰠	El-le	+i,ö
M	𐰢	Em-me	+a,i,o
N	𐰣	An-na	-
	□	N	-
	𐰤	N	-
	𐰪	N	-
	𐰭	En-ne	-
NÇ	𐰨	NÇ	-
NT	𐰦	NT	-
P	𐰯	P	+u
R	𐰺	Ar-ra	+u
	𐰼	Er-re	+i
S	𐰽	as-sa	+u
	𐰾	Es-se	+e,i,o
Ş	𐱁	Ş	+u,a
AŞ/Oş	𐰿	Oş	-
T	𐱃	At-ta	-
	𐱅	Et-te	+e,ö,i
Y	𐰖	Ay-ya	+o,u,i
Y	𐰘	Ey-ye	+i
Z	𐰔	Z	+o
Baş/Akın	𐱈	Baş-Akın	-

*Okunuş 1'de belirtilenlerin dışında özellikle kelime başlarında K.Mirşan ve bazı araştırmacılar tarafından eklenen sesli harfler

SONUÇ ve ÖNERİ

Göktürk veya Türük Bil alfabesinde yazma ve okuma kuralı başta olmak üzere ortak bir kurallar listesi yapmak zorundayız. Zaten çoğu yazılmış ve uzlaşılmış durumdadır.
Bizim en başta anlatmaya çalıştığımız Öntürk yazım kuralına da bağlı olarak; söz başındaki sessiz harflerin başına bir sesli koymak, en temel kurallardan biri olmalıdır.
Çünkü yazıtların karşılaştırmalı çeviri tablolarında da görüleceği gibi anlam-mana gerçekten çok farklılaşmakta, bu da Türk tarihini berraklaştırmaktadır.

Bu gerekliliği, aşağıda verdiğimiz Türk alfabelerindeki tamgalar da vurgulamaktadır. Keza, Türük Bil ya da Göktürk alfabesindeki işaretlerin yarıdan fazlası 20/34'ü tamgadır. Yani, bir harften çok, hece-kelimelerdir.
Atalarımızın konuşmaya ve yazmaya başladığı on bin yılı aşan uzun dönemde kullandığı ve bugünde dilimizde yaşayan KÖK kelimeleri bilmek kanımca önemlidir.

Çünkü; açıklamalarında da görüleceği gibi bu kelimeler, tamgalardan alfabeye uzanan medeniyetimizde, yalnız harf ve kelime değil, derin bir hayat, kainat, inanış ve Tanrı felsefesinin de göstergesidir. Ve Urqun'daki kelimelerin kökenidir.

Urqun'da kullanılan işaretler ve tarihi durumuyla ilgili not:

Sesi	İşaret	Okuma	İşaret	Okuma	Tamga manası
A,E	𐰀	/a/, /e/			Elektromanyetik ışın
I,İ	𐰃	/▯/, /i/, /j/			
O,U	𐰆	/u/, /o/, /w/			Kozmoz-on
Ö,Ü	𐰇	/ø/, /y/, /w/			
B	𐰉	B (ab)	𐰋	B (eb)	Eb-Ev, yüce
Ç	𐰲	Ç			Uçmak
D	𐰑	D (ad)	𐰓	D (ed)	yapma-etme
G	𐰍	G (ag)	𐰏	G (eg)	Kişi, kültür, bilinç, düşünme yetisi
L	𐰞	L (al)	𐰠	L (el)	el-il, çevrili alan, temel, esas,ulaşma
M	𐰢	M (em)/(am)			ben-im
N	𐰣	N (an)	𐰤	N (en)	Onmak
P	𐰯	P			
Q	𐰴	K (ak)q	𐰚	K (ek)ik	idrak, kavrama (uq), iki, dual

R	𐰺	R (ar)	𐰼	R (er)	er-kişi
S	𐰽	S (as)	𐰾	S (es)	asılma, süngü vb, can
Ş	𐱁	Ş			
T	𐱃	T (at)	𐱅	T (et)	At_, it_, atılma, nam
Y	𐰖	Y (ay)	𐰘	Y (ey)	Yay
Z	𐰔	Z			Ozmak, dönüşüm
İÇ		İçine girme			
IQ	𐰶	IK, KI, K			Akma, akış, ıqın
OK	𐰸	OK, KO,			OQ, olkunma..
ÜK	𐰜,𐰚	ÜK, KÜ,ÖK,KÖ			Keçi, Rab, Yüce, Ana
Ng	𐰭	NG (eñ)			En yüksek vb
NÇ	𐰨	iNÇ			Göksel ışık
NY	𐰪	NY			
NT	𐰦	aNT			Antlaşma, ant
LT	𐰡	aLT			Temsilci
OŞ	◻	OŞ-uş			Medeniyet, yaratılış vb
AQIN	⋈	AKIN-BAŞ			akın, hücum
uw					Kutsal

Türük Bil/ Göktürk dönemi ve öncesinde yaşayan tamgalarımız
(Devletler tahmini yaşama dönemi: D.Ö. 10.000- DS. 600)

	At-Oy Bil	On-Uyul	Altun Üyüş	Buy Uruq	Türük Bil/Göktürk
A(t)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
u(B)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
e(B)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ö(C)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
u(Ç)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
I(Ç)	[illegible]	[illegible]	-	-	-
e(D)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
o(D)	-	-	-	[illegible]	[illegible]
E(I)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-
E	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ö(G)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
o(Ğ)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
I,I	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ö (K)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
i (K)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
o (Q)	[illegible]	-	[illegible]	-	[illegible]
a (Q)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
o(L)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
e(L)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
aLT	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
e(M)	[illegible]	-	[illegible]	-	[illegible]
o(M)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
o(N)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
i(N)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
İnç	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
Ant	-	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
o(Ñ)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
e(Ñ)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
o-u	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ö-ü	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
P	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
u (R)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ë (R)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]
u (S)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
e (S)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Ş	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a (T)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
i (T)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
u (W)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-
o (Y)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
i (Y)	[illegible]	-	-	[illegible]	[illegible]
o (Z)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ë (Z)	-	[illegible]	-	[illegible]	-

(Tamgalar: KM. Tülk Alfabeleri Araştırmasından alınmıştır)

Ve… Türk sözü üzerine

H.N. Orkun, V. Thomsen ve diğer araştırmacıların kaynağını ele aldığı çalışmalar, denemelerde; Türk sözünün, yaklaşık olarak, DS. 6.Yy'da ortaya çıktığı belirtilse de, kronolojik ve kültürel açıdan bir sırası verilemiyor.

Türklerin kendilerine Türk adını vermeden önceki en eski adını araştıranlar; bunun, Hun olduğunu kabul ediyordu.

Ama o zamanki yazın dilinde; H harfi yok, K var. Ve bazı çalışmalarda bunun K>H'den KUN/KÜN olması gerektiği dahi öne sürülmüş. Katun > Hatun, Yok>Yoh gibi dönüşümler bir kenara; Türk adını kaydi olarak ilk zikreden Çinlilerin dilinde, On kelimesi söylenemediğinden başa H eklendiği ve sözün; On>Hun'a dönüştüğünü vurgulayanlar da var.

Diğer yandan, Çincede; Tu-Kie, (Tu-kiüe) şeklinde açıklanan ve 2 heceden oluşan Türk sözünün, eski dildeki Türküt gibi çoğul adıyla bağ kurularak aktarıldığı denemeler de vardır. Mesela; tekil ve çoğul halleri ile: Oğlan>Oglıt…tigin>tigit gibi. Buna göre n>t mantığı ile tekil şekli Türkün olmalı.
Öte yandan, Greklerde, Farslılarda, Hintlilerde, Asurda ve bazı kaynaklarda; Thrak, Targita, Tyrkae, Turukha, Turuşka, Turukku, targ, tulga, tolga, dugulga, duluga, dulga gibi kelimelere yöneltilen Türk sözünün, Türkçe'de törü-mek / türemek: törü-mek = türemek = törük = türük = türk biçiminde açıklanışı da var.

Ancak kayda değer ve en erken tarihi yazılara ve okumalarına dayanan K.Mirşan'ın tezine göre durum çok farklı. Ona göre; Türk isminin kronolojik sıralaması şöyle:

On > Oq > (On-Oq) > At-Ata > Tatar > Türük > Türk

En eski yazıtlardan çıkan okumalara göre atalarımız toplumlarını ifade ederken, ilkin; kainat ve yaratılış inançlarına dayalı isimler kullanmış. Kainat, kozmoz, qauntum, olkunma, vb terimlerle detay bulan Türk sözünün macerası, Mirşan'ın tespitlerine göre; D.Ö 25 binlerden başlayıp, DS 500'lere kadar uzanıyor.

Bu süreç, atalarımızın kurdukları, kabile ve devlet isimlerinden de görülebiliyor:
OT-OZ(D.Ö 25.000'ler), ON-OQ (D.Ö 20.000-15000), OQ-OZ: İLK OĞUZLAR (D.Ö 7000'ler), OZ:Uzlar (D.Ö 6000-5000), ON UYUL(D.Ö 10.000-700), BİR OY BİL(D.Ö 8.500-1517), AT OY BİL (D.Ö 1517-879), ON-HUN (DÖ. 5000'ler), TÜRÜK BİL: Göktürk? (D.Ö 879- D.S 580) ve TÜRK (D.S.580….)

Bu konu ve tezler de yeniden araştırılmalıdır.

Alfabeye uzanan o mucize kökler, tamgalar…

Bilinen yazım-alfabe tarihi öncesinde insanlık, kendini; resim, tamga-yazı, tamgalarla ifade etmiştir. İşte o tamgalardan zamanla (10 bin yıl gibi sonra?) alfabe sistemine geçmiştir.

Bu süreci, kelime oluşumunu ve alfabetik sistemi anlamak için, iyi değerlendirmek zorundayız. Ki bu süreç; Asya'dan Ortadoğu'ya İskandinavya'dan Avrupa içlerine hatta Amerika kıtasına kadar tamgalarla izlenebilir şekilde sürmüş, dünyadaki ortak kültürün temelini (tam kabul görmese de) atmıştır.

Önyargılı ve taraflı olmamak açısından, bu süreci anlatmaya çalışan K.Mirşan'ın; tarih öncesi bu dönemin bugünle bağlantısını kurmaya çalıştığı araştırmalarında ortaya koyduğu tamga ve harflerle ilgili özet bilgileri aşağıda sunuyoruz. Bu işretler Orhun'da da (Urqun) yaşamaktadır.

Kök tamga ve kelimelerimiz:

AQ: Akma, Akıntı, Akış, Akınış, belki Ik-Kı harfi
AÑ: Düşünme ve hissetme sistemi: idrak, zeka, akıl, Av hayvanı
AN: Anma, Taziz atme, Anıt
AS: Asılma, bağımlı kalma-gravitasyon-Burkan, Enerji, Vekil
AŞ: Aşma, Aş
AT: Dışarı atılma, Atılım, Girişim, İcraat, yönetim, Nam, isim, kalın T harfi
BİR: Vakum-mutlak boşluk, Evrenin bütünü (görünen+görünmeyen)
BİL: Regnum, yönetim, krallık, belde, Koşma devletler, Topluluk-devletler
BUD: Millet, halk
AT: Dışarı atılma, Atılım, Girişim, İcraat, yönetim, Nam, isim, kalın T harfi
ËR: Erişme, amacına ulaşma, Erdem, Er, erkek adam, Şahsiyet, asker
ËS, İS: Can, ruh, Hatırlama, anma, Düşünce, istek, Tabi olma, Sahiplik, yetenek, Durum, İnce S harfi
EZ: Dağılmak, çözülmek, Ezgi
ÏT: Kalkınma, İcraat
IT: Olma, Tayin etme
İT: İmpuls, itiliş, Köpek
OQ: Olkunma, Kuantum,
Mızraklı asker, Türklerin ilk adlarından (ON'la birlikte), Okuma, Etki, açıklama, Pay, üleşme (ok atma), Haber, ileti, mesaj, Ok, OK-KO Harfi
ON: Kozmoz-gök vücutları dünyası, On-sayısı, Türklerin ilk adlarından (OQ'la birlikte), Milli müdafa, O-kişi, N harfi
OÑ: Başarı, beceri, gelişim, ilerleme, medeniyet
OŞ: Şekillenme, biraraya gelme Tecelli, İş bu…
OT: Enerji, maddeye tekabül eden. Geçme**, Termik, Uzay gemisi, Ateş, Yüksek sıcaklık

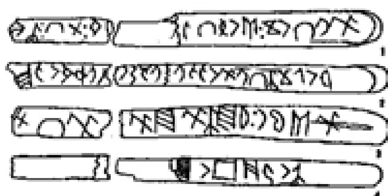
OZ: Yer almak üzere geçmek. Teşekkül, Z harfi
OD: Ateş, ölüleri ateşte yakma, Zafer
ÖK: Rab, Gök, Kral, Yönetme, Sembol, Sınırlayıcı, ÖK-ÜK, İK-Kİ harfi
UÇ: Uçma, Lider, Bayrak, Tanrı, Ç harfi
UQ: Kavrama, idrak Anlaşılma, …denen şey
UR: Vurulma, Savaş, vuruşma, Yaradılış, Defnedilme, Yazma, Tesir, Vurma, Irk, boy, Mensup, Başarı, Tohum
İG: Kültür, Fayda, mürüvet
OĞ: Şan, şeref, yücelik, hakimiyet, Kişi, Mensup, kalın G
ÖG: Düşünce yeteneği, Bilinç, Felsefe, Öğünç, Kral. İnce G
OY: Düşünce, fikir, Felsefe, filazof, İsteme
UB: En yüce, Ön-pra, İnce B
UW: Mukaddes
UY: Uyum, Federe, Tabi, Toplanma, Birlik, Uyuma, Ölme
US: Beden, Yüce kat, Cenap, tanrı
UZ: Transformasyon, Yeniden teşekkül, Uzun, Uzak, Devam eden, uzayan
ÜR: Beka, devamlılık, Öbür dünya, Ahiret

Türklerin kullandığı Alfabeler
Türük Bil /Göktürk öncesi Alfabelerimiz
(Kaynak: K.Mirşan: Türklerin Kaybolan Ataları)

1.Açıktaş Alfabesi (Tahminen D.Ö 5-6 binler)

Talas Özeninde bulunan ve On Notası olarak adlanan ve Açıktaş alfabesinin en güçlü dayanağı olan tahta sopa üzerindeki yazılarımız.

Ulukem Alfabesi

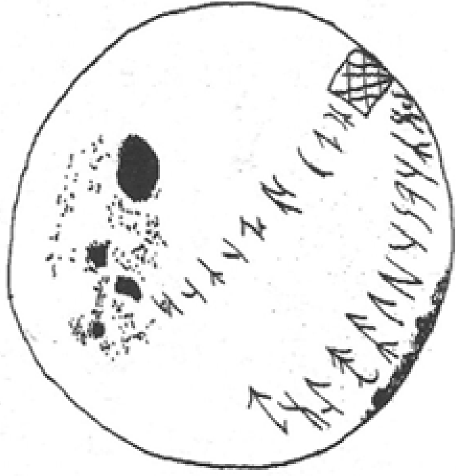
Cetvel 1. Ulu-Kem alfabesi

					GENİŞ Kapalı		GENİŞ Açık		DAR Kapalı		DAR Açık	
ÜNLER	ARKA DAMAK			Avurtsuz	〉	O	↿	A	〉	U	↾	I
ÜNLER	ÖN DAMAK			Avurtlu			ᛝ	Ë			↾	Ï
ÜNLER	ÖN DAMAK			Avurtsuz	N	Ö	↿	E	N	Ü	↾	İ
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	TAM	Gergin/Gevşek	Arka d.	D	Y			Ч	R	↓	L
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	TAM	Gergin/Gevşek	Ön damak					ϒ		Y	
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	TAM	Gergin	Arka d.	⊙	Ñ	≫	M			)	N
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	TAM	Gergin	Ön damak	⊣		♣				ᛋ	
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	YARI	Sesli	Arka d.	≷	W					ዛ	Z
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	YARI	Sesli	Ön damak	ʒ						ㄨ	
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	YARI	Sağır	Arka d.			Ϋ	Ş			|	S
ÜNLÜKLER	ÜNÜKLER	YARI	Sağır	Ön damak			Y				^	
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	SÜREKLİ		Arka d.			⟩|⟨	Ğ			ɛ	G
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	SÜREKLİ		Ön damak								
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	SÜREKLİ		Arka d.			↑	Q			ꟻ	K
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	SÜREKLİ		Ön damak			ᛋ				B	
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	ÂNİ	Sesli	Arka d.	ɗ	B	X	D			9	C
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	ÂNİ	Sesli	Ön damak	ᛟ							
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	ÂNİ	Sağır	Arka d.	1	P	≙	T			⅄	Ç
ÜNLÜKLER	ÜNÜLENLER	ÂNİ	Sağır	Ön damak			h					

Mürekkep harfler : } → NÇ M → LT ☹ → ANT

⋈ → AQIN

D.Ö 500'lerde alfabemiz olduğunu kanıtlayan Altın Elbiseli Adam kurganından çıkan bir yazımız:

1969 yılında Kazakistan Almatı'nın 50 km batısında bir tarihi eser bulundu. Esik (Essik) Kurga'nı (Türk mezarı) denen bu yapıda Türk tarihi açısından çok önemli kalıntılar vardı. Çünkü burada bulunan yazı, Orhun-Yenisey kitabelerinden 1000 yıl daha eskilere dayanıyordu. Öyle ki, Türklerin en eski yazısı idi. İskit (Saka) Türklerine ait olduğu kabul edilen kişinin elbiseleri altın olduğundan adına; Altın Elbiseli Adam denmiştir.
Altın Elbiseli Adam'ın kurganında bulunan gümüş kaptaki 26 harflik yazı bir çok Türkolog ve araştırmacı tarafından okunmaya çalışıldı. Ama aşağıda göreceğiniz gibi okumalar çok farklı.
Bizim tarihi bilgilerimize en yakın olan ise Rahmetli Kazım Mirşan'ın değerlendirmesi.

Altın Elbiseli Adam yazısı okuma denemeleri:

Kazım Mirşan: Asaleti övgüyle anılmakta olan ve öbür dünyaya göçmüş ok asıllı savaşçıdır. O tanrı katına geçmek süretiyle günahlarından arınarak, öte dünyaya alınmış olan saygın kişidir.

Rus tarihçiler: Tigin 23'ünde öldü. Esik halkının başı sağ olsun.

Prof. Gayneddin Alioğlu Musabay: Temiz çek tuğunu ağabeyinin Sağlam sahip (ol). Atın, askerin sana şan verir. Yasma yeterek (büyüterek) Bahtını aşasın. Sağ ol.
Olcas (Oljas) Süleymanof: Han oğlu 23 ünde yok oldu. tozu savruldu.

Dr. Selahi Diker: Han Onger Çarık. Siz askerler ayrılın, gönüllü katılan kahramanlar gibi cennete yükselin sonsuz barışı sağlayın.

Melih Erçin: “Agan er, çok içtin, aralıksız içtin, keşke az içseydin bak şimdi yoksun” gibi bir şeyler

Prof. Dr.Ahmet Ercilasun: Yükselerek esenlikle (afiyetle) en içten (yanan) mumlar ile (eşliğinde) için. Abla hazırlatmıştır en küçük kardeşçağızına azık.

Altay S. Amanjolov: Ağa (bu) ocak sana. Yabancı diz çök. Halkın içerisinde azık (bol ola)

BÖLÜM 5

URQUN'dan bugüne KÖK bağlantılar

Dilden uzaklaşmak, Atalar'dan uzaklaşmaktır

Atatürk'ün Dil inkılâbı, Türk dilinin eskiliğini, zenginliğini, büyüklüğünü, tarihi analiz eşliğinde, ortaya koymak; sadeleştirme hareketini tam hedefine vardırmak; eski terimleri Türkçeleştirmek ve yenilerini Türkçeden meydana getirmek amacı güdüyordu. Bu inkılâp bilinçli bir başlangıçtı.
Fakat, ne yazık ki, sonradan istenen şekilde gerçekleştirilemedi. Ata'nın uçmağa varmasından sonra da rafa kaldırıldı.

"Dil, Tarih ve Coğrafya" bu tarihsel bağından kopartılınca; başta Urqun Yazıtları olmak üzere, en değerli ata miraslarımız ÖK-SÜZ kalmıştır. Yani yaradana düşkün ÖKÜK Türkler güçsüzleşti.

Madem bugün, Urqun'daki devletimize "(G)Köktürk" denmektedir, o zaman; gökten, tek tanrıdan geldiklerine inanan ve tüm eserlerinde bunu ortaya koyan atalarımızın, konuşup yazdıklarının KÖK'üne ulaşmak zorundayız...

Çünkü devletimizin, halkımızın KÖKÜ, bu köklerdedir. O kökler doğru okunursa, tarihi gerçekler yerine oturacaktır.

Yalnız bugünü değil, Urqun zamanını da anlamak için dilimizin yapısını kısaca anlatmak durumundayız ki, açık şifreler buradadır.

Bugünkü durumda, tartıştığımız kelimeleri 3 kısma ayırabiliriz:
-Dilimizin yapısı ve mânâ bakımından doğru olanlar
-Aynı ölçülere göre yanlış olanlar
-Şeklen veya mânâ bakımından yanlış oldukları halde, çok kullanılmaları sebebiyle yerleşmiş gibi görünenler.

Buna göre;
Doğru türetim:
Durum >vaziyet / basın >matbuat / batı>garp / çeviri >tercüme / gösteri>-tezahürat / uygun>muvafık, vb.

Yanlış, hatalı türetim:
Koşul>şart / özgürlük>hürriyet / bağımsızlık >istiklâl / Uygarlık>medeniyet / olanak >imkân / olasılık>ihtimâl / neden>sebep / örneğin>meselâ / doğal>-tabiî, vb.

Galat-ı meşhurlar: Yaygın yanlışlar
Toplum>cemiyet / önem >ehemmiyet / ilginç >enteresan / okul >mektep / olay>hâdise / görev >vazife / uzman>mütehassıs, vb

Urqun'da da karşımıza çıkan bu vb durumlar şu gerçekleri örtmektedir:

Eklemeli bir dil olan Türkçemizde;

a) Çekim ve kelime teşkili sırasında kelime kökü değişmez.
Ekler getirilmek suretiyle isim ve fiil çekimi, yapılır ve kelimeler türetilir.
Bu yüzden Urqun'da geçen kelimelerin KÖKÜNE ulaşmak şarttır.
b) Türkçede çekim ve yapım ekleri dâimâ kelime kök ve gövdelerinden sonra gelir.
Türkçede ön-ek (prefixe) yoktur. Gramer kategorileri değişiklikleri son-eklerle yapılır.
(Ancak ÖnTürkçe denen dönemde bazı aykırı örnekler vardır)
c) Türkçede kelime kökü genellikle tek heceli olur.
Birkaç yapım eki almış kelimelerde tek heceli köke gitmek çok defa mümkündür. Bu tek heceli kök, genelde fiil/eylem/kılma köküdür.
d) Kelimelerde eklerin sıralanışı: kök + yapım eki + çekim eki şeklindedir:
bil-gin-ler-imiz … gül-dür-ücü-ler-e … baş-la-n-gıç-ı … göz-lük-ler-i-n-i.
e) Türkçede her ekin sadece bir (1) fonksiyonu vardır.
Bazı dillerdeki gibi, bir ek; hem nicelik, hem kişi, hem durum bildirmez.
f) Türkçede, son-ekler (suffixe) fazladır.
Bâzan bir köke 9 ek getirildiği görülmektedir. Fiil çatıları da eklerle açıklama bulduğu için, Türkçede bir kelime ile anlatılan anlam, başka dillerde bir cümle ile olur.
g) Türkçede fiil çekiminde bâzı Batı dillerinde olduğu gibi her şahıs için, fiil çekimi (sîga) ve şahsı gösteren ayrı ayrı ekler değil, bütün şahısları için tek

fiil çekimi kullanılır; şahıs ekleri fiil çekiminde sonra gelir.
h) Türkçede kuralların çok nadir istisnası vardır. Türk dili gramer bakımından tam bir düzene sahiptir.
i) Türkçenin yapısal sistemi çok açıktır.
Kelimeleri teşkil eden unsurlarda, bir değişmezlik ve kendine haslık, özgelik, istiklâl vardır. Kolayca eklere ayrılabilir.
k) Türeme kelimenin, başına veya sonuna birtakım ekler getirmektir.
Arapça ve Batı dillerinde, bunlar çekimli oldukları için kelimenin ortasına da ekler gelebilir. Böyle dillerde, kelimenin kökündeki ünsüzler değişmez, ünlüler tamamen değişebilir.
Türkçede ise sadece son-ek bulunduğundan, türeme sırasında, kök asla değişmez. Yani kökten önce, ön-ek gelmez.
l) Birleştirme (tertip) 2 veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesidir.
Birleşik (mürekkep - compose) isimler, isim ve sıfat tamlamaları durumunda veya edat, zarf ve isim grubu şeklinde olurlar:
Ayakkabı, boşboğaz, sabaha karşı, en çok, cana yakın, gibi.
m) Birleşik fiiller ise zarf ve isim gruplarıyla, veya yardımcı fiillerle, iki fiilin birleşmesiyle yapılır:

Üzerine düşmek, can atmak, postu sermek, ayağa düşmek, gözünde tütmek, gözden düşmek, baş etmek, vermek veriştirmek, kırıp dökmek, gibi.
n) Yani Eklerin birçok mânâ ve fonksiyonu vardır. Bunların ayrı ayrı ve iyice tespit edilmesi gerekir. Eklere keyfî ve uydurma olarak mânâlar verilemez, başka vazifeler yüklenemez.

Urqun'da da görüldüğü üzere; o zaman kullanılan kelimenin kökü+ ona gelen ekler, iyi anlaşılmalıdır. Esasında o zamanın dilinde de türeyen kelimeler CANLI eklerle yapılmış olmalıdır.

Bu kurallar çok önemlidir. Çünkü; Urqun'da var olduğu söylenen kelimelerin, asıl köklerine ilişkin toplulaşmış, bilimsel ve doyurucu bir eser yoktur. Bazı denemeler de görmezlikten geliniyor.
Ve Urqun'da okumalar, anlam vermeler; kökler ve canlı eklerle, etkin fonksiyonu ile mânâsına aykırı olmadan yapıldığı takdirde doğru olur.

Mesela (Es-önüg: somutlaşmadan önceki benzeri, ön canlandırma):
Bugün de kullanılan İLGİNÇ kelimesi…
Sevinç, korkunç, gülünç, kıskanç örneklerinde görüldüğü üzere;
"-ç" veya "-nç" olan bu ek, hep fiil köklerine getirilir.
Dilimizde "ilgi_mek" diye bir fiil yoktur. Yani "ilginç"; yanlış ve uydurma bir kelime olmuştur.

Urqun'daki Erinç: (𐰼𐰨) : dirlik, rahat, huzurlu olma durumunu yansıtır.
Açıkça, Kuvvetle, belki böyledir, manası da vardır.
Kökünde olan Er: kişi ve olmak, -imek şeklinde açıklanıyor. Öntürkçede; ËR,

ermek, gayesine ulaşma gibi fiillerin yanı sıra; kişi, er, şahsiyet, erdem ile de açıklanıyor.

Yine; Türkçede fiilden isim teşkil eden ”-gar” şeklinde bir ek yok. Uygar, yanlıştır. Ama Uygur, Uyuğur’dan değişmiştir, yani “uyumlu”demektir. UY kökünden türemedir. Tenri Uyuğur Kağan: Tanrıya “uyumlu” hakan

Özetle okumalarda; ses, şekil ve mânâ doğru olarak oluşmalıdır

Türkçede kök kelimler ve anlamları, bugüne yansımaları
Urqun’daki taşları okuma sorunu ve tarihi gerçeklere “bilimsel” çözüm önerisi
Türklerin yazdığı tüm ana kök kelimeler, dikkatle incelenirse, görülecektir ki, SESLİ HARFLE başlar…
Dilimizde bazı SESSİZ HARFLERİN, kelime başına gelmemesi (muselâ R), bazı yabancı kelimelerin SESSİZ HARF’le başladığı için (stasyon, spirit) ve atalarımızca başına bir SESLİ HARF getirilerek okunması da (istasyon, ispirto, Rus-Urus, Recep-İrecep gibi), bu yüzdendir.
Türk dilinin sözlerinin kökeninde TAMGALAR vardır. Bunlar, batı dillerindeki harflerin aksine, tek başına iken de anlama sahiptirler.
Bu TAMĞALAR, eğer bir cümle içinde iseler 2 şekilde karşımıza çıkarlar:

1. Okunuşunu ve anlamını korurlar.
2. Baştaki SESLİ HARF düşer, kalan SESSİZ HARF’ten sonra başka SESLİ HARF gelir ve cümle içinde yerini alır.

Yani; her işaret, TAMĞA; bir HECE’dir. Ayrı bir KAVRAM ifade eden bir KELİME’dir de.
HECE-KELİMELER’dir ve sonrasında heceler kaynaşarak kelimeler oluşturur.

Tamgalardan günümüz tek tek harf sistemine (alfabeye) geçiş ise çok uzun zaman almıştır.
İşte bu geçiş aşamasında en önemli tarihi belgemiz; Urqun-Yenisey bölgesinde bulunan Urqun Yazıtlarıdır.
Bu taşlardaki yazılar hem tamgadırlar (hece), hem de tek tek harftirler. Aslında Urqun tam anlamıyla bir geçiş sürecidir ki, Türük Bil/Göktürk/Köktürk alfabesi denen yazı sisteminde harflerin yarısından fazlası hala tamga durumundadır.

-Tamgaların doğası gereği; kelime ve cümle içindeki sesler, yerinde ve doğru okunmazsa, manayı verecek olan kelime çok farklılaşıyor.
-Hatta, aynı tamgalarla yazılan bir kelime; işaretler olarak aynı görünse dahi, metin anlamına bağlı olarak, farklı okunabiliyor.

-Dahası, o dönemlerde, bugünkü devlet sınırları olmadığından ve kültür daha ortak geliştiğinden, Urqun'daki dil, yalnız bir Türk lehçesi değildir. Kelimelerin bugünkü karşılıkları bulunurken, zorlanılıyor. O zamanki dile hakim Urqun öncesi anlam verilmeye çalışılıyor.
-Ve kanımızca Urqun'da en doğru okumalar; o dönem öncesi (ki tarihi olarak en az bin yıl), kök kelimelerin okumalarda temel alınmasıyla sağlanabilir.
İşte, Akademi ile K.Mirşan gibi aykırı araştırmacıların farkı asıl burada yatmaktadır.
-Farklılıklar incelendiğinde görülecektir ki, bugün kabul edilen Urqun Grameri'ne, yeni kurallar eklenmesi, yanlış ve eksikliklerin düzeltilmesi gerekir.

Çünkü; okuma farklılıkları, anlamları çok farklılaştırmaktadır.
Türk tarihi açısından bu farkların en aza çekilmesi, uzlaşılması şarttır.
Bu nedenle; en az 10 bin yıldır kullandığımız kelimelerin kökünde yer alan ve bugün de yaşayan KÖK kelimelerin açıklanmasıyla başlayıp, Urqun'a ulaşmak, bu uzlaşının temelini oluşturacaktır kanısındayız.

URQUN'DA DÜŞÜLEN ÇELİŞKİLER VE KÖK VE KELİME OKUNUŞLARI

1.(𐰖𐰉𐰞𐰴) Yablak ve UYUBLIQ ilişkisi

Yablak ve UYUBLIQ şeklinde 2 ayrı okuması ve anlamlandırılması olan Yablak çevirisi; özellikle KT D 23 satırda tam zıtlık arz etmektedir. Akademi; kötü, fena şeklinde açıklarken, K.Mirşan metnin anlamsal bütünlüğü ve gramere göre; bağlılık, tabiyet anlamına gelen Uyublıq okumaktadır.

Öte yandan, Bang, Clauson, Sevortyan, Gülensoy, Vámbéry, Dankoff/Kelly, Nişanyan, Erdal, Tekin, Räsänen gibi araştırmacılar ve akademi tarafından, "yav", varsayımsal fiil kökü ile gösterilmiş olan, ancak kelimenin hangi ek veya eklerden türediğine dair bir açıklama yapılmamış olan "Yablak"; varsayımsal bir köke değil, var olan bir köke dayandırmak durumunda idi.
K.Mirşan ise bazen Yablak okuduğu kelimeyi; "verimli, çok ürün veren, bolluk, yayılma" gibi manalarda kullanmıştır.
Mirşan'ın Uyublıq okumasında, Uy; uyum, federe, tabi ve -Ub, -İb de, zaman, hal, vaziyet, tarz ve maksat görevi yürüten ek, Lıq da isim yapan bir ek konumundadır.
Ayrıca, KM.DLT'de de uy-mak, birine bağlı olmak manasıyla yazılmaktadır. (Uygurca sözlükte; Uyushqan: Birlik, birleşmiş. Uyushqaqliq: Birliklilik. Uyushma: Dernek. Uyutmaq: Mayalamak, ekşitmek. Uyulmaq: toplanmak. Yablaq; hamurun açılarak pişmeye uygun hale gelmesi, şeklinde açıklanıyor.)
Yine, Türk lehçelerinden Çağtayca'da, UY-uı'un; birisini izlemek, takip etmek, taklit etmek, birisinin izine uymak, benzemek, her şekilde uygun olmak, münasip olmak, elverişli olmak gibi manaları vardır.

K. Mirşan bu kelimeyi, bazı satırlarda; tıpkı akademi gibi Yablak(q) okumaktadır. Ama Akademi hep (kop), Yablak okumaktadır.
8 ve 10 Yy kullanımlarını esas alan KM.DLT ve Clauson gibi sözlüklerde yer almakla birlikte "kök anlamı bilinmiyor (Yav)" denen Yablak(q) için; kötü, kötülük, aşırılık, fena, değersiz, feyizsiz ve yavuz manalarında kullanılmış. Sözün 16.Yy'dan sonra görülmediği de belirtiliyor.

Urqun kitabelerinde durum:
-Aynı okuma: Yablak(q); KT D5, G7; kötü, işe yaramaz, feyizsiz
D5 / …Biligsiz: (Q)Kagan: Olurmış: Erinç: Yablak(Q): (Q)Kagan: Olurmış: Erinç: Buy(U)ruk(Q)ı: Yeme: Biligsiz: Erinç: Yablak(Q): Ermiş

Ç1: Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş, kötü kağanlar tahta oturmuş. Yöneticileri de bilgisiz imiş, kötü imiş
Ç2: hakikatte bilgisiz hakan oturmuş bulunuyor, İşe yaramaz hakan oturmuş bulunuyor, Buyrukları da bilgisiz işe yaramaz imiş
(Ç1: Akademi. Ç2: K.Mirşan. parantez içi büyük harfler K.Mirşan'ın okumalarıdır)

-Farklı okuma: Uyublıq; KT D23, D24, D26, D39, K7, K11; kötü, fena, işe yaramaz. Bağlılık, tabiyet vb.
K11/ …Beglerim: Bo(U)dunum: Közi (EKÜZİ): Kaşı (OQ-UŞI): Yablak (UYUBLIQ): Boldaçı: Tip….

Ç1: beylerim (ve) milletimin yüzü gözü (gözü kaşı) fena olacak diye…
Ç2: beylerin kavminden oluşan OQ hakimiyeti istila (düşmana tabi olmasın) görmesin diyerek…
(Ç1: Akademi. Ç2: K.Mirşan. parantez içi büyük harfler K.Mirşan'ın okumalarıdır)

2. (𐰖𐰣𐰀)Yana (OYUNA) ilişkisi:

K.Mirşan'ın yine OY kökü ile açıkladığı akademiden hem farklı ve hem de aynı okuduğu kelimelerden biri Yana/Oyuna'dır. Akademik sözlüklerde Yana: Yan, taraf, yeniden, geri gibi yön manaları verilirken, KM.PTS'de "Olgunluk, Kemalet, tahayyül, irade-birlik" denmektedir.
Köken olarak KM'de bir bilgi yer alırken, akademide yoktur.
Öte yandan Türk lehçelerinden Çağtayca'da OY-oı'un; akıl, us, düşünce; beyin, fikir, hayal, düşünmek, tavsiye gibi manaları vardır.

Urqun'da durum
-Yön taraf olarak, aynı okumalar: KT D21, D38, D40,
-Farklı okumalar: KT D10, D23, D28
D10/ Yagı: Bolup: İtinü: Yaratunu: Umaduk (OMUDUQ): Yana (OYUNA): İçikmiş (ÖC-İKMİŞ**):….

Ç1: Düşman olmuş ama örgütlenmediği için yine (Çin'e) tabi olmuş.
Ç2: Düşmanı olarak, eden-yaradan olarak dua ettiğimiz tahayyüle sığınmış.

D28/ Barmış: Bodun: Ölü: Yitü: Yadagın (OYUDIĞIN): Yalı□ın (UYULUNIN): Yana (OYINA): Ke(İ)lti:

Ç1: Gitmiş olan millet ölerek biterek yayan yapıldak dönüp geldi.
Ç2: Ancak yer edinmek üzere varmış kavim iken, ancak ölmek üzere iken irademiz etrafında toplanmamız aklına gelen
(Ç1: Akademi. Ç2: K.Mirşan. parantez içi büyük harfler K.Mirşan'ın okumalarıdır)

3. (𐰖𐰺𐰴𐰞𐰍) Yarakıg ve OYURIQLIG ilişkisi

KT D 23 ve D32'de geçen bu kelime, Akademi ve K.Mirşan tarafından zıt anlamlandırılan sözcüktür. Akademi yaraglıg okuyup, "Silah" derken, K.Mirşan Oyuruq okuyup olgun manasıyla, "kamil" demektedir.
Yaraglıg'ı akademi tarafından hep Silahlar-silahlı şeklinde okunmuştur.
KM.DLT'de Yarağ: Fırsat, imkân, yarık, gedik. Yaraglıg da: Mümkün ve zırhlı şeklinde açıklanmıştır. Türk lehçelerinde, isim olarak; düşünce, fikir, tefekkür, rey, soyadı, yerdeki oyukluk, çukurluk (KM.DLT), fiil olarak, oymak, delmek, yerleştirmek, sıkıştırmak (KM.DLT).
Yarag kelimesini G.C de "yararlılık" ağırlığında okurken, silahlı manasına da gelebilecek geniş yelpazede kullanıldığını yazar. Bütün bu kaynaklar, köken bilgisi sunamamaktadırlar.
OYURIQLIG
KM PTS'de; Kökü "OY" olan kelime KT D 23'te "kamil" olarak anlamlandırılmış.
Türk lehçelerinde, isim olarak; düşünce, fikir, tefekkür, rey, soyadı, yerdeki oyukluk, çukurluk (KM.DLT), fiil olarak, oymak, delmek, yerleştirmek, sıkıştırmak (KM.DLT) gibi anlamlarla açıklanan OY, KM PTS'de; Düşünce, fikir, felsefe, filozof, istemek, şey gibi açılımlara sahiptir.

Urqun'da durum
Farklı okumalar: KT D23, D32
D32/ …On: Tutuk (ONITU ATIQ): Yurçin (YORUÇIN): Yaraklıg (UYURIQLIĞ): (İ)Eligin: Tutdı: Yaraklıgdı (UYURUQLIĞDI): (Q)Kaganka: Ançuladı:

Ç1: Askeri vali Ong'un kaynını silahlı olarak eliyle tuttu, silahlarıyla birlikte kağana takdim etti
Ç2: Onıtı-At denenlere tabi olan halka hakim oldu. Hakimiyeti hakana müjdeledi
(Ç1: Akademi. Ç2: K.Mirşan. parantez içi büyük harfler K.Mirşan'ın okumalarıdır)

4. (𐰦⊙)) (Q)Kantı(A)n açıklaması

Urqun'da soru sözcüğü mü yoksa bir durum hali mi olduğu tartışmalı olan kelime de Kandın/ Kantın/ Qantan olarak karşımıza çıkar.
Akademi bu kelimeyi; şu soru sözcükleri, yer zarfları sınıfında açıklarken, K.Mirşan (insan) kanı olarak açıklamaktadır.
Akademiye göre aşağıdaki sözcükleri; arkaik soru zamiri ka(n)'ın çekimli biçimleri
ya da türevleridir.
Kanı:hani, nerede./ Kanta: nerde?, kan+ta/ Kantan: nereden? Kan+tan/ Kança: nereye?/ kandın,kaydın: nereden?/ Kanday: ne kadar…

Urqun'da durum
KT D23/ ….(Q)Kantan: Kelip…..
Ç1:… nereden gelip
Ç2:… kandan gelerek
(Ç1: Akademi. Ç2: K.Mirşan. parantez içi büyük harfler K.Mirşan'ın okumalarıdır)

5. (𐱁𐰾𐰔) Aş-sız (UŞ-SUZ) okuması

KT D26'ıncı satırda; bir deyim gibi ortaya konan bir cümlede geçen, Aşşız veya Uşsuz şeklinde farklı okunan kelime de önemli.
"İçre: Aşsız (UŞSUZ): Taşra: Tonsuz (ATUNSIZ)"
Ç1: . İçerde aç dışarda çıblak
Ç2: İçte idaresiz, dışta namsız

Akademi tarafından "Karınları aç, İçerde aç" olarak okunan öbek; K.Mirşan tarafından "İçte idaresiz" okunuyor.
"Aş" kökü, tarihte yazdığımız ilk kelimelerin içinde yer alır. Genelde, Yemek olarak açıklanan bu kelime, fiil haliyle Aşmak oluyor. Fakat okuma farkından dolayı; Aş değil de Uş okunursa, "İdare" manasına gelebiliyor.
K.Mirşan PTS'ye göre UŞ kökü; yönetimin başı majeste, hakimiyet, idare, başkan ve aksiyon manalarına geliyor.

KM PTS'den örnekler:
1. majeste : OŞ UŞ [konfigurasïon majesteleri]; AT-ATA OQ UŞ [OQ majestesi AT-ATA]; ËS ËD ËL OŞ UŞ [konfigurasïon majestelerinin halkı];
UW BU UŞ OQ-OŞ ËSITIS UÇ [mukaddes majestelerinin ant konfigurasïonu denen yere uçuşu]; ATA UŞ [Ata Majesteleri]; UŞ ËSIS AP-ATA ËS AT [majesteleri Yüce Ata isimli namdır]; UB-OQ UŞ [yüce OQ majesteleri];
AT-UŞIN ÖZİM QAĞAN OLURTUQTA YUĞ ËR- TÜRTİM [majestelerine kendim hakan oturunca YUG ettirdim]; İL UŞ- ËD ÖKÜG İL [halkın majesteleri kralının halkı];
2. hakimiyet, idare : TÖRTÜNÇ AY AT-UQUZ OYIÑIQA SÜÑÜŞDİM,UŞUNÇDIM

[dördüncü ay AT-UQUZ OY'a karşı savaşdım ve hakimiyet tesis ettim]; OQ-UDURUQIN YIŞIĞ UŞA BUDUN [OQ-UDURUQIN YIŞ hakimi milletvekilleri]; 3. prezident, başkan : UŞUD ËPID BËGLER [prezident rütbeli lordlar]; AT-OY ËSIÑÜN UB-UŞUDU BİS YÜZ ËRİN KËLTI [AT-OY generalleri prezidentlerinden 500 müdafi geldi]; AT-URUDUŞ BUDUN ÖZE UŞUD [vekiller heyeti üzerinde başbakan]; UY-BUĞU UŞUD [genelkurmay başkanı]; OQ-UŞURU [subay]; 4. aksïon : UB-UŞ [ön-aksïon], (as 20,ayb 192)

6. Tonsuz (ATUNSIZ):
Yine aynı satırda deyimin tamamına bakarsak; Akademinin (TUNSz) Tonsuz okuduğu kelime K.Mirşan'da Atunsuz der. Yani; "namsız".
Mirşam PTS'de "at" kökü şu anlamlardadır: atılım, girişim, icraat, dışarı atılma, atma; canın (Tanrıya kavuşmak üzere) tenden atılması, nam; bir kişinin eylem'leri ile vatandaşları arasında edindiği sıfat, isim, hükümran, artikel. Diğer yandan Ton-Don nerdeyse tüm lehçelerimizde giyim, elbise manalarındadır.

KM PTS'den örnekler:
KÖK YÜRÜÜÑ ATA İS AT İR ËTÜZLÜG OL [o, gökte yürüyecek (yaşıyacak) olan Ata ruhu icraatının sahibi olmuya lâyiktir], (BOL I, 17):
TABIĞAÇDA AT İKÜSİ UYUL BOLTI [Çin'de bir federasyon teşkil etme girişiminde bulunmuş olsalar bile]; (BOL I, 19):
AT-OY ÖGE [icraat sahibi] (ayt 114);
TÖRT ÖK AT [(bir merkezden dışarı) atılmış olan 4 gök] (astrofizik bilimine göre, "gökte ikamet eden" H, He, Ne, Ar grubundan 4 grup halinde elementler kütükleri) (alf 38):
BU ATANIÑIS ATIN işbu adanış adın] (an 56); OQ ATIM AT URUSUNUT ËSİÑİN [der Soldat der Kämpfe (savaşlar askeri)] (pg 55); AT İL [halk namı] (pg 55) ; ÖG ËD AT [insanı yaradan nam] (afb 43). OŞ AT [işbu nam] (alf 183), UŞ ËSİS AP-ATA ËS-AT [Majesteleri Yüce Ata isimli nam] (alf 43), AT-OTUQ [namın yakılması (ateşte yakılmak) sureti ile] (alf 65),
ALIZ AT [Tanrıya alınmış olan namdır]; (din 46); BU ATADINIÑIS ATIN [işbu adanış adın] (pg 60): AT-UÇ OÑ [hükümran lider olarak muvaffak] (alf 32):
OTU AT UR ASIÑ [ateşe verilme ziyafeti] (alf 172)

(Erken Türkçe'deki bazı kök kelimeler ve anlamları, kaynakça ve notlar bölümünün sonunda görülebilir)

Güneş Dil Teorisi üzerine…
GÜNEŞ-DİL TEORİSİ (GDT) ne söylüyor?

Atatürk'ün kaynaklık ettiği Güneş Dil Teorisi (GDT), ilk insanların, atalarımızın; her şeyin üstünde tanıdığı ve tuttuğu ilk objenin Güneş olduğunu ve ona bakışın, dilin ilk köklerini yarattığını söyler.
Atalarımızın güneşe yükledikleri önem; zamanla, manalara yansıyan kökleri ve sözleri yaratmıştır.

Güneş, insanda şu manaları uyandırmıştır:
1) Kendisi: esas, sahip, Allah, efendi, yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret.
2) Saçtığı ışık, aydınlık, parlaklık.
3) Verdiği: sıcaklık, ateş.
4) Hareket, zaman, mesafe, yer, toprak, gıda, hayat, büyüme, çoğalma,vb
5) Renk, su.
6) Ses, söz.
Çin kaynaklarında Hunların (ON'lar) İmparatoru Mete'nin oğlunun yazdığı mektupta şöyle der:
"Yer ve gökten doğmuş, Güneş ve Ay tarafından memur edilmiş (yetkilendirilmiş), Hunlar'ın büyük hakanı…"
Bu aynı zamanda, Kazakistan Tamgalısay'daki kayada kazılı olan KÜN-AY resminde de görülür.
KÜN (güneş) ve EKİ (ay, tamamlayıcısı) gökten yere, BUĞ'u takdis için inmişlerdir. Resmin sağ alt tarafında (saçlı iki insan figürü halinde) bulunmaktadırlar. BUĞ'a (bey) BU'luk (hanlık) ünvanı vereceklerdir. Böyle bir ünvana sahip olan kişi, halkına hizmet etmek zorundadır 10 bin yıl öncw çizildiği tahmin edilen bu resimde; güneşe atfedilen tüm manalar tanımlanmıştır.
Teorinin 1. Prensipi; ilk kültür dilinin, güneşe ait olarak kullanılan bir ana kökten doğduğudur.
-İlk vokal "a" insan gırtlağının çıkarabildiği net seslerin en basiti ve en kolayıdır. Sonradan zamanla; "u, ı, o, e, i, ü, ö) gibi değişmelere uğradı.
- ilk konson da, a'nın uzatılarak söylenmesinden doğan; "ğ", (okunmaz g'dir). (Buna göre; insanın güneşe verdiği ilk isim: ağ'dır. "a" vokalinin tekrarlanarak uzatılması: a, aa, aaa... = ağ olmuştur.Ve ilk ana kök de budur. Ve, ses cihazı, dil, geliştikçe, yetkinleştikçe; ay, ağ, ak, ah gibi temel kökler bulundu.)
Bu da zamanla bir çok değişmelere uğradı; (y) ve (v) sesleri aldı. Çok uzun zaman sonra da, dört kategoride 21 konson doğdu.
Bu 21 konsonun, 8 vokalle okunuşları, güneş te toplanan bütün ana mefhumların ifadesi için geniş bir saha açtı.
Mana, bilhassa kendilerinde toplanan bu konsonlar; zamanla bir yandan ana kök mefhumlarını ifadeye yaramakla beraber, bir yandan da bu mefhumlarda birçok farkları göstermeğe hizmet etti.

2. prensip, konsonların; bir vokal ile birlikte ek olarak da bir takım manalar almalarıdır.
Bu ek manalar da 7 grupta toplanmaktadır:
- m, b, v, p, f konsonları doğrudan doğruya (ego) yani (ben) mefhumunu temsil ederek ana kök anlamının ilgili olduğu; özne veya nesneyi göstermektedir.
- Bunu takip eden 3 grup; n, ş-ç, s-c, z-j, l konsonları, ana özne veya nesneye yakın veya epeyce uzak, veya pek uzak olan sahaları gösterir:
Bütün bu saha gösteren konsonlar, çok defa bir (ğ) yerine de geçerler.
- (D) ve (t) konsonları; yapıcılık, yaptırıcılık veya yapılmış olmaklık, anlamlarını,
- (R) konsonu, ifade edilen mefhumun herhangi bir nokta veya sahada yerleşme ve toplanmayı ifade eder.
- (K , ğ, y, g, h) konsonları da, ana kök anlamını üzerine alarak temsil etmek, veya kelimenin manasını tamamlayarak, onu isimlendirmek, tayin ve ifade etmek rollerini yapar.
İşte, etimolojik analizler; bu 7 grupta toplanan ek manalar ile kelimenin başındaki ana kök anlamıyla birleştirilerek yapılır.
Temel amaç; bir kelimenin, neden dolayı şu veya bu manayı ifade ettiğini açıklamaktır.
Bir örnek:
Övünerek; “Oğuz Kağan” deriz, ama adını sormayız!
Soralım bakalım, ne demek bu OĞUZ?
Orhon kitabelerinde “Oğuz” kelimesi bir Turk boyunun adı olarak geçer.
Divan Lugat - it –Türk’de; Türklerden bir kabiledir, Türkmenlerdir, diye geçer
Ok+ kişi veya oklar = kabileler, manası almasının yanında; diğer çalışmalarda, kısmen olumlu ama genelde olumsuz manalar da verilmiştir.
Klasik ekolun etimolojisi bizi kaynağa, köke, ulaştırmaktan uzaktır.
Çünkü; Ana kök olan kelimeyi belirleyemez ve kelimeye dair söylenen, an’aneleri, mitoloji, destanları ihmal eder.

Oğ + uz = Oğuz
1.kök (oğ): Sahip (herşeyin başı, kaynak, köken, büyük, ata) manasında
2. Uz: Uzaklığı, genişlediğini ifade eden ektir.
Sahibin, Allah’ın geniş bir sahada tecellisini ifade eder.
Yani Oğuz; Tanrı’nın temsili Güneş’in veya onun yerdeki temsilcisi olan ataları; her yerde ve her zaman sayan, saygı duyan geniş, yaygın bir topluluğun adı olmaktadır. İşte Orhun’da çözülemeyip, manası uydurulan kelimelerin esasında da bu kökleri bulamamak vardır.
Türklerin en eski devirlerinde, hatta bugünkü lehçelerinde ve bilinen tarih öncesi metinlerde; “ağ, eğ, iğ, ığ, oğ, öğ, uğ, üğ„ kökleri vardır.
Butun Türk lehçelerinde “ağ, ag, ak, ay, oğ, oy...” gibi tek heceli sözler; “hayat, kudret, hareket, zaman, mesafe, gıda, su, renk, sözler, ses, ziya, ışık, hararet, ...”, gibi manaları ifade eder.

Teori ne demek istiyor?
Bir sözün etimolojik araştırmasını yaparken, yalnız bugünkü manası göz önünde tutularak incelenirse beklenen sonuç elde edilemez.
Çünkü bugün anladığımız mana ile bazı kelimeler, eski köklerinden o kadar uzaklaşmıştır ki, anlamakta zorlanılır.
Bu yüzden, kelimeyi incelerken; tarihsel, sosyal aşamaları, ananeleri ve bunları göstermek üzere etnoğrafyacılar ve folklorcüler tarafından toplanan materyelleri göz önünde bulundurmak gerektir.
Kelimelerin manaları devre göre değişiyor. Çünkü, o devirlerde; cemiyet şekli, oluşumu ve zihniyeti, algısı da değişiyor. Kelimelerin manası; atamızın, büyüklerimizin kafasında başka, bugün bizlerin kafamızda başkadır. Dil tarihi aynı zamanda, zihniyet tarihidir.
Kelimelerin manaları devre göre değişmekle beraber, toplumlar, halklar arasındaki yakın bağların etkisiyle; dilden dile benzerlikler, aynılıklar da gösterir.

Mesela, halen yaşamakta olan OBA kelimesini ele alalım:
Oba = ob + ağ
Ob: Köktur: büyüklük, yükseklik, çokluk (güneş) mefhumlarını gösterir.
Ağ. - (+ ğ*) Kelimenin manasını tamamlayan, tayin eden ektir.
O halde: Ob+ağ = obağ = oba; bir nesnenin yükselmiş, coğalmış, büyümüş oluşu demektir.
"Oba" kelimesi, Anadolu Türkçesinde göçebe çadırı, göçebe ailesi gibi manalarda kullanılıyor.
Halbuki bu kelime, Divanu Lugat-it Turkte "kabile" manasında.
Altaylılarda, aşağı yukarı, mabet (kabile hamisi olan ruhun bulunduğu yer, tepe, dağ), mezar taşı.
Mazar taşı manası da son devre aittir. Önce ataların mezarı, mabedi, nihayet mezar üzerine dikilen taş manasını almıştır.
Eski zamanlardan beri Türk kültürü tesiri altında bulunan Mancurlar'da "tepe". Eski manası "kabilenin hamisi olan ruhun, Allah'ın bulunduğu yer (tepe) dir. Oba'nın etrafında toplanan kabile de aynı kelime ile ifade olunuyor. Yani oba, bir aşirete mensup büyük bir aile, yahut mahalle ve hatta bir çadır halkı diye ifade ediliyor.
* Türk dilinde vokaller ek olmaz. Ek gibi görünen vokaller, ana kök olan (v.+ ğ) nin ek olması ve "ğ" nin okunmadan düşmesi demektir. Bu Türk dilinde bir kanun gibidir. Uzun devirler sonra, bu ğ duşmuş veya bazı lehçelerde k, h, g, y sesine dönmüştür

GDT'ye göre Ekler ve manaları
M Ego-Ben. Ana kökün anlamıı cisimleştirir, GÖSTERİR. Ana kök düşerse yerine geçer. Ana kök manasının bağlandığı, kişi veya nesneyi temsil edebilirler.
N: Yanında, bitişiğinde olma. En yakın muhitin alanını verir, ilişkilendirir.
S: Ana özne ve nesneden oldukça uzak bir anlam gösterir. Anlamın uzak sa-

hada etkili olması, uzaktaki ile ilişki kurmak. EGO(M)'dan uzaklaşma: Menfi anlam ağırlıklı. (Ş,Ç..>S,C..>J,Z)
L: Ana özne ve nesneden TAMAMEN uzak, geniş ve derin bir saha. Mananın iyice soyutlaşıp, düzensizleşmesi, BELİRSİZLEMESİ…
D-T: Sahiplik durumu. Yapıcılık, yaptırıcı-lık ile yapanı gösterir. Ana kökün gerçek anlamını verir. Konunun canlı ve etkileyici olduğunu yansıtır.
R: Konunun; o sahada, yerleşmesi, kılınması, toplanmasıdır. Oluşum kaydını, özelliklerini yansıtır.
K: Kökün manasını doğrudan üzerine alarak, benzeştirir, cisimleştirir. Anlamın bağlandığı özne veya nesneyi temsil eder. Anlamı tamamlar, belirler, açıklar, adını verir.

Bir örnek daha: Bora* kelimesi

Turkce:	
Bora:	(oğ + ob + or + . ağ)'
Boragan:	(ağ + ob -f or -f ag+ağ)
Borak;	(oğ + ob -f or + . + ağ)
Borans	(oğ + ob + or + . + ağ)[2]
Burga:	(ağ + uk + ur+ug+ağ)
Buran:	(ug + ub + ur + . -f-ağ)
Slavca	
Bura :	(uğ ub + ur + . + ağ)
Burya:	(uğ + ub + ur+ay+ağ)

(1) Oğ (uğ) ; Ana koktur. Kuvvet ve kudret ifade eder.
(2) Ob (ub) : Ana kok manasını kendisinde tecelli ve temessül ettiren eleman
(3) Or (.+r): Kök mefhumunu tesebbüt, toplama ve istikrarını ifade eder.
(4) ağ(.+ğ.k) manayı tamamlayan ektir.
Demek ki BORA üzerinde kuvvet ve kudret toplayan bir öznenin adıdır. Görülüyor ki, dünya dillerine bu bor veya bur kökü bu kültürden yansımıştır.
* (Orhon yazıtlarında) kasırga, fırtına demek. Orhon yazıtlarındaki bu kelimeyi Thomsen ''fırtına, kasırga,, diye doğru tercüme etmiştir. Melioranski de bunu, tereddüt etmekle beraber, kabul ediyor. Radloff ise bu cümledeki "bura"nın "fırtına, olmayacağını,"bora„ kelimesinin Turkceye grekceden yeni zamanlarda geçmiş olduğunu söylüyor. Ve cümleyi "otaca, buraca„ okuyarak "her taraftan = (?) Von ailen Seiien„ diye tercume ediyor. Şüphesiz ki Radloff'un bu yanlışı, lügatinde "bora" kelimesinin izahında yaptığı yanlış mütalaadır.

Kısaltmalar
GC. Sir Gerard Clauson (1891–1974) An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford □t the Clarendon Press, Oxford University Press, Ely House, Glasgow, New York, Toronto, 1972
KM.DLT. Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat-ül Türk, 1070
KM.PTS. Kazım Mirşan ProtoTürkçe ve Türkçe Sözlük, 1993
Ç1: Akademi / Ç2: K.Mirşan

BÖLÜM 6
Urqun Yazıtlarının tam metin olarak karşılaştırması

Bu bölümde, Akademinin ve bazı araştırmacıların farklı okumalarını dikkte alarak 2 ayrı metin bütünü oluşturuldu. Burada amaç; Orhun yazıtlarında anlatılanların anlamsal bütünlüğünün daha iyi ve akıcı olarak gösterilmesidir. Sol sütunda alternatif okuma, sağ sütunda ise akademik okuma sergilenmiştir. Karşılaştırma kolaylığı için; yazıtların aynı satıları yanyana getirilmiştir.

ÇEVİRİ 1: K.M / E.K (Alternatif)
TAŞ I YAZITI KÜL TİGİN / (Doğu)

Yaratılışı göklerde sağlayan Tanrı; başta vakuma (sonsuz enerji alanına) dokunarak, hareket enerjisi, kinetik enerji vererek yeri-dünyayı, sonra ikisi arasında insanı yarattı. Ve Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, insanların üzerinde kağan oldu. Ve o kağan, Türk milletinin anayasasını yürülüğe koydu, yasaları uyguladı.

İşte o zamanlarda; her taraf düşmanlarla çevrili idi. Kağanlarımız ordu sürerek düşmanları yendi, milletleri egemenlik altına aldı, kendi devletine kattı. Onlar, bu devlet iradesi karşısında, diz çöktü, baş eğdi. Kağanlarımız, bu halkları, ileri yönde (doğuda), Oq Stratejisi yönetimine, geride (batıda) Demirkapı'ya kadar yerleştirdi, iskan etti.

Doğu ile batının arasındaki büyük devlette, Ok Asıllı İmanlı Türkler, böyle eğitilerek (böylesine olgun bir kültürle) yönetmekteydi. Onlar; bu halkları eğiten, örgütleyen ve refahı için çalışan, yurduna ve insanlarına sahip çıkan bilgili, cesur, alp kağanlardı.

Şüphesiz, yönetim anlayışları ve talimatları da buna göreydi, böyleydi. Yani, beyleri de milleti de karşılıklı görev ve sorumluluklara sahip, iyi ve yüksek duygulara (Tüze) sahipti, asildi. Töreyi uygularak, kanun yürüterek halkı da böyle yönetiyorlardı. Hakanlar işte böyle idi.

ÇEVİRİ 2: V.T / A.E vb, (Akademi)
TAŞ I YAZITI KÜL TİGİN (Doğu)

Yukarıda mavi gök aşağıda kara yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumin Kağan (ve) İstemi Kağan hükümdar olmuş. Hükümdar olarak Türk milletinin devletini, yasalarını kurmuşlar, düzenlemişler.

Dört yan hep düşman imiş. Ordu yürütüp dört yandaki halkları hep almışlar, hep kendilerine bağlamışlar. Başlıyı eğdirmişler, dizliyi çöktürmüşler. Doğuda Kadırkan (kingan) dağlarına dek, batıda Demirkapı'ya (Buzgalexane'ye) dek halkları yerleştirmişler.

İkisi arasında daha önce hiç örgütlenmemiş olan Semavi Türkleri (örgütleyerek**) öylece hüküm sürüyorlarmış. Bilge (derin bilgili, uzak görüşlü) kağan imiş, alp (yiğit) kağan imişler.

Yöneticileri de elbette bilge imiş, Alp imiş. Beyleri de halkı da doğru (dürüst ve adil) imiş. Bu sebeple devleti öylece kurmuşlar. Devleti kurup yasaları düzenlemişler.

Ve gün geldi uçmağa vardılar, hakka yürüdüler.Son yolculuklarında; matemci, ağıtçı olarak, ilkin gün doğusundaki Göbi Çölü halkı, Çin, Tibet, Avar, Roma, Kırgız, Üç Ok ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, halkları gelerek, ağıt ve yas tutmuşlardı. Bu kadar saygı duyulan, kabul gören kağanlardı.

Öylece (bu durumda iken) vefat etmişler. Yasçı ve ağlayıcı olarak doğuda güneşin doğduğu yerden (başlamak üzere) Orman ülkesi (Kore), Çöl ülkesi (?), Çin, Tibet, Sasani, Büyük Roma, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtan, Tatabı, bunca milletler gelip ağlamışlar, yas tutmuşlar. O kadar ünlü kağanlar imişler.

Onlardan sonra kardeşleri ve oğulları da kağan oldu. Fakat, yönetim ve uygulamada; kardeşi abisine, oğlu babasına benzemeyen bir yönetim anlayışında olduklarından, işe yaramaz, bilgisiz kağan durumuna düştüler. Bu durumda, talimat ve buyrukları da bilgiye dayanmıyor, şüphesiz kendileri ve yaptıkları da işe yaramıyordu.

Ondan sonra kardeşleri kağan olmuş. Oğulları kağan olmuş. Ondan sonra (ki) kardeşleri, ağabeyleri gibi yaratılmadılar; oğulları, babaları gibi yaratılmadılar. Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş, kötü kağanlar tahta oturmuş. Yöneticileri de bilgisiz imiş, kötü imiş.

Milletin beyleri; görev ve sorumluluklara sahip, iyi ve yüksek ahlaklı dolayısıyla asil olmadıklarından, karşısındaki Çin milleti de, kardeşleri, milleti ve beyleri birbirinden ayırmak amacıyla, yanılttığı, ikiliğe düşürdüğünden, Türk milleti, kurduğu devletini elinden çıkardı, kaybetti. Kağan yaptığı liderini yitiriverdi.

Beyleri ve halkı doğru (dürüst ve adil) olmadığı için, Çin milleti sahtekar ve huysuz olduğu için, hilekar olduğu için; kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine karşı kışkırttığı için, beylerle halkı birbirlerine gammazladığı için Türk milleti oluşturduğu devleti elden çıkarmış. Kağan yaptığı kağanını yitirmiş.

Ve böylece; bey olmaya uygun erkek oğullları Çin milletine hizmetçi oldu. Eş-Ana olacak kız evlatları da el, yabancı oldu, ele karıştı, kedere boğuldu. Ve Türk beyleri, adlarını, sanlarını bırakıp Çinli beylerin adlarını alarak, yok yere elli yıl, dünya işlerini ve iman güçlerini, tabi oldukları Çin hakanına verdi.

Bey olmaya layık evlatları Çin milletine kul oldu. Hanım olmaya layık kız evlatları cariye oldu. Türk beyleri Türk adını attı, Çin'deki beyler, Çin adlarını alarak, Çin kağanına, Tabi olmuşlar; elli yıl işlerini güçlerini (ona) vermişler.

Ve zamanı geldiğinde, örgütlenip, gündoğusunda yaşayan kağanlara, karayönünde, Demirkapı'ya kadar kadar ordu sürdüler. Sonuçta kazanınca, Çin hakanının anayasasını da elinden aldılar. Bu tecrübeden sonra Türk olan kavimlerdeki herkes dersini alarak şöyle konuşuyordu:

Doğuda güneşin doğduğu yerdeki Orman Ülkesi (Kore) kağanlığına dek ordu yürütmüşler. Batıda Demirkapı'ya dek ordu yürütmüşler. Çin kağanı için onların ülkelerini, devletlerini almışlar. (Ancak) Türk halk kitlesi, şöyle demiş:

"İli, devleti, ülkesi olan bir millettim, ilim şimdi nerede? İlimi, ülkemi, devletimi tekrar kiminle, hangi kağanla kazanırım? Kağanı olan bir millettim,

Devleti olan millet idim, devletim şimdi nerede (hani). Kim için (kime) ülkeler kazanıyorum, der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım nerede. Hangi kağana işi

o şimdi nerede? Hangi kağana iman ve gücümü vereceğim?
Böyle söylenerek Çin hakanının düşmanı olmuşlardı. Onların düşmanı olmuş ve herşeyi yaratan olarak duacı oldukları inanca, Tanrıya sığınmışlardı. Çünkü zamanında, elli yıl boyunca, iman ve güçlerini Çinlilere vermiş olmalarına rağmen Çinliler; Türk kavmini öldürelim, yok edelim diyecek kadar ileri gitmişlerdi.
Herşeyin sahibi olan Türk Tanrısı, Türklerin vatanında, Türk milleti yok olmasın, kavim olarak kalsın diyerek, Kurucumuz Babam İl-İlteriş Kağanı ve anam İl-Bilge Qatun'u, Tanrı hakkı ile başarılı kıldı. O zamanlarda Babam kağan onyedi erle nam salmış, "onlar başkente ulaşıyor" haberini işitip şehirdeki at sürmüş, dağdaki inmişti. Toplanarak yetmiş er olmuşlardı. Tanrı güç verdiği için babam kağanın ordusu adeta kurt gibiydi, düşman ise koyun gibi.
İleri yönde, kara yönünde ordu sürerek derleyip toplamış, tamamı yedi yüz er olmuştu. Ve kağanımız, ilsiz, kağansız kalan ve yasalarını, töresini bırakarak, acı çeken, batıla hizmet eden milleti, Allahımın töresince, yeniden yaratmayı başardı. Geçerli Vekiller Heyetini denen yönetim yapısını da bu yeniden doğuş için oluşturdu.
Genelkurmay başkanını bu nedenle atamıştı. Beride, Çin kavmi, Kuzeyde Bizim kağan, At-Uquz Oğuz kavmi onun düşmanıydı. Kırgız, Oq ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, bunların hepsi düşmanıydı. Babam kağan onlara karşı, kırk yedi sefer yaptı. Yirmi kez savaştı.
Tanrı nasip ettiği için; ili olanın ilini elinden almış, hakanı olanın hakanını yenmişti. Düşmanı idaresine katmış, onlara diz çöktürmüş, başlarını eğdirmiş olan babam kağan, kazanıp düzeni kurduktan sonra uçmaya vardı (vefat

gücü veriyorum, der imiş.

Böyle diyerek Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olmuş ama örgütlenmediği için yine (Çin'e) tabi olmuş. (Çinliler), Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım diyormuş. (Türk milleti) neredeyse yok olmaya doğru gidiyormuş.

Yukarıda Türk Tanrısı, Türk'ün kutsal yeri Suyu şöyle yapmış: Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Katunu, tepelerinden tutup yukarı kaldırmış. Babam kağan on yedi erle başkaldırmış. (Çin'den) dışarıya - yürüyor diye haber işitince şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş. Dirilip yetmiş er olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi olmuş, düşman ise koyun gibiymiş.

Doğuya, batıya ordu yürütüp (Türkleri) derleyip toplamış. Hepsi (...)-yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olunca devletsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti Türk yasalarını bırakmış olan milleti, atalarımızın yasalarına göre oluşturmuş ve eğitmiş. Tölis (ve) Tarduş halklarını o zaman örgütlemiş.
Yabguyu, şadı o zaman tayin etmiş. Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş. Babam kağan bunca millete – karşı kırk yedi kez ordu yürütmüş, yirmi savaş yapmış.
Tanrı buyurduğu için illiyi (devleti ve ülkesi olanı) ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış, düşmanı tabi kılmış. Dizliyi çöktürmüş, başlıyı eğdirmiş. Babam kağan (onca ülkeyi)- Devleti kazanarak uçup gitmiş-

etti).

Babam kağandan başlayarak kağanlarımız için tarih taşı (bolbol) diktik. Babam kağan uçtuğu zaman, yasaya, töreye göre; amcam başa geçti. Amcam kağan olunca Türk milletini iyice eğitip kalkındırdı. Liderleri varlıklı kıldı. Bağlı olan kavimleri çoğalttı.

Babam kağan için, en başta Baz kağanı balbal dikmişler. Yasalara göre amcam kağan oldu. Amcam kağan olup Türk milletini tekrar örgütledi, besledi. Yoksulu zenginleştirdi; azı çoğalttı.

Amcam kağan tahta oturduğu zaman, ben Vekiller Heyeti üzerinde başbakan oldum. Amcam kağan ile ileri yönde, Uyuşul Nehir Uşuntun Uyuz'ına, Kara yönünde Demir Kapı'ya, Ökügmün Uş'da Kırgız yerine kadar sefer düzenledik. Toplam 25 defa ordu sürdük, 13 defa savaştık. İli olanın ilini, hakanı olanın hakanını elinden aldık, yoksun bıraktık. Diz çökürdük, baş eğdirdik.

Amcam kağan olduğu zaman ben Tarduş halkı üzerinde şad idim. Amcam kağanla doğuda Sarıırmak'a, Şantung ovasına dek ordu yürüttük. Batıda Demir Kapı'ya dek ordu yürüttük. Kögmen'i (Tannu-Ola Dağların) aşarak Kırgız topraklarına dek ordu (yürüttük) Tam 25 kez ordu yürüttük, 13 kez savaştık. İlliyi ilsizleştirtik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliyi çökürdük, başlıyı eğdirdik.

Türk milletine mensup olduğunu unutarak yanılan Türgiş'in kağanı ve beyleri öldü. Bize karşı yanıldıkları için kağanı öldü. Ve bize bağlı olduğu için hakanı ölen On-Oq kavmi acılar çekti. Tanrımızın hakimiyetinde olan yer-suyumuz başsız kalmasın diyerek Oz kavmini kalkındırarak yaratan, Büyük Savaş Bey'ine kağan adını bu nedenle verdik. Ve kız kardeşimi ona eş-hayat arkadaşı olarak verdik.

Türgiş kağanlığı Türkümüz, milletimiz idi. Bilemedikleri - için, bize karşı yanıldıkları onların kağanı öldü. Yöneticileri ve beğleri de öldü. On Ok*> halkı eziyet çekti. Atalarımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye Az halkını örgütleyip oluş (turarak...) -Bars Bey idi. Kağan ünvanını o zaman biz verdik. Ona küçük kız kardeşim prensesi verdik.

Boyunduruk altına giren kağanı öldürülen, kavmi esaret içinde hizmet etme durumunda kalan Ökügimin yer-suyu yönetimsiz kalması diyerek, Oz-Qırqız kavmini, tekrar-aynen yaratmak için geldik savaştık. İlini, tekrar geri verdik. İleri yönde Oq-Uduruqın Yış hakimi kavmini de aynı şekilde yerleştirip kalkındırdık. Kenü Otıruban'a kadarki Türk milletini öylece iskan edip, yerleştirip kalkındırdık.

Fakat o yanıldı, kağanı öldü, halkı cariye ve kul oldu. Kögmen yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırgız halklarını oluşturup geldik. Savaş(tık ... ilini) -ilini- Tekrar verdik. Doğuda Kadırkan (Kingan) dağlarını aşarak milletleri aynı şekilde yerleştirdik, aynı şekilde örgütledik. Batıda Kengü Tarman'a dek Türk milletini aynı şekilde yerleştirdik, aynı şekilde örgütledik.

O zaman toplum, hizmet eder hale gelmiş, bir zaman acınanlar, acıtıcı hale gelmişti. Oğullar babalarını, kardeş ağabeyini tanımaz hale gelmişlerdi. **Eğer bunları bertaraf etmiş ve hepsini tekrar kazanarak kalkınmış isek,**

O zaman kullar, kul sahibi olmuştu. Cariyeler cariye sahibi olmuştu. Küçük kardeşler ağabeylerini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi. **O derece kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.** Türk ve

bunu anayasamıza, töremize borçluyuz. Türk Oğuz beyleri kavimleri işidin. Sahip Tanrı bize basmasa ve böylece altımızdaki yer delinmese, ey Türk milleti senin anayasanı kim iptal edebilir ve milletlerin liderliğini Türk milletinden kim alabilir?

Güvenliğini sağlamak üzere, eğitilmiş bir devlet hakanına sahip olmanı temin etme amacıyla, onun koruma kollama amacıyla gelmiş olduğu ilinin hayrı için, federasyona bağlılık getirdik. O, yani kağanımız, kamil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı. O, örnek bir kandan gelmek suretiyle ideal bir halk yarattı.

Saik Ötüken Yış milleti namına varmak suretiyle ileri yönde varmağa vardık, kara yönünde varmığa vardık ve vardığımız her yere hayır getirdik. Kanların ırmak gibi suculayın boşalırken, kemiğin dağcılayın yatar iken, prensinin hizmetçi kılınması dolayısıyla, prensesin kedere boğdurulur iken, beldemiz bize bağlılık getirmiş olmanızdan dolayı, Eçim Kağan'ın uça-varmasından başlamak üzere Kırgız Kağanlarına mahsus BOLBOL diktim.

Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek babam kağan ve eşini başarılı kılan, onlara halk veren Tanrı, Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek bizzat bana, Tanrı'dan sorumluluk alan kağan olma hakkını vermiş olmasına rağmen, kardeşime bağlı kavim üzerine hakan olmadım. İçte idaresiz, dışta namsız kalmış fakat idaremiz etrafında toplanmış olan kavme hakan oldum.

Kardeşim Ökül Tigin hakkındaki bu kararı, onunla beraber verdik. Babamız ve amcamızın kazanmış olduğu kavmin adı gücü yok olmasın diyerek, Türk Milleti için, gece uyumadım gündüz oturmadım. İnim Ökül Tigin ve iki Uşud ile beraber, herşey kaybedilmek üzere iken kazandım. Böyle kazanarak birle-

Oğuz beğleri, millet işitin: Üstte Gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti senin devletini yasalarını kim bozbilir (di)? Türk milleti (kendine gel ve)- Pişman ol-

İsyankarlığın yüzünden (seni) beslemiş olan bilge kağanına, kalkınmış ve müreffeh ülkene (sen) kendin yanıldın, kötülük getirdin. Silahlar nereden (nasıl) gelip (sizi) dağıratak uzaklaştırdı. Mızraklılar nereden (nasıl) gelip (sizi) sürerek uzaklaştırdı.

Kutsal Ötüken toprağının halkı gittiniz. Doğuya (gidenleriniz) Gitti; batıya gidenleriniz gitti. Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu: kanınız su gibi aktı, kemiğiniz dağ gibi yattı. Beyliğe layık erkek evlatlarınız kul oldu, hanımlığa layık kız evlatlarınız cariye oldu. Bilmediğiniz için, kötülüğünüz yüzünden amcam kağan uçup gitti (vefat etti) Kırgız kağanınından başlayarak balballar diktim.

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem Katunu yükseltmiş olan Tanrı, Türk milletinin adı, sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı kağan olarak oturttu. Kağan olarak oturttu erinç. Asla varlıklı bir millete hükümdar olmadım. Karınları aç, sırtları çıblak, perme perişan bir millete hükümdar oldum.

Kardeşim Költiğin ile anlaştık. Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Kardeşim Költiğin ile iki şad ile ölesiye, bitesiye çalışıp kazandım. Öyle kazandım ki, birlik olmuş milleti ateşle su haline getirdim.

şik kavmin dağılmasını önledim.
Ben kendim hakan oturduğum zaman, yerleşmek üzere varmış kavim iken, ancak ölmek üzere iken irademiz etrafında toplanmamız aklına gelen kavmi, eğitmek için kuzeyde Oğuz kavmine karşı, doğuda Kıtan ve Tatabı kavmine güneyde Çin'e karşı on iki defa ordu sürdüm.
Ondan sonra Tanrı yardımıyla, ölüme karşı kutum olduğu için, ölüme mahkum olan kavmi biraraya topladım, eğittim. Bağlı kavimleri namdar kıldım, lider kavimleri zengin kıldım, bağlı kavimleri kalabalık kıldım. Tanrı kağanlığında sembol haline getirdim. Dört bucaktaki kavmi, evet yüce, büyük kıldım, özgür kıldım, evet bunların hepsi yaptığım işlerdi.

İman ve güç veren bunca töreyi kazanan kardeşim Kültegin, kendisince gerekli oldu.
Babam hakan öte dünyaya uçtuğunda Kültigin yedi yaşında kaldı. Sayın Ögüm Kadın saadetine inim Kül Tiğin er-at (koca) oldu. Onaltı yaşında, eçim kağan anayasasını öylece kazanmak üzere, ALTI-UÇUB SOĞDAK'lara doğru ordu yürüttük, onları bozduk. Tabıgaç Onıtu At OQ'un beş tümenlik ordusu geldi, savaştık.

Kültigin, yayalara karşı haşmetle değdi ve Onıtı-At denenlere tabi olan halka hakim oldu. Bu orduyu bertaraf etmiş olduğumuzu ve hakimiyeti kağana müjdeledi. 21 yaşında Uç-Uça Esisin ile savaştık. İlk önce At-Uduqın Çor'a Buz-At hücumu ile değdik, o nam orada öldü. İkinci olarak Işub-Ura Oyum Tur'a at hücumu ile değdik, O nam, orada öldü. Üçüncü olarak İYİGİN ESİLİK Bey'in halkına karşı Nam Savaşı hücumu ile değdik, O nam, orada öldü. Beyin bendelerinin ise yüzden fazla askerini vurur vurmaz, onlar da haki-

Ben kağan olduğumda, oraya buraya, Gitmiş olan millet ölerek biterek yayan yapıldak dönüp geldi. Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz halkına doğru doğuda Kıtay, Tatabı halklarına doğru, Güneyde Çin'e doğru, on iki kez ordu yürüttüm, savaştım.

Ondan Sonra Tanrı bağışlasın, talihim olduğu için, kısmetim olduğu için ölecek milleti dirilterek besledim. Çıblak milleti giyimli, yoksul milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım, İtibarlı devleti olanlardan, itibarlı kağanları olanlardan, daha üstün hale getirdim. Dört bir yandaki Milletleri hep tabi kıldım. Düşmansız hale getirdim. Hepsi bana tabi oldu; İşlerini güçlerini veriyorlar.
Bunca devletleri kazandıktan sonra kardeşim Költiğin vefat etti.

Babam kağan uçtuğunda kardeşim Költiğin yedi yaşında kalmıştı.
Umay'a benzer annem katunun talihi sebebiyle, kardeşim Költiğin erlik adını buldu. 16 yaşında iken amcam kağanın ülkelerini, devletlerini şöyle kazandı: Altı Çub Soğdak'a doğru ordu yürüttük ve bozguna uğrattık. Çinli askeri vali Ong yönetiminde beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştık.
Kültiğin yaya olarak boğa gibi saldırdı. Askeri vali Ong'un kaynını silahlı olarak eliyle tuttu, silahlarıyla birlikte kağana takdim etti. O orduyu orada yok ettik. Költigin 21 yaşında iken general Çaça'ya karşı savaştık. En önce Tadık'ın, Çorun (Tadık Çor'un) boz atına binip saldırdı. O at orada, öldü. İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz atına binip saldırdı. O at anda öldü. Üçüncü olarak Yeğen Silig Bey'in zırhlı doru atına binip saldırdı. O at orada öldü. Költigin'in zırhından ve kaftanından yüzden fazla okla vurdular; yüzüne, başına bir ok

miyete baş eğdiler.
Bu değmeler sonucunda, Ey Türk beyleri, evet bilirsiniz ki, o orduyu orada bertaraf ettik. Ondan sonra Yir Buyuruq Uluğ İrkin, Kül Tigin'in düşmanı oldu. Onu yenerek Türgi AYURGUN gölde bozguna uğrattık. Uluğ İrkin (Awarlar) azıcık askeri ile kaçarak uzaklaştı.

değirmedi.
Nasıl saldırdığını Türk beyleri bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra Yir Bayırku'nun Ulu İrkini (yöneticisi) düşman oldu. Onları dağıtıp Türgi Yargun gölünde bozguna uğrattık. Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti.

Kültigin 26 yaşında iken, Kırgızlara doğru ordu sürdük. Güneş batımındaki kırlıların ÖKÜGÜMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp, Kırgız kavmini orada bastık. Hakanı ile iş bu Yış'da savaştık. Kültigin Buy-uruq'larına, hücum ederek haşmetle değdi. Bir er değerinde okçu vurdu (ok ile), iki er değerinde subay sançtı (kargı ile). O değdiği zaman ise Buy-Uruqların, Qud-Oğurlarının, General-Ululuğunu Yüce-Ululuk ile vurdu.

Költiğin yirmi altı yaşında iken Kırgız'a doğru ordu yürüttük. Mızrak batımı (boyu) karı söküp, Kögmen (Tannu-Ola) dağlarını aşarak yürüyüp Kırgız halkını uykuda bastık. Kağanları ile Songa dağında savaştık. Költiğin, Bayırku'nun kır aygırına binip boğa gibi saldırdı. Bir eri okla vurdu. İki eri takip edip mızrakladı. Saldırdığı zaman Bayırku'nun kır aygırını uyluğunu kırarak vurdular.

Bundan sonta Kırgız hakanını öldürdük ve memleketini aldık. O yıl (DS 559) Türgişlere karşı ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgis kavmini bu şekilde stratejik olarak bastık. Türgis hakanının ordusu Obul-Uçu'da, ot (ateş) gibi bora gibi geldi. Savaştık. Kültigin Ub-Uşuyuğa karşı Buz-At hücumu ile değdi. Ub-Uşuyuğu bozguna uğrattıktan sonra, Xoramialılar da teslim oldular. Sonra yürümemize devam ederek, Türgis hakanının buyruğu altındaki Oz-At Otıqı halkını idaresine aldı. Hakanını orada öldürdük. Yurdunu aldık. Kara Türgiş kavmi idaresinde iken, idaremize giren bu kavmi Atab-Ur kentinde iskan ettik.

Kırgız kağanını öldürdük, ülkesini aldık. O yıl Türgişlere doğru Altun (Altay) dağlarını aşarak İrtiş ırmağının geçerek yürüdük. Türgiş halkını uykuda bastık. Türgiş kağanının ordusu Bolçu'da (Bolun Togoy'da) ateş gibi, fırtına gibi geldi. Savaştık. Kültiğin alnı akıtmalı boz ata binip saldırdı. Yakalattı. İkisini kendisi aldırttı.
Sonra tekrar girip Türgiş kağanın yöneticisi Az valisini eliyle tuttu. Kağanını anda öldürdük. Ülkelerini aldık. Kara Türgiş halkı hep tabi oldu. O halkı Tabar'a yerleştirdik…

Seferimize devam ederek, Soğdak kavmini kalkındırmak üzere, İyinçü ırmağını geçerek Demirkapı'ya (Semerkand'a) kadar ordu sürdük. Bundan sonra, Kara Türgiş kavmi düşmanları haline gelmiş olan Ekin Eris'e doğru vardık. Bu şekilde, bizim ordumuzun atlarının talimsiz, iaşelerinin bitmiş olduğunu, buna göre de tabiyetlerine alınabileceğimizi zannederek, bir

Soğdak halkını örgütlemek için Yinçu (Seyhun) ırmağını geçerek Demirkapı'ya dek ordu yürüttük. Daha sonra Kara Türgiş halkı düşman olmuş. Kengeres'e doğru gittiler. Bizim askerlerimizin atları, zayıftı. Azıkları yoktu. Kötü insanlar, Yiğit erler bize saldırmıştı.

kahraman edasıyla, bize tabi yerlere değmiş oldular.
Maalesef bu şartlar altında, Büyük bir savaş sonucunda, Kültigin'in bir kısım askerlerini geri çekilmeye mecbur ettiler. Fakat Kültigin buna rağmen Alp-Uşul Uçu'nın okçularına hücum etti. Kara Türgis kavmini oracıkta imha edip aldı.

Böyle zamana hayıflanıp (lanet edip) Költiğin'i az sayıda erle oraya ulaşsın diye gönderdik. Büyük savaş yapmış Alp Şalçı'nın kır atına binip saldırmış. Kara Türgiş halkını orada öldürmüş, almış. Tekrar yürüyüp…

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney)

Tanrımız olan Tanrı beldesinde yaratılmış Türk Bil'in hakanı olarak, bu erada oturdum. Sözümü sonuna kadar dinleyin. Rütbe sıralarına göre beni takip eden, temsilci ve vekillerimin birleşik olarak meydana gelen kavmleri; berideki Uşud-Epit Beyler, yıradaki Turqut Buyuruk Beyler, Ot-Oz (Tatar), At-Uquz Oğuz beyleri kavmi, bu sabımı feyizli olarak işit, adamakıllı dinle.
İleriye gündoğusu yönünde, beriye günortası yönünde, karaya günbatsık yönünde, yıraya tün ortası yönünde, oralar içindeki kavim, evet, bana tabidir. Bu kadar kavmi, evet, kalkındırdım. Buralarda Türk hakanı gibi bir kimse yok ve o Ötüken Yış'ta(Geçerli Konstütasyon) olunca, memlekette keder yok.
İleriye doğru, Uşuntun Yüz'e kadar süledim, taluya küçücük değmedim. Beriye doğru At-Uquz Erisin'e kadar ordu sürdüm. Tibet'e küçücük değmedim. Karaya doğru, İyinçü nehrini geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sürdüm. Yıraya doğru Yir Buyuruqu yerine kadar ordu sürdüm. Bunca yere kadar sevkettim. Fakat Ötüken Yış'dan daha iyi olan bir yer yokmuş, halkları idare edecek yer Ötüken Yış imiş. Bu yerde oturup Çin kavmi ile aramı düzelttim. Altın, gümüş, hatıralı rütbeleri (oğuzlara) pervasızca veren Çin'ın sözü akıcı, hediyeleri yumuşak (ipekten) idi. Akıcı söz ve yumuşak hediyeler göndererek

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney)

(Ben) semavi Tanırıdan olmuş*> Türk Bilge Kağan(ım). Bu zamana ben hükmediyorum (zamanın hükümdarı benim).Sözümü sonuna kadar dinleyin. Özellikle kardeşlerim, çocuklarım, birlik halindeki soyum ve milletim Güneyde duran şadlar, apa beyler, kuzeyde duran tarkanlar, yönetici beyler. Otuz (Tatar?)…Dokuz Oğuz beyleri ve halkı bu sözlerimi işidin, dikkatle dinleyin. Doğuda güneşin doğduğu yere, güneyde gündüz ortasına kadar, batıda güneşin battığı yere, kuzeyde gece ortasına kadar, bunlar içindeki milletler hep bana bağlıdır. Bunca milleti hep teşkiletlandırdım. Şimdi kötülük yok. Türk kağanı Ötüken dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.

Doğuda Şantung ovasına dek ordu yürüttüm. Okyanusa az ulaşmadım. Güneyde Dokuz Ersin'e dek ordu yürüttüm. Tibet'e az ulaşmadım. Batıda Yinçü (Sirderya) ırmağını, Geçerek Demirkapı'ya kadar ordu yürüttüm. Kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu yürüttüm. Bunca yerlere dek [ordu] yürüttüm. Ötüken dağlarından daha iyisi hiç yokmuş. Devleti yönetecek yer Ötüken dağları imiş. Burada oturup Çin milleti ile Anlaşma yaptım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sorun çıkarmadan ona (anlaşmaya) göre veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipeklisi yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak

ırak kavimleri kendisine yakınlaştırmasını bilirlerdi. Yakına konduktan sonra ise, kendi bildiklerince düşünür, davranırlardı. Başarılı belde kişisine, başarılı alp, yiğit kişiye hareket imkanı bırakmazlardı.

ipekliyle aldatıp, böylece uzaktaki halkları yaklaştırırmış. Yaklaştırıp yerleştikten sonra, kötü bilgi (fitne fesat) düşünürmüş. Çok –kişileri, çok yiğit kişileri yürütmezmiş.

Çinliler, bir kişi yanılır ise onun mensup olduğu kavmini, beşiktekilere kadar barındırmazlardı. Akıcı sözüne, gönül alıcı hediyelerine kapılarak Türk kavmi kütleler halinde imha olma olasılığında kaldı. Ölüm tehtidi karşısında kalmış olan Türk kavmi beri yöndeki Uçuguy Yış'a tabi, yüze iskan olmak isteyince de Türk kavminden olması dolayısıyla, ölüm tehdidinden kurtulamadı.

Bir kişi yanılsa soyuna, halkına, evine eşiğine dek sınır tanımadan yok edermiş. Tatlı sözlerine, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk milleti çok öldün. Türk milleti öleceksin. Güneyde Çoğay (Yin) dağlarına, Tögültün, Ovasına konayım dersen Türk millet, öleceksin.

Böyle düşünen bir kişinin başarısı da ona göre olur; ırak yaşarken feyizsiz hediye verenler, yakın iseler, feyizli hediye verirler, diyerek bu şekilde bir tutuma girişirmiş. Bu şekilde bilgileri bilmeyenler (Çinlilerin) bu nasihatini alarak onların yakınına varmak sureti ile kitleler halinde çok kişi öldü.

Orada fesat kişiler şöyle öğretirlermiş. Uzakta olanlara kötü mal veriyorlar, yakında olanlara iyi mal veriyorlar diye öğretirlermiş. Cahil kişiler o sözlere inanıp yakına gidince çoğunuz öldünüz.

Eğer o yerlere varırsan, ey Türk kavmi imha edileceksin. Ötüken Yış'da oturarak, sevkiyat vergilerini tahakkuk ettiririseniz, hiçbir kederiniz olmayacak ve Ötüken Yış'ta oturursanız, ebediyyen halkların hakimi olarak oturacaksınız.

O yerlere gidersen Türk milleti öleceksin. Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen, hiç sıkıntı olmaz. Ötüken dağlarında oturursan ebedi devlet tutup oturursun.

Ey Türk kavmi sen bazen tok bazen de aç idin. Fakat hiçbir zaman, aç doymuş olmadın. Ve doyduktan sonra aç olmadın.

Türk milleti tok (müstağni) ve inatçısın. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydum mu (bir daha) açlık düşünmezsin.

Siz, sizi bu gibi haller için eğitmiş kağanın öğüdünü almadan, oraları yer sayarak vardınız ve orda asimile oldunuz, bizden ayrıldınız. Orda geri kalmış olanlarınız, oraları yer sayarak, evet, hayat ve ölüm mücadelesi verdiğiniz sıralarda, Tanrı inayet ettiği ve kendimin de kutu olduğu için kağan oldum.

Yüzünden (seni) beslemiş olan kağanının sözlerini dinlemeden her yere gittin. Oralarda hep yok oldun, perişan oldun. Kalanlarınız hep bitkin vaziyette, ölerek (oraya buraya) yürüyüp duruyordunuz. Tanrı buyurduğu için benim talihim olduğu için kağan oldum.

Kağan olarak, Federasyona tabi lider kavimleri, evet, yücelttim. Lider kavimleri zengin kıldım. Bağlı-sabordine kavimleri massiv-çok kıldım. Az olsa

Kağan olup, yok yoksul milleti hep derleyip topladım. Yoksul milleti zenginleştirdim. Az milleti çoğalttım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri,

da bu sözlerimde bir eğitme payı var muhakkak. Ey Türk beylerinin kavmi, bunu işidin. Türk kavmini toparlayarak, halklar hakimi olduğumu buraya vurdum. Yanılıp ölme tehlikesine düşmüş olanları da yine buraya vurdum, yazdım. Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum. Buna göre biliniz.

millet bunları işitin. Türk milleti (seni) derleyip toplayarak il tutacağını buraya yazdım. Yanılıp öleceğini de buraya yazdım. Ne kadar sözüm varsa bengü taşa vurdum. Ona bakarak bilin.

Ey Türk olan kavmin beyleri ve bu zamandan sonra gelecek olanlar, sakın yanılmayasınız.

Şimdiki Türk milleti ve beyleri, şimdi, (bengü taşlara) bakan beyler, (olarak) mı yanılacaksınız.

Ben Çin hakanından, yazıcı-bezeyici-eylemci getirdim, eylemleri kaydettirdim. Benim sabımın sığmamış olduğu yere (yani noter yazısı için ayırdığım yere) Çin hakanına ait eb-eizçiye (recordere) ona,(yani merhum Qanım Kağan'a) mahsus olmak üzere, Barıq-Oy (noter yazısı) teşkil ettirdim. İçeriği At-Uş (majesteleri) namını dile getiren, başarılar yazısı vurdurttum.

Gönüldeki sözümü On Ok temsilcileri hakimiyetine kadar bunu görerek bilsinler, diyerek, ebediyete geçmiş olan majestelerimi (noter aracılığı ile) tanıttırdım.

Ben Bengü taş diktim. Çin kağanından bezeyici getirttim, bezettim. Benim sözümü kırmadı. Çin kağanlığının has (saray) bezeyicilerini gönderdi. Onun (Köl Tigin) için özel bir bark inşa ettirdim. İçine dışına düzgün bezemeler (resim, heykel ve süslemeler) yaptırdım. Taş yazdırdım. Gönüldeki sözlerimi kazıttım. On Ok oğullarına, Tat'ına kadar, buna bakarak bilin. Bengü taş Yazdırdım. (Ne kadar) ulaşılabilir olabilirse o kadar ulaşılabilir bir yerde Bengü taş vurdurttum, yazdım.

Buna göre Tanrı'ya ulaşılan yere erişmek suretiyle, erişilen yerde (yani mezada) ebediyete kavuşmuş olan majestelerimi tanıtan yazı yazdırdım. Bunları görerek öyle biliniz ki, sayın majesteleri için bu cümleleri yazmış olanın ismi ben Yoluğ Tigin.

Ona bakıp ona göre bilin. Bu yazıyı yazan (Köl Tigin'in) yeğeni Yollug Tigin (ben) yazdım.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Kuzey)

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Kuzey)

(Seferine devam ederek, Krallık yerinde Massagetlerle savaşmış, askerlerini imha etmiş ve karargahlarındaki varlıklarını gelir olarak almıştı.) Kültigin 27 yaşında iken (DS 560) Karluk kavmi, göç etme serbestisine sahip çıkmak süreti ile onun düşmanı oldu. At-Umuğ Iduk Baş'ta (Astarhan) savaştık.

---- ile, askeri vali Koşu tutuk ile savaşmış. Askerlerini hep öldürmüş. Evini, mallarını eksiksiz hep getirdi. Költiğin 27 yaşında iken Karluk halkı kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu. Tamag Iduk Baş'ta savaştık.

Kültiğin o savaşta otuz yaşıyordu. (DS 563). Alp Uşul Uçı'ya Akın Hücu-

Költiğin o savaşta otuz yaşındaydı. Alp Şalçı'nın kır atına binip boğa gibi saldır-

mu yaparak haşmet ile değdi. İki er değerinde subay sançtı.(Kargı ile) Ve Karlukları imha ederek aldık. Oz kavmi düşman olarak kaldı. Kara Göl'de (Azak Gölü) savaştık. Kültiğin 31 yaşıyordu. Alp Uşul Uçı, Akın Hücumu yaparak haşmetle değidi ve Ozların imhacısı namını kazandı. Oz kavmi bu şekilde tabi oldu.
Eçim Kağan halkı, oklara hakim olduğu vakit kavmimze Mensup Halklar Camiası'na katılmış olmaları dolayısıyla İzigil kavmi ile savaştık. Kül Tigin, Alp-Uşul Uçı'ya hücum ederek, haşmetle değdi. O nam orada düştü. İzigil kavmi mahvoldu. At-Uquz Oğuz kavmi, kandi kavmimizden idi. Tanrı yerinde bizimle beraber yaşaması gerektiğinden düşmanı oldu. Bir yılda 5 defa savaştık. İlk önce At-Oğu Balık'ta savaştık.
Kültigin Özüm On-Oq'a hücum ederek haşmetle değdi. Altı asker sançtı ve ordunun hücumu esnasında yedinci askeri kılıçladı. İkinci molada, İdiz ile savaştık. Kültiğin Oz-Oy'lara hücum ederek haşmetle değdi. Bir asker sançtı. Namdarların, askerlerinin hadlerini bildirdi. İdiz kavmi orada harap oldu. Üçüncüsünde bir otlakta Oğuz ile savaştık. Kültigin Ozüm On-Oq'lara hücum ederek değdi, sançtı. Ordusunu sançtık yurdunu aldık.(DS 566)
Dördüncü defa Uçuş Başı'nda (Bulgar kenti) savaştık. Türk Kavmi yorgunluk yüzünden teslim olacak hale gelmişken, onların iki kısımdan ibaret ordularını Kültigin, muvaffak ON askerlerinin, hücum edecekleri kanaatini uyandırarak, imha etti. Beşinci olarak İzgenti Oq-Uduz'unda Oğuz ile savaştık.
Kültigin, Oz-Oylara hücum ederek değdi. İki asker sançtı. Derken o ordu orada imha oldu. Omığı Kurgan'da kışlayıp yaz başlangıcında Oğuz yönü ordusuna at sürdük. Kültiginin karar-

dı. İki eri takip edip aşırtarak mızrakladı. Karlukları öldürdük, aldık. Az halkı da düşman oldu. Kara Göl'de savaştık. Költiğin 31 yaşındaydı. Alp Şalçı'nın kır atına binip boğa gibi saldırdı. Azların Ilteberini tuttu, Az halkı orada yok oldu.

Amcam kağanın ülkesi kargaşa içine düştüğünde, millet ile devlet iki parça olduğunda İzgil halkı ile savaştık. Költiğin Alp Şalçı'nın kır atına binip, Boğa gibi saldırdı. O at orada düştü. İzgil halkı öldü. Dokuz Oğuz halkı kendi milletim idi. Gök ile yer bulandığı için düşman oldu. Bir yılda beş kez savaştık. En birincisi Dogu Balık'da savaştık..

Költiğin iğdiş kır ata binip boğa gibi saldırdı. Altı Eri mızrakladı. Ordular göğüs göğüse geldiğinde yedinci eri kılıçladı. İkinci olarak Kuşalguk'da Edizlerle savaştık. Költiğin Azların yağız atına binip, boğa gibi saldırarak bir eri mızrakladı.Dokuz eri çevirerek gürzle vurdu. Ediz halkı orada öldü. Üçüncü olarak Bolçu'da (Bolun-Toğay'da) Oğuzlarla savaştık. Költiğin iğdiş kır atına binip saldırdı, mızrakladı. Askerlerini mızrakladık. Ülkelerini aldık.
Dördüncü olarak Çuş Başı'nda savaştık. Türk Halkı sendeledi. Perişan olacak idi. Kurtulup gelmiş Türk askerlerini Költiğin ayağa kaldırırken Tongraların bir soyundan on yiğit eri, Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp öldürdük. Beşinci olarak Ezgenti Kadaz'da Oğuzlarla savaştık.

Költiğin Azların yağız atına binip saldırdı. İki eri mızrakladı, çamura bastırdı. O ordu orada öldü. Amga Kalesinde kışlayıp bahar gelince Oğuzlara doğru asker çıkardık. Karargahın komutanı

gahını, Beg Ub-Uşulıyu adını verdiğimiz Oğuz tarafları karagah bastı. Kültiğin Öğ-Usuz akını hücumu ile At-Uquz askerlerini sançtı, karargahı vermedi. Övümcüm Kadın, takip eden övünçlerim, hayat arkadaşlarım: siz hepiniz diri olarak birer biçare olacak, ölü olarak ise, yurtta-yolda yata kalacaktınız.

Költiğine verip (biz orduyu) akıttık. (yürüttük. Düşman Oğuzlar karargahı bastılar. Költiğin Öksüz kır atına binip dokuz er mızrakladı, karargahı vermedi. Annem katun ve diğer annelerim, ablalarım, gelinlerim, kunçuylarım (prenseslerim), bunca insanın sağ kalanları cariye olacaktı. Ölmüş olanlarınız ise harabelerde, yollarda yatıp kalacaktınız..

Eğer Kültiğin olmamış olsa, evet, imha olacaktınız. Buna göre, inim Kültiğin'in sizin için gerekli olduğuna karar vermek süreti ile tedbirli oldum. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgimi bilmemiş gibi kabul ederek sakındım. **Eralar Tanrısı tarafından yaratılan kişi-oğlunun, evet günün birinde ölmek üzere türemiş olduğunun bilinci içinde anca sakındım:**

Költiğin yok olsaydı hep ölecek idiniz. Kardeşim Költiğin vefat etti. Ben düşündüm. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Ben düşündüm.

Zamanı ebedi olarak Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış. Şöyle düşündüm:

Gönüle düşen kederin gözlerden yaş getirecek kadar büyük olabileceğini bilerek acının bilinci içinde, sakındım. Beni temsil eden mümessil ve vekilimden ibaret iki valimin idaresindeki beylerin kavminden oluşan OQ hakimiyeti istila görmesin diyerek sakındım.

Gözden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek düşündüm. İki şad ile küçük kardeşlerim oğullarım, beylerim ve milletimin yüzü gözü fena olacak diye düşündüm.

Ağlayıcı-sızlayıcı olarak Kıtan, Tatabı kavimlerinin Ub-Uşulıyu'su, Od-Ur Paşa geldi. Çin kağanından Halk Temsilcisi gelerek, On bin kişiye yetecek ağırlıkta, mezar, altın-gümüşünü, aşırı derecede çok getirdi. Tibet kağanından Bü-Halkın geldi. Kara tarafında, gün batısındaki Soğdların tabi olduğu, Buqarak Ulus kavminde, mümessil paşanın vekili, Sancak Valisi geldi.

Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı halkları heyetlerinin başında General Udar geldi. Çin kağanından İsiyi LiKeng geldi. On bin er ipekli, altın ve gümüşlü eksiksiz olarak getirdi. Tibet kağanından vezir? geldi. Batıda, gün batısındaki Soğdak Berçek Er, Buhara ülkesi halkından General Nek ve Oğul Tarkan geldi.

On-Oq'lardaki temsilcim Türgiş kağanından Umuq-Uruç(din adamı-rahip) Dinasti lideri, Oğuz Beldesinden (Yani At-Oy Bil'den) Dinasti lideri geldi. Kırgız kağanlığından At-Uruduş Inançu Çur geldi. Noter olarak, başarılarla ölen dinastıma, yazılı taş yapıcısı olarak, Çin hakanı lideri Lider-Paşa geldi.

On Ok oğlum Türgiş kağanından mühürdar Makaraç mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanlığından Tarduş Inançu Çor geldi. Bark edici, bezeme (resim, heykel ve süsleme) yaratıcı, yazılı taş ustası olarak Çin kağanının kuzeni General Çang geldi.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Kuzey Doğu)

Kültiğin Kon yılının, 17'sinde uçmuş olduğu 9.ayın 27'sinde, yuğ ettirdik. Hakiki başarılarının yazılı olduğu taşı Biçin yılının yedi otuzunda, yani Uluğ-Öd'ün dokuz-on fazlası birinde (91), ölen Kültiğin'in kırk fazlası yedi yaşında (47) namına vurarak bu taşı diktirdik.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Kuzey Doğu)

Költiğin Koyun yılında, on yedinci günde uçtu (vefat etti). Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde sona erdirdik. Barkını bezemelerini yazılı taşını, Maymun yılında Yedinci ayın yirmi yedisinde tamamen bitirdik. Költiğin kırk yedi yaşında vefat etti. Taş ve bark yapıcıları bunca bezemeleri, Tuygun ilteber getirmiştir.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney Doğu)

Bunca başarıların sahibi ebedi istirhatgahına verildikten sonra, bunca söz-cümleleri Kültigin namına Yolluğ Tigin olarak yazdım. 20 gün oturarak bu taşa bu harfleri evet Yolluğ Tigin olarak yazdım. O, onu Tanrı vekili olmaya layık görmüş olduğumuz için, uçarak Tanrı'ya vardı.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney Doğu)

Bunca yazıyı yazan Költiğin'in yeğeni Yollug Tigin, ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taşa, bu duvarlara hep Yolluğ Tigin ben yazdım. (beni) değerli oğul ve kızlarınızdan, delikanlılarınızdan? daha iyi besliyordunuz, uçup gittiniz. Gök(te) hayattaki gibi…

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney Batı)

Onu Tanrı diriltinceye kadar; Kültigin'in mezar altın-gümüşü ile Tanrıda tecelli etme varlığı, Türk liderliğindeki Oq ırkının, etrafında toplanmış oldukları, namlı kavmin beyi olması dolayısıyla, namına yazan Yolluğ Tiginim.

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Güney Batı)

Költiğin'in altınlarını, gümüşlerini, ipeklilerini, mallarını, tör(t binlik) at sürüsünü koruan Tuygut'tur. Nu(nca) beyim Tigin yukarıda gök (….) taş yazdım. Yolluğ Tigin (ile yazdık).

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Batı)

Ok kavmini yöneten kardeşim Kül Tigin öldükten sonra, Tanrıya uyumda iman ve gücü olduğu, bunu aktardığı için, Türk Bil'i kağanlığına, kardeşim Kül Tigin'in yerine İninçü Apa Oyırığın Turqan dinesti hakanı durdu. (DS 580).

TAŞ I YAZITI/ KÜL TİGİN (Batı)

Batıdan Soğdlar ayaklanmıştı. Kardeşim Költiğin ….işi gücü verdiği için Türk Bilge Kağan (anmak) üzere Kardeşim Kültiğin'i gözeterek oturdum. İnançu Apa Yargan Tarkan adlı (bir görevliyi bıraktım. Onu övdürdüm)

TAŞ II YAZITI/ BİLGE KAĞAN (Doğu)

Tanrımız olan Tanrı beldesinde yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak, sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan (….al) tı sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz'in çadırlı beyleri, milleti (….Türük Tanrısı…(ina-

TAŞ II YAZITI/ BİLGE KAĞAN (Doğu)

Semavi Tanrı'nın yaratmış olduğu Türk Bilge Kağanım: Sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan (….al)tı sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz'in çadırlı beyleri, milleti (….Tü)rk Tanrısı (….)

yetiyle) (Bunca milletin) üstüne kağan oldum. O zaman, Kağan olduğumda, ölecekmiş gibi düşünen Türk beyleri ve milletinin kararsız ve sabit bir şekilde bakan gözleri, göğe baktı. Böyle bir zamanda ben bunca yasayı dört yandakiler için yaptım.

(Bu satırdan (2), 24.satırın başına kadar; Kültigin'in Doğu 1-30 satırları ile aynıdır. Bu yüzden BK (Taş I)'in 24.Satırından devam edilecektir.)

On yedi yaşında Tangutlara ordu yürüttüm. Tangut halkını bozguna uğrattım. Namlarını, çocuklarını, eşlerini, at sürülerini ve mallarını orada aldım. On sekiz yaşımda Altı Çub Soğdak'a Doğru ordu yürüttüm, halkı orada bozguna uğrattım. Tabgaç O□ Tutuk (ONITU AT OQ) beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştım ve orduyu orada yok ettim. Basmil Iduk kut benim soyumdandı. Vergi vermiyor? diye yirmi yaşımda iken onlar üzerine ordu yürüttüm. Tabi kıldım ve mallarını alıp getirdim. Yirmi iki yaşımda Çin'e Doğru ordu yürüttüm. ….
Uç-Uça Esisin ile savaştık. Askerlerini orada öldürdüm. Yirmi altı yaşımda iken Çik halkı Kırgızlarla birlikte düşman oldu. Yenisey'i geçerek Çik'lere doğru ordu yürüttüm. Örpen'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Oz halkını aldım, tabi kıldım.

Yirmi yedi yaşımda Kırgızlara doğru ordu yürüttüm. Güneş batımındaki Kırlıların ÖKÜGÜMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp, Kırgız kavmini orada bastık. Hakanı ile iş bu Yış'da savaştık. Kağanlarını öldürdüm, ülkelerini orada aldım.
O yıl (DS 559) Türgişlere karşı Altun Yış başkenti üzerinden ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgis kavmini bu

Üstüne kağan oldum. Kağan olduğum zaman öleceklermiş gibi düşünen Türk beyleri ve milleti sevinerek, kararsız ve sabit bie şekilde bakan gözleri, yukarı baktı. Böyle bir zamanda ben tahta oturup bunca ağır (değerli) yasaları dört bir yandaki (halklar için) yaptım ve yazdım.

(Bu satırdan (2), 24.satırın başına kadar; Kültigin'in Doğu 1-30 satırları ile aynıdır. Bu yüzden BK (Taş I)'in 24.Satırından devam edilecektir.)

On yedi yaşında Tangutlara ordu yürüttüm. Tangut halkını bozguna uğrattım. Çocuklarını, karılarını, at sürülerini mallarını orada aldım. On sekiz yaşımda Altı Çub Soğdak'a doğru ordu yürüttüm, halkı orada bozguna uğrattım. Çinli askeri vali Ong yönetiminde beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştım ve orduyu orada yok ettim. Basmil Iduk kut benim soyumun halkı idi. Kervan göndermiyor diye yirmi yaşımda iken onlar üzerine ordu yürüttüm. Tabi kıldım, mallarını çevirip getirdim. Yirmi iki yaşımda Çin'e Doğru ordu yürüttüm.
General Çaça yönetimindeki seksen bin askerle savaştım. Askerlerini orada öldürdüm. Yirmi altı yaşımda iken Çik halkı Kırgızlarla birlikte düşman oldu. Kem'i (Yenisey) geçerek Çik'lere doğru ordu yürüttüm. Örpen'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Az halkını aldım, tabi kıldım.
Yirmi yedi yaşımda Kırgızlara doğru ordu yürüttüm. Mızrak batımı karı söküp, Kögmen (Tannu-Ola) dağlarını aşarak yürüyüp Kırgız halkını uykuda bastık. Kağanları ile Songa dağında savaştık. Kağanlarını öldürdüm, ülkelerini orada aldım.
O yıl Türgişlere doğru, Altun (Altay) dağlarını aşarak İrtiş ırmağını geçerek yürüdüm. Türgiş halkını uykuda

şekilde stratejik olarak bastık. Türgis hakanının ordusu Obul-Uçu'da, ot gibi bora gibi geldi. Savaştık.
Kültigin Ub-Uşuyuğa karşı Buz-At hücumu ile değdi. Ub-Uşuyuğu bozguna uğrattıktan sonra şadını orada öldürdüm. Ülkesini orada aldım. Otuz yaşımda Beş Balık'a ordu yürüttüm. Altı kez savaştım. Askerlerini öldürdüm. (O zaman Beş Balık'ın) içirkini kişi (?) örgütlenip(..) yok (olmayalım..diye biz) i davet etmek için geldiler, Beş Balık öyle kurtuldu.
Otuz bir Yaşıma: Karluk kavmi, göç etme serbestisine sahip çıkmak süreti ile onun düşmanı oldu. At-Umuğ Iduk Baş'ta (Astarhan) savaştık. Karluk halkını öldürdüm, orada aldım. (Basmil halk tabakası) Karluk halkı toplanıp geldi…(öldürdüm) At-Uquz Oğuz kavmi, kandi kavmimizden idi. Tanrı yerinde bizimle beraber yaşaması gerektiğinden düşmanı oldu. Kötülükle düşman oldu. Bir yılda dört kez savaştım. İlkin At-oğu kentinde savaştım. Tola ırmağndan geçerek ordusunu. İkinci olarak Antargu'da savaştım, onları yendim, ilini aldım Üçüncü olarak Uçuş Başı'nda savaştım. Türk halkı yorgunluk yüzünden teslim olacak hale gelmişken, ayağa kaldırdım. Pek çoğu orada ayağa kalktı. Orada Tongra yiğitleri olan bir soyu Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp vurdum, öldürdüm.

Dördüncü olarak Ezginti Oq-Uduz'unda savaştım. Askerlerini orada yendim, dağıttım. Kırk altı yaşımda Omığı Kurgan'da kışlayıp yaz başlangıcında Oğuz yönü ordusuna at sürdük. İlk kolordu sefere çıktı. Oğuzların üç kolordusu, yaya kaldılar perişan oldular, diyerek baskına geldi. Yarı ordusu evi barkı karargahı baskına vardı. Biz az idik, kötü durumdaydık.

bastım. Türgiş kağanın ordusu ateş gibi fırtına gibi geldi. Bolçu'da (Bolun Toğay'da) savaştık.
Kağanın, yabgusunu, şadını orada öldürdüm, ülkesini orada aldım. Otuz yaşımda Beş Balığa doğru ordu yürüttüm. Altı kez savaştım.(…) Askerlerini hep öldürdüm. (O zaman Beş Balık'ın) içirkini kişi (?) örgütlenip(..) yok (olmayalım..diye biz)i davet etmek için geldiler, Beş Balık onun için kurtuldu.

Otuz bir yaşında iken Karluk halkı kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu. Tamag Iduk Baş'ta savaştık. Karluk halkını öldürdüm, orada aldım. (Basmil halk tabakası) Karluk halkı toplanıp geldi…(öldürdüm) Dokuz Oğuzlar benim milletimdi. Gök ile yer bulandığı için ödüne kıskançlık girdiği için düşman oldu.

Bir yılda dört kez savaştım. En birincisi Doğu Balık'ta savaştım. Tola ırmağndan (askerleri)yüzdürerek geçip ordusunu . İkinci olarak Antargu'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Ülkelerini aldım. Üçüncü olarak Çuş Başı'nda savaştım. Türk halkı sendeledi, perişan olacak idi. Kurtulup dağılarak gelen Türk askerlerini ayağa kaldırdım. Pek çok ölecek olan orada dirildi, Orada Tongra yiğitleri olan bir soyu Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp vurdum, öldürdüm.
Dördüncü olarak Ezginti Kadaz'da savaştım. Askerlerini orada mızrakladım. Perişan ettim. Kırk altı yaşımda Amga kalesinde kışı geçirirken kıtlık oldu. İlkbaharda Oğuzlara doğru ordu yürüttüm. İlk ordu sefere çıkmıştı. Oğuzlaın üç ordusu baskınla geldi. Yaya kaldılar perişan oldular diyerek onları yenmeye geldiler. Yarı ordusu evi barkı karargahı yağmalamaya gitti, Biz az idik, kötü durumdaydık.

Oğuz (…) düşman (…Tanrı) güç verdiği için orada mızrakladım dağıttım. Tanrı Yarlukaduk için ben kazandığım için Türk milleti düşmanı dağıtmış ve kazanmıştı. Ben kardeşimle birlikte böyle yönetip kazanmasaydım Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk milleti ve beyleri, buna göre düşünün Oğuz halkı (isyan ettiği zaman) bırakmayayım diye ordu yürüttüm.
Evini, barkına bozdum. Oğuz halkı, At-Uquz Tatar ile toplanıp geldi. Ağu'da iki büyük savaş yaptım. Ordularını bozdum, ülkelerini orada aldım. Bu şekilde kazanıp (..Tanrı) yarlukaduk için otuz üç yaşımda iken…yok idi. Yaşlı ve geçkin insanlar…
Kendilerini eğitmiş olan alp hakanlarına karşı yanıldılar. Üstte Tanrı, kutsal yer, su ---- amcam kağanın ruhu razı gelmedi. At-Uquz Oğuz halkı, yerini, suyunu bırakıp Çin'e doğru gitti. Çin (den tekrar) buraya geldiler. Eğitip, kalkındırayım diye düşünüp, halkı…
Hata yaptığı için güneyde Çinde olanların adı sanı yok oldu. Buradakiler bana kul oldu. Ben kağan olduğum için, Türk milletini ---- kılmadım. Ülkeleri, devletleri daha iyi bir şekilde kazandım.
---- toplanıp----
Orada savaştım Askerlerini mızrakladım, Tabi olan tabi olup millet oldu, ölen öldü. . Selenge'den aşağıya yörüyüp Karagan geçidinde evini, barkını orada bozdum. ----dağlarına çıktılar. Uyugur ilteberi yüz kadar erle doğuya doğru kaçıp gitti ---- ----ti.
Türk milleti aç idi. Onları yedirdim. Otuz dört yaşımda iken Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Kızarak ordu yürüttüm. Çocuklarını, kadınlarını orada aldım. İki ilteberli halk – Tatabı halkı Çin kağanına tabi oldu. Elçiyi gelmiyor diye yazın ordu yürüttüm. Halkı orada bozguna uğrattım. Namlarını, atlarını mallarını aldım. Askerleri toplanıp geldi. OQ-U-DURUQUN dağlarına----

Oğuz (…) düşman (…Tanrı) güç verdiği için orada mızrakladım. dağıttım. Tanrı buyurduğu için ben kazandığım için Türk milleti düşmanı allak bullak etmiş ve kazanmıştır. Ben kardeşimle birlikte bu şekilde yönetip kazanmasaydım Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk milleti ve beyleri, buna göre düşünün Oğuz halkı (isyan ettiği zaman) bırakmayayım diye ordu yürüttüm.
Evini, barkına bozguna uğrattım Oğuz halkı Dokuz Tatar ile toplanıp geldi. Ağu'da iki büyük savaş yaptım. Ordularını bozdum, ülkelerini orada aldım. Bu şekilde kazanıp (..Tanrı) buyurduğu için otuz üç yaşımda iken…yok idi. Yaşlı ve geçkin insanlar…
Kendilerini beslemiş olan yiğit kağanlarına karşı yanıldılar. Üstte Tanrı, kutsal yer, su ---- amcam kağanın ruhu razı gelmedi. Dokuz Oğuz halkı, yerini, suyunu bırakıp Çin'e doğru gitti. Çin (den tekrar) buraya geldiler. Besleyeyim diye düşünüp, halkı…
Hata yaptığı için güneyde Çinde olanların adı sanı yok oldu. Buradakiler bana kul oldu. Ben kağan olduğum için, Türk milletini ---- kılmadım. Ülkeleri, devletleri daha iyi bir şekilde kazandım.
---- toplanıp----
Orada savaştım Askerlerini mızrakladım, Tabi olan tabi olup millet oldu, ölen öldü. . Selenge'den aşağıya yörüyüp Karagan geçidinde evini, barkını orada bozdum. ----dağlarına çıktılar. Uygur ilteberi yüz kadar erle doğuya doğru kaçıp gitti ---- ----ti.
Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp yedirdim. Otuz dört yaşımda iken Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Lanet edip ordu yürüttüm. Hırsla?. Çocuklarını, kadınlarını orada aldım. İki ilteberli halk –Tatabı halkı Çin kağanına tabi oldu. Elçiyi iyi niyet sözü arzı (arz etme heyetleri) gelmiyor diye yazın ordu yürüttüm. Halkı orada bozguna uğrattım. At sürülerini mallarını aldım. Asker-

----gakınga… yerine suyuna doğru yerleşti. Güneyde Karluk halkına doğru ordu yürüt diyerek Tudun Yamtar'ı gönderdim. Gitti. --- Karluk ilteberi yok olmuş, kardeşi bir kaleye sığınmış…
--- kervanı gelmedi. Onu korkutayım diye ordu yürüttüm. Muhafızlar iki üç kişi birlikte kaçıp gitti. Halk kitlesi Kağanım geldi diye sevindi. ünvan verdim. Küçük ünvanlılar---
----Kök Ön'ü geçerek ordu yürüdü. Nehir yatağından yürüdü. Gece ve gündüz yedi vakitte susuz nehri geçtim. Çöle ulaşınca baskıncıları? Önderdim? Biş Keçen'e dek ordu yürüttüm.----

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Güney)
-- Tabgaç atlı sü'si bir tümen artı yedi bin erini ilk gün öldürdüm. Yayasü'sünü ikinci gün hep öldürdüm. Bi---- gelip vardı----
-- ordu yürüttüm. Otuz sekiz yaşımda iken kışın Kıtaylara doğru ordu yürüttüm..---- Otuz dokuz yaşımda iken baharda Tatabılara doğru ordu yürüttüm.
--ben …öldürdüm. Çocuklarını, askerlerini, namlarını, atlarını ve mallarını aldım.
Halkı…kadınlarını yok ettim…. Yürüyüp…. Savaştım: ----: ----için----: verdim. Yiğit erlerini öldürüp balbal. Elli yaşımda iken Tatabı halkı Kıtaylardan, ayrıldı ---- Tönker dağına….
General Ku komutasındaki kırk bin asker geldi. Tönker dağına ulaşıp vurdum. Otuz bin askeri öldürdüm. Bir tümen askeri ise ---- sürdüm.Tatabı …. öldürdü. Büyük oğlum hastalanıp yok olunca General Ku'yu balbal diktim. Ben on dokuz yıl şadlık yaptım. On dokuz yıl kağanlık yaptım. İl ülkeyi ve devleti muhafaza ettim. Otuz bir(yaşında kağan olup) Türk'üm için, milletim için daha iyilerini böylece kazandım. Bunca kazandıktan sonra babam kağan it yılı-

leri toplanıp geldi. Kadırkan (Kingan) dağlarına----
----gakınga… yerine suyuna doğru yerleşti. Güneyde Karluk halkına doğru ordu yürüt diyerek Tudun Yamtar'ı gönderdim. Gitti. --- Karluk ilteberi yok olmuş, kardeşi bir kaleye sığınmış…
--- kervanı gelmedi. Onu korkutayım diye ordu yürüttüm. Muhafızlar iki üç kişi birlikte kaçıp gitti. Halk kitlesi Kağanım geldi diye sevindi. ünvan verdim. Küçük ünvanlılar---
----Kök Ön'ü geçerek ordu yürüdü. Nehir yatağından yürüdü. Gece ve gündüz yedi vakitte susuz nehri geçtim. Çöle ulaşınca baskıncıları? Önderdim? Biş Keçen'e dek ordu yürüttüm.----

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Güney)
-- Tabgaç atlı sü'si bir tümen artı yedi bin erini ilk gün öldürdüm. Yayasü'sünü ikinci gün hep öldürdüm. Bi---- gelip vardı----
-- ordu yürüttüm. Otuz sekiz yaşımda iken kışın Kıtaylara doğru ordu yürüttüm..---- Otuz dokuz yaşımda iken baharda Tatabılara doğru ordu yürüttüm.
--ben …öldürdüm. Çocuklarını, kadınlarını at süsülerini ve mallarını aldım
Halkı…kadınlarını yok ettim…. Yürüyüp…. Savaştım: ----: ----için----: verdim. Yiğit erlerini öldürüp balbal. Elli yaşımda iken Tatabı halkı Kıtaylardan, ayrıldı ---- Tönker dağına….

General Ku komutasındaki kırk bin asker geldi. Tönker dağına ulaşıp vurdum. Otuz bin askeri öldürdüm. Bir tümen askeri ise ---- sürdüm.Tatabı …. öldürdü. Büyük oğlum hastalanıp yok olunca General Ku'yu balbal diktim. Ben on dokuz yıl şadlık yaptım. On dokuz yıl kağanlık yaptım. İl ülkeyi ve devleti muhafaza ettim. Otuz bir(yaşında kağan olup) Türk'üm için, milletim için daha iyilerini böylece kazandım. Bunca kazandıktan sonra babam kağan it yılı-

nın onuncu ayının yirmi altısında uçup gitti. Vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini sona erdirdim. Bukug Tutuk ….
Babası büyük general Lisün'ün komuta ettiği beş yüz er geldi. Koku için dal boynuz içi … altın ve gümüş eksiksiz olarak getirdiler. Yas töreni kokularını getirip diktiler koku yarattılar (imal ettikleri)—
Bunca halk saçlarını, kulaklarını kesti. Soylu binek atlarını, kara samurlarını, boz sincaplarını sayısız getirip hep bıraktılar.
Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan tahta oturduğu zaman şimdiki Türk beyleri batıdaki Tarduş beyleri, Kül Çor ve diğer Uşud-Epit Beyler, doğudaki Yetkili, geçerli beyleri, Apa Tarkan Ve diğer Uşud-Epit Beyler,
…. Ataman Tarkan ve diğer yüksek memurlar… has memurlar, yani başta Sebig Köl İrkin olmak üzere diğer yüksek memurlar şimdiki bunca bey, babam kağana fevkalade Çok bağlılık gösterdiler.
Babam kağan da Türk beylerini ve halkını fevkalade bir bağlılıkla örgütleyip, övgüye değer hale geirdi. Babam kağan için ağır taşları, kalın ağaçları Türk beyleri ve halkı hazırlayıp getirdi. Kendim(d)e bunca ----

TAŞ II Y./ BİLGE KAĞAN (Güney Batı)

-- Bilge Kağan'ın yazıtını ben Yolluğ Tigin yazdım. Bunca barkı bezemeyi, sanat esrini Kağanın yeğeni Yollug Tigin ben, bir ay, dört gün oturup yazdım. Bezettim.
TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Kuzey)
Amcam kağan tahta oturduklarında dört taraftaki milletleri nasıl örgütledilerse, Tanrı'nın yardımı ile ben tahta oturduğumda da bu Milletleri örgüt-

nın onuncu ayının yirmi altısında uçup gitti. Vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini sona erdirdim. Bukug Tutuk ….
Babası büyük general Lisün'ün komuta ettiği beş yüz er geldi. Koku için dal boynuz içi … altın ve gümüş eksiksiz olarak getirdiler. Yas töreni kokularını getirip diktiler koku yarattılar (imal ettikleri)—
Bunca halk saçlarını, kulaklarını kesti. Soylu binek atlarını, kara samurlarını, boz sincaplarını sayısız getirip hep bıraktılar.
Semavi Tanrının yarattğı Türk Bilge Kağan[olarak], sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan tahta oturduğu zaman şimdiki Türk beyleri batıdaki Tarduş beyleri, Köl Çor ve diğer şad ve apa beyler, doğudaki Tölis beyleri, Apa Tarkan Ve diğer şad ve apa beyler,
…. Ataman Tarkan ve diğer yüksek memurlar… has memurlar, yani başta Sebig Köl İrkin olmak üzere diğer yüksek memurlar şimdiki bunca bey, babam kağana fevkalade Çok bağlılık gösterdiler.

Babam kağan da Türk beylerini ve halkını fevkalade bir bağlılıkla örgütleyip, övgüye değer hale geirdi. Babam kağan için ağır taşları, kalın ağaçları Türk beyleri ve halkı hazırlayıp getirdi. Kendim(d)e bunca ----

TAŞ II Y./ BİLGE KAĞAN (Güney Batı)

-- Bilge Kağan'ın yazıtını ben Yolluğ Tigin yazdım. Bunca barkı bezemeyi, sanat esrini Kağanın yeğeni Yollug Tigin ben, bir ay, dört gün oturup yazdım. Bezettim.
TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Kuzey)
Amcam kağan tahta oturduklarında dört bir yandaki milletleri nasıl örgütlemişler ise Tanrı buyurduğu için ben tahta oturduğumda da dört bir

leyip, devletleştirdim. Türgiş kağanına kızımı bir törenle verdim. Tür(giş kağanının)
Kızını da oğluma aldım. … Ulaştırdım.

Dört bir yandaki milletleri tabi kıldım. Başlıyı eğdirdim, dizliyi çöktürdüm. Üstte gök altta yer Milletimi, görülmemiş, işitilmemiş (yerlere), doğuda, güneyde, batıda, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. O ülkelerin altınlarrını, gümüşlerini, ipeklerini, binek atlarını , aygılarını, kara (samurlarını) Türk milletim için kazandım. Düzenli şekilde dağıttım.(…) Sıkıntısız hale getirdim. Göğün altındaki (…nice) halkları ve öylece (…) on binlerce ev(latları besledim, onlara sıkıntı çektirmedim…) (Siz de, (beyleri, milleti…

(aynı şekilde) besleyin, zahmet ve sıkıntı çektirmeyin (Birlik halindeki soy)um, Türk beyleri, Türk milletim. (size) ad (şan şöhret) verdim. …taşı…ür. (Ben) kazan(masaydım) yok… o(lsa idim devlet de millet de yok olacak id)i. Bu kağanından, bu beyleri(nden yerinden su)yundan (ayrılmazsan) Türk (Milleti) iyilik göreceksin, çadırına gireceksin, kaygısız olacaksın. …..
Çin hakanına ait eb-eizçiye (recordere) ona,(yani merhum Qanım Kağan'a) mahsus olmak üzere, Barıq-Oy (noter yazısı) teşkil ettirdim. İçeriği At-Uş (majesteleri) namını dile getiren, başarılar yazısı vurdurttum. Gönüldeki sabımı yazdırdım.
On Ok temsilcileri hakimiyetine kadar bunu görerek bilsinler, diyerek, ebediyete geçmiş olan majestelerimi (noter aracılığı ile) tanıttırdım.. Bunları görerek öyle biliniz.

yandaki Milletleri örgütleyip oluşturdum. (devlet)) haline getirdim. Türgiş kağanına kızım (kunçuyu) çok büyük bir törenle verdim. Tür(giş kağanının) Kızını da çok büyük törenle oğluma aldım. Çok büyük törenle aldım. Ulaştırdım.

Dört bir yandaki milletleri tabi kıldım. Başlıyı eğdirdim, dizliyi çöktürdüm. Üstte gök altta yer Milletimi, gözle görülmemiş, kulakla işitilmemiş (yerlere), doğuda, güneyde, batıda, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. O ülkelerin sarı altınlarrını, ak gümüşlerini, saçaklı ipeklerini, misk kokulu ipeklerini, binek atlarını , aygılarını, kara (samurlarını) Boz sincaplarını, Türküm için milletim için kazandım. Düzenli şekilde dağıttım.(…) Sıkıntısız hale getirdim. Üstlerinde gök bulunan (göğün altındaki) (…nice) halkları ve öylece (…) on binlerce ev(latları besledim, onlara sıkıntı çektirmedim…) (Siz de, (beyleri, milleti…

(aynı şekilde) besleyin, zahmet ve sıkıntı çektirmeyin (Birlik halindeki soy)um, Türk beyleri, Türk milletim. (size) ad (şan şöhret) verdim. …taşı…ür. (Ben) kazan(masaydım) yok… o(lsa idim devlet de millet de yok olacak id)i. Bu kağanından, bu beyleri(nden yerinden su)yundan (ayrılmazsan) Türk (Milleti) (sen) iyilik göreceksin; çadırına gireceksin, kaygısız olacaksın. (ondan) sonra Çin kağanlığından çok bezeyici getirttim. Benim sözümü kırmadı. has (saray) bezeyicilerini gönderdi. Onun için özel bir bark inşa ettim. İçine dışına özgün bezemeler (resim, heykel ve süslemeler) yaptırdım. (Taş yazdırdım. Gönüldeki sözlerimi kazıttım.)
On Ok oğullarına, Tat'ına kadar, buna bakarak bilin. Bengü taş Yazdırdım. (Ne kadar) ulaşılabilir olabilirse o kadar ulaşılabilir bir yerde Bengü taş vurdurttum, yazdım. Ona bakıp ona göre bilin. O taş barkını…

TAŞ II Y./ BİLGE KAĞAN(Batı-Alınlık)

TAŞ II Y./ BİLGE KAĞAN(Batı-Alınlık)

Üzerine, Bilge kağan vefat etti. İlkbahar gelince, yukarıda gök davulu nasıl gümbürdüyorsa, işte öyle, dağlarda geyikler nasıl böğürüyorsa işte öyle, (ağlayıp sızlayarak) yas tutuyorum. Baban Kağanın (bengü) taşını, bizzat (ben) Kağan

Üzerine, Bilge kağan vefat etti. İlkbahar gelince, yukarıda gök davulu nasıl gümbürdüyorsa, işte öyle, dağlarda geyikler nasıl böğürüyorsa işte öyle, (ağlayıp sızlayarak) yas tutuyorum. Baban Kağanın (bengü) taşını, bizzat (ben) Kağan

ATUNUQUQ (Tonyukuk) Y./ (1.taş Batı)

ATUNUQUQ (Tonyukuk) Y./ (1.taş Batı)

Ben kendim Bilge Atun-Uquq'um (Tonyukuk) (Bil Namdarıyım). Senin (sana tabi) Tabıgaç memleketinde (İl Etiriş Kağanca) tayin olundum. Çünkü oradaki Türk kavmi (Yani Oğuz beyleri halkı) Tabıgaç (barbarlar) çıkarına görev yapar (hizmet eder) idi. Hanı olmadığından dolayı Türk kavmi Tabıgaç'dan ayrıldı, kendi hanı oldu. Hanını bırakarak yine Tabıgaç'a dahil oldu. Tanrı anca nasip etmiş erinç, Sana han verdim, dedikten sonra, Hakanını bırakarak barbarlara dahil oldun. Bu yüzden Tanrı seni durağan hale getirmiş (Ölitmiş).

Ben Bilge Tonyukuk'um. Ben özüm Çin ülkesinde doğdum (vücut buldum). Türk Milleti Çin'e tabi idi. Türk milleti hanını bulmayınca Çin'den ayrıldı, han sahibi oldu. Hanını bırakınca yine Çin egemenliğine girdi. Tanrı şöyle dedi [demiş olmalı]: Han verdim, Hanını bırakıp egemenliğini yitirdin. Egemenlik gittiği için Tanrı seni öldürdü. Türk milleti, mahvoldu, yok oldu.

Türk kavmi durağan hale gelerek asimile oldu, ölü düştü. Türük inancı kavmin yerinde, (buy) milli irade kalmadı. Hareketli (active) taşlarda (yani dağlarda) kalmış olanları kabararak yedi yüz oldu. Bunun üçte ikisi atlı idi, üçte biri yaya idi. Bu yedi yüz kişinin, Kazanılacak Zaferin Başkanının Yani Hakanın Danışmanı olmak üzere, Danışmanı ben idim. Ben Bilge Atun-Uquq, hakanımın fikrini alayım dedim. Tedbirli oldum.

Türk milletinin topraklarında, Hiç (boy) kalmadı. Ormanlarda, dışarılarda kalmış olanları toplanıp yedi yüz kişi oldular. İki bölümü (üçte ikisi) atlı idi, bir bölümü (üçte biri) yaya idi. Yedi yüz kişiyi Sevk edenlerin rütbece en büyüğü şad idi. Fikrini söyle dedi ["Sözcüm ol!" dedi]; Söyleyeni ben idim, Bilge Tonyukuk. Kağan mı yapsam dedim ve düşündüm.

Çünkü; zayıf boğalı, semiz boğalıyı kendi arkasında bilirse, Semiz boğa bunu, zayıf boğa derecesinde bilmez imiş, diyerek anca sakındım.
Ondan sonra, Tanrı bilgi verdiği için bizzat kendim hakanımın fikrini aldım: Bilge Atun-Uquq. Buyul Buğa Turkan ile beraber, İl-Etiriş hakanda buluna-

Zayıf boğa ile semiz boğayı uzaktan Bilseler (bilmek zorunda kalsalar) semiz boğa mı zayıf boğa mı diye bilemezlermiş diye düşündüm.
Ondan sonra Tanrı akıl verdiği için onu bizzat ben kağan yaptım. Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan İlteriş kağan olduktan sonra güneyde Çinlileri

yım demek suretiyle berideki Tabıgaç-ları, öndeki ve doğudaki Kıtanları, uzaktaki ve de kuzeydeki Oğuzları, kitleler halinde imha eden regnumun iye lideri (yani kumandanı) ise ben idim.
Uçuyuğ Yış (İçki Türkistan) denilen yerin Qara Qumu'nda oturuyor idik. Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Kavmin boğazı tok idi. Düşmanlarımız ise etrafı saran kuşlar gibi idi. Kendi kendimize öylece oturmakta iken, Oğuz yönünden tanık geldi.
Tanığın haberi şöyleydi: At-Uquz Oğuz üzerinde bir hakan oturdu diyor. Bu hakan; Tabgaçlara Oq-Oni generalini göndermiş. Kıtanlara At Onıra kralını göndermiş. Şu inancı dolayısıyla göndermiş. Ortalıkta azıcık Türk, İlerliyormuş. Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş. O iki kişi var oldukça seni, Çin'i öldürecek diyorum; doğuda Kıtayları öldürecek diyorum:
Beni, Oğuz'u Eğer Tabıgaç beriden değer, Kıtan önden değer iken ben yıradan-kuzeyden değer isem, Türük inancındaki kavmin yerinde, yönetim bulunmaması için, yönetim yetkililerini artık yok bilelim diyormuş.

O haberi işidip, tün (gece) iken uyuyasım gelmedi, gündüz iken oturasım gelmedi. Bundan dolayı hakanıma ötündüm (ricada bulundum). Şöyle ötüntüm:
Tabıgaç, Oğuz ve Kıtan, bu üçü ile kapışıp kalacağız, Kendi içimizdeki ateşi tutmuş gibi olacağız. **Halbu ki, yufka olan şeylerin toplanması kolay miş; ince olan şeylerin koparılması kolay. Yufka kalın olursa bunun toplanması güç gerektirir imiş. İnce, Büyük olursa, onun koparılması zor imiş.**
Buna göre öndeki Kıtan'a, berideki tabıgaç'a, kara yönündeki Oq-Urudun'a, kuzeydeki Oğuz'a (peşi peşine hücum etmeliyiz) Çünkü iki-üç binlik ordu teşkil edecek kadarımız ancak var, diyerek öyle ötündüm.

doğuda Kıtayları kuzeyde Oğuzları çok çok öldürdüler. Bilgesi (akıl vericisi) ve komutanı elbette ben idim.

Çoğay'ın kuzeyinde Kara Kum'da oturuyorduk. Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Milletin karnı tok idi. Düşmanlarımız çevrede yırtıcı kuşlar gibi idi. Biz parçalanacak pay gibi idik. Öylece oturuyorken, Oğuzlardan bir kaçak geldi.
Kaçağın sözü şöyle idi: Dokuz Oğuz halkı üzerine bir kağan oturmuş. Çin'e Ku'yu generali göndermiş. Kıtaylara Tongra Sem'i göndermiş ve şu sözleri iletmiş: Az sayıda Türk, ilerliyormuş. Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş. O iki kişi var oldukça seni, Çin'i öldürecek diyorum; doğuda Kıtayları öldürecek diyorum:

Beni, Oğuz'u öldürecek diyorum. Çinliler güney yönünden saldırsın, Kıtaylar, doğu yönünden saldırsın ,ben kuzey yönünden saldırayım; muzaffer?.Türk Milleti topraklarında hiç ilerlemesin, mümkünse tamamen yok edelim. Diyorum.
O sözleri işitince gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Bunun üzerine kağanıma arzda bulundum. Şöyle arz ettim: Çinliler, Oğuzlar ve Kıtaylar, bu üçü birleşirse, Biz kalırız. Kendi içi, dışını tutmuş (içimize kapanmış) gibiyiz. **Yufka olanı delmek kolay derler, ince olanı da koparmak kolay. Yufka kalın olsa delmek zor derler, ince (de) yoğun olsa koparmak zor derler.**

Doğuda Kıtaylardan, güneyde Çinlilerden batıda Hotandan kuzeyde Oğuzlardan gelecek iki üç bin askerimiz vardır şüphesiz. Böylece arz ettim.

Hakanım kendimin Bilge Atun Uquq olarak, sunduğum ricamı işiti verdi. Gönlünce, eğilimince oduz (mareşallik) nasip etti. Kök Önig Uyuğur yönünde Ötüken Yış'qa doğru uduzdum (nizami ordu gönderdim), İnigik Gölün (Baykal Gölü) At-Oğulasında (başkantinde) iken Oğuz geldi.

Kağanım, ben özüm Bilge Tonyukuk'un arz ettiği mazuratı işitti. Aklına göre sevk et dedi. Kök Ön'ü (Ongun ırmağını) geçerek inekler ve yük hayvanlarını Ötüken dağlarına doğru sevk ettim. Toğla (ırmağı)ndan Oğuzlar geldi.

Ordusu 3 bin imiş. Biz 2 bin idik, savaştık. Tanrı yarlıkadığı için yendik. Ögüze (nehire) düşenleri de yendik. (Transit) yolda da imha edilmiş bulundular. Bundan dolayı Oğuzlar esir geldiler, esir geldirdim.

(Askerler üç bin kişi) imiş. Biz iki bin idik. Savaştık, Tanrı lütfetti bozguna uğrattık, ırmağa indiler. (kendilerini) püskürttüğümüz yolda yine öldüler. Bunun üzerine Oğuzlar tamamıyla geldiler (teslim oldular).

Türk KAVMİNİN Ötüken (Geçerli) yerindeyim. Kendim artık Bilge Atun-Uquq, Ötüken yerine konmuş diye işitip, berideki kavim, kurudaki, yırıdakı, öndeki kavim (tebrike) geldi.

Türk kağanını, Türk milletini Ötüken topraklarına bizzat ben Bilge Tonyukuk (getirdim) Ötüken topraklarına konmuşlar diye işitince güneydeki halk, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki halk geldi.

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(taş 1 Doğu)

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(taş 1 Doğu)

İki bin idik biz, bundan İki ordu oldu. Ve Türk kavmi oturalı, yani Türk hakanı (tahta) oturalı, Uşantun Bolıqa, Taluy Ögüze değmiş (olan hiç kimse) yok imiş, demek suretiyle, hanımdan ötünerek sülemiş idim.

Uşuntung balıqa, Taluy ögüze değdirdim. 27 balıq olarak registre edilen bu bölge, böyle büyük bir yurtta buluyordu. Çin hakanı düşmanımız idi. On-Oq hakanı düşmanımız idi.Ve de Kırgızlar, güçlü hakan düşmanımız oldu.

O üç hakan nasihatleşip, Altun Yış'ta birleşelim demişler. Ve şöyle bir düşünceye varmışlar: İlk önce Türk hakanına süleyelim (ordu sürelim) demişler. Eğer ona karşı sülemez isek, her ne hal ise, o bizi imha edecek diyerek, hakanı alp imiş, danışmanı yurtsever bilge imiş, her ne hal ise, imha edecek diyerek üçümüz birleşerek süleyelim, onu yok edelim demişler.

İki bin kişi idik, İki ordumuz oldu. Türk millleti yaratılalı, Türk Kağanı tahta oturalı, Şantung şehirlerine, okyanusa (Çin denizine) ve ırmağa (Sarıırmak'a) ulaşmış olanı yokmuş. Kağanıma arz edip, ordu gönderdim.

Şantung şehirlerine okyanusa ve ırmağa ulaştırdım. Yirmi üç şehri tahrip ettiler. (Askerlerimiz) uykularını burada terk ederek harap olmuş şehirlerde, evlerde yatıp kalıyordu. Çin kağanı düşmanımız oldu. On Ok kağanı düşmanımız oldu. Üstüne üstlük bir de Kırgız Küçlüğ Kağan düşmanımız oldu. O üç kağan fikirleşip Altun Dağ (Altay Dağları) üzerinde buluşalım demişler. Şöyle fikirleşmişler: Doğudaki Türk Kağanına ordu yürütelim demişler. Onlara sefer yapmazsak ne zaman olursa olsun (eninde sonunda) onlar bizi, Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş, ne zaman olursa olsun (bizi) öldürecekler. Üçümüz buluşup ordu yürütelim, onları tamamen yok edelim demişler.

Türgiş Kağanı anca demiş: On kavmim orada (Altun Yış'ta), bulunuyor demiş. Türk kavminin durumu yine karışık demiş. Oğuz'u ise yine dağınık durumda demiş. Bu haberi işitip, gece iken yine uyuyasım gelmemiş bulunuyor, oturasım da gelmemiş bulunuyor. Bu sakıncadan ötürü, Ordu ile değdim. Ökügimin yolu birtek imiş, donmuş (kapalıymış) diyerek işidip, bu yoldan yörürsek yaramayacaktır dedim. (----) Usta rehber diledim. Üçül Ögüz kişisi buldum.
Kendi kolonistlerimizin bulunduğu yerdeki ON'lar havzasında İT-ÖG kişileri grubundan, BİR-Namlılar hakimiyetindeki On'lar imiş meğer bunlar.
Onlarda yatarak BİR-Namlıların bulunduğu yoldan Al ile gidilirse, dur bakalım diyerek tedbirli oldum. Hakanıma, rica ettim ve ordu gönderdim.

ATUN UQUQ (Tonyukuk) (1.taş Kuzey)

At-İl Ata değdim. Aq İt İrim İli (Ak İdili) geçerken mola verdim. At üstünde geçmek suretiyle akıntıyı söktüm. Yukarı At-İlde Yaya Kişiler Oğuna karşı nam kazanarak bu Oğ At'ları vurdum. Onların öncü asker liderlerine değerek, akın hücumu ile egemenlik kurduk. Bundan sonra uyumak üzere attan indik. Her seferinde bu şekilde on gece uyuduktan sonra At-Oğ Ebirü (başkentine) vardık. Yerci, yer göstereek bizi Buğ'a (Idere) takdim etti. Bu şekilde, hakan olan krala erişmiş olduk.
Onun suyolundan varalım diyerek, o suyolundan askeri stratejiyle vardık. Bölge yetkilisi ile karşılaştık ve başkentinin Buy'una eriştik. Krala ise tüne (gece) doğru vardık. Kırgızların Oqa'sını (Ofa kentini) bastık.
Derken ordu öncüsü ile karşılaştık. Han ordusu toplanmış, savaştık, egemenlik kurduk. Hakanını öldürdük. Hakana Kırgız kavmi Öc-Ökdi, yükündü, tabi

Türgiş Kağanı şöyle demiş: Benim halkım oradadır demiş. Türk halkı yine kargaşa içindedir demiş. Oğuzları da darlık, sıkıntı içindedir demiş. O sözleri işitince, gece uyuyasım gelmez oldu, gündüz oturasım gelmez oldu. O zaman düşündüm. (İlk olarak Kırgızlar)a ordu yürütsek daha iyi olur dedim. Kögmen (Tannu-Ola) yolu tek imiş, o da kapanmış diye işitince bu yolla yürürsek uygun olmaz dedim. Kılavuz istedim. Bozkırda yaşayan Az eri buldum
İşittim ki Az ülkesinin klavuzu onu biliyormuş. Bir at yolu imiş, oradan gitmiş. Ona söyleyip (onunla konuştuktan sonra) bir atlı gitmişse o yoldan yürümek mümkün dedim. Düşündüm ve kağanıma, arz ettim. Ordu yürüttüm.

ATUN UQUQ (Tonyukuk) (1.taş Kuzey)

At bin dedim. Ak Termil'i (ırmağını) geçerek dönemeçten aşıttım. At üzerine bindirerek karı söktüm. Atları yedeğe alarak yukarı doğru, yaya olarak ve ağaçlara tutunarak çıkarttım. Öndeki erler Geçip yol açınca diğerlerini de gönderip ağaçlı dağ başını aştık. Yuvarlanarak indik. On gecede yandaki engeli dolanarak gittik. Klavuz, yeri şaşırdı ve boğazlandı. Canı sıkılan Kağan dörtnala gidip hedefe varın demiş, Anı suyuna vardık.

O su boyunca aşağı gittik. Yemek yemek üzere mola verdik. (Mola zamanı). Atları ağaçlara bağlıyorduk. Gece gündüz dörtnala gittik. Kırgızları uykuda bastık; (uykularını? mızrakla açtık.

Hanları ve askerleri toplandı. Savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağanına teslim oldu. Baş eğdi. Geri döndük ve Kögmen dağlarını

oldu. Ökügimin Yış'ı vergiye bağladık. Kırkızda uyuntu iken Türgiş hakanlığından tanık geldi.	dolanarak geldik. Kırkızlardan döndük; Türgiş kağanından bir kaçak geldi.
Haberine göre: Önce hakana karşı ordu çıkartalım demiş, Çıkartmaz isek, hakanı alp imiş, danışmanları bilge, yurtsever imiş her ne hal ise, bizi imha edecektir, demiş.Türgiş hakanı at binmiş dedi. On-Oq kavmi de at binmiş der. Tabgaç ordusu da varmiş. O haberi işiten hakanım, buna beyler gibi karşılık vereyim dedi.	Sözleri şöyle: Doğudaki kağana karşı ordu yürütelim demiş, yürütmezsek bizi, kağanı alp imiş, danışmanları bilge imiş, ne zaman olursa olsun (eninde sonunda) bizi öldürecekler demiş ve Türgiş kağanı yola çıkmış, eksiksiz olarak On Ok halkı da çıkmış diyor(kaçak). (Üstelik) Çin ordusu da varmış. Kağanım o sözleri dinledikten sonra, Ben karargaha ineyim dedi.
Kraliçe ölmüş idi. Onun Yuğ'unu (yasını) yaptırayın dedi. Siz ordu vardırın, dedi. Ve Altun Yış'da oturun dedi. Ordu başı İnil, Kağan namına, strategy olarak var olsun dedi. Bilge Atun-Uquq olarak bana eytti (söyledi):	Katun (imparatoriçe) yok olmuştu-onun yas törenini yaptırayım dedi. Askerler (siz) gidin dedi. Altun (Altay) dağlarında oturun dedi. Ordunun başı olarak İni İl Kağan ile Tarduş şadı gitsin dedi. Bilge Tonyukuk'a, bana da şöyle söyledi:
Bu orduyu ilet dedi. Zorluklar safhasında bulunduğunu biliyorum. Sana nasıl bir fikir versem ki, dedi. Gerçekleşir ise Rab anılır. Gerçekleşmezse dilinin-dersini alır oturursun, dedi.	Bu orduyu ilet dedi. Cezaları kendi aklına göre belirle, ben sana ne diyeyim dedi. Gelirlerse görüp gelirler (görecekleri var), gelmezlerse casusların haberlerini alıp oturun dedi.
Altun Yış'da otururken üç tanık kişi geldi. Verdikleri haber aynı: Hakanı atlı ordu vücuda getirdi. On-Oq ordusu da bundan geri kalmayarak, atlılar vücuda getirdi, demek, suretiyle Ayırıs ırmağı alanında toplanalım demişler. O haberi işiterek Hakana o haberi gönderdim. Bu anlamda haber tekrar geri geldi.	Altun dağlarında oturduk. Üç kaçak kişi geldi. Sözleri aynı: Kağanları orduyu çıkardı. On Ok ordusu eksisiz sefere çıktı diyorlar. Yarış (Çungarya) ovasında toplanalım demişler. Bu sözleri işitince haberi Kağan'a ilettim. Han nezdinden de haberi getirdiler.
Oturun diyerek demiş olmama, -OQ soyunu adamakıllı vurasın-, baskın yaptırma demiş. BU-ÖG hakanı benim hakkımda öyle eytmiş: Apa Turkan hakimiyetine suyolu ile gitmiş olan Bilge Atun-Uquq'un bu dominyon (Yani At-Oy Bil) namı altında ordu çıkarmasını kabul etmeyin. O haberi işitince ordu çıkarttım.	Oturun demiş. Keşif kollarını ve gözetleme kulelerini iyi konuşlandırın. (Üstünüze) baskın yaptırmayın demiş. Bögü Kağan böyle söyleyip bana (haber) göndermiş. Apa Tarkan'a ise gizli haber göndermiş: Bilge Tonyukuk kötüdür, başına buyruktur. Orduyu yürütelim diyecektir, kabul etmeyin. O sözleri işitince orduyu yürüttüm.
Altun Yış'ı yolsuz yerlerden geçtim, İrtiş ögüzünü (ırmağını) köprüsüz geçtik. Tün kattıktan sonra Obul Uçuya, tan gelişir iken(şafak sökerken) değdik.	Altun (Altay) dağlarını yol olmadan aştık. İrtiş ırmağını geçit olmadan geçtik, Geceyi (gündüze) kattık. Bolçu'ya (Bolun-Toğay'a) tan atarken ulaştık.

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(2.taş Batı)

Dile getirilmiş, yayılmış olan haber şöyle: Ayırıs nehri alanında on tümenlik (100 bin kişilik) ordu toplandı, der. O haberi işiterek, beyler buna göre hepiniz, Esir düşürülerek götürülmüş bulunuyorsunuz, dedim. Aslında ben anca demekteyim.
Bilge Atun Uquq olarak, Altun Yış'ı aşarak geldik, İrtiş Ögüzü geçerek geldik, gelmesi alp denen düşüncemi, Tanrı saygın ve feyizli yer suyunu, pre varlığına (yani Türklere) vermiş bulunuyor. Neden tahammül ediyoruz? Onların çok olduklarını bizim az olduğumuzu düşünerek niye korkuyoruz? İşte baskın yapalım, değelim dedim.
Değdik, dağıttık. İkinci gün, KOR GİBİ kızarak geldi. Savaştık. Bize göre iki ucu bizimkinin eşi olmak üzere, fazla idi. Tanrı yarlıkadığı için, bizden çoklar diye korkmadık, savaştık. Namdar stratejist milleti dağıttık, hakanını esir aldık. Uy-Buğusunu Usudunu oracıkta öldürdük. Elli kadar askeri esir aldık. Aynı gece kabilesini sayımdan geçirdik. O haberi işitip On-Oq beylerinin milleti, evet, tebrike geldiler, yükündüler. Gelen beylerin milletinin impulsu olarak İNİ-İT geçince, kavim kaçmış idi. On Ok ordusunu sületdim.
Biz kendimiz de süledik ve onlara eriştik. İyinçü (Sır Derya) Ögüzü geçerek İT-İNİSİ Oğlu'nun yattığı, oturduğu Benligig dağına erişince Temir Kapı'ya kadar ulaştık. Orda kaldık.
İNİL OQ şerefinin Oq egemenliğinin başkentini Tizig At-Oq Urus (gerilla savaşı) ile alınca, o yerin kralının Suuq Baş'ındaki (zarafşan ırmağındaki) Soğdak Milleti, evet tebrike geldi.
O güne kadar Türk kavmi dışında Demirkapı'ya, İt-İnisi Oq İlinin, İt-İnisi oğlunun oturduğu dağa değmiş olan hiç kimse yokmuş. O yerde ben Bilge Atun-Uquq değirdiğim için Ozuğ-Atun

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(2.taş Batı)

Casusu getirdiler. Sözü şöyle: Yarış (Çungarya) ovasında on tümen (yüzbin asker) toplandı, diyor. O sözü işitince beyler hep birden Geri dönelim; temiz olmanın utancı (kirlenmekten, yenilmekten) yeğdir dediler. Ben şöyle derim:
ben Bilge Tonyukuk, Altun (Altay) dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik, (düşman buralardan) gelmiş olmaları zor dedi ve geldiğimizi fark etmedi. iç şüphe yok ki [Galiba] Tanrı, Umay, kutsal yer su onları bastıiye kaçıyoruz? Çoklar diye niye korkuyoruz? Az[ız] diye niçin yenilelim, saldıralım, dedim.
Saldırdık ve baskın verdik. İkinci gün, Ateş gibi kızıp geldiler. Savaştık. Bizden iki kanatları kadar fazla idiler. Tanrı lütfettiği için (onlar) çok diye Korkmadık ve savaştık. Tarduş şadına doğru izleyip dağıttık. Kağanlarını tuttuk. Yabgularını, şadlarını orada öldürüp elli kadar eri tuttuk ve hemen o gece halkını (geri kalanları) sayarak gönderdik. O haberi (böyle yaptığımızı) işiten On Ok beyleri ve halkı hep geldi ve baş eğdi. Gelen beylerini ve halkını, düzene sokup toparlayarak-halkın birazı kaçmıştı- On Ok ordusunu sevk ettim.
Biz de orduyu sevkettik ve onları geçtik. Yinçü (Seyhun) ırmağını geçerek Tinsioğlu denilen huzurlu Ek dağını aşarak Temir Kapı'ya kadar ulaştık. Oradan orduyu geri döndürdük.
İni İl Kağan'a (öylece? Mançurlar, Sakalar), Araplar,[Farslar] Toharlar (.....) Onların güneydeki miğfer başlı soğdak halkı hep geldi ve baş eğdi…

Türk milletinin Demirkapı'ya, Tinsioğlu Tinsioğlu denilen dağa ulaştığı hiç vaki değilmiş. Ben Bilge Tonyukuk o yerlere ulaştığım için O Sarı altın, beyaz gümüş, kız kadın hörgüçlü deve ve ipekli

için ahiret gümüşü olmak üzere, kızlar, zafer şerefi için eriştirdikleri hediyeleri bol-bol getirdiler.

kumaşları (Türkler) sıkıntı çekmeden [fazlasıyla] getirdiler.

İl-Etiriş hakan Bil kralı olduğu için, İli için Tabgaç'a karşı on yedi defa savaştı. Kıtanlara karşı yedi defa savaştı. Oğuzlara karşı beş defa savaştı. Bu savaşlarda onun danışmanı ben idim. İl-Eteriş Kağan gibi Türk beyi olan hakana, Türük Bil Hakanına,

İlteriş Kağan bilgeliği sayesinde, Yiğitliği sayesinde çinlilere karşı on yedi kez savaştı, Kıtanlara karşı yedi defa savaştı. Oğuzlara karşı beş kez savaştı. O zaman danışmanı Da bizzat ben idim, komutanı da bizzat ben idim. İlteriş Kağana (…) Türk Bögü Kağan'a, Türk Bilge Ka(ğan'a)

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(2.taş Doğu)

İt yıl 27'sinde OT-OZ'u (yılı nasip oldu. DÖ 538-İt Yıl) ile Ub_Oz'u (Yüce geçişi) husule geldi. Kağan oturdu. Tün uyumadım, gündüzleri oturmayarak kızıl kanımızı dökerek, kara terimi yöğürterek gücümüzü vermiş olduğumuz ve şimdi de ötedünyaya geçmiş olan kralıma mahsus, gömülmenin ona ölüm şerefi vermesini dilerim.

Ok menşeili kişiler yönüne erdem getirmek için hakanım ile beraber süledik. Tanrının yarlıkaması için bu Türk (Türkistan) kavmine egemenliğinde edecek olan düşman sokmadım. İT-ÖGÜZ'lü namları getirmedim.

İl Etiriş Hakan kazanmamış olsa idi ve ben de kendim kazanmamış olsaydım İL DE KAVİM DE yok olacaktı. Kazandığı için ve kendim de kazandığım için il yine il oldu, kavim yine kavim oldu. Kendim ihtiyar oldum, uluğ oldum. İNİN Yir'deki hakanlı kavimde bir düzeni bulunan kimsenin hiçbir kederi olmaz imiş. ----

Türk Bilge Hakanının halkı hakkında yazan: Bilge Atun-Uquq.

ATUN UQUQ (Tonyukuk) Y.(2.taş Doğu)

Kapğan Kağan yirmi (yedi…. Kapğan Kağan'ı tahta çıkarttım.) Gece uyumadan, gündüz oturmadım, kızıl kanımı dökerek, kara terimi akıtarak işi gücü verdim Uzaklara keşif kolları da gönderdim. Karakollar? Ve gözetleme kuleleri diktirdim. Geri kaçan düşmanları getirip durdum.

Kağanımla birlikte ordular yürüttük. Tanrı'nın buyruğuyla şu Türk milletinin arasına silahlı düşmanlara at koşturmadım. (kuyruğu) düğümlü atları koşturmadım.

İlteriş Kağan kazanmasaydı Ve ben kazanmasaydım devlet de millet de yok olacaktı. O kazandığı için ve ben kazandığım için Devlet de devlet oldu, millet de millet oldu. Ben yaşlandım ve kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanlı millete ---- benim gibisi var olsa (onların) ne sıkıntısı olurmuş. ----

(Bu taşları Türk Bilge Kağan devletine (kağanlığı devrinde) yazdırdım, Ben Bilge Tonyukuk.

ATUN UQUQ (Tonyuku) (2.taş kuzey)

İl Etiriş Kağan kazanmasa, yok olmuş olsa idi, ben kendim Bilge Atun-Uquq kazanmamış olsan yok olsam Kapağan Kağan, Türük inancındaki kavim yerinde milli iradenin de kavmin de kişiliğin de varlığını yok edecek idi.

İl Etiriş Hakan ile Bilge Atun Uquq kazandığı için, Kapağan Kağan, Türük inancındaki kavmin bünyesindeki bu Türük Bil'e (Türkistan'a) hakan olarak Türük inancındaki kavmi Oğuz kavmini eğiterek oturuyor.

ATUN UQUQ (Tonyuku) (2.taş kuzey)

İlteriş Kağan kazanmasaydı, yok olsaydı (olmasaydı), ben Bilge Tonyukuk kazanmasaydım, ben yok olsaydım (olmasaydım) Kapağan Kağan ve muzaffer Türk Milletti topraklarında boy da millet de insan da hiç kalmayacaktı.

İlteriş Kağan, Bilge Tonyukuk kazandığı için, Kapağan Kağan ve muzaffer Türk milleti ilerlemiştir (sebebi budur). Türk Bilge Kağan,muzzaffer Türk milleti ve Oğuz halkını besleyip oturmaktadır. (Şu anda o hüküm sürmektedir)

BÖLÜM 7

Urqun Yazıtlarının Karşılaştırmalı ve Detaylı Çözümleri

Bu bölümde, Orhun'da 100 yıldan fazladır üzerine en çok inceleme yapılan; Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk (Atun Uq Uq) yazıtlarının satır satır analizleri ele alınmıştır.

Tamgaların okunmasında; Fin Atlası esas alınmakla birlikte, son yıllarda C.Alyılmaz'ın Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu çalışması ile de bazı düzeltmeler yapılmıştır. Tonyukuk'da ise farklı olarak; W.Radloff'un ve onun üzerinde V.Thomsen'in yaptığı bazı tamga düzeltmeleri baz alınmıştır.

En sol sütunda, taşları ilk çeviren V.Thomsen'in deşifresi verilmiştir. Orta sütunda, akademik dünyanın kabülleri ile son yayınlardan A.B. Ercilasun'un Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları kitabının açıklamaları ve sağ sütunda da taşları akademiden farklı deşifre eden K.Mirşan'ın Bolbollar araştırması konmuştur.

Her satırın çevirilerinde geçen ve farklı aktarılan kelimelerin, anlamlarına ilişkin bulguları da, kaynakları ile beraber, tablo altlarında gösterilmiştir.

Bu yolu denemekteki amacımız ise, yeni kuşak araştırmacılara; bugüne kadar yapılan ve kabul gören çalışmaları özet halde, topluca sunmak, yeni denemeler için geleceğe ışık tutmaktır.

Zaman zaman da bazı çeviri önerileri sunduk. Anlatımlarda, belirli bir görüşü incitmemek ve yapıcı olmaya gayret gösterdik.

Amacını aşan yorumlardan, yapılan dikkat hatalarından, yazım yanlışlıklarından, vb dolayı da şimdiden özür dileriz.
Tüm hatalar, yazara aittir. Okuyucuların; eksiklik ve hataları, böylesine etraflı bir çalışmanın daha önce yapılmamış olmasına bağlamalarını rica ederiz.

BÖLÜM 7

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Doğu)

Tamgalar: Fin Atlası. / Düzeltme […] (CA.OYBD) / Sol Sütun: V. Thomsen / Orta Sütun: A. Ercilasun/ Sağ Sütun: K.Mirşan. (…): K.Mirşan'ın farklı okuma.

D1 𐰇𐰕𐰀 : 𐰚𐰇𐰚 : 𐱅𐰭𐰼𐰃 : 𐰀𐰽𐰺𐰀 : 𐰖𐰍𐰔 : 𐰘𐰼 : 𐰴𐰞𐰣𐱃𐰸𐰀 : 𐰃𐰚𐰃𐰤 :
𐰀𐰺𐰀 : 𐰚𐰃𐱁𐰃 : 𐰆𐰍𐰞𐰃 : 𐰴𐰞𐰣𐰢𐱁 : 𐰚𐰃𐱁𐰃 : 𐰆𐰍𐰞𐰣𐱃𐰀 : 𐰇𐰕𐰀 : 𐰏𐰲𐰇𐰢 : 𐰀𐰯𐰀𐰢 :
𐰉𐰢𐰣 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰃𐰽𐱅𐰢𐰃 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰆𐰞𐰺𐰢𐱁:𐰆𐰞𐰺𐰆𐰯𐰣 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰆𐰭 : 𐰃𐰠𐰃𐰤 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰾𐰃𐰤 : 𐱃𐰆𐱃𐰀 :
𐰋𐰃𐰼𐰢𐰾 : 𐰃𐱅𐰃 : 𐰋𐰃𐰼𐰢𐰾

Üze (ÖZE): Kök: Te[illegible]ri: Asra: Yagız: Ye(İ)r: Kılındukda (QILINTUQDA) : İkin: Ara: Kişi: Oglı: (Q)Kılınmış: Kişi: Oglınta: (Ö)Üze: Eçüm (İÇÜÜM): Apam: Bumin(BUUMİN): (Q)Kagan: İstemi: (Q)Kagan: Olurmış: Olurupan: Tür(Ü)k: Bo(U)dunu[illegible]: İlin: Törüsin: Tuta: Birmiş: İti: Birmiş:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yukarıda mavi gök aşağıda kara toprak yaratıldığında, ikisi arasında insanoğulları yaratılmış. İnsanoğllarının üzerinde atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan yücelmişler. Üstad olduktan sonra Türk halkının imparatorluğunu ve kurumlarını yönetmişler.	Yukarıda mavi gök aşağıda kara yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan hükümdar olmuş. Hükümdar olarak Türk milletinin devletini, yasalarını kurmuşlar, düzenlemişler.	İye gök kreasyonu tahtında kinetik yer kılınınca, ikisi arasında kişi-oğlu kılınmış. Kişi-oğlu üzerinde Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, hakan oturmuş. Oturunca Türk milletinin, anayasasını yasayıvermiş, yürütüvermiş.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Yaratılışı göklerde sağlayan Tanrı; başta VAKUMA dokunarak (hareket enerjisi –kinetik enerji verdi) yeri-dünyayı yarattıktan sonra ikisi arasında kişileri-insanı yarattı. Kişi-oğlu üzerinde, Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, hakan olarak oturdu. Ve Türk milletinin anayasasını yürülüğe koydu ve yasaları uyguladı.

Kök Tenri/ : 𐰚𐰇𐰚 𐱅𐰭𐰼𐰃 : : Türklerin bu taşdaki yaratılılış yorumuna; 2 değerlendirme geliyor. İlki V.Thomsen'den başlayan, KÖK "Mavi Gök", YAĞIZ "Kara yer" benzetmesidir. İkincisi K.Mirşan'da yaratılışın daha fiziki-astrofiziki tabiridir. İki yorumda da "gök"tabiri vardır ancak Mirşan'da Tanrı'nın insanı muktedir güç olarak yaratış süreci, diğerlerinde ise mavi ve kara renklerine dayalı bir tasvir bulunmaktadır. Onlara göre Mavi, Türklerin kutsal rengi gibi tabirlerle ele alınıp, bir milletin adının okunmasında kullanılıyor ki Thomsen öyle yazsa da bunu anlamlı bulmamaktadır. Diğer

yandan Radloff, “kök” kelimesini, uzun süre, “çok, çok sayıda” manasında, ÖKÜŞ olarak yazmıştır.
Satır başındaki hece, 𐰇𐰕𐰀 ÜZE yada ÖZE şeklinde okunması durumunda da anlam değişiyor. V.Thomsen ve takipçileri ÜSTTE diye okurken, K.Mirşan burayı; ÖZE, yani sahip, iye” diye anlamlandırmaktadır. Ş.Sami de Üze için, zarfın edatıyla kullanımı garaptir yorumunda bulunuyor.

Bu satırın en tartışmalı alanlarından biri de hakan isimleridir. Taştaki; “Eçüm Apam: Bumın Kagan: İstemi: Kagan” ifadesinden V.Thomsen’den A.Ercilasun, E.Aydın’a kadar bir çok araştırmacı, iki (2) hakan adı çıkarmaktadırlar: Bumin ve İstemi kağanlar (Teoman ve Mete?). Oysa, K.Mirşan, bu satırda hakanlardan değil, milletin üzerinde yönetici olan hakanın sıfatı olduğunu ileri sürer ve şöyle okur:
İÇÜÜM: Apam: BUUMİN: Kagan: İstemi: Kagan. Yani anlatılan özellik; Allahımın Neslimin Hakanı İradesi, hakan oturmuş’tur.
Öte yandan Orhun yazıtlarında; -VE bağlacı bulunmamaktadır. Çoğul eki konusunda da bu satır tartışmalıdır. V.Thomsen’in kabul gören “atalar-ım Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan okuması gibi. E.Aydın da atalarımın yanına “dedelerim” eklemiştir.
İlk cümlede; “Ü(Ö)ze: Kök: Te□ri: Asra: Yagız: Yer: Kılındukda: İkin: Ara: Kişi: Oglı: Kılınmış”, yeni bir çeviri denemesi şöyle olabilir: Yaratılışı göklerde sağlayan Tanrı; başta VAKUMA dokunarak (hareket enerjisi –kinetik enerji verdi) yeri-dünyayı yarattıktan sonra gök ile yer arasında kişileri-insanı yarattı.
Türk bilginlerine göre; canlı ve cansız herşeyi içinde tutan ve herşeyin yaratıldığı mutlak boşluğun adı Vakuum’dur. Bu aynı zamanda BİR (Tevhid) ile eşdeğer anlama sahiptir. Tanrı’nın bu vakuma dokunması (Shake-off) ile canlar alemi çeşitli güçlerin etkisi altında vücut bulur. Metinde “aşağı” diye çevrilen ASRA’da bu anlam gizli sanırım. AS, Öntürkçe’nin en temel kelimelerindendir. Canların ASILI olarak durduğu vakuum ortamından aşağaya yönelerek (-RA) hayat bulması. Göklerden aşağıya doğru hareketi yani yaratılışta cisimleşmeyi özetler.(K.Mirşan: PB Astrofizik)
Öte yandan, “esmer, doru, yiğit?” anlamları yüklenen ve biraz zorlama ile kara” (aslında kızıl ile kara arası renk) şeklinde çevrilen “Yağız” kelimesinin de “süzülme-süzük” anlamında “Yağ” gibi köke dayanabileceği de kabul edilebilir. Keza Türklerde yaratılış canlar evinden, göklerden süzülerek gerçekleşir.
Özetle ilk cümlenin anlamlandırılmasında; “kara yer, mavi gök” betimlemesinden daha felsefik bir yaklaşım gerekmektedir. Zamanın en büyük devlet yapılanması olan Türük Bil’in (ya da Göktürk) hakan ve yöneticilerinin taşlarda yazdıkları, bu olgunlukta olduklarını kanıtlamaktadır.
Asra Yagız Yer: Türkiye’de halk ağzında “cehennem” anlamında da kullanılmaktadır. (TDK Derleme)

D2 𐱅𐰇𐰼𐱅 : 𐰉𐰆𐰞𐰃[𐰣] : 𐰴𐰆𐰯 : 𐰖𐰍𐰃𐰼𐰢𐱁 : 𐰽𐰇𐰾𐰇𐰠𐰯𐰤 : 𐱅𐰇𐰼𐱅 : 𐰉𐰆𐰞𐰣𐰑𐰴𐰃 :
𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐰴𐰆𐰯𐰞𐰢𐰃𐱁 : 𐰴𐰆𐰯𐰉𐰔 : 𐰶𐰞𐰢𐰃𐱁 : 𐰉𐱁𐰞𐰍𐰍 : 𐰘𐰇𐰚𐰇𐰤𐱅𐰼𐰢𐱁 : 𐱅𐰃𐰔𐰠𐰏𐰏 :
𐰾𐰇𐰜𐰼𐰢𐱁 : 𐰃𐰠𐰏𐰼𐰇 : 𐰴𐰑𐰺𐰴𐰣 : 𐰖𐰃𐱁𐰴𐰀𐱅𐰏𐰃:𐰚𐰃𐰼𐰇 : 𐱅𐰢𐰼𐰴𐰯𐰍𐰴𐰀𐱅𐰏𐰃 :
𐰴𐰆𐰦𐰆𐰺𐰢𐰃𐱁 : 𐰃𐰚𐰃𐰤[𐰺𐰀]

Tört: Bolı(U)n: (Q)Kop: Yagı: Ermiş: Sü: Sülipen: Tört: Bolunda(Q)kı: Bodunug: (Q)Kop: Almış: (Q)Kop: Ba(İ)z: (Q)Kılmış: Başlıgıg: Yüküntürmiş: Tizligig: Sökürmiş: İlgerü: Kadırkan (OQ-UDURUQUN): Yiş(Q)ka: Tegi: Kirü: Temir (Q)Kapıgk(Q)a: Tegi: (Q)Konturmış: İkin: Ara

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Dünyanın dört bucağında çok düşmanları varmış. Ama ordu ile sefere çıkıp dünyanın dört bucağındaki çok halkı köle etmişler, yola getirmişler. Onlara baş eğdirmiş, diz çöktürmüşler. İleride Kadırkan ormanına, geride Demirkapı'ya yerleştirmişler. Öylesine uzak bu ikisi (iki uç nokta) arasında,	Dört yan hep düşman imiş. Ordu yürütüp dört yandaki halkları hep almışlar, hep kendilerine bağlamışlar. Başlıyı eğdirmişler, dizliyi çöktürmüşler. Doğuda Kadırkan (kingan) dağlarına dek, batıda Demirkapı'ya (Buzgalexane'ye) dek halkları yerleştirmişler. İkisi arasında	Dört bucak, evet, düşman imiş. Ordu sürerek dört bucaktaki milletleri, evet, almış, evet biz kılmış. Başları yükündürmüş, dizleri sökürmüş. İleri yönde, (OQ-UDURUQUN): Yişa kadar, geri yönde Demir Kapıya kadar kondurmuş. Bu İkisi arasında,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
O zamanlarda; her taraf düşmanlarla çevrili idi. Ordu sürerek düşmanları yendi, milletlerini egemenlik altına aldı, kendi devletine kattı. Hakanın devlet iradesi karşısında, diz çörtüler, baş eğdiler. Bu halkları; ileri yönde (doğuda), Oq Stratejisi yönetimine, geride (batıda) Demirkapı'ya kadar yerleştirdi. Bu İkisi arasında,

Kop: Çok, çok sayıda (VT.IDO/ Qop: Evet manasında onay sözü (KM.BB). Hrp (NO.ETY)
Bu arada V.Thomsen, Kop sözcüğünün modern kuzey Türk dillerinde olduğunu ancak çok eski yazıtların dillerinde bulunduğuu kanıtlamıyor?
Kadırgan: Yer adı
Oq-Oduruqun Yış: Oq Stratejisi denen önemli yönetim yeri. (KM.BB)
"Başlıyı eğdirmişler, dizliyi çöktürmüşler"ifadesi, E.Aydın'da; "Mağrurlara baş eğdirmi, asillere diz çöktürmüş" şeklindedir ki, asıl metinde (taşta) bu ilaveler yoktur.

D3

İdi: Oksuz(1) (OQ-USUZ): Kök (ÖKÜK)(2): Tür(Ü)k [(İti) (İG-İTİ**)] : Ançа: Olurur: Ermiş: Bilge: (Q)Kagan: Ermiş: Alp: (Q)Kagan: Ermiş: Buyru(Q)kı: Ye(İ)me: Bilge: Ermiş: Erinç: Alp: Ermiş: Erinç: Begleri: Ye(İ)me: Bodunı: Ye(İ)me: Tüz: Ermiş: Anı: Üçün: İlig: Ançа: Tutmış: Erinç: İlig: Tutup: Törüg: İtmiş: Özi: Ançа:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Göktürkler egemence uzanıyorlarmış. Onlar bilge kağanlar, yiğit kağanlar imiş. Tüm subayları bilge imiş, yiğit imiş. Beylerinin ve halkının tümü dürüst imiş. Bunun için bunca büyük bir imparatorluğu yönetebilmiş ve devleti yönetirken de yasalar koymuşlar. Sıraları gelinde onlar da ölmüş.	Daha önce hiç örgütlenmemiş olan Semavi Türkleri (örgütleyerek**) öylece hüküm sürüyorlarmış. Bilge (derin bilgili, uzak görüşlü) kağan imiş, alp (yiğit) kağan imişler. Yöneticileri de elbette bilge imiş, Alp imiş. Beyleri de halkı da doğru (dürüst ve adil) imiş. Bu sebeple devleti öylece kurmuşlar. Devleti kurup yasaları düzenlemişler. Öylece (bu durumda iken) -Vefat etmişler-.	Ok Asıllı İmanlı Türk (eğitilerek**), anca oluşmakta imiş. Halklar refahına hakan olarak, alp imiş. Buyrukları buna göre halk refahı için imiş, erinç. Alp (possesiv) imiş, erinç. Beyleri de milleti de asil imiş. Onun için halkını anca yönetmiş, erinç. Halkı yöneterek kanun yürütmüş, kendisi bu şekilde gerekli olmuş [ve öte dünyaya göçmüşler / Ölümü DÖ 772]

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-İkisi arasında- Ok Asıllı İmanlı Türk eğitilerek, bu şekilde yönetmekteydiler. Onlar; bu halkları eğiten, örgütleyen ve reraf için çalışan, yurduna ve insanlarına sahip çıkan (alp) hakanlardı. Şüphesiz, yönetim anlayışları da (buyruk) buna göreydi. Yani, beyleri de milleti de karşılıklı görev ve sorumluluklara sahip, iyi ve yüksek duygulara (Tüz)sahipti, asildi. Kanun yürüterek (Töre), halkı da böyle yönetiyorlardı. Hakanlar işte böyle idi. Zamanı gelince de uçmağa vardılar.(vefat etiler)

İdi Oksuz Kök Türk: Daha önce hiç örgütlenmemiş olan semavi Türkleri… V.Thomsen burada; idi'yi sahip, hükümdar şeklinde, İdi Oksuz'u da egemen şeklinde yorumluyor. Ancak Ok'on nasıl yorumlanacağı konusunda "acaba hükümdarsız olabilir mi?" diye çekincesi var. Ve ok'un özel bir kullanım amacı olduğunu daha mantıklı buluyor. Ok'un o zamanlara bir boyun, ordunun karşılığı olabileceğinden söz ediyor. Radloff'un ok'u; aile, ırk, soy an-

lamında çevirdiğini de vurguluyor. Öte yandan Thomsen, Turcica eserinde; Türklerin başarılı hükümdar yönetimlerinden bahsederken "hükümdarsız, örgütsüz" denmesini de anlamsız bularak, Taş II'de olan İt'i'nin (idi) Taş I'de unutulduğundan hareketle, anlamı 2.taşta "Daha önce hiç örgütlenmemiş olan semavi Türkleri (örgütleyerek)" şeklinde düzeltiyor. Ve taşı yazan Yollug Tigin'in unutmuş olduğu kelimenin 2.ci taşta yazılmış olabileceğinden bahsediyor. Sahisiz ve teşkilatsız [olan] Gök Türkleri (NO.ETY). Pek teşkilatsız Gök Türk (ME.OA)
İdi OQ-USUZ ÖKÜK TürÜk: OQ asılllı imanlı Türk (KM.BB). Radloff'unkine paralel olarak Kazım Mirşan burada bahsedilen kavmin; OQ asıllı olduğunu ve bunların imanlı, rabbine düşkün (ÖKÜK) olduklarının anlatıldığını yazıyor. Diğer yandan, Thomsen tarafından anlamlı bulunmayan Kök: Semavi çevirisi A.Ercilasun çevirisinde kullanılmaktadır. O.Nedin Tuna ise; Birlik halindeki Gök Türk, demektedir.

**[(İti) (İG-İTİ)] Taş 2'de: Eğitti, kalkındırdı. (VT.IDO, KM.BB)./ İdi: Hiç (AE.TKTB, T.Tekin'e atıfla)
idioksız: "egemen","efendisiz 1896. / (hükümdarsız, kağansız) ve oksuz", (1916 VT.IDO). Daha önce hiç örgütlenmemiş (AE.TKBT). Dağınık haldeki (EA.OY)
Oq-Usuz: Ok asıllı(KM.BB)
OQ (Ok): Olkunma-yaratılma, Quantum-enerji demetleri, Mızraklı asker, Erken Türklerin adlarından biri, Okuma, İzah. (KM.Erken Türkçe Sözlük)
Kök Türk: "Gök Türkler", 1896. VT.IDO/ Semavi Türkler (AE.TKTB) / Ökük: İmanlı, rabbine düşkün (KM.BB)
Kök Türk veya Ökük Türük okuması ile gündeme gelen; Göktürk ismi veya İmanlı, rabbine düştün Türk tartışmasının aydınlatılması gereklidir. Burada, taşlarda quK şeklinde yer alan ibare, doğru okunmalıdır. Çünkü; KÖK'deki tamgaların biri ÖK, diğeri K'dır. O halde o şekilde okunmalıdır.
Orhun yazıtlarında (KT, BK, T); Yazıtlarımızda; TÜRK/TÜRÜK +- 90 kez yazılmıştır. Bunun; +- 70 adedinde Türk: Türük şeklinde yazılmıştır. +-20 adedinde Türk, Türk şeklinde yazılmıştır. Türk kelimesi dışında, Ötüken gibi, ÜK'ün doğru okuması (+-) 25 kez. ÜK 'ün, k okunması ise yalnızda (+-) 5 kez. Yani genel geçer kural; ÜK'ün ÜK okunmasıdır.
Bu konuda uzlaşma zor değil. Çünkü her ikisi de; Türkleri ve onlarla aynı kültürü paylaşan türleri anlatmaktadır. Ama, yazıtlarda yalnız bir (1) kez yanyana geçen Ökük (Kök) Türük (Türk) tamlamasından bir devlet adı çıkarmanın daha kabul edilebilir yanları olmalıdır. Bir devletin adı, nasıl olur da 3 yazıttta yalnzca 1 kez geçer?.
Özi: Ança:Kergek: Bolmış: Kendisi bu şekilde gerekli olmuş (KM.BB)
Öylece (bu durumda iken) (AE.TKBT, EA.OY)
KM, BolBollar'da; biraz da efsanevi bir karakter olan Buumin Qağan'ın (DÖ 889-DÖ 772), İdil-Oral'da Türük Bil devletini kurduğunu ve DÖ 779'da hükümet merkezini Selene'ye taşıdığını söylüyor.

D4 [illegible]

Kergek: Bolmış: Yugçı: Sıgıtçı: Önre: Kün: Togsık(UQ)da: Bük İli (BÜKLİ): Çöl(L)Üg İl: Tab(I)gaç: Töpüt: Apar: Apa Urum (PURUM): (Q)Kırkız: Üç Kurıkan (ÜÇ-OQ URIQIN): Otuz (OT-OZ) Tatar: (Q)Kıtan: Tatabı: Bunça: Bo(U)dun: Kelipen: Sıgtamış: Yoglamış: Antag: Külü(İ)g: (Q)Kagan: Ermiş: Anta: Kisre: İnisi: (Q)Kagan:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ağlayıp sızlayarak ileriden gün doğusundan güçlü çöl kavimleri (yani yabancılar?) Çinliler, Tibetliler, Aparlar, Apurımlar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar gelmişler-bunca halk yas tutup ağlamaya gelmiş. Böyle yiğit imiş bu kağanlar. Sonra küçük kardeşleri kağan –olmuş-	Yasçı ve ağlayıcı olarak doğuda güneşin doğduğu yerden (başlamak üzere) Orman ülkesi (Kore), Çöl ülkesi (?), Çin, Tibet, Sasani, Büyük Roma, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca milletler gelip ağlamışlar, yas tutmuşlar. O kadar ünlü kağanlar imişler. Ondan sonra kardeşleri kağan	- ve öte dünyaya göçmüşler- Matemci, ağıtçı olarak önce gün doğusundaki Göbi Çölü halkı, Çin, Tibet, Avar, Roma, Kırgız, Üç Oq ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, bunca kavimler gelerek, ağıt tutmuş, yas tutmuş. Bu derece mesut hakanmış. Ondan sonra ininsi hakan

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Son yolculuğunda; matemci, ağıtçı olarak, ilkin gün doğusundaki Göbi Çölü halkı, Çin, Tibet, Avar, Roma, Kırgız, Üç Ok ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, halklar gelerek, ağıt ve yas tutmuşlardı. Bu kadar saygı duyulan, kabul gören hakandı. -Ondan sonra kardeşleri ve oğulları da hakan-

Bük İli Çölüg İl: Orman ülkesi(kore), Çöl ülkesi (?) (AE.TKTB) / Güçlü çöl kavimleri, yabancılar (V.Htomsen). BÜKLÜ ÇÖLÜG İL: Göbi Çölü halkı (KM.BB)
Otuz Tatar: Tatarların Otuz kabilesi.(VT.IDO,AE.TKTB.) / OT-OZ Tatar: TürükBil'e bağlı kavim ve Türklerin en eski kavimlerinden biri (KM.BB). (Oz'un Türkçede felsefi anlamı vardır.: Öte dünyaya geçmek. Oza: Geçen.
Ozmaq: Geçmek; ileri gitmek. Ozup ketmek – İleri gitmek. Uygurca)
Sıgta_: Ağlamak, ağıt tutmak (DLT. KM)
sıgıt: "feryat", 1896, sıgıtçı: sızlayarak,1896. Sıgta- : yas tutmak, 1896 VT.IDO
Yogla_:Yas tutmak (AE.TKTB, KM.BB) Yugla-: ağlamak, 1896 VT.IDO
Külüg/külig: yiğit VT.IDO,Ünlü (AE.TKTB), ünlü, şanlı (DLT. KM). mesut (KM.BB), Saygı duyulan, kabul gören (Yazar)

D5 𐰉𐰆𐰞𐰢𐰃𐱁𐰔 : 𐰆𐰍𐰠𐱃𐰠 : 𐰴𐰍𐰣𐰉𐰆𐰞𐰢𐰃𐱁𐰔 : 𐰦𐰞𐰽𐰠𐰃𐱁𐰾 : 𐰚𐰠𐰃𐰠 :
𐱅𐰠𐰃𐰚𐰴𐰼:𐰴𐰶𐰣𐰢𐰖𐰸𐱁𐰔 : 𐰆𐰍𐰠 : 𐰴𐰭𐰚𐰴𐰼 : 𐰴𐰶𐰣𐰢𐰖𐰸𐱁𐰔 : 𐰋𐰠𐰖𐰼𐰃𐰠𐰽 :
𐰴𐰍𐰣𐰆𐰞𐰺𐰢𐰃𐱁𐰔 : 𐰑𐰉𐰞𐰴 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰆𐰞𐰺𐰢𐰃𐱁𐰔 : 𐰉𐰆𐰑𐰺𐰸𐰠:𐰘𐰢𐰾 : 𐰋𐰠𐰖𐰼𐰃𐰽𐱁𐰔 :
𐰑𐰉𐰞𐰴𐱁𐰢𐰃𐱁𐰔

Bolmış: Erinç: Oglıtı(A): (Q)Kagan: Bolmış: Erinç: Anta: Kisre: İnisi: Eçisin: Teg: (Q)Kılınmaduk(Q): Erinç: Oglı: (Q)Kanın: Teg: (Q)Kılınmaduk(Q): Erinç: Biligsiz: (Q)Kagan: Olurmış: Erinç: Yablak(Q): (Q)Kagan: Olurmış: Erinç: Buy(U)ruk(Q)ı: Yeme: Biligsiz: Erinç: Yablak(Q): Ermiş: Erinç:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Oğulları kağan olmuş. Ama o zamanlar, küçük kardeşler, ağabeyleri gibi yaratılmamış imiş, oğulları, babaları gibi yaratılmamış imiş. Bilgisiz kağanlar, gevşek kağanlar tahta çıkmış. Subayları bilgisiz imiş, gevşek imiş.	olmuş. Oğulları kağan olmuş. Ondan sonra (ki) kardeşleri, ağabeyleri gibi yaratılmadılar; oğulları babaları gibi yaratılmadılar. Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş, kötü kağanlar tahta oturmuş. Yöneticileri de bilgisiz imiş, kötü imiş.	olmuş, erinç Oğlu da hakan olmuş erinç. Ondan sonra inisi abisine benzeyen yapıda olmadığından, erinç, oğlu babasına benzeyen yapıda olmadığından erinç, hakikatte bilgisiz hakan oturmuş bulunuyor, erinç. İşe yaramaz hakan oturmuş bulunuyor, erinç. Buyrukları da buna göre bilgisiz imiş, erinç, işe yaramaz imiş, erinç.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-Ondan sonra kardeşleri ve oğulları da- hakan olmuştu. Ve yönetim ve uygulamada; kardeşi abisine, oğlu babasına benzeyen bir yönetim anlayışında olmadığından, işe yaramaz, bilgisiz hakan olmuşlardı. Bu durumda, talimat ve buyrukları da bilgiye dayanmıyor, şüphesiz kendileri ve yaptıkları işe yaramıyordu.

Yablak: "korkak, zayıf ve korkak, kötü (VT.IDO, AE.TKBT)/ İşe yaramaz (KM. BB)
Bilig: akıl, us, hikmet, bilgi. Biligsiz:Bilgisiz (DLT. KM)
Kılınmaduk: yapılmak, kılınmak, işlenmek, Kılma: yapma (DLT. KM)
Teg: TEGÜ: kadar, dek (DLT. KM). Gibi (VT.IDO1896)
Yeme: YEME: hep, bütün, tamamiyle; yine, dahi (DLT. KM)
Erinç: Elbette

D6 [illegible]

Begleri: Bodunı: Tüzsüz: Üçün: Tab(I)gaç: Bodun: Tebligin (ETİBLİGİN): Kürlüg (KÖRLİG): Üçün: Ar(I)mak(Q)çısın: Üçün: İnili: Eçili: Kikşürtükin (İKİKSÜRTÜKİN): Üçün: Begli: Bodunlıg: Yonaşurtuk(Q)ın: Üçün: Tür(Ü)k: Bodun: İlledük: İlin: Içgınu: Idmış:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Beyleri ve halkı Hak tanımaz olduğu için, Çin halkı (tatlı dili, çekici?) ve (kurnaz) olduğu için, küçük kardeşlerle ağabeyler (ve onların yandaşları) birbirleri aleyhine gizlice düzen kurdukları için, bey geçinenlerle halktan geçinenler birbirlerine düştükleri için Türk halkı kendi imparatorluğunun dağılmasına,	Beyleri ve halkı doğru (dürüst ve adil) olmadığı için, Çin milleti sahtekar ve huysuz olduğu için, hilekar olduğu için; kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine karşı kışkırttığı için, beylerle halkı birbirlerine gammazladığı için Türk milleti oluşturduğu devleti elden çıkarmış.	Milletin beyleri asil olmadıklarrı için, Çin milleti ettiği açıkça görüldüğü veçhile, birbirinden ayırmak amacıyla, kardeş-abilileri ikilemleştirdiği için, beyli-milletli olarak yanılttığı için Türk milleti kurduğu devletini (İlledük ilini) bırakıvermiş. (Içğını)

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Milletin beyleri; görev ve sorumluluklara sahip, iyi ve yüksek ahlaklı dolayısıyla asil olmadıkları için, karşısındaki Çin milleti de kardeşleri, milleti ve beyleri birbirinden ayırmak amacıyla, yanılttığı, ikiliğe düşürdüğünden, Türk milleti, kurduğu devletini (İlledük ilini) bırakıverdi.

Teb: Hile (Erken Türkçe)-Clauson G.. Ahenkli (ME.OA)
Tebligin: Sahtekar ve huysuz (AE.TKTB, ME.OY)Hilekar-kurnaz NO.ETY). Tebligin için KM.DLT'deki Tewlüğ (Sahtekar, hile) anlamı yeğleniyor. ETİBLİGİN KÖRLİG: Açıkça görüldüğü veçhile, ayırmak amacıyla (KM.BB)
Kürlüg: Hilekar. (AE.TKTB). Burada KM.DLT'deki Küri-mek (ayak eşerek atın huysuzlanması) tercih ediliyor. /Kurnaz: (VT.IDO) Körlig: mecazen emniyet ve itimat (Ş.Sami)
Kikşürtükin: birbirlerine karşı kışkırtmak. Yo□aşurtukın gammazlamak (AE.TKTB, KM.DLT) / İKİKSÜRTÜKİN: İkilemleştirmek(KM.BB) / Gizli faaliyetler birbirine düşürmek, kavga ettirmek (VT.IDO). KIÇURMAK (KM.DLT): kınamak, ayıplamak; başkasının kaygısından huzur duymak, anlamından hareketle Clauson; Kikşürtükin için "kışkırtmak" anlamını kullanıyor. Içgınu: Bırakmak. Id_: Yapmak, etmek. IDMAK: salmak, gôndermek, serbest bırakmak (DLT. KM)
Armakçısın: ARMAK: aldatmak, hile yapmak, (DLT. KM)

D7 [illegible]

(Q)Kaganladuk(Q): (Q)Kaganın: Yitürü: Idmış: Tab(I)gaç: Bodunk(Q)a: Beglik: Urı: Oglın: (Q)Kul: Boltı**: İşilik(ESİLİK):Kız:Oglın:Kün:Boltı:Tür(Ü)k: Begler: Tür(Ü)k: Atın: It(T)I (ITI): Tab(I)gaçğı: Begler: Tab(I)gaç: Atın: Tutupan: Tab(I)gaç: (Q)Kaganka:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kendine Kağan seçtiği kağanının da yok olmasına yol açmış. Beylerinin oğulları Çin hakanına köle olmuş, öz kızları da onların cariyesi olmuş. Türk beyleri Türk ünvanını bırakmış, Çin soylularının ünvanını alarak Çin hakanına,	Kağan yaptığı kağanını yitirmiş. Bey olmaya layık evlatları Çin milletine kul oldu. Hanım olmaya layık kız evlatları cariye oldu. Türk beyleri Türk adını attı, Çin'deki beyler, Çin adlarını alarak, Çin kağanına,	Hakanladık hakanını yitirivermiş. Çin milletine bey olmaya layık erkek oğullların hizmet ettiler ve nişanlı kız oğullarını kedere boğdular. Türk beyleri, Türk adı yerine, Çin'deki beylerin Çin adlarını tutmak sureti ile

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Hakan yaptığı liderini yitiriverdi. Çin milletine bey olmaya uygun erkek oğullları hizmetçi konumuna düşmüşlerdi. Eş olacak kız evlatları da artık el-yabancı olmuştu, ele karışmıştı (kedere boğulmuştu?). Türk beyleri, adlarını, sanlarını bırakıp Çinli beylerin adlarını alarak

İşilik (ESİLİK): Işiler: kadın (DLT. KM). kız evlat (AE.TKTB, ME.OA). Eş (KM. BB)
Kün: İnsan, insanlar, eller, (Elkün=Elgün=elegüne karşı…) Erken Türkçe Kün: cariye. Kü□ Boltı: Cariye olmak. (VT.IDO 1896). Kü□ Boltı: cariye oldu (AE.TKTB, EA.OY, ME.OA) / kedere boğuldu (KM.BB)
KÜRIĞ: cariye (DLT. KM).KÜNI: kuma (DLT. KM)
Kul Boltı: Kul oldu(AE.TKTB, ME.OA). Hizmetçi oldu(KM.BB)

D8 [illegible]

Körmiş: Elig: Yıl: İşig.(İSİG): Küçü(İ)g: Birmiş: İlgerü: Kün: Togsık(Q)da: Bük İli (BÜKLİ): (Q)Kaganka: Tegi: Süleyü: Birmiş: (Q)Kurıgaru: Temir (Q) Kapıgk(Q)a: Tegi: Süleyü: Birmiş: Tab(I)gaç: (Q)Kaganka: İlin: Törüsin: Alı: Birmiş: Türk: (Q)Kara: (Q)Kamag(KAMUĞ):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Boyun eğmişler ve elli yıl boyunca işlerini güçlerini ona adamışlar. İleride gün doğusunda güçlü kağana kadar sefer etmişler. Geride (yani batıda) Demirkapı'ya kadar sefer etmişler, ama Çin hakanına imparatorluklarını ve kurumlarını teslim etmişler*>. Ancak Türk halk tabakasının tümü şöyle demiş	Tabi olmuşlar; elli yıl işlerini güçlerini (ona) vermişler.(**) Doğuda güneşin doğduğu yerdeki Orman Ülkesi (Kore) kağanlığına dek ordu yürütmüşler. Batıda Demirkapı'ya dek ordu yürütmüşler. Çin kağanı için onların ülkelerini, devletlerini almışlar*>. (Ancak) Türk halk kitlesi, Şöyle demiş-	Çin hakanına, tabi olmuş elli yıl (boşu başuna) güç ve iman vermişler. İleri gün doğusuna doğru, bütün hakanlara kadar ordu sürüvermiş. Kara yönünde, Demirkapı'ya kadar ordu sürüvermiş. Ve Çin hakanının anayasasını elinden elinden alıvermiş. Türk olan kavimlerdeki herkes,- Şöyle demiş-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
- Çinli beylerin adlarını alarak – yok yere elli yıl, dünya işlerini ve iman güçlerini, tabi oldukları Çin hakanına vermişlerdi. … Gündoğusunda yaşayan hakanlara, Karayönünde, Demirkapı'ya kadar kadar ordu sürdüler. Ve sonuçta, Çin hakanının anayasasını elinden elinden almışlardı. Türk olan kavimlerdeki herkes, Şöyle konuşuyordu-

*>Burada; üç farkı/zıt yorum var ki metnin akışı değişiyor:
Cümle: ….Tabgaç: Kaganka: İlin: Törüsin: Alı: Birmiş….
1.Çin hakanının anayasasını elinden elinden alıvermiş.(KM.BB)
2. Çin kağanı için onların ülkelerini, devletlerini almışlar(AE.TKBT)
3. Ama Çin hakanına imparatorluklarını ve kurumlarını teslim etmişler (VT.IDO)
(**) Burada anlatılan durumla ilgili olarak KM, BolBollar'da şöyle diyor: Ticari ve siyasi ndenlerle, DÖ 505'te Oğuzlar; hakanları kerşı çıkmassına rağmen, vatanlarını bırakarak Çin'e yerleşiyorlar. Türk devletti ayrışma, yıkılmayla karşılaşıyor.
İşig Küçüg: İş-güç (AE.TKTB, EA.OY, VT.IDO) / İSİG Küçig: İman ve güç-;man gücü (KM.BB)
İS-ES/ İSİG-ES,G) : Can/ İman (Erken Türkçe). IŞ: iş (DLT. KM)
KÜÇ: kuvvet, zor, güç; zulüm (DLT. KM).
Kamag (KAMUĞ): Bütün, hep, kamu, hepsi (DLT. KM).

D9 [illegible]

Bodun: Ançа: Timiş: İllig: Bodun: Ertim: İlim: Imtı (AMTI): (Q)Kanı: Kimke: İlig: (Q)Kazganurme(I)n: Tir: Ermiş: (Q)Kaganlıg: Bodun: Ertim: (Q)Kaganım: (Q)Kanı: Ne: (Q)Kagank(Q)a: İşig(İSİG): Küçü(İ)g: Berür Men(BİRÜRMİN): Tir: Ermiş: Ançа: Tip: Tab(I)gaç: (Q)Kaganka: Yagı: Bolmış:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kendi imparatorluğu olan bir halk idim. nerede (şimdi) benim imparatorluğumun şanı (?) Ben kimin için devlet kazanacağım, der imiş. Kağanı olan bir halk idim, nerede (şimdi) benim kağa-nım. Hangi kağan işimi gücümü vereyim, der imiş. Böyle söyleyip Çin hakanına düşman olmuşlar.	Devleti olan millet idim, devletim şimdi nerede (hani). Kim için (kime) ülkeler kazanıyorum, der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım nerede. Hangi kağan işi gücü veriyo-rum, derimiş. Böyle diyerek Çin kağanına düşman olmuş.	İli olan bir kavim idim, ilim şimdi nerde? Kim sayesinde ilimi tekrar kazanırım? der imiş. Hakanı olan bir kavim idim, hakanım nerede? Hangi hakana iman ve gücümü vereceğim der imiş. . Böyle diyerek Çin hakanının düşmanı olmuş.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
İli, devleti, ülkesi olan bir millettim, ilim şimdi nerede? İlimi, devletimi tekrar, ki-minle (hangi hakanla) kazanırım? Hakanı olan bir millettim, hakanım şimdi nerede? Hangi hakana iman ve gücümü vereceğim? Böyle söylenerek Çin hakanının düşmanı olmuşlardı.

Bu satırda da tartışmalı olan 2 yorum var:
…cümle: Kimke: İlig: Kazganurme(I)n?....
1.Kim için ülkeler kazanıyorum (VT.IDO, EA.OY, AE.TKTB, ME.OA)
2.Kim sayesinde ilimi tekrar kazanırım? (KM.BB) / Kime ülke kazandıracağım (NO. ETY)
Burada yorumlarda anlam da farklılaşıyor: Temelde bir halkın bir hakan için ülke kazanması gibi bir yorum olmamalıdır. Çünkü Türk Töresinde Hakan herşeyden sorumlu kişidir. Ülke kazanmak, ele geçirmek; strateji ve taktik olarak hakanın yürüttüğü süreçlerdir.
Imtı (AMTI) IMDI: Şimdi (DLT. KM. Abû-Hayy□n. Kit□b al-Idr□k li-lis□n al Atr□k, Pavet de Courteille M. Dictionnaire turc-oriental, Clauson G.)
Tip: Te_,De_,Ti: Demek, söylemek (VT.IDO,1896. (DLT. KM)

D10 𐰖𐰍𐰃𐰉𐰆𐰞𐰯 : 𐰃𐱅𐰤𐰇 : 𐰆[𐰖]𐰺𐱃𐰆𐰣𐰆 : 𐰆𐰢𐰑𐰀[𐰸] : 𐰖𐰣𐰀 : 𐰃𐰲𐰚𐰢𐱁 :
𐰉𐰆𐰨𐰀 : 𐰃𐱁𐰏𐰚𐰇𐰲𐰏 : 𐰋𐰃𐰼𐱅𐰜𐰏𐰼𐰇 : 𐰽𐰴𐰣𐰢𐱃𐰃 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰇𐰠𐰇𐰼𐰘𐰃𐰤 :
𐰆𐰺𐰍𐰽𐰺𐱃𐰖𐰃𐰤 : 𐱅𐰃𐰼𐰼𐰢𐱁 : 𐰖𐰆𐰴𐰑𐰆 : 𐰉𐰺𐰃𐰺 : 𐰼𐰢𐱁 : 𐰇𐰔𐰀 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐱅𐰭𐰼𐰃𐰾𐰃 :
𐱅𐰃[𐰇]𐰼𐰜𐰃𐰑[𐰸]𐰃𐰘𐰃𐰼[𐰃]𐰃

Yagı: Bolup: İtinü: Yaratunu: Umaduk (OMUDUQ): Yana (OYUNA): İçikmiş (ÖC-İKMİŞ**): Bunça: İşig(İSİG): Küçüg(KÜÇİG): Birtükgerü (BİRTİKÜRÜ**): Sak(Q)ınmatı: Tür(Ü)k: Bodun: Ölüreyin: Urugsıratay(Y)ın: Tir: Ermiş: Yok(Q) adu: Barır: Ermiş: Üze(ÖZE): Tür(Ü)k: Te□risi: Tür(Ü)k: Iduk(Q): Yiri:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Düşman olunca toparlanmak ve örgütlenmek için yeniden ümitlenmişler. Ama onların hepsi işlerini güçlerini onlara (yani Çinlilere) vermeyi düşünmedikleri için Çinliler de, Türk halkını öldüreyim, nesilsiz bırakayım, diyorlarmış ve onları yok etmek için harekete geçmişler. Ama yukarıdaki Türk Tanrısı ile Türklerin yer ve su melekleri,*>	Düşman olmuş ama örgütlenmediği için yine (Çin'e) tabi olmuş. (Çinliler), Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım diyormuş. (Türk milleti) neredeyse yok olmaya doğru gidiyormuş. Yukarıda Türk Tanrısı, Türk'ün kutsal yeri *>	Düşmanı olarak, eden-yaradan olarak dua ettiğimiz tahayyüle sığınmış. Çünkü iman ve güçlerini (Çinlilere) bunca vermiş olmalarına rağmen, (Çinliler), Türk kavmini öldüreyin, imha edeyin, der imiş. Bu derece ileri gider imiş. İye(sahip) Türk Tanrısı Türklerin saik

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Onların düşmanı olmuş ve herşeyi yaratan olarak duacı oldukları inanca, Tanrıya sığınmış. Çünkü iman ve güçlerini Çinlilere vermiş olmalarına rağmen Çinliler; Türk kavmini öldürelim, yok edelim diyecek kadar ileri gidiyorlardı. Sahip Türk Tanrısı Türklerin saik, Yer suyunda -

Yagı: Bolup: İtinü: Yaratunu: Umaduk (OMUDUQ) Yana(OYUNA): İçikmiş(ÖC-İKMİŞ): satırı da farklı çevrilmektedir. Öyle ki 3 farklı anlatım, anlamı da bozmaktadır:
1. Düşman olmuş ama örgütlenmediği için yine (Çin'e) tabi olmuş.(AE.TKBT, NO.ETY)
2. Oların düşmanı olmuş ve herşeyi yaratan olarak duacı oldukları inanca, Tanrıya sığınmış.(KM.BB)
3. Düşman olunca yeniden toparlanmak ve örgütlenek için yeniden ümitlenişler (VT.IDO)
İd, it-: yarat-: örgütlemek, (VT.IDO, KM.BB) / İtün-: yeniden toparlanmak, (VT.IDO1896) / İt-ög: İmpuls bilinci (KM.BB)
İtinü: Yaratunu: örgütlenmediği için (AE.TKTB) / İtinü: Yaratunu: eden-yaradan (KM.BB)
YARATGAN: yaratan (DLT. KM)
Umaduk (OMUDUQ): dua etmek. (KM.BB)
Yana: O yana yani Çin'e (AE.TKTB). Yeniden, geri (VT.IDO1896)
OYUNA: tahayyül. Hayalde canlandırma (KM.BB)
İçikmiş: içik-: geri dönmek(VT.IDO1896). Yine (Çin'e) tabi olma. (AE.TKTB).
ÖC-İKMİŞ: Sığınmış(KM.BB)
Urugsıratay(Y)ın: Yok etme, urugsırat-: nesilsiz bırakmak (VT.IDO1896, NO.ETY, AE.TKBT). / URUG: dövüş, vuruş (Erken Türkçe, DLT. KM.)
Iduk Yiri: kutsal yeri (AE.TKTB, EA.OY). Mukaddes (ME.OA)
**K.Mirşan, "İçikmiş" kelimesini Taş II'de ÖC-İKMİŞ. "Birtükgerü"'yü de BİRTİKÜRÜ olarak yazmaktadır.

D11 [illegible]

Subı: Ança: İtmiş: Tür(Ü)k: Bodun: Yok(Q): Bolmazun: Tiyin: Bodun: Bolçun: Tiyin: (Q)Kanım: İlteriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kaganıg: Ögü(İ)m: İlbilge (İL-BİLGE): (Q)Katunug: Tenri: Töpüsinte: Tutup (TUTI): Yüge(İ)rü : Kötürmiş (-RTİ): Erinç: (Q)Ka□ım: (Q)Kagan: Yiti yigirmi: Erinç: Taşıkmış (AT-UŞUQMIŞ): Taşra (AT-OĞUĞA):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Türk halkı yok olmasın diye, yeniden halk olsun diye babam İlteriş Kağanı, ve annem İlbilge hatunu, göğün tepesnde tutup yükseltmişler. Babam kağan yirmi yedi erle hareket etmiş. Onun çıkıp ilerlediğini duyunca,	Suyu şöyle yapmış: Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Katunu,tepelerinden tutup yukarı kaldırmış. Babam kağan on yedi erle başkaldırmış. (Çin'den) dışarıya - yürüyor diye haber işitince-	Yer-suyundaki, öyle demiş erinç, Türk kavmi yok olmasın diyerek, kavim olarak kalsın diyerek, Qanım İl-İlteriş Kağanı (Babam, halk kurucu kağanı), Ögim İl-Bilge Qatun'u, Tanrı hakkı ile başarılı kılmış erinç. Babam hakan yedi yigirmi erle (17) nam salmış, başkente - yürüyor diyerek işitip-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Yer-suyunda, Türk milleti yok olmasın, kavim olarak kalsın diyerek, Kurucumuz Babam İl-İlteriş Kağanı ve anam İl-Bilge Qatun'u, Tanrı hakkı ile başarılı kıldı. Babam hakan onyedi erle nam salmış, -başkente ulaşıyor diye işitip -

İlteriş, İlteres (kişi adı), (VT.IDO1896). (İL-ETİRİŞ):İl kurucu hakan (KM.BB)
Taşık: başkaldırma (AE.TKTB). Burada; İçik, tabi ise Taşık da başkaldırma olmalı deniyor. / Taşık-: hareket etmek, sevketmek, (VT.IDO1896)./ AT-UŞUQMIŞ: nam salmış (KM.BB)
Taşra: dışarıya, dışarıda (VT.IDO1896).
AT-OĞUĞA: Baş kent (KM.BB)
Töpüsinte: tepelerinden (NO.ETY, AE.TKTB) Töpe: tepe(VT.IDO1896).
Tutup (TUTI): tut-: yönetmek, almak, (VT.IDO1896). TUTMAK: tutmak, yakalamak(DLT. KM)
Yögerü kötür-~yügerü kötür-: yükseltmek, yügerü kötür-yukarı doğru yükseltmek(VT.IDO1896). Başarılı kılmak (KM.BB)

D12 [illegible]

Yoruyor: Tiyin: Kü: Eşidip: Balık(Q)daki: Tagıkmış(AT-AŞIQMIŞ): Tagdaki: İnmiş: Tirilip: Ye(İ)tmiş: (İ)Er: Bolmış: Tenri: Küç: Birtük: Üçi(Ü)n: (Q)Kanım: (Q)Kagan: Süsi: Böri: Teg: Ermiş: Yagısı: (Q)Kon: Teg: Ermiş: İlgerü: (Q) Kurıgaru: Sülep: Tirmiş: (Q)Ku(O)bratmış: (Q)Kamagı (…)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş ve toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babamın ordusu kurt gibi imiş. Düşmanları da koyun gibi imiş. İleriye ve geriye (yani doğuya ve batıya sefer edip adamları toplamış. Onlara baş kaldırtmış ve hepsi yedi yüz kişi olmuşlar.	şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş. Dirilip yetmiş er olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi olmuş, düşman ise koyun gibiymiş. Doğuya, batıya ordu yürütüp (Türkleri) derleyip toplamış. Hepsi (…)-yedi yüz er olmuş-	kentteki at sürmüş, dağdaki inmiş. Toplanarak yetmiş er olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babam hakan ordusu kurt gibi imiş. Düşmanı koyun gibi imiş. İleri yönde, kara yönünde sürerek derleyip toplamış. Tamamı yedi yüz er olmuş-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
yürüyor haberini işitip şehirdeki at sürmüş, dağdaki inmişti. Toplanarak yetmiş er olmuşlardı. Tanrı güç verdiği için babam hakan ordusu adeta kurt gibiymiş, düşman ise koyun gibi. İleri yönde, kara yönünde sürerek derleyip toplamış. Tamamı -yedi yüz er olmuş-

Kü: Eşidip: Haber işitince. kü: ses, san, unvan (VT.IDO1896).
Tagıkmış: dağa çıkmış. Tagık-:dağa çıkmak, yukarı çıkmak, tırmanmak(VT.IDO1896)
Tagıkmak: dağa çıkmak, daga kaçmak, yozlaşmak (DLT. KM).
AT-ASIGMIŞ: at sürmüş (KM.BB)
Kubratmış: Toplamış, bir araya gelmek, toparlanmak(DLT. KM, VT.IDO1896, KM.BB)
Balık: Şehir, kent, kale, şehir (DLT. KM, VT.IDO1896, KM.BB).

D13 𐰘𐱅𐰃𐰘𐰇𐰕𐰼 : 𐰉𐰆𐰞𐰢𐰃 : 𐰘𐱅𐰃𐰘𐰇𐰕𐰼 : 𐰉𐰆𐰞𐰯 : 𐰠𐰃𐰼𐰢𐰃 : 𐰴𐰍𐰣𐰽𐰺𐰢𐰃 :
𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐰜𐰇𐰤𐰓𐰢𐰃 : 𐰸𐰆𐰞𐰑𐰢𐰃 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐱅𐰇𐰼𐰚 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰃𐰤 : 𐰃𐰲𐰍𐰣𐰢𐰃 :
𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐰲𐰇𐰢𐰯𐰀𐰢 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰃𐰃𐰨𐰀 : 𐰖𐰺𐱃𐰢𐰃 : 𐰉𐰆𐱁𐰍𐰆𐰺𐰢𐰃 : 𐱅𐰇𐰠𐰃𐰃 :
𐱃[𐰺𐰑]𐰆[𐱁] : [𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍]

Yetiyüz: Er: Bolmış: Yetiyüz: Er: Bolıp: İlsiremiş: (Q)Kagansı(U)ramış: Bodunu(I)g: Kün edmiş: Kul admış (QUL-IDMIŞ): Bodunuğ: Tür(Ü)k: Törüsi(Ü)n: Içğınmış: Bodunığ: Eçüm (İÇÜÜM): Apam: Törüsinçe: Yaratmış: Boşgurmış: Tölis (ÖTÜLİS): Tarduş (AT-URUDUŞ) : Bodunıg: Anta: İtmiş:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yedi yüz kişi olunca o (bağımsız) ulusları bundan yoksun bırakmış, hanları tahttan indirmiş, halkları köle ve cariye yapmış. Türk halklarının ve kurumlarının köleliliğini ortadan kaldırmış. Kavimleri atalarımızın törelerine göre düzenlemiş, onları coşturmuş. Töles Tarduş halklarını orada kurumlaştırmış.	yedi yüz er olunca devletsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti Türk yasalarını bırakmış olan milleti, atalarımızın yasalarına göre oluşturmuş ve eğitmiş. Tölis (ve) Tarduş halklarını o zaman örgütlemiş.	yedi yüz er olunca ilsiremiş hakansıramış kavmi, acı çekerek hizmet vermiş kavmi, Türk içgınmış kavmi, Allahım töresince, yaratmayı başarmış. Geçerli Vekiller Heyetini, bu sebep ile teşkil etmiş.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-Toplanıp- yedi yüz er olmuş, yedi yüz er olunca; ilsiz, hakansız kalan ve yasalarını, töresini bırakarak, acı çeken, batıla hizmet eden milleti, Allahımın töresince, yeniden yaratmayı başarmıştı. Geçerli Vekiller Heyetini denen yapıyı da bu sebeple oluşturmuştu.
Tölis Tarduş Bodunıg: Tölis Tarduş halkları (VT.IDO, AE.TKTB)
ÖTÜLİS AT-URUDUŞ: Geçerli Vekiller Heyeti (KM.BB)
Kü[illegible]edmiş: küned-: köle yapmak VT.IDO
Apam Törüsinçe: Ecdadımın törsine göre, yasalarına göre (NO.ETY, AE.TKTB)/ Allahım töresince (KM.BB)
İlsiremiş: Bir ili olmasını dilemiş. Kagansıramış: Bir hakanı olmasını dilemiş (KM.BB)

D14 𐰖𐰉𐰍𐰆𐰍 : 𐱁𐰑𐰍 : 𐰦𐰀 : 𐰋𐰼𐰢𐱁 : 𐰋𐰼𐰘𐰀 : 𐱃𐰉𐰍𐰲 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰖𐰍𐰃𐰼𐰢𐱁 :
𐰘𐰃𐰺𐰖𐰀 : 𐰉𐰔𐰴𐰍𐰣 : 𐱃𐰸𐰆𐰔𐰆𐰍𐰔 : 𐰉𐰆𐰑𐰆𐰣:𐰖𐰍𐰃𐰼𐰢𐱁 : 𐰶𐰃𐰺𐰴𐰔 : [𐰸]𐰀𐰆𐰺𐰃𐰴𐰣 :
𐰆𐱃𐰔𐱃𐱃𐰺 : 𐰶𐰃𐱃𐰭 : 𐱃𐱃𐰉𐰃 : 𐰸𐰆𐰯 : 𐰖𐰍𐰃𐰼𐰢𐱁 : 𐰴𐰭𐰢𐰴𐰍𐰣 : 𐰉𐰆𐰨

Yabgug (UY-BUĞUĞ): Şadıg (UŞUDUĞ): Anta: Birmiş: Biriye: Tab(I)gaç: Bodun: Yagı: Ermiş: Yırı(A)ya: Baz (BİZ): (Q)Kagan: Tokuz (AT-UQUZ) Oguz: Bodun: Yagı: Ermiş: (Q)Kırkız: Kurıkan (OQ-URIQIN): Otuz (OT-OZ)Tatar: (Q) Kıtan: Tatabı: (Q)Kop:Yagı: Ermiş:(Q)Kanım: (Q)Kagan: Bunça (Budunıg)(..)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Onlara bir Yabgu ve bir şad vermiş. Sağda (yani güneyde) Çin halkı (bize) düşman imiş. Solda (yani Kuzeyde) Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı (bize) düşman imiş. Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar pek çokları düşman imiş. Babam kağan bunca […] bütün bunlar, kırk yedi kez sefere çıkmış.	Yabguyu, şadı o zaman tayin etmiş. Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş. Babam kağan bunca millete – karşı kırk yedi kez ordu yürütmüş-	Genel kurmay başkanını iş bu sebep ile tayin etmiş. Beride Çin kavmi düşman imiş. Kuzeyde Bizlere ait hakan, At-Uquz Oğuz kavmi düşmanı imiş. Kırgız, Oq ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, evet düşmanı imiş. Babam hakan bunca kavme karşı,- Kırk yedi kez ordu yürütmüş-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Genelkurmay başkanını bu nedenle atamıştı. Beride, Çin kavmi, Kuzeyde Bizim hakan, At-Uquz Oğuz kavmi düşmanıydı. Kırgız, Oq ırkından Ot-Oz Tatar, Kıtan, Tatabı, bunların hepsi düşmanıydı. Babam hakan onlara karşı,- Kırk yedi sefer yapmıştı.-

Baz Kagan: Baz Kağan / Tokuz Oguz: Dokuz Oğuz kavmi (VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY)
BİZ Kagan: Bizlere ait hakan / AT-UQUZ Oğuz kavmi (KM.BB)
Yabgug: Şad, yönetici, yabgu(VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY)
UY-BUĞUĞ UŞUDUĞ: Genel kurmay başkanı(KM.BB)

D15 [illegible]
[illegible]
[illegible]
(Q)Kırk(Q): Artuk(Q)ı: Yeti: Yolı: Sülemiş: Yigirmi: Sünüş: Sünüşmiş: Tenri: Yarlık(Q) aduk(Q): Üçün: İlligig: İlsiretmiş: (Q)Kaganlıgıg: (Q)Kagansıratmış: Yagıg: Baz (BİZ): Kilmiş: Tizligig: Sökürmiş: Başlıgıg: Yüköndürmiş: (Q)Kanım: (Q)Kagan: Ança: İlig:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yirmi savaşta çarpışmış. Tanrı yardım ettiği için devletleri (bağımsız devleti olanları) devletsiz bırakmış. Kağanlıları kağansız bırakmış. düşmanları yola getirmiş. Onlara diz çöktürmüş, baş eğdirmiş. Babam kağan [devlet ve ..] kurumları için bunca şey yaptıktan sonra ölüvermiş.	yirmi savaş yapmış. Tanrı buyurduğu için illiyi (devleti ve ülkesi olanı) ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış, düşmanı tabi kılmış. Dizliyi çöktürmüş, başlıyı eğdirmiş. Babam kağan (onca ülkeyi)- Devleti kazanarak uçup gitmiş-	Yirmi savaş savaşmış. Tanrı yarlıkadığı için, ili olanı ilseritmiş, hakanı olanı hakansıratmış. Düşmanı biz kılmış. Dizleri sökürmüş, başları yüköndürmüş olan babam hakan- Subjeksiyonel anayasa kazandıktan sonra uçarak varmış (DÖ 538).

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kırk defa (47) sefer yaptı. Yirmi kez savaştı. Tanrı nasip ettiği için; ili olanın elinden almış, hakanı olanın hakanını yenmiş, almıştı. Düşmanı, idaresine katmış, onlara diz çöktürmüş, başlarını eğdirmiş olan babam hakan, kazanıp düzeni kurduktan sonra uçmaya vardı (vefat etti)
Te□ri Yarlıkaduk: Tanrı buyurduğu (AE.TKBT), Tanrı yardım ettiği için (VT.IDO), Ebedi Gök lütfettiği için (EA.OY)
Tanrı yarlıkadığı (nasip ettiği) için (KM.BB)

D16 [illegible]
[illegible]
[illegible]

Törüg: (Q)Kazganıp: Uça: Barmış: (Q)Kanım: (Q)Kagank(Q)a: Başlayu: Baz (BİZ): (Q)Kaganıg: Balbal (BOLBOL): Tikmiş: Ol: Törüde: Ü(Ö)ze: Eçim: (Q) Kagan: Olurtı: (Q)Eçim: Kagan: Oluru(U)pan: Tür(Ü)k: Bo(U)dunıg: Yiçe (İYİÇE): İtdi: (İYİÇE) İgti: Çıganyıg (UÇIĞANIĞ): Bay: (Q)Kıltı: Azıg: Öküş: (Q) Kıldı)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Babam kağanın (cenaze alayının ?) başında Baz kağan, matem törenini (?) yönetmiş. Töreye göre amcam kağan tahta oturdu. Türk halkını iyi yönetti. Kalkındırdı, yoksulları zengin kıldı. Sayıları az olanları çok kıldı.	Babam kağan için, en başta Baz kağanı balbal dikmişler. Yasalara göre amcam kağan oldu. Amcam kağan olup Türk milletini tekrar örgütledi, besledi. Yoksulu zenginleştirdi; azı çoğalttı.	Babam hakandan başlayarak kağanlarımız için tarih taşı dikmişler. Ve bu konudaki kanuna göre Eçim kağan tahta oturdu. Amcam hakan olup oturunca Türk milletini iyice kalkındırdı, iyice eğitti. Liderleri zengin kıldı. Subordineleri kesif kıldı.

ÇEVİRİ* Önerisi – 2019
Düzeni sağlayıp töreyi, anayasayı kurduktan öte dünyaya uçtu. Vefat etti. Babam hakandan başlayarak kağanlarımız için tarih taşı diktim. Babam kağan uçtuğu zaman, yasaya, töreye göre; Amcam hakan, başa geçti. Amcam hakan olunca Türk milletini iyice eğitip kalkındırdı. Liderleri varlıklı kıldı. Bağlı olan kavimleri çoğalttı.
Balbal: balbal tik-: matem törenini yönetmek, bir işin başına bırakmak. (VT.IDO). Balbal dikmek AE.TKTB). /BOLBOL: Tarih taşı (KM.BB)
Çıgan: Yoksul, fakir (DLT. KM, VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY) / UÇIĞANIĞ: Kavim liderleri(KM.BB) Azıg: Subordineleri, bağlı kavimleri (KM.BB) / Öküş: Kesif (KM.BB)

D17 ⅄ᛚ≫ᛋᛉ) : ⟩ᛇᛋ⟡↓⋙ᛇ : ᛗᚻ≫ : ⟡ᛋ⋙⟩ᛡ : ᘐ⟩⋙) : ᛗᚻᛇ : ᛡ⋙ᛏh≫ :
⅄≫ᛋᛉ) : ᛟᛚᛏᛉᛇ : ᛚᛉᘓᛏᛚ : ᗡᛡᛁᛚᘓᚻ : ᛡ⊙⟩ᛋ : ᗡᚻᛚᛋᛇhᘓᛚ : ᛁᛚᛉ×≫ᚻ :
↓⟩ıᛉᛋ⟩ : h≫ᛏᛋ1ᛉᛋᛇ : hᘓᛚ : ᛁᛚᛉ×≫ᚻ : ᛃ(ᛗ)ᘓ≫ᚻ : ᛡᛇ : ◁[1]
Eçim: Kagan: Olurtuk(Q)da: Özüm: Tarduş (AT-URUDUŞ): Bodun: Üze: Şad(UŞUD): Ertim (OLURTIM**): Eçim: (Q)Kagan: Birle: İlgerü: Yaşıl (UYUŞUL): Ögüz: Şantun (UŞUNTUN): Yazıka (UYUZIQA): Tegi: Süledimiz: (Q)Kurıgaru: Temir: (Q)Kapıgk(Q)a: Tegi: Süledimiz: Kögmen (ÖKÜGİMiN): Aşa(UŞA): (Q) Kırk(Q)ız Yirine: Tegi: Sü)ledimiz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Amcam kağan tahta çıktığında ben Tarduş halkının şad idim. Amcam kağanla birlikte ileride (yani doğuda) Yeşil Irmağa ve Şantung ovasına kadar sefer ettik. Geride (yani batıda) Demir Kapı'ya kadar sefer ettik. Kögmen'in ötesine Kırgız ülkesine kadar sefer ettik.	Amcam kağan olduğu zaman ben Tarduş halkı üzerinde şad idim. Amcam kağanla doğuda Sarıırmak'a, Şantung ovasına dek ordu yürüttük. Batıda Demir Kapı'ya dek ordu yürüttük. Kögmen'i (Tannu-Ola Dağların) aşarak Kırgız topraklarına dek ordu (yürüttük)	Amcam hakan tahta oturduğu zaman, Vekiller Heyeti üzerine başbakan oldum. Amcan hakan ile ileri yönde, Uyuşul Nehir Uşuntun Uyuz'ına kadar ordu sürdük. Kara yönünde Demir Kapı'ya kadar sürdük. Ökügmün Uş'da Kırgız yerine kadar ordu sürdük.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Amcam hakan tahta oturduğu zaman ben Vekiller Heyeti üzerinde başbakan oldum. Amcan hakan ile ileri yönde, Uyuşul Nehir Uşuntun Uyuz'ına, Kara yönünde Demir Kapı'ya, Ökügmün Uş'da Kırgız yerine kadar sefer düzenledik.
Tarduş: Bir kavim, halk, Tarduşlar (VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY). AT-URUDUŞ: Vekiller Heyeti (KM.BB)
Şad: Şad(VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY). UŞUD: Başbakan (KM.BB). Usluq: Becerikli, mahir, usta.(Uygurca)
**Ertim kelimesi Taş II'de OLURTIM şeklindedir.

D18 [illegible]

Kamagı: Biş Otuz: Süledimiz: Üçyigirmi: Sünüşdümiz: İlligig: İlsiretdimiz: (Q) Kaganlıgıg: (Q)Kagansı(U)ratdımız: Tizligig: Sökürtümiz: Başlıgıg: Yükündürtimiz: Türgiş: (Q)Kagan: Türükümiz (TÜRÜKÜM**): Budunım: Erti: Bilmedükin:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Tam 35 sefere çıktık ve 23 kez savaştık. Devletlileri devletsiz bıraktık, dizlilere diz çökürdük, başlılara baş eğdirdik. Türgeş kağanı biz Türklerdendi. Benim halkımdandı. Bilemediği için, bize karşı hatalı davrandığı için onların kağanı öldürüldü.	Tam 25 kez ordu yürüttük, 13 kez savaştık. İlliyi ilsizleştirtik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliyi çökürdük, başlıyı eğdirdik. Türgiş kağanlığı Türkümüz, milletimiz idi. Bilemedikleri - için, bize karşı yanıldıkları onların kağanı öldü-	Toplam 25 defa ordu sürdük, 13 defa savaştık. İlliyi ilsizleştirtik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliyi çökürdük, başlıyı eğdirdik. Türgiş hakanı, Türk milletine mensup olduğunu bilmediği için,- bize karşı yanıldıkları için onların kağanı öldü.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Toplam 25 defa ordu sürdük, 13 defa savaştık. İli olanın ilini, hakanı olann hakanını elinden aldık, yoksun bıraktık. Diz çökürdük, baş eğdirdik. Türk milletine mensup olduğunu bilmeyerek yanılan Türgiş'in hakanı ve beyleri öldü.
**Türükümiz, Taş II'de TÜRÜKÜM'dür.

D19 [illegible]

Üçün: Bizine: Yanıldukın (UYUNULQIN)/ (UYUNULTIQIN UYUZUNTUQIN**): Üçün: (Q)Kaganı: Ölti: Buy(U)ruk(Q)ı: Begleri: Yime: Ölti: On: Ok: Bodun: Emgek: Körti: Eçümiz (İÇÜÜMİZ): Apamız: Tutmış: Yir: Sub: İdisiz: Bolmazun (QALMAZUN**): Tiyin: Az (OZ): Bodunug: İtip: Yaratıp: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Subayları, beyleri hep öldürüldü. Sevgili halkı sıkıntı çekti. Atalarımızın mülk edindiği yer ve su sahipsiz olmasın diye az sayıdaki halkı örgütledik ve [.....] Bars Bey var idi.	Yöneticileri ve beğleri de öldü. On Ok*> halkı eziyet çekti. Atalarımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye Az halkını örgütleyip oluş (turarak…) -Bars Bey idi.-	Ve bize federe olduğu için, hakanı öldü. On-Oq kavmi cefa çekti. Allahımızın tuttuğu, yer su yönetimsiz kalmasın, diyerek Oz kavmini kalkındırarak yaratan, -Büyük Savaş Beyine- hakan ismini bu sebep ile biz verdik-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-bize karşı yanıldıkları için hakanı öldü- Ve bize bağlı olduğu için, hakanı öldü. On-Oq kavmi acılar çekti. Tanrımızın hakimiyettinde olan yer suyumuz başsız kalmasın diyerek Oz kavmini kalkındırarak yaratan, Büyük Savaş Beyine- hakan adını bu nedenle verdik-
AZ Halkı (VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY)/ OZ Kavmi (KM.BB): Burada zamanın bir Türk kavmi söz konusudur. Yazım farkı, okuma farklılığındandır.
Emgek: emek, zahmet (DLT.K.Mahmut). Eziyet, cefa, zahmet çekmek (VT.IDO, AE.TKTB, NO.ETY, KM.BB)
*>: On: Ok: Bodun: Emgek: Körti'de V.Thomsen On OK Halkına, Sevgili Halkı demektedir.
**K.Mirşan, UYUNULKIN'ı Taş II'de UYUNULTIQIN UYUZUNTIQIN şeklinde yazmaktadır. Bolmazun da Taş II'de QALMAZUN şeklindedir.

D20 ᘐЧʕ✗є : ϒhΓ : ʎϒ)ɮ : ᘐ⊱⊚ᔑ : ✗Γ⧺ : ✗ΓϒhЖ⧺ : MI[I1Ⴈ]YЖ :
↓⊱3D⊱ϒ : ✗ΓϒhЖ⧺ : Γ⧺ᔑDႨMΓ : ʎϒ)Γ : ΓYhΓ : ᘐ⊱≫)Γ : ᑫΓႨ↓⊱ᔑ :
ᘐ⊱MΓ : ᑫΓєЖ⧺ : ٩ΓϒЧ⊱ᘐ : Γ[X]I⧺ : ʎᔑЖ⧺⊱)hΓ٩⧺ : ⧺ʎΓЧʎ⧺ : ᘐ⊱≫)ϒ :
DЧɮ…

Bars (UB-URUS): Beg: Erti: (Q)Kagan: At : Bunta: Biz: Birtimiz: Sinilim: (Q) Konçuyug: Birtimiz: Özi: Yanıldı (UYUNULTI)/ UYUZUNTI) : (Q)Kaganı: Ölti: Bodunı: Kün: (Q)Kul: Boldı: Kögmen (ÖKÜGİMİN): Yir: Sub: İdisiz: (Q)Kalmazun: Tiyin: Az (OZ): (Q)Kırkız: Bodunıg: (ANÇA)Yaratıp: Keltimiz: Sünüşdümüz: ----: İlin:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Biz ona burada Kağan ünvanını verdik. Küçük kız kardeşim ona eş diye verdik. Ama o hataya düştü. Onların kağanı öldürüldü, halkı da köle ve cariye oldu. Kögmen toprağı ve suyu sahipsiz kalmasın diye az sayıdaki Kırgız halkının bakımını üstlendik. Oraya geldik ve savaştık. onlara	Kağan ünvanını o zaman biz verdik. Ona küçük kız kardeşim prensesi verdik. Fakat o yanıldı, kağanı öldü, halkı cariye ve kul oldu. Kögmen yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırgız halklarını oluşturup geldik. Savaş(tık … ilini)	-Büyük Savaş Beyine, hakan ismini bu sebep ile biz verdik.- Ve sinlimi hayatarkadaşı olarak verdik. Kendisi boyunduruk altına gireni hakanı öldürülen, kavmi esaet-hizmeti verme durumuna düşen Ökügimin yer-su yönetimsiz kalmasın diyerek, Oz-Qırqız kavmini, aynı şekilde yaratmak üzere geldik savaştık. İlini,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-Büyük Savaş Beyine, hakan ismini bu nedenle verdik-. Ve kız kardeşimi eş-hayatarkadaşı olarak verdik. Boyunduruk altına giren hakanı öldürülen, kavmi esaet içinde hizmet etme durumunda kalan Ökügimin yer-suyu yönetimsiz kalması diyerek, Oz-Qırqız kavmini, tekrar-aynen yaratmak için geldik savaştık. İlini,

Bars: Beyin adı. (VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY) Bars-Pars (DLT.K.Mahmut)
(UB-URUS): Büyük Savaş Beyi (UB:Büyük, yüce. UR: Savaş. KM.BB)
Sinil: Küçük kız kardeş. (VT.IDO, AE.EA.OY)
Sinil: kocanın kendinden küçük kız kardeşi(DLT.K.Mahmut)
Konçuy: EşVT.IDO, Prenses (AE.TKTB), Hayat arkadaşı (KM.BB)
Ya□ıldı: Yanılmak, hataya düşmek,unutmak (DLT. KM, VT.IDO, AE.TKTB)
UYUNULTI: boyunduruk altına girmek (KM.BB): Taş II'de UYUZUNTI şeklinde.
Kögmen / ÖKÜGİMİN: Yer adı (KM.BB, VT.IDO, AE.TKTB)
Az Kırkız Bodunıg: Az ve Kırgız halklarını (NO.ETY, AE.TKBT). Az sayıdaki kığız Halkı (VT.IDO). Oz-Qırqız kavmi (KM.BB)

D21 𐰖𐰣𐰀 : 𐰋𐰃𐰼𐱅𐰢𐰔 : 𐰠𐰏𐰼𐰇 : 𐰴𐰑𐰺𐰴𐰣 : 𐰘𐰃𐱁𐰍 : 𐱁𐰀 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 :
𐰨𐰀𐰸𐰆𐰦𐰆𐰺𐱃𐰢𐰔 : 𐰨𐰀𐰃𐱅𐰓𐰢𐰔 : 𐰸𐰆𐰴𐰍𐰺𐰆 : 𐰚𐰤𐰇𐱃𐰺𐰢𐰣𐰴𐰀 : 𐱅𐰏𐰃 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 :
𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐰨𐰀𐰸𐰆𐰦𐰺𐱃𐰢𐰔 : 𐰨𐰀𐱅𐰓𐰢𐰔 : 𐰆𐰞𐰇𐰓𐰚𐰀 : 𐰸𐰆𐰞 : 𐰸𐰆𐰞𐰃[𐰞]𐰍 :
𐰉𐰆𐰞𐰢[𐰃]

Yana: Birtimiz: İlgerü: Kadırkan (OQ-ODURUQIN): Yışıg: Aşa (UŞA): Bodunıg: Ança: (Q)Kondurtumız: Ança: İtdimiz: Kurıgaru: Kenü: Tarmanka (OTURUMINQA): Tegi: Tür(Ü)k: Bodunıg: Ança: (Q)Kondurtumız: Ança: İtdimiz: Ol: Ödke: (Q)Kul: (Q)Kullug: Bolmış: Erti: Kün: Künlig: Bolmış: Erti: İnisi: Eçisin (OYUN): Bilmez: Erti: Oglı: (Q)Ka□ın: Bilmez: Erti:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[bağımsızlıklarını?] geri verdik. İleride (yani doğuda) Kadırkan ormanının ötesinde halkı yerleştirdik ve örgütledik. Geride (yani batıda) Kengü-Tarban'a (ya da Tarman'a) kadar Türk halkını yerleştirdik ve örgütledik. O zamanlar köleler kölelere, cariyeler cariyelere sahip olmuştu. Küçük kardeş ağabeyini bilmezdi, oğul babasını bilmezdi.	-ilini- Tekrar verdik. Doğuda Kadırkan (Kingan) dağlarını aşarak milletleri aynı şekilde yerleştirdik, aynı şekilde örgütledik. Batıda Kengü Tarman'a dek Türk milletini aynı şekilde yerleştirdik, aynı şekilde örgütledik. O zaman kullar, kul sahibi olmuştu. Cariyeler cariye sahibi olmuştu. Küçük kardeşler ağabeylerini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi.	-ilini- tekrar geri verdik. İleri yönde Oq-Uduruqın Yış hakimi kavmini de aynı şekilde kondurduk. aynı şekilde kalkındırdık. Kenü Otıruban'a kadarki Türk milletini anca kondurduk. Anca kalkındırdık. O çağda hizmet hizmetçilik olmuş, acınanlar acıtıcı olmuşlardı. Mümessil selahiyetini bilmez olmuş, vekil müvekkilini tanımaz olmuştu.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
-ilini- tekrar geri verdik. İleri yönde Oq-Uduruqın Yış hakimi kavmini de aynı şekilde yerleştirip kalkındırdık. Kenü Otıruban'a kadarki Türk milletini öylece iskan edip, yerleştirip kalkındırdık. O zaman toplum, hizmet eder hale gelmiş, bir zaman acınanlar, acıtıcı hale gelmişti. Oğullar babalarını, kardeş ağabeyini tanımaz hale gelmişlerdi.
Kadırkan Yışıg: Kadırgan Ormanı, Dağları (VT.IDO, AE.TKBT, EA.OY).
OQ-ODURUQIN hakimi (KM.BB)

D22 𐰸𐰴𐰀𐰔𐰍𐰣𐰢𐱁 : 𐰃𐱅𐰢𐱁 : 𐰠𐰢𐰔 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰢𐰔 : 𐰼𐱅𐰃 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰆𐰍𐰔 : 𐰋𐰏𐰠𐰼𐰃 :
𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐱁𐰓𐰤 : 𐰇𐰔𐰀𐱅𐰭𐰼𐰃 : 𐰉𐰽𐰢𐰽𐰺 : 𐰽𐰺𐰀𐰃[𐰘]𐰃𐰼 : 𐱅𐰠𐰤𐰢𐰾𐰼 :
𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰠𐰤𐰭 : 𐱅𐰇𐰼𐰇𐰤𐰭 : 𐰚𐰢𐰺𐱃𐱃𐰃

Ança: (Q)Kazganmış: İtmiş: İlimiz: Törümiz: Erti: Tür(Ü)k: Oguz: Begleri: Bodun: Eşidin: Üze (ÖZE): Tenri: Basmasar: Asra: Yir: Te(İ)linmeser: Tür(Ü)k: Bodun: İlinin: Törünin: Kim (EKİM**): Artatı (UR-TUTI): Udaçı (BUD-UÇI): Erti: Türk: Bodun: Ertin (ERTİZ)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Böylesine kazanmış ve örgütlenmiştik. Bu bizim devletimizdi, kurumlarımızdı. Türk Oğuz beğleri ve halkı dinleyin!. Yukarıda gök ezmese, aşağıda yer delinmese, senin imparatorluğunu ve kurumlarını […?] yıktı?. Ey Türk halkı…. Pişmanlık getir!	O derece kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı. Türk ve Oğuz beğleri, millet işitin: Üstte Gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti senin devletini yasalarını kim bozbilir (di)? Türk milleti (kendine gel ve)- Pişman ol-	Eğer bunların hepsini tekrar kazanmış, tekrar kalkınmış isek, bunu anayasamıza medyun olduğumuzu Türk Oğuz beyleri kavimleri işidin. Sahip Tanrı bize basmasa ve böylece altımızdaki yer delinmese, ey Türk milleti senin anayasanı kim iptal edebilir ve milletlerin liderliğini Türk milletinden kim alabilir?)- Pişman ol-

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Eğer bunların hepsini tekrar kazanmış, tekrar kalkınmış isek, bunu anayasamıza, töremize borçluyuz. Türk Oğuz beyleri kavimleri işidin. Sahip Tanrı bize basmasa ve böylece altımızdaki yer delinmese, ey Türk milleti senin anayasanı kim iptal edebilir ve milletlerin liderliğini Türk milletinden kim alabilir? V.Tomsen ve takipçileri, bu satırın öncesini; halkın ve hakanların kaybettiği değerleri, "O zaman kullar, kul sahibi olmuştu. Cariyeler cariye sahibi olmuştu. Küçük kardeşler ağabeylerini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi."şekliyle anlatıldıktan sonra "O derece kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı." İle devam edince anlam bütünlüğü karmaşıklaşmaktadır. Oysa K.Mirşan bu cümleyi; "Eğer bunların hepsini tekrar kazanmış, tekrar kalkınmış isek" ile devam ettirmektedir. Thomsen bu tür çelişkileri Turcia eserinde kısmen düzeltme yoluna gitmiştir.
Artatı: ARTATMAK: bozmak, harap etmek (DLT.K.Mahmut). Arta-: Yıkmak (VT.IDO, AE.TKTB). UR-TUTI: iptal edebilir (KM.BB) UR: Vurmak, yıkmak: ÖnTürkçe)

BUD-UÇI: Milletin liderliği (KM.BB)
Ökün: Pişman olmak, ümitsizliğe kapılmak,kızmak(VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY, ME.OA)
Ökün: Para, gül ve buna benzer şeylerin yığını. Öкünç: Pişmanlık. Ökünmek: Pişman olmak. (DLT. KM)
Ökün: Akılane davran (ŞS.OY).
Ertin/Ertiz Kendine dön (NO.ETY,AE.TKBT)
** K.Mirşan Kim'i Taş II'de EKİM olarak okumaktadır.

D23 [illegible]

Ökün: Küregünün (EKÜRGÜNİN): Üçün: İgi(E)dmiş: Bilge: (Q)Kaganının: Ermiş: Barmış: Edgü: İline: Kentü (EKİNTÜ): Ya⃞ıltıg (UYUNULTIĞ): Yablak (UYUBLIQ): Kigürtü(İ)g: Yaraklıg (OYURIQLIG): (Q)Kantan: Kelip: Yana (OYU-NA): İl(E)tdi: Sünüglüg (ES-ÖNÜGLİG): (Q)Kantan: Kelipen: Süre (ESÜ-ERE): İl(E)tdi: Iduk(Q): Ötüke(İ)n: (YIŞ) Y[ir: Bo(U)dun: Bardıg: İlgerü]: Barıgma:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kendi kendini suçlu kılan sensin İtaat ettiğin için seni yeniden ayağa kaldıran bilge (akıllı) kağanına karşı, özgürce yaşamış olan iyi halkına (devletine) karşı gevşeklik gösteren sensin. Silahlar nereden gelip seni dağıttılar? Mızraklılar nereden gelip seni sürüklediler? Ey kutsal Ötüken Ormanı halkı, (sen) gittin. Kimileriniz, ileriye (yani doğuya)	İsyankarlığın yüzünden (seni) beslemiş olan bilge kağanına, kalkınmış ve müreffeh ülkene (sen) kendin yanıldın, kötülük getirdin. Silahlar nereden (nasıl) gelip (sizi) dağıratak uzaklaştırdı. Mızraklılar nereden (nasıl) gelip (sizi) sürerek uzaklaştırdı. Kutsal Ötüken toprağının halkı gittiniz. Doğuya (gidenleriniz)	Emniyet içinde olmanı sağlamak üzere, eğitilmiş bir regnum hakanına sahip olmanı temin etme amacıyla, onun müdafi niyetle varmış olduğu ilinin hayrı için, federasyona bağlılık getirdik. O, kamil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı. O, örnek bir kandan gelmek suretiyle ideal bir halk yarattı. Saik Ötüken Yış milleti namına varmak suretiyle ileri yönde varmağa vardık,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Güvenliğini sağlamak üzere, eğitilmiş bir devlet hakanına sahip olmanı temin etme amacıyla, onun kourma kollama amacıyla gelmiş olduğu ilinin hayrı için, federasyona bağlılık getirdik. O, kamil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı. O, örnek bir kandan gelmek suretiyle ideal bir halk yarattı. Saik Ötüken Yış milleti namına varmak suretiyle ileri yönde varmağa vardık,

Not: Önceki satırda yüklenen anlam, bu satırda adeta tersine çevrilmiş; halka ihanet yakıştırması yapılmaktadır. Oysa, başından beri, ülkenin başına gelenlerin, daha çok

bilgisiz, töresiz hakanların yönetim anlayışlarından kaynaklandığı vurgulanmaktaydı. Ülkenin nasıl geri kazanıldığı anlatılırken, bir anda halka "pişman ol, hakanına ve ülkene kötülük getirdin" denmektedir? Taşlardaki hakan anlatımının daha felsefik olması beklenebilirdi.
Bu satırın tam çevirisinde ise 2 farklı görüş var: Çeviri 1,2 ve Çeviri 3'de görüldüğü gibi anlamlar arasında benzerlik dahi yoktur. Çeviri 1,2'de halkı sorumlu tutan eleştirel yaklaşım var iken, Çeviri 3'de hakanın üstün özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu ayrılığın nedeni, kelime çevrimleri ve anlamlarıdır. Çünkü Orhun (Türük Bil) gramerinde, sesli harfleri barındıran sessizlerin okunmasında tam bir uzlaşma yoktur. Bu yüzden, bir kısım araştırmacı (mesela; K.Mirşan, Ş.Sami), metnin anlamsal bütünlüğü ve akışı üzerinden kelime anlamlarının deşifresini savunurken, özellikle akademik dünya, kelime kelime anlam takibinde ısrarlıdır.
Aşağıda kelime okumaları ve anlamları ile ilgili özel bilgiler sunulmuştur. V.Thomsen'in yaptığı ilk çeviri "hala" kabul görürken, yalnız K.Mirşan çok farklı bir anlam yüklemektedir.

Kentü: Kendi, zat, nefs (DLT,K.Mahmut, VT.IDO. NO.ETY). / EKİNTÜ: Hayrı, yararı için(KM.BB)
Yanıltığ: Yanılmak. (VT.IDO, NO.ETY, kısmen K.Mahmut) / UYUNULTUĞ: (Federasyon-a. (KM.BB)
Yablak: Kötülük, fenalık. (NO.ETY, VT.IDO) / UYUBLUQ: Uyumuluk, bağlılık (KM.BB) (Uygurca sözlükten; Uyushqan: Birlik, birleşmiş. Uyushqaqliq: Birliklilik. Uyushma: Dernek. Uyutmaq: Mayalamak, ekşitmek. Uyulmaq: toplanmak. Yablaq; hamurun açılarak pişmeye uygun hale gelmesi))
Küregünün: İsyankarlık (AE.TKTB) / EKÜRGÜNİN: emniyet (KM.BB)
Küre: Kaçmak (KM.DLT). Bu anlamdan hareketle, AE.TKBT'de "İteatsizlik" olarak çevriliyor.
Ökün: Pişman olmak, ümitsizliğe kapılmak, kızmak (VT.IDO, AE.TKTB)
Ökün: Para, gül ve buna benzer şeylerin yığını. Ökünç:Pişmanlık. Ökünmek: Pişman olmak. (DLT. KM)
Ökün: Akıl ile, akılane (Ş.Sami)
Yaraklığ: Silahlar-silahlı (VT.IDO, NO.ETY, ME.OY) Yararlı, yetenekli (Uygurca) / OYURIKLIG: Kamil (KM.BB)
Yarağ: fırsat, imkân. Yaraglığ: mümkün, zırhlı. (DLT. KM)
Yana: Yan, taraf, yeniden, geri. Yana ilt-: "dağıtmak (VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY) / OYUNA: Kemalet (KM.BB)
Süre: sürerek. Süre ilt-: sürüklemek(VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY) / ESÜ-ERE: İdeal (KM.BB)
Sünüglüg: Süngülü, mızraklı (VT.IDO, NO.ETY, AE.TKTB, ME.OY) /ESÖNİGLİG (Örnek, misal?) (KM.BB)
SÜÑIŞ: savaşta saldırma ve süngü dürtme. SÜÑÜ: süngü, mızrak, kargı(DLT. KM)
Kantan-kandın: Nereden (VT.IDO, AE.TKTB, ME.OY) / KANTAN: Kandan(KM.BB)
Not: Orhun yazıtlarında Kandan (nere-den) 1 kez geçmektedir. Orhun gramerinde olduğu gibi "ayrılma" hali –Ta/-Ka ekleri ile yapılmaktadır. Ancak, T.Tekin gibi bazı yazarlar; Kandan/Kantan'ın bu özel durumu, "çok nadir kural" olarak yazmaktadırlar.
Ötüken-Yış: Orman-Dağ-ormanlı dağ (VT.IDO). Dağlık bölge: Çin kaynaklarında Ötüken'in Şan (Dağ) kelimisi ile anılmasından hareketle. (AE.TKBT) / Geçerli Konstitusion:kanun nizam (KM.BB)

D24

Bardıg: (Q)Kurıgaru: Barıgma: Bardıg: Barduk(Q): Yirde: Edgüg: Ol: Erinç: (Q)Kanın: Subça (ÖGÜZÇE**): Yügürti: Sü(Ö)nükün: Tagça: Yatdı: Beglik: Urı: Oglun: (Q)Kul: Boldı: İşilik(ESİLİK): Kız: Oglun: Kün: Boltı: Bilmedük (BİLİM EDÜK): Üçün: Yablakı□ın (UYUBLUQININ): Üçün: Eçim: Kagan: Uça: Bardı:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kimileriniz geriye (yani batıya) gittiniz. Ama gittiğin yerde bu (ülke) iyi de olsa kanın su gibi aktı, kemiklerin dağ gibi yığıldı. Asil oğulların köle oldu, temiz kızların cariye oldu. Çılgınlığın ve gevşekliğin yüzünden amcam kağan ölüp gitti.	Gitti; batıya gidenleriniz gitti. Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu: kanınız su gibi aktı, kemiğiniz dağ gibi yattı. Beyliğe layık erkek evlatlarınız kul oldu, hanımlığa layık kız evlatlarınız cariye oldu. Bilmediğiniz için, kötülüğünüz yüzünden amcam kağan uçup gitti (vefat etti)	kara yönünde varmığa vardık ve vardığımız her yere hayır getirdik. Kanın ırmak gibi suculayın boşalırken kemiğin dağcılayın yatar iken, prensinin hizmetçi kılınması dolayısıyla, prensesin kedere boğdurulur iken, beldemiz bize bağlılık getirmiş olmanızdan dolayı, Eçim Kağan'ın uça-varmasından başlamak üzere,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
kara yönünde varmığa vardık ve vardığımız her yere hayır getirdik. Kanın ırmak gibi suculayın boşalırken kemiğin dağcılayın yatar iken, prensinin hizmetçi kılınması dolayısıyla, prensesin kedere boğdurulur iken, beldemiz bize bağlılık getirmiş olmanızdan dolayı, Eçim Kağan'ın uça-varmasından başlamak üzere,

Barduk Yirde Edgüg Ol: Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu: (AE.TKBT)/ Vardığımız her yere hayır getirdik (KM.BB)
Vardığınız yerde hayrınız bu oldu (NO.ETY)
Bilmedük Üçün Yablakı□ın Üçün: Bilmediğiniz için, kötülüğünüz yüzünden (AE.TKBT, NO.ETY)
BİLİM EDÜK Üçün: UYUBLUKUQIN üçün: bize bağlılık getirmiş olmanızdan dolayı (KM.BB)
Eçim: Kagan: Uça: Bardı: amcam kağan uçup gitti (AE.TKBT, NO.ETY)
Eçim: Kagan: Uça: Bardı: Başlayu: Eçim Kağan'ın uça-varmasından başlamak üzere (KM.BB)
**Subça'yı Taş II'de ÖGÜZÇE.

D25 [illegible]

Başlayu: (Q)Kırk(Q)ız: Kaganıg: Balbal (BOL-BOL): Tikdim: Tür(Ü)k: Bodunug: Atı: Küsi: Yok(Q): Bolmazun: Tiyin: (Q)Kanım: (Q)Kaganıg: Ögü(İ)m: (Q)Katunug: Kötürmüş: Tenri: İl: Birigme: Tenri: Tür(Ü)k: Bodun: Atı: Küsi: Yok(Q): Bolmazun: Tiyin: Özü(İ)mün: Ol: Te□ri:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Cenaze töreninin*> başına Kırgız kağanını koydum (?)Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem hatunu yüceltmiş olan Tanrı, Türk halkının adı, sanı** yok olmasın diye, beni de aynı Tanrı kağan yaptı.	Kırgız kağanınından başlayarak balballar diktim*>. Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem Katunu yükseltmiş olan Tanrı, Türk milletinin adı, sanı** yok olmasın diye, beni o Tanrı kağan olarak oturttu	Kırgız Kağanlarına mahsus BOLBOL diktim. Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek babam hakan ve haşmetmaabım kadını başarılı kılmış Tanrı, onlara halk vermiş Tanrı, Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek bizzat bana,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kırgız Kağanlarına mahsus BOLBOL diktim. Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek babam hakan ve eşini başarılı kılan, onlara halk veren Tanrı, Türk kavminin adı ve gücü yok olmasın diyerek bizzat bana,

*> V.Thomsen burada Balbal-Bolbol kelimelsini Cenaze töreninin başına birini koymak, dikmek şeklinde açıklamıştır.
(NO.ETY) bu satırı, Birinci Kırgız hakanını Balbal diktim, şeklinde çevirmiştir.
**Bu ve 26 satır; akademik dünyanın, AT tamgasını; nam, san ve isim olarak okuduğu neredeyse tek yerdir.

D26 [illegible]

(Q)Kagan: Olurtdı: Erinç: Nen(İNİN): Yılsig (UYULISIĞ): Bodunk(Q)a (BUDUNTA ÖZE**): Olurmadım: İçre: Aşsız (UŞSUZ): Taşra: Tonsuz (ATUNSIZ): Yabız (OYUBIZ): Yablak (UYUBLIQ): Bodunda: Üze (ÖZE): Olurtum: İnim: Költigin (ÖKÜL TİGİN): Birle: Sözleşdimiz: (Q)Kanımız: Eçimiz: (Q)Kaz[ganmış: Bodun: Atı: Küsi: Yok(Q): Bolmazun]

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Zenginliği ile parıltılı (?) bir halk üzerine hükümdar olmadım. İçerde aç dışarda çıblak, zayıf ve sefil bir halka hükümdar oldum. Küçük kardeşim Kül-tegin ile konuştuk. Babamızın ve amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın	kağan olarak oturttu erinç. Asla varlıklı bir millete hükümdar olmadım. Karınları aç, sırtları çıblak, perme perişan bir millete hükümdar oldum. Kardeşim Költiğin ile anlaştık. Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı sanı yok olmasın	Tanrı hakanı olma hakkını vermiş olmasına rağmen inime tabi kavim üzerine hakan olmadım. İçte idaresiz, dışta namsız kalmış fakat idaremiz etrafında toplanmış olan kavme hakan oldum. İnim Ökül Tigin hakkındaki bu kararı onunla beraber verdik. Babamız ve amcamızın kazanmış olduğu kavmin adı gücü yok olmasın

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Tanrı'dan sorumluluk alan hakanı olma hakkını vermiş olmasına rağmen kardeşime bağlı kavim üzerine hakan olmadım. İçte idaresiz, dışta namsız kalmış fakat idaremiz etrafında toplanmış olan kavme hakan oldum. Kardeşim Ökül Tigin hakkındaki bu kararı, onunla beraber verdik. Babamız ve amcamızın kazanmış olduğu kavmin adı gücü yok olmasın

Yılsıg: Varlıklı (VT.IDO, AE.TKTB, EA.OY) Muhteşem (NO.ETY) / UYULISIĞ: Tabi, bağlı (KM.BB)
Aşsız: Aç (VT.IDO, AE.TKTB,EA.OY)/ UŞSUZ: İdaresiz (KM.BB)
Ussiz: Beceriksiz, maharetsiz. Ussizliq: Beceriksizlik, maharetsizlik.(Uygurca)
Tonsuz: Sırtı Çıplak (VT.IDO, AE.TKTB,EA.OY) / ATUNSIZ: Namsız (KM.BB)
Yabız Yablak: Per perişan, zayıf ve Korkak (VT.IDO, AE.TKTB) Düşkün, perişan (ME.OY) / OYUBIZ UYUBLIQ: İdareye bağlı olan (KM.BB)
İçre: Aşsız(UŞSUZ): Taşra: Tonsuz (ATUNSIZ): Yabız (OYUBIZ): Yablak(UYUBLIQ): Bodunda
1. Karınları aç, sırtları çıblak, perme perişan bir millete (AE.TKTB, EA.OY)
2. İçte idaresiz, dışta namsız kalmış fakat idaremiz etrafında toplanmış olan kavme (KM.BB)
3. İçte aşsız, dışta elbisesiz, korkak ve zavallı bir kavmin üstüne (NO.ETY)
**Bodunka, Taş II'de BUDUNTA ÖZE.

D27 [illegible]

Tiyin: Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Üçün: Tün: Udımadım: Küntüz: Olurmadım: İnim: Költigin (ÖKÜL TİGİN): Birle: İki: Şad (UŞUD): Birle: Ölü: Yitü: (Q)Kazgandım: Ança: (Q)Kazganıp: Biriki: Bodunug: Ot: Sub (OTUSUB): (Q)Kılmadım: Men: Özüm: Kagan: Olurtuk(Q)uma: Yir: Sayu:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
diye Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Küçük kardeşim Kül-tegin ve iki şad ile birlikte ölesiye savaştım. Bunca çalışıp halkların tamamını hoşnutsuz kılmadım. (?) Ben [kağan olunca] çeşitli ülkelere,	diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Kardeşim Költiğin ile iki şad ile ölesiye, bitesiye çalışıp kazandım. Öyle kazandım ki, birlik olmuş milleti ateşle su haline getirdim. Ben kağan olduğumda, oraya buraya,	Diyerek, Türk Milleti için, gece uyumadım gündüz oturmadım. İnim Ökül Tigin ve iki Uşud ile beraber, herşey kaybedilmek üzere iken kazandım. Anca kazanarak birleşik kavmin dağılmasını önledim. Ben kendim hakan oturduğum zaman,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Diyerek, Türk Milleti için, gece uyumadım gündüz oturmadım. İnim Ökül Tigin ve iki Uşud ile beraber, herşey kaybedilmek üzere iken kazandım. Anca kazanarak birleşik kavmin dağılmasını önledim. Ben kendim hakan oturduğum zaman,
Ot Sub: Ateşle su (AE.TKTB) / ot sub kılma-: hoşnutsuz kılmamak VT.IDO
OTUSUB: Dağılması (KM.BB)
Biriki Bodunug Ot Sub (OTUSUB) Kılmadım:
birlik olmuş milleti ateşle su haline getirdim (AE.TKTB)
birleşik kavmin dağılmasını önledim (KM.BB)
birleşik milleti ateş,su -yani vahdetsiz (birliksiz)- kılmadım.(NO.ETY)

D28 𐰉𐰺𐰢𐱁 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰇𐰠𐰇𐰘𐰃𐱅𐰇 : 𐰖𐰑𐰍𐰣 : 𐰖𐰞𐰭𐰣 : 𐰖𐰣𐰀𐰚𐰠𐱅𐰃 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 :
𐰃𐰏𐰓𐰘𐰃𐰤 : 𐱅𐰃𐰘𐰤 : 𐰘𐰃𐰺𐰍𐰺𐰆 : 𐰆𐰍𐰔𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐱃𐰯𐰀 : 𐰇𐰠𐰏𐰼𐰇 : 𐰶𐰃𐱃𐰪 : 𐱃𐱃𐰉𐰃 :
𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐱃𐰯𐰀 : 𐰋𐰃𐰼𐰏𐰼𐰇 : 𐱃𐰉𐰍𐰲𐱃𐰯𐰀 : 𐰆𐰞𐰍𐰽𐰇 : 𐰚𐰃𐰘𐰏𐰃[𐰼]

Barmış: Bodun: Ölü: Yitü: Yadagın (OYUDIĞIN): Yalının (UYULUNIN): Yana (OYINA): Ke(İ)lti: Bodunıg: İgideyin: Tiyin: Yırı(A)garu: Oguz: Bodun: Tapa: İlgerü: (Q)Kıtan: Tatabı: Bodun: Tapa: Birigerü: Tab(I)gaç: Tapa: Ulug: Sü: İki: Yigir[mi: Süledim: Sünüşdüm: Anta:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Gitmiş olan halk ölü gibi yaya ve çıblak geri geldi. Halkı yeniden iyileştirmek için solda (yani kuzeyde) Oğuz halkına, doğuda Kıtay ve Tatabı halklarına sağda (yani güneyde) Çinlilere, büyük ordularla yirmi iki kez sefer ettim. […savaşlarda] çarpıştım.	Gitmiş olan millet ölerek biterek yayan yapıldak dönüp geldi. Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz halkına doğru doğuda Kıtay, Tatabı halklarına doğru, Güneyde Çin'e doğru, on iki kez ordu yürüttüm, savaştım. Ondan	Ancak yer edinmek üzere varmış kavim iken, ancak ölmek üzere iken irademiz etrafında toplanmamız aklına gelen kavmi eğiteyin diyerek yırıya doğru Oğuz kavmine karşı, ileriye doğru Kıtan ve Tatabı kavmine karşı, beriye doğru Çin'e karşı seignoral orduyu on iki defa sürdüm. Savaşdım.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Yerleşmek üzere varmış kavim iken, ancak ölmek üzere iken irademiz etrafında toplanmamız aklına gelen kavmi, eğitmek için kuzeyde Oğuz kavmine karşı, doğuda Kıtan ve Tatabı kavmine güneyde Çin'e karşı on iki defa ordu sürdüm.

İgideyin Tiyin: Yükselteyim diye (NO.ETY) / Eğiteyin diyerek (KM.BB) / Besleyeyim diye (AE.TKBT)
Ulug Sü: Ordu sürdüm (AE.TKBT) / Büyük ordu (NO.ETY) / Seignoral-asilzade-saygın ordu (KM.BB)
K.Mirşan, "Bodunıg… İgideyin" arasına Taş II'de ÖLÜ-YİTÜ (23)-KELTİ BUDUNUĞ yazmaktadır.

D29 [illegible]
[illegible]
[illegible]

Kisre: Tenri: Yarlık(Q)azu: (Q)Kutum: Bar: Üçün: Ülügüm: Bar: Üçün: Ölteçi: Bodunug: Tirgürü: İgitim: Yalın (UYULUN): Bodunug: Tonlug (ATUNLIĞ): Çıgan (UÇIĞIN): Bodunug: Bay: Kıldım: Az: Bodunug: (Ü)Öküş: Kıltım: Igar: İlligde(İ): (Q)Kaganlıgda: Yig (ÖKÜD): Kıldım: Tört: Bulundak(Q)i:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Sonra Tanrının lütfu ile talihim olduğu için ve kader benimle olduğu için ölecek halkı dirilttim. Çıblak halkı giyimli, fakir halkı zengin kıldım, az sayıdaki halkı çoğalttım. Halkı ve hakanı benimle birleşmiş olanlara (?). Dünyanın dört bucağındaki	Sonra Tanrı bağışlasın, talihim olduğu için, kısmetim olduğu için ölecek milleti diriltetrek besledim. Çıblak milleti giyimli, yoksul milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım, İtibarlı devleti olanlardan, itibarlı kağanları olanlardan, daha üstün hale getirdim. Dört bir yandaki	Ondan sonra Tanrı yarlıkamış olmak üzere, ölüme karşı kutum olduğu için, ölüme mahkum olam kavmi biraraya toparlayarak eğittim. Federe kavimleri namdar kıldım, lider kavimleri zengin kıldım, bağlı-sabordine kavimleri kalabalık kıldım. Tanrı kağanlığında sembol haline getirdim. Dört bucaktaki,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Ondan sonra Tanrı yardımıyla, ölüme karşı kutum olduğu için, ölüme mahkum olan kavmi biraraya topadım, eğittim. Bağlı kavimleri namdar kıldım, lider kavimleri zengin kıldım, bağlı kavimleri kalabalık kıldım. Tanrı kağanlığında sembol haline getirdim. Dört bucaktaki,

Tonlug: Giyimli (VT.IDO, AE.TKTB). Ton: Elbise (DLT.KM). ATINLIĞ: Federe, bağlı (KM.BB)
Çıgan: Yoksul, fukara, sefil (VT.IDO, AE.TKTB, V.Gabain). UÇUĞIN: Lider(KM.BB)

YARLIG: Emir, hakanın fermanı, buyruğu (KM.DLT. NO.ETY, AE.TKTB)/ Yardım, Lütuf etmek (VT.IDO). Hüküm (GC.ED).
Yaruk/Yarık: Spekturum, ışın-ışık, enerji vermek (KM.ETS.AYT). Yarlıq hükümdarın duyurusu(Uygurca).
Anlamı farklılaştırmasa da "Te􏰀ri Yarlıkazu Kutum Bar Üçün Ülügüm Bar Üçün" cümle çevirisi de incelenmelidir.
1.Tanrı bağışlasın, talihim olduğu için, kısmetim olduğu için (AE.TKBT)
2 Tanrı'nın lütfu ile, talihim olduğu ve kader benimle olduğu için (VT.IDO)
3.Tanrı yarlıkamış olmak üzere, ölüme karşı kutum olduğu için (KM.BB)

D30 [illegible]

Budunug (Q)Kop: Baz (BİZ): Kıldım: Yagısız (UYUĞSIZ): Kıldım: Kop: Mana: Körti: İşig: Küçüg(İSİG-KÜÇİG): Birür: Bunça: Törüg: (Q)Kazganıp: İnim: Kö(Ü)ltigin: Özi: Ança (ÖZİNÇE): Kergek: Boltı: (Q)Kanım: (Q)Kagan: Uç-duk(Q)da: İnim: Kö(Ü)ltigin: Yiti: Yaşda: (Q)Kaltı:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Pek çok halkı yola getirdim, düşmanlık-tan vazgeçirdim, çoğu bana itaat etti. Bana işini gücünü veren küçük kardeşim Kül-te-gin, töreler için bunca şey yaptıktan sonra, sırası gelince o da öldü. Babam kağan öldü-ğünde küçük kardeşim Kül-tegin ye[di yaşında kaldı….]	Milletleri hep tabi kıldım. Düşmansız hale getirdim. Hepsi bana tabi oldu; İşlerini güç-lerini veriyorlar. Bunca devletleri kazandıktan sonra kardeşim Költi-ğin vefat etti. Babam kağan uçtuğunda kardeşim Költiğin yedi yaşında kalmıştı.	Kavmi evet bug kıldım, özgür kıldım, evet bunların hepsi yaptı-ğım işlerdi. İman ve güç veren bunca töre kazanıp inim Kültegin, kendisince gerekli oldu. Babam hakan uçtuğu zaman inim Kültigin yedi yaşında kaldı.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kavmi evet yüce, büyük kıldım, özgür kıldım, evet bunların hepsi yaptığım işlerdi. İman ve güç veren bunca töre kazanıp kardeşim Kültegin, kendisince gerekli oldu. Babam hakan öte dünyaya uçtuğunda Kültigin yedi yaşında kaldı.
Ança: Bunca, o kadar, öyle, öylece (DLT. KM) / ÖZİNÇE: Kendisince (KM.BB)
Yagısız: Düşmansız (DLT. K.M, NO,ETY) / UYUĞSUZ: Bağlı olmayan, özgür(KM.BB)

D31 [Old Turkic runic script – 4 lines]

Umay (OMUY): Teg (ETİG): Ögüm: (Q)Katun: (Q)Kutına: İnim: Kö(Ü)ltigin: Er: At (ER-AT): Boltı: Altı: Yigirmi: Yaşına: Eçim: (Q)Kagan: İlin: Törüsin: Ança: (Q)Kazgantı: Altı: Çub (ALTI-UÇUB): Sogdak(Q): Tapa: Süledimiz: Bo(U)zdumuz: Tab(I)gaç: On: Tutuk (ONITU AT OQ): Biş: Tümen: Sü: Kelti: Sünüşdümüz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Tanrıça) Umay'a benzeyen annem hatunun talihine, kardeşim Kül-tegin 8yalnızca isim olarak) onun kocası yerine geçti. (?) 26 yaşında amcam kağanın imparatorluğu ve hükümeti için o şunları yaptı: Altı Çub'lara ve Soğdaklar'a karşı sefer ettik, onları kırıp geçirdik. Çinli Ong-tutuk'un(?) elli bin kişilik (yada beş tümenlik) ordusu geldi. [ve biz onlarla savaştık]	Umay'a benzer annem katunun talihi sebebiyle, kardeşim Költiğin erlik adını buldu. 16 yaşında iken amcam kağanın ülkelerini, devletlerini şöyle kazandı: Altı Çub Soğdak'a doğru ordu yürüttük ve bozguna uğrattık. Çinli askeri vali Ong yönetiminde beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştık.	Sayın Ögüm Kadın saadetine inim Kül tiğin er-at (koca) oldu. Onaltı yaşında, eçim kağan anayassını anca kazanmak üzere ALTI-UÇUB SOĞDAK'lara doğru süledik ve onları bozduk.. Tabıgaç Onıtu At OQ'un beş tümenlik ordusu geldi, savaştık.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Sayın Ögüm Kadın saadetine inim Kül tiğin er-at (koca) oldu. Onaltı yaşında, eçim kağan anayassını anca kazanmak üzere ALTI-UÇUB SOĞDAK'lara doğru süledik ve onları bozduk.. Tabıgaç Onıtu At OQ'un beş tümenlik ordusu geldi, savaştık.

Umay: Tanrıça, ilahe (?)(VT.IDO, NO.ETY) / Sayın, saygı (KM.BB)
Uma: Ana, Umay: Son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan suyu (KM.DLT). Tanrıça, Plesanta (GC.ED)
Teg: benzer, gibi (VT.IDO, NO.ETY) / ETİG: Er-at: Koca, (VT.IDO, KM.BB). Erlik (AE. TKTB, NO.ETY)

D32 [illegible]

Kö(Ü)ltigin: Yadagın: Oplayu (UP-ULUYU): Tegdi: On: Tutuk (ONITU ATIQ): Yurçin (YORUÇIN): Yaraklıg (UYURIQLIĞ): (İ)Eligin: Tutdı: Yaraklıgdı (UYURUQLIĞDI): (Q)Kaganka: Ançuladı: Ol: Süg: Anda: Yok(Q): Kışdımız (UQIŞDIMIZ): Bir: Otuz: Yaşına: Çaça (UÇ-UÇA): Senünke (ESİNÜNKE): Sünüşdimiz: En: İlki: Tadıkın (AT-UDUKIN): Çoru(I)n: Bo(U)z: Atıg: Binip: Tegdi: Ol: At: Anta:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kül-tegin yaya olarak saldırdı. Ong-tutuk'ların ....'sını silah elde tutukladı ve kağana silah gücüyle barış sağladı.(*). Orduyu orada yok ettik. O, 31 yaşında iken Çaça-sengun'la savaştık. O önce, Tadık(ıng?)-çur'un boz atına binip saldırdı. O at orada öldü	Kültiğin yaya olarak boğa gibi saldırdı. Askeri vali Ong'un kaynını silahlı olarak eliyle tuttu, silahlarıyla birlikte kağana takdim etti. O orduyu orada yok ettik. Költigin 21 yaşında iken general Çaça'ya karşı savaştık. En önce Tadık'ın, Çorun (Tadık Çor'un) boz atına binip saldırdı. O at orada, öldü	Kültigin, yayalara karşı haşmetle değdi ve Onıtı-At denenlere tabi olan halka hakim oldu. Hakimiyeti hakana müjdeledi, bu orduyu bertaraf etmiş olduğumuzu. 21 yaşında Uç-Uça Esisin ile savaştık. İlk önce At-Uduqın Çor'a Buz-At hücumu ile değdi. O nam, orada öldü.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kültigin, yayalara karşı haşmetle değdi ve Onıtı-At denenlere tabi olan halka hakim oldu. Hakimiyeti hakana müjdeledi, bu orduyu bertaraf etmiş olduğumuzu. 21 yaşında Uç-Uça Esisin ile savaştık. İlk önce At-Uduqın Çor'a Buz-At hücumu ile değdi. O nam, orada öldü.

Yurçin: Kayın (AE.TKTB). Yurç: Karının küçük erkek kardeşl, küçuk kayın (DLT. K.Mahmut). Piyade (NO.ETY). YORUÇIN: denenlere (KM.BB)
Yaraklıg: Silah (DLT. K.Mahmut, AE.TKTB,NO.ETY) / UYURUQLIĞ: Tabi olma (KM.BB)

D33 [illegible]

Ölti: İkinti: Işbara (IŞUB-URA): Yamtar (OYUM TUR): Bo(U)z: Atıg: Binip: Tegdi: Ol: At: Anda: Ölti: Üçünç: Yegen (İYİGİN): Silig (ESİLİG): Begin: Kidimlig (ÖK-EDİM İLİG): Torug (AT-URUĞ): At: Binip: Tegdi: Ol: At: Anda: Ölti: Yarıkında (UYURUQINTA-UYULMISINTA): Yalmasında: Yüz: Artuk(Q): Ok(Q) un: Urtı: Yizine (İYİZKE): Başına(UB-UŞINA): Bir: Tegürmedi (BİRİT İLTİ)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
İkinci olarak, Işbara-Yamtar'ın boz atına binip saldırdı. O at anda öldü. Üçüncü olarak Yeginsilig-Bey'in doru atı Kedimlig'e binip saldırdı. Zırhına ve …'sına yüzden fazla ok değdi, ……[……?]	İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz atına binip saldırdı. O at anda öldü. Üçüncü olarak Yeğen Silig Bey'in zırhlı doru atına binip saldırdı. O at orada öldü. Költigin'in zırhından ve kaftanından yüzden fazla okla vurdular; yüzüne, başına bir ok değirmedi.	İkinci olarak Işub-Ura Oyum Tur'a bu at hücumu ile değdi. O nam, orada öldü. Üçüncü olarak İYİGİN ESİLİK Bey'in Krallık Halkına karşı Nam Savaşı hücumu ile değdi, O nam, orada öldü. Beyin bendelerinin ise yüzden fazla askerini vurur vurmaz, onlar da hakimiyete baş eğdiler.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
İkinci olarak Işub-Ura Oyum Tur'a at hücumu ile değdi. O nam, orada öldü. Üçüncü olarak İYİGİN ESİLİK Bey'in halkına karşı Nam Savaşı hücumu ile değdi, O nam, orada öldü. Beyin bendelerinin ise yüzden fazla askerini vurur vurmaz, onlar da hakimiyete baş eğdiler. At: At (AE.TKTB,NO.ETY) / Nam, san (KM.BB)
Kidimlig: Zırhlı (AE.TKTB,NO.ETY) / (OQ-EDİMİLİG): Krallık Halkına karşı (KM.BB)
Torug: Doru (DLT. KM, AE.TKTB, NO.ETY) / AT-URUĞ: Nam Savaşı(KM.BB)
Yarık: Zırh (DLT. KM, AE.TKTB, NO.ETY) / (UYURUQINTA-UYULMASINTA: beyin bendelerinin(KM.BB)
Yalmasında: kaftan (DLT. K.Mahmut)
Başı□a: Baş (DLT. K.Mahmut) / UB-UŞINA: hakimiyet (KM.BB)

D34 𐱅𐰚𐰓𐰜𐰚𐰃𐰤 : 𐱅𐰇𐰼𐰚 : 𐰋𐰏𐰠𐰼 : 𐰸𐰯𐰋𐰃𐰠𐰼𐰾𐰃𐰔 : 𐰆𐰞𐰾𐰇𐰏 :
𐰦𐰀𐰖𐰸𐰶𐰃𐱁𐰑𐰢𐰔 : 𐰦𐰀𐰚𐰃𐰾𐰼𐰀 : 𐰖𐰼[𐰋𐰀]𐰖𐰃𐰺𐰸𐰆[𐰆] : 𐰆[𐰞𐰍]𐰃𐰼𐰚𐰤 :
𐰖𐰍𐰃𐰉𐰆𐰞𐰑𐰃 : 𐰀𐰣𐰃𐰖𐰣𐰃𐰯 : 𐱅𐰇𐰼𐰏𐰃𐰖𐰺𐰍𐰆𐰣 : 𐰚𐰇𐰠𐱅𐰀 : 𐰉𐰆𐰔𐰑𐰢𐰔 : 𐰆𐰞𐰍𐰃𐰼𐰚𐰤 :
𐰔𐰴𐰣𐰀 : 𐰼𐰤 : 𐱅𐰔𐰯 : 𐰉𐰺𐰑𐰃 : 𐰚[𐰇]𐰠𐱅𐰃𐰏𐰤
Tekdükin: Tür(Ü)k: Begler: (Q)Kop: Bilirsiz: Ol: Süg: Anda: Yok(Q): Kışdımız (UQIŞDIMIZ): Anda: Kisre: Yer: Bayırk(Q)u: Ulug: İrkin: Yagı: Boldı: Anı: Yanıp: Türgi: Yargun (AYURGUN): Költe: Bo(U)zdumuz: Ulug: İrkin: Azk(Q)ına: Erin: Tezip: Bardı: Kö(Ü)ltigin: Altı: Otuz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ey Türk beyleri, onun saldırısını çoğunuz bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra Yer Bayırku'lar (ve?) Uluğ-İrken'ler (?) (bize) düşman oldular. Onları dağıttık ve Türgi-Yargun gölü yakınında yok ettik. Uluğ-İrkin'ler çok az adamla kaçıp gittiler. Kül-tegin [36]	Nasıl saldırdığını Türk beyleri bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra Yir Bayırku'nun Ulu İrkini (yöneticisi) düşman oldu. Onları dağıtıp Türgi Yargun gölünde bozguna uğrattık. Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti. Költiğin yirmi altı	Bu değmeler sonucunda, Ey Tük beyleri, evet bilirsiniz k, o orduyu orada bertaraf ettik. Ondan sonra Yir Buyuruq Uluğ İrkin (Kül Tigin'in düşmanı oldu. Onu yenerek Türgi AYURGUN) gölde bozguna uğrattık. Uluğ İrkin (Awarlar) azıcık askeri ile kaçarak uzaklaştı. Kültigin 26 yaşında iken,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Bu değmeler sonucunda, Ey Trk beyleri, evet bilirsiniz k, o orduyu orada bertaraf ettik. Ondan sonra Yir Buyuruq Uluğ İrkin (Kül Tigin'in düşmanı oldu. Onu yenerek Türgi AYURGUN) gölde bozguna uğrattık. Uluğ İrkin (Awarlar) azıcık askeri ile kaçarak uzaklaştı. Kültigin 26 yaşında iken,

D35 [illegible]

Yaşına: (Q)Kırk(Q)ız: Tapa: Süledimiz: Sünüg (ESÜNÜG) : Batımı: (Q)Ka(I)rıg: Söküpen (ESÜKİN): Kögmen (ÖKÜGİMİN): Yışıg: Toga (AT-OĞA): Yorıp: (Q) Kırk(Q)ız: Bodunug: Uda: Basdımız: (Q)Kaganın: Birle: Sona (OSUNA): Yışda: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Bayırkunun (BUY-URIQUNIN): Ak Adgırıg (QUD-O-ĞURUĞ):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
yaşında iken Kırgızlar'a karşı sefer ettik. Mızraklarımız boyunda karı aşıp, ormanlık Kögmen dağlarına çıktık ve Kırgız halkına galip olarak yüklendik, kağanları ile ötedeki ormanda çarpıştık. Kül-tegin, Bayırku(n?)'nun [ak aygırına]	yaşında iken Kırgız'a doğru ordu yürüttük. Mızrak batımı (boyu) karı söküp, Kögmen (Tannu-Ola) dağlarını aşarak yürüyüp Kırgız halkını uykuda bastık. Kağanları ile Songa dağında savaştık. Költiğin, Bayırku'nun kır aygırına	Kırgızlara doğru ordu sürdük. Güneş batımındaki kırlıların ÖKÜGÜMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp, Kırgız kavmini orada bastık. Hakanı ile iş bu Yış'da savaştık. Kültigin Buy-uruq'larına,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kırgızlara doğru ordu sürdük. Güneş batımındaki kırlıların ÖKÜGÜMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp, Kırgız kavmini orada bastık. Hakanı ile iş bu Yış'da savaştık. Kültigin Buy-uruq'larına,

D36 [illegible]

Binip: Oplayu (UP-ULUYU): Tegdi: Bir: Erig: Ok(Q)un: Urtı: İki: Erig: Udu aşıru (OD-UŞURU): Sançdı: Ol: Tegdükde: Bayırkunun (BUY-URUQUNIN): Ak: Adgırıg (QUD-OĞIRIĞ): Udlukın (OD-OLIQIN): Sıyu (OS-ULIYU): Urtı: (Q) Kırk(Q)ız: (Q)Kaganın: Ölürtümüz: İlin: Altımız: Ol: Yılk(Q)a: Türgiş: Tapa: Altun: Yışıg:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
binip saldırdı. Bir eri okla vurdu, iki erle karşılaşınca onları delik deşik etti. O saldırda Bayırku'nun ak aygırının… canını çıkardı. Kırgız kağanını öldürdük, halkını boyunduruk altına aldık. Aynı yıl Türgişlere karşı ormanlık Altun dağlarını	binip boğa gibi saldırdı. Bir eri okla vurdu. İki eri takip edip mızrakladı. Saldırdığı zaman Bayırku'nun kır aygırını uyluğunu kırarak vurdular. Kırgız kağanını öldürdük, ülkesini aldık. O yıl Türgişlere doğru Altun (Altay) dağlarını	hücum ederek haşmetle değdi. Bir er değerinde okçu vurdu(ok ile), iki er değerinde subay sançtı (kargı ile). O değdiği zaman ise Buy-Uruqların, Qud-Oğurlarının, General-Uluğunu Yüce-Uluuk ile vurdu. Bundan sonra Kırgız hakanını öldürdük ve memleketini aldık. O yıl (DS 559) Türgişlere karşı Altun Yış başkenti üzerinden

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
hücum ederek haşmetle değdi. Bir er değerinde okçu vurdu(ok ile), iki er değerinde subay sançtı (kargı ile). O değdiği zaman ise Buy-Uruqların, Qud-Oğurlarının, General-Ululuğunu Yüce-Ululuk ile vurdu. Bundan sonra Kırgız hakanını öldürdük ve memleketini aldık. O yıl (DS 559) Türgişlere karşı
Udlukın: uyluk (AE.TKTB) / (OD-OLIQIN): general ululuk(KM.BB)
Sıyu: kırmak(AE.TKTB). Sıyu ur-: canını çıkarmakVT.IDO / (OS-ILIYU): Yüce ululuk(KM.BB) SIYUMAK: yenmek, bozmak, yarmak (K.M. DLT)

D37 ᘐ[⬨]ᛨᛉᒥ : ϒhIᒋᕮ#ᕮ : ᕋᐱᔑ : Dᛨᛋᒥ≫≫# : hᒋϒᕮI : ᘐᛨ≫)ᛉ :
ᛨ×ᒥ:ᘐᛋ≫≫# : hᒋϒᕮI : ᛅᛉ) : IᒋIᒥ : ᘐᛨᒧᐱᛨ≫ᔑ : ᛨ⬨ᐱᔑ: : ᘐᛨᛋᐱᔑ : ᕋYhᒥ :
IᒋᛋᛡX≫# : ᕋᒋYhᒥᕮᛅ : ᘐᛡᛉᛨᘐᛨ#⬨ : ᛟᒥᛅᒉhᕮXᒥ : ᘐᛡᛉᛨᘐᛨ# : ᕋ

Toga (AT-OĞA): İrtiş: Ögüzüg: Keçe: Yorıdımız: Türgiş: Bodunug: Uda: Basdımız: Türgiş: (Q)Kagan: Süsi: Bolçuda (OBUL-UÇUDA): Otça: Bor(A)ça: Kelti: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Başgu (UB-UŞUĞU): Boz: At (BUZ-AT): Binip: Tegdi: Başgu (UB-UŞUĞU): Boz: (BUZ-AT) Ke (EK)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgeş halkınının üzerine çöktük. Türgiş kağanının ordusu Bolçu'ya ateş gibi, kasırga gibi geldi. Savaştık. Kül-tegin boz atı Başgu'ya binip saldırdı. Başgu [….]….	Aşarak İrtiş ırmağının geçerek yürüdük. Türgiş halkını uykuda bastık. Türgiş kağanının ordusu Bolçu'da (Bolun Togoy'da) ateş gibi, fırtına gibi geldi. Savaştık. Kültiğin alnı akıtmalı boz ata binip saldırdı. Alnı akıtmalı boz,	ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgis kavmini bu şekilde stratejik olarak bastık. Türgis hakanının ordusu Obul-Uçu'da, ot gibi bora gibi geldi. Savaştık. Kültigin Ub-Uşuyuğa karşı Buz-At hücumu ile değdi. Ub-Uşuyuğu bozguna uğrattıktan sonra,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgis kavmini bu şekilde stratejik olarak bastık. Türgis hakanının ordusu Obul-Uçu'da, ot gibi bora gibi geldi. Savaştık. Kültigin Ub-Uşuyuğa karşı Buz-At hücumu ile değdi. Ub-Uşuyuğu bozguna uğrattıktan sonra,
Boz At: Boz at. (AE.TKTB) / BUZ-AT: Buz-At hücumu (KM.BB)

D38 [illegible]

Tutuztı (AT-UTUZ): İkisin (ATIĞ KİSİN): Özi: Altızdı: Anda: Yana: Kirip: Türgiş: (Q)Kagan: Buyruk(Q)ı: Az Tutukug (OZ-AT OTIQUĞ): (İ)Eligin: Tutdı: (Q) Kaganın: Anda: Ölürtümüz: İlin: Altımız: (Q)Kara: Türgiş: Bo(U)dun: Kop: İçikdi: Ol: Bodunug: Tabarda (ATAB-URDA): (Q)Kontu(I)rtu(I)mu(I)z:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Aramıza sızan Türgeş kağanının subayları orada az sayıda esir aldı. Kağanlarını öldürdük, halkını boyunduruk altına aldık. Kara Türgişlerden çoğu geri döndü.bu halk … […]…	Yakalattı. İkisini kendisi aldırttı. Sonra tekrar girip Türgiş kağanın yöneticisi Az valisini eliyle tuttu. Kağanını anda öldürdük. Ülkelerini aldık. Kara Türgiş halkı hep tabi oldu. O halkı Tabar'a yerleştirdik…	Xoramialılar da teslim oldular. Sonra yürümemize devam ederek, Türgis hakanının buyruğu altındaki Oz-At Otıqı halkını idaresine aldı. Hakanını orada öldürdük. Yurdunu aldık. Kara Türgiş kavmi idaresinde iken, idaremize giren bu kavmi Atab-Ur kentinde iskan ettik.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Xoramialılar da teslim oldular. Sonra yürümemize devam ederk, Türgis hakanının buyruğu altındaki Oz-At Otıqı halkını idaresine aldı. Hakanını orada öldürdük. Yurdunu aldık. Kara Türgiş kavmi idaresinde iken, idaremize giren bu kavmi Atab-Ur kentinde iskan ettik.
Tutuztı İkisin Özi: Altızdı: Yakalattı. İkisini kendisi aldırttı (AE.TKTB)
AT-UTUZ ATIĞ KİSİN Özi Altızdı: Xoramialılar da teslim oldular (KM.BB)
Türgiş Kagan Buyrukı Az Tutukug: Türgiş kağanın yöneticisi Az valisini…(AE.TKTB)
Türgiş: Kagan: Buyrukı: Az Tutukug (OZ-AT OTIQUĞ): Türgis hakanının buyruğu altındaki Oz-At Otıqı halkını.. (KM.BB)

D39 [illegible]

Sogdak(Q): Bodun: İteyin: Tiyin: (İ)Yinçü: Ögüzü(İ)g: Keçe: Temir (Q)Kapıgk(Q)a: Tegi: Süledimiz: Anda: Kisre: (Q)Kara: Türgiş: Bo(U)dun: Yagı: Bolmuş: Keneres (İKİN ERİS): Tapa: Bardı: Bizin: Sü: Atı: To(U)ruk(Q): Azukı: Yok(Q): Erti: Yablak (UYUBLIQ): Kişi: Er..:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Soğdak halkını örgütlemek için Demirkapı'ya kadar İnci (Yinçü ügüz) ırmağını geçip sefer ettim. Ondan sonra Kara Türgiş halkı düşmanlığa başladı ve Kengeres'e yöneldi. Ordumuza ve atlarımıza karargah ve yiyecek yoktu, [....] korkak kişiler idi.	Soğdak halkını örgütlemek için Yinçu (Seyhun) ırmağını geçerek Demirkapı'ya dek ordu yürüttük. Daha sonra Kara Türgiş halkı düşman olmuş. Kengeres'e doğru gittiler. Bizim askerlerimizin atları, zayıftı. Azıkları yoktu. Kötü insanlar,	Seferimize devam ederek, Soğdak kavmini kalkındırmak üzere, İyinçü ırmağını geçerek Demirkapı'ya (Semerkand'a) kadar süledik. Bundan sonra, Kara Türgiş kavmi düşmanları haline gelmiş olan Ekin Eris'e doğru vardı. Bu şekilde, bizim ordumuzun atlarının talimsiz, iaşelerinin bitmiş olduğunu, buna göre de tabiyetlerine alınabileceğimizi zannederek,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Seferimize devam ederek, Soğdak kavmini kalkındırmak üzere, İyinçü ırmağını geçerek Demirkapı'ya (Semerkand'a) kadar süledik. Bundan sonra, Kara Türgiş kavmi düşmanları haline gelmiş olan Ekin Eris'e doğru vardı. Bu şekilde, bizim ordumuzun atlarının talimsiz, iaşelerinin bitmiş olduğunu, buna göre de tabiyetlerine alınabileceğimizi zannederek,

D40 𐰞𐰀𐱅[𐰴]𐰣𐰑𐰉𐰺𐰤 : : 𐰚𐰏𐰢𐱁𐱅𐰚𐰣 : 𐰲𐰇𐰠𐰓𐰾𐰣 : 𐰠𐰾𐰑𐰀 : 𐰾𐰠𐰼𐰚𐰣𐰏𐰑𐰏 :
𐰑𐱅𐰑 : 𐰣𐱅𐰚𐰠𐱅𐰠 : 𐰣𐰋𐰢𐰑 : 𐰆𐰞𐰇𐰃𐰠𐰺𐱁 : 𐰃𐰠𐰺𐱁𐰢𐱁 : 𐰞𐰀𐰔𐰨𐰣 : 𐰽𐰋𐰠𐰑 : 𐰴𐰠𐰑𐰀 :
𐰚𐰏𐰢𐱁 : 𐰽𐰶𐰤𐰚𐰠𐱅𐰏𐰃 : 𐰸𐰆𐰭𐰉𐰇 : 𐰲𐰤𐰠𐰼𐱅𐰢𐱁 : 𐰞𐰢𐱁 : 𐰖𐰉𐰤 : 𐰖𐰆𐰶𐰀

Alp: Er: Bizine: Tegmiş: Erti: Antag: Ödke: Ökü(İ)nü(İ)p: Kö(Ü)ltiginig: Az: Erin: İrtürü: Itımız: Ulug: Sünüş: Sünüşmüş: Alp: Şalçı (UŞUL-UÇU): Ak (OQ): Atın: Binip: Tegmiş: (Q)Kara: Türgiş: Bodunug: Anta: Ölürmüş: Almış: Yana: Yorıp:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Bize saldıranlar ise yiğit erler idi. Bu durumdan ümitsizliğe kapılınca, Kül-tegin'i az sayıdaki eri ile uzaklaştırdık. O büyük bir savaşa girmiş. Ak atı Alp Şalçı'ya binip saldırmış. Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, köle etmiş. Geri dönerken [...]	Yiğit erler bize saldırmıştı. Böyle zamana hayıflanıp (lanet edip) Költiğin'i az sayıda erle oraya ulaşsın diye gönderdik. Büyük savaş yapmış Alp Şalçı'nın kır atına binip saldırmış. Kara Türgiş halkını orada öldürmüş, almış. Tekrar yürüyüp...	Bir kahraman edasıyla bize tabi yerlere değmiş oldular. Maalesef bu şartlar altında, Büyük bir savaş sonucunda, Kültiginin bir kısım askerlerini geri çekilmeye mecbur ettiler. Fakat Kültigin buna rağmen Alp-Uşul Uçu'nun okçularına hücum etmiş ve Kara Türgis kavmini oracıkta imha edip almış.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Bir kahraman edasıyla bize tabi yerlere değmiş oldular. Maalesef bu şartlar altında, Büyük bir savaş sonucunda, Kültiginin bir kısım askerlerini geri çekilmeye mecbur ettiler. Fakat Kültigin buna rağmen Alp-Uşul Uçu'nın okçularına hücum etmiş ve Kara Türgis kavmini oracıkta imha edip almış.

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Güney)

G1 [illegible]

Tenri: Te(İ)g: Tenride: Bolmuş: Tür(Ü)k : Bilge: (Q)Kagan: Bu: Ödke: Olurtum: Sabımın: Tüketi: Eşidgil: Ulayu: İniy(İ)günüm: Oglanım: Biriki: Oguşu(I)m: Bodunu(I)m: Biriye: Şad Apıt (UŞUD-EPİT): Begler: Yırıya: Tarkat (TURQUT): Buy(U)ruk(Q) : Begler: Otuz (OT-OZ): (Tatar)…,

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ben Türklerin göğe benzeyen, gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı, bu zamanda tahta oturdum. Sözlerimi sonuna dek dinleyin. Benden sonra gelen siz küçük kardeşlerim(?), prenslerim, bütün soyum sopum ve sen halkım. Siz sağdaki Şadapıt Beyleri, soldaki Tarkat (?) kumandanları ve beyleri, siz Otuz- [Tatar…]….	(Ben) semavi Tanırıdan olmuş*> Türk Bilge Kağan(ım). Bu zamana ben hükmediyorum (zamanın hükümdarı benim).Sözümü sonuna kadar dinleyin. Özellikle kardeşlerim, çocuklarım, birlik halindeki soyum ve milletim Güneyde duran şadlar, apa beyler, kuzeyde duran tarkanlar, yönetici beyler. Otuz (Tatar?)…	Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak, bu erada oturdum. Sabımı (sözümü) sonuna kadar dinleyin. Rütbe sıralarına göre beni takip eden, temsilci ve vekillerimin birleşik olarak meydana gelen kavmi; berideki Uşud-Epit Beyler, yıradaki Turqut Buyuruk Beyler, Ot-Oz (Tatar)…,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak, bu erada oturdum. Sabımı (sözümü) sonuna kadar dinleyin. Rütbe sıralarına göre beni takip eden, temsilci ve vekillerimin birleşik olarak meydana gelen kavmi; berideki Uşud-Epit Beyler, yıradaki Turqut Buyuruk Beyler, Ot-Oz (Tatar)…,
1) Kazım Mirşan, Türk olarak çevirdiği sözcüğü TÜRÜK okumaktdır. Çünkü ÜK q tamgası vardır. Türk olması için ÜK/ÖK'tamgsının yerinde K K olmalıdır.
Diğer yandan Mirşan, Türük kelimesinin açıklanmasında, Türklerin kendisine;"Rabbine inanan Türler"demek istediklerini ortaya koymaktadır.
Ahmet Ercilasun'un kitabında q tamgası için "ÜK de okunabilen harf" denilmektedir. Tonyukuk'da Türk'ün K ile yazılması da belitilmiştir. O dönemdeki TÜRÜK'ün TÜRK okunur hale gelmesine "gice-gece" okunuşu örnek verilmektedir ki kanımızca doğru değildir. Çünkü yazıtlarda, Türük kelimesi dışında, Öt(ük)en gibi, ÜK'ün

doğru yazılması ve okuması (+-) 25 kezdir. ÜK 'ün, k okunması ise yalnızda (+-) 5 kezdir. Yani genel geçer kural; ÜK'ün ÜK okunmasıdır. Erhan Aydın ise Türük yazmıştır.
Thomsen ise ilk çevirisinde (1896) Türük'ü Türk, 20 yıl sonra da Türük okumuştur. Orkun, Malov, Gabain ve Ergin de Radloffu takiben Türük'ü hep Türk okumuşlardır. Tekin ve Giraud, Mirşan gibi Türük okumaktdırlar.
2) Kazım Mirşan'a göre; Türük Bil Federasyonunda, Ot-Oz Tatar en eski Türk kavimlerinden biridir. Öte yandan Thomsen ve onu takip edenler de Otuz (Tatar?) okumaktadır. Mirşan'da Ot-Oz; yanarak, enerji halinde, canın Tanrı evine ulaşmasıdır (Ozmasıdır). Uşud-Epit de bir kavimdir. AE.TKTB'da bu; Şad Apıt'ta Apa'yı unvan veya makam olarak kullanılıyor. Diğer okuma farkları harflerden kaynaklanmaktadır. Mirşan, anlatıma yorum katmaktadır.
3)Kazım Mirşan'a göre, bu dönemdeki "Göktürk"ve diğer Türk kavimleri gibi devlet yapılanmaları, TürkBil konfederasyonu içindedir. (D.Ö 789-D.S 580). Öncesindeki devletler: BİR OY BİL D.Ö 8.500-1517, AT OY BİL D.Ö 1517-879
*>Semavi Yaratıcı ibaresi Barutçu Özender'den alınmış (AE.TKBT)
Göğe benzer gökte (mevcud) olmuş (NO.ETY)

G2 [illegible]

Tokuz (AT-UQUZ): Oguz: Begleri: Bodunı: Bu: Sabımın: Edgüti: İşid (ESİD): (Q)Katıgdı: Tınla: İlgerü: Kün: Togsık(Q)a: Birigerü: Kün: Ortusınaru: Kurıgarı: Kün: Batsık(Q)ına: Yırıgarı: Tün: Ortusı□aru: Anta: İçreki: B(U)o(Dun: (Q) Kop: Mana: Körür): Bunça: Bodun:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Dokuz-Oğuz beyleri ve halkı, bu sözlerime iyice kulak verin, dikkatle dinleyin. İleride gündoğusuna, sağda günortasına, geride günbatısına, solda gece ortasına kadar olan bu (sınırlar) içindeki pek çok halk bana itaat eder, bu (alan içindeki) pek çok halkı	Dokuz Oğuz beyleri ve halkı bu sözlerimi işidin, dikkatle dinleyin. Doğuda güneşin doğduğu yere, güneyde gündüz ortasına kadar, batıda güneşin battığı yere, kuzeyde gece ortasına kadar, bunlar içindeki milletler hep bana bağlıdır. Bunca milleti	At-Uquz Oğuz beyleri kavmi, bu sabımı feyizli olarak işid, adamakıllı dinle. İleriye gündoğusu yönünde, beriye günortası yönünde, karaya günbatsık yönünde, yıraya tün ortası yönünde, oralar içindeki kavim, evet, bana tabidir. Bu kadar kavmi,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
At-Uquz Oğuz beyleri kavmi, bu sabımı feyizli olarak işid, adamakıllı dinle. İleriye gündoğusu yönünde, beriye günortası yönünde, karaya günbatsık yönünde, yıraya tün ortası yönünde, oralar içindeki kavim, evet, bana tabidir. Bu kadar kavmi,
Burada Türk Oğuz kavimlerinde isim farklı okunmaktadır: Tokuz Oğuz ve AT-UQUZ Oğuz şeklinde. K.Mirşan'a göre Türk kavimleri kendi devletlerine; Tanrıya ulaşma, AT-ILMA, At-Oy Bil, Birlik inancında olma BİR-OY Bil gibi adlar vermişlerdir.

G3 [runic text]

Kop: İtdim: Ol: Amtı: Anyıg (ANIG): Yok(Q): Tür(Ü)k: (Q)Kagan: Ötüke(İ)n: Yış: Olu(I)rsar: İlte: Bu□: Yok(Q): İlgerü: Şantun (UŞUNTUN): Yazıka (YÜ-ZİKE): Tegi: Süledim: Taluyk(Q)a: Kiçig: Tegmedim: Birigerü: Tokuz (AT-UQUZ): Er(İ)sinke: Tegi: Süledim: Tüpütke: Kiçig: Tegmedim: (Q)Kurıgarı: Yinçü (İYİNÇÜ): Ögüz----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ben düzene soktum. Türklerin kağanı Ötüken ormanında bu ün ve medeniyet olmadan otururken, halkın hiçbir sıkıntısı olmaz. İleride (yani doğuda) Şantung ovasına kadar sefer ettim, ama denize (?) kadar hiç erişmedim. Sağda (yani güneyde) Dokuz Ersin'lere kadar sefer ettim ama Tibet'e hiç erişmedim. Geride (yani batıda) İnci ırmağının ötesine,	hep teşkiletlandırdım. Şimdi kötülük yok. Türk kağanı Ötüken dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz. Doğuda Şantung ovasına dek ordu yürüttüm. Okyanusa az ulaşmadım. Güneyde Dokuz Ersin'e dek ordu yürüttüm. Tibet'e az ulaşmadım. Batıda Yinçü (Sirderya) ırmağını,	Evet, kalkındırdım. Buralarda Türk hakanı gibi bir kimse yok ve o, Ötüken Yış'ta (Geçerli Konstütasyon) olunca, memlekette keder yok. İleriye doğru, Uşuntun Yüz'e kadar süledim, taluya küçücük değmedim. Beriye doğru At-Uquz Erisin'e kadar süledim. Tibet'e küçücük değmedim. Karaya doğru, İyinçü nehrini

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Evet, kalkındırdım. Buralarda Türk hakanı gibi bir kimse yok ve o, Ötüken Yış'ta (Geçerli Konstütasyon) olunca, memlekette keder yok. İleriye doğru, Uşuntun Yüz'e kadar süledin, taluya küçücük değmedim. Beriye doğru At-Uquz Erisin'e kadar süledim. Tibet'e küçücük değmedim. Karaya doğru, İyinçü nehrini

Ötüken Yış, ifadesini Thomsen, Çin kaynaklarına ve Tatarca'daki bazı anlama göre (sivri, keskin), Ötüken Ormanı, Ötüken ülkesi şeklinde kullandığını, aslında bu bölgenin Türklerin yönetim merkezi olduğunu işaret ediyor. Ercilasun da Çin kaynaklarına göre buranın dağlık bölge olduğuna değiniyor. Yış, pek çok eserde on yıllarca Orman şeklinde çevrilmişti.Kazım Mirşan ise Ötüken Yış'ın; Türklerin sistemli bir yönetim kurduğu, yasası, kuralları olan merkezi olduğundan hareketle, "Geçerli Anayasa" olduğunu belirtiyor. Erhan Aydın gibi bazı kaynaklar da Ötüken Ormanlı Dağları tabirini kullanıyor. Bun: Sıkıntı (AE.TKBT)./ Üzüntü, tasa, kaygı (VT.IDO). / Mihnet (NO.ETY)./ Keder (KM.BB). Kiçig: Az, az değmedim yani çok ulaştım.(AE.TKBT) / Hiç değmedim (NO.ETY) / Küçücük değmedim(KM.BB)

G4 [illegible]

Keçe: Temir (Q)kapıgk(Q)a: Tegi: Süledim: Yırıgarı: Yir: Bayırku (BUYURQU): Yirine: Tegi: Süledim: Bunça: Yirke: Tegi: Yorutdım: Ötüke(İ)n: Yışda: Yig: İdi: Yok(Q): Ermiş: İl: Tutsık(UQ): Yir: Ötüke(İ)n: Yış: Ermiş: Bu: Yirde: Olurup: Tab(I)gaç: Bodun: Birle:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Demir Kapı'ya kadar sefer ettim. Solda (yani kuzeyde) Bayırkular ülkesine kadar sefer ettim. (Türkleri) bunca ülkeye kadar yürüttüm. Ötüken ormanında ….. hükümdar yokmuş. İmparatorluğun yönetildiği yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin halkı ile	Geçerek Demirkapı'ya kadar ordu yürüttüm. Kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu yürüttüm. Bunca yerlere dek [ordu] yürüttüm. Ötüken dağlarından daha iyisi hiç yokmuş. Devleti yönetecek yer Ötüken dağları imiş. Burada oturup Çin milleti ile,	Geçerek Demir Kapı’ya kadar süledim. Yıraya doğru Yir Buyuruqu yerine kadar süledim. Bunca yere kadar sevkettim. Fakat Ötüken Yış’dan daha iyi olan bir yer yokmuş, halkları idare edecek yer Ötüken Yış imiş. Bu yerde oturup Çin kavmi ile,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Geçerek Demir Kapı’ya kadar süledim. Yıraya doğru Yir Buyuruqu yerine kadar süledim. Bunca yere kadar sevkettim. Fakat Ötüken Yış’dan daha iyi olan bir yer yokmuş, halkları idare edecek yer Ötüken Yış imiş. Bu yerde oturup Çin kavmi ile,

Keçe: Geçerek (AE.TKBT, NO.ETY, KM.BB)

G5 [illegible]

Tüzü(E)ltü(İ)m: Altun: Kümüş: İşgiti (İSİGTİ): Kutay (QUTUY): Bun(U)suz: Ança: Birür: Tab(I)gaç: Bodun: Sabı: Süçig: Agısı: Yım(I)şak(Q): Ermiş: Süçig: Sabın: Yım(I)şak: Agın: Arıp: Irak(Q): Bodunug: Ança: Yagutır: Ermiş: Yaguru (YAĞRU): (Q)Konduk(Q)da: Kisre: Aynıg (ANIĞ): Bilig: Anta: Öyür: Ermiş:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
İlişki kurdum. Bize zahmetsizce bunca altın, gümüş, isigti ve ipek (?) veren Çin halkının çağrısı tatlı zenginliği yumuşakmış. Onlar (Çinliler) tatlı sözleri ve çekici zenginlikleri ile sokulup, uzak kavimleri kendilerine yaklaştırmışlar. (Türkler) onların yakınına yerleştikten sonra, (Çinliler) kendi medeniyetlerini ve bilgilerini yaymışlar. (?)	Anlaşma yaptım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sorun çıkarmadan ona (anlaşmaya) göre veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipeklisi yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipekliyle aldatıp, böylece uzaktaki halkları yaklaştırırmış. Yaklaştırıp yerleştikten sonra, kötü bilgi (fitne fesat) düşünürmüş.	Düzeldim. Altın, gümüş, hatıralı rütbeleri (oğuzlara) pervasızca onca veren Çin sabı akıcı, hediyeleri yumuşak(ipekten) imiş. Akıcı sab ve yumuşak hediyeler göndererek ırak kavimleri kendisine yakınlaştırmasını bilir imiş. Yakına konduktan sonra ise, kendi bildiklerinde düşünürler imiş.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Düzeldim. Altın, gümüş, hatıralı rütbeleri (oğuzlara) pervasızca onca veren Çin sabı akıcı, hediyeleri yumuşak(ipekten) imiş. Akıcı sab ve yumuşak hediyeler göndererek ırak kavimleri kendisine yakınlaştırmasını bilir imiş. Yakına konduktan sonra ise, kendi bildiklerinde düşünürler imiş.

Bun(U)suz: Zahmetsizce (V.Thomsun) / Sorun çıkarmadan (AE.TKTB) / Pervasıza (KM.BB)
Aynıg (ANIĞ) Bilig: Kendi bilgi ve medeniyetlerini yaymak (VT.IDO) / Kendi bildiğini yapma (KM.BB) / Kötü, Kötülük, fitne-fesat (AE.TKTB, EA, NO.ETY)

G6 𐰓𐰏𐰇 : 𐰋𐰃𐰠𐰏𐰀 : 𐰚𐰃𐰾𐰃𐰏 : 𐰓𐰏𐰇 : 𐰀𐰞𐰚𐰃𐰾𐰃𐰏 : [𐰖]𐰉𐰆𐰺𐱃𐰢𐰔:𐰼𐰢𐰾 :
𐰋𐰃𐰼𐰚𐰃𐰾𐰃 : 𐰖𐰣𐰞𐰽𐰺 : 𐰆𐰍𐱁𐰃 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰃 : 𐰋𐰃𐰾𐰜𐰃𐰤𐰀 : 𐱅𐰏𐰃 : 𐰶𐰃𐰑𐰢𐰔 : 𐰼𐰢𐱁 :
𐰾𐰇𐰲𐰃𐰏 : 𐰽𐰉𐰃𐰣𐰀 : 𐰘𐰢𐱁𐰴 : 𐰍𐰃𐰽𐰃𐰣𐰀 : 𐰺𐱃𐰆𐰺𐰯 : 𐰜𐰇𐰾 : 𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰇𐰠𐱅𐰏 :
𐱅𐰇𐰼𐰜 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰇𐰠𐰾𐰚𐰤 : 𐰋𐰃𐰼𐰘𐰀 : 𐰲𐰆𐰍𐰖 : 𐰘𐰃𐱁 : 𐱅𐰇𐰏𐰠𐱅𐰤

Edgü: Bilge: Kişig: Edgü: il (Alp): Kişig: Yorıtmaz: Ermiş: Bir: Kişi: Yanılsar: Oguşı: Bo(U)dunı: Ebi Eşükine (BİSÜKİNE): Tegi: (Q)Kıdmaz: Ermiş: Süçig: Sabına: Yım(I)şak: Agısına: Arturu(I)p: Öküş (ÜKÜS): Tür(Ü)k: Bodun: Öltü(İ)g: Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Öl(E)sikin: Be(İ)riye: Çogay (UÇUĞUY): Yış:Tögültü(İ)n:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
İyi bilgr kişiyi iyi yiğit kişiyi geri göndermezlermiş(?). Bir kişi hataya düşse onun soyunun ve halkının ..'sına kadar gitmezlermiş. Onların tatlı dilne yumuşak zenginliğine kanan ey Türk halkı, çoğunuz öldünüz. Ey Türk halkı sağda (güneyde) karanlık orman yokmuş gibi(?) davranan bazılarınız,	Çok –kişileri, çok yiğit kişileri yürütmezmiş. Bir kişi yanılsa soyuna, halkına, evine eşiğine dek sınır tanımadan yok edermiş. Tatlı sözlerine, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk milleti çok öldün. Türk milleti öleceksin. Güneyde Çoğay (Yin) dağlarına, Tögültün,	Başarılı belde kişisine, Başarılı alp kişiye hareket imkanı bırakmaz imiş. Bir kişi yanılır ise onun mensup olduğu kavmini, beşiktekilere kadar barındırmaz imiş. Akıcı sabına, gönül alıcı hediyelerine kapılarak Türk kavmi kütleler halinde imha olma olasılığında kaldı. Ölüm tehtidi karşısında kalmış olan Türk kavmi beri yöndeki Uçuguy Yış'a tabi,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Başarılı belde kişisine, Başarılı alp kişiye hareket imkanı bırakmaz imiş. Bir kişi yanılır ise onun mensup olduğu kavmini, beşiktekilere kadar barındırmaz imiş. Akıcı sabına, gönül alıcı hediyelerine kapılarak Türk kavmi kütleler halinde imha olma olasılığında kaldı. Ölüm tehtidi karşısında kalmış olan Türk kavmi beri yöndeki Uçuguy Yış'a tabi,

Öküş (ÜKÜS): Çoğu (VT.IDO) / Kütleler halinde (KM.BB) / Çok (AE.TKTB, NO.ETY)
Çogay (UÇUĞUY) Yış: Yin Dağları-Ormanlı dağları (AE.TKTB-Erhan Aydın) / Bir İdare yönetimi (KM.BB) / Karanlık orman bölgesi? VT.IDO
Edgü Bilge Kişig Edgü il (Alp) Kişig : İyi hakim kişiyi, iyi cesur kişiyi (NO.ETY) / Çok kişileri, çok yiğit kişileri (AE.TKBT) / Başarılı belde kişisine, Başarılı alp kişiye (KM. BB)

G7 [illegible]

Yazı (YÜZİ): (Q)Konayın: Tiser: Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Öl(E)sikig: Anta: Anıg: Kişi: Ança: Boşgurur: Ermiş: Irak(Q): Erser: Yablak(Q): Agı: Birür: Yaguk(Q): Erser: Edgü: Agı: Birür: Tip: Ança: Boşgurur: Ermiş: Bilig: Bilmez: Kişi: Ol: Sabıg: Alıp: Yaguru (YAGRU): Barıp: Öküş: Kişi: Öltü(İ)g:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ovaya yerleşeyim demiş. Fesat kişiler de böyle söyleyenleri kışkırtmış. Uzakta olan kötü hediyeler verir, yakında olan iyi hediyeler verir deyip onları kışkırtırmış. Cahil kişiler de bu daveti kabul edip yaklaştıkları için çok kişi öldü.	Ovasına konayım dersen Türk millet, öleceksin. Orada fesat kişiler şöyle öğretirlermiş. Uzakta olanlara kötü mal veriyorlar, yakında olanlara iyi mal veriyorlar diye öğretirlermiş. Cahil kişiler o sözlere inanıp yakına gidince çoğunuz öldünüz	yüze iskan olmak isteyince de Türk kavminden olması dolayısıyla, ölüm tehdidinden kurtulamadı. Böyle düşünen bir kişinin başarısı da ona göre olur; ırak yaşarken feyizsiz hediye verenler, yakın iseler, feyizli hediye verirler, diyerek bu şekilde bir tutuma girişirmiş. Bu şekilde bilgileri bilmeyenler (Çinlilerin) bu nasihatini alarak onların yakınına varmak sureti ile kütleler halinde kişi öldü.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
yüze iskan olmak isteyince de Türk kavminden olması dolayısıyla, ölüm tehdidinden kurtulamadı. Böyle düşünen bir kişinin başarısı da ona göre olur; ırak yaşarken feyizsiz hediye verenler, yakın iseler, feyizli hediye verirler, diyerek bu şekilde bir tutuma girişirmiş. Bu şekilde bilgileri bilmeyenler (Çinlilerin) bu nasihatini alarak onların yakınına varmak sureti ile kütleler halinde kişi öldü.
Yazı (YÜZİ): Ova (AE.TKTB)-VT.IDO / Yüz,taraf (KM.BB)

G8 [illegible]

Ol: Yirgerü: Barsar: Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Ölteçi: Sen (ÖLTEÇİSİN): Ötüken: Yir: Olurup: Ar(I)kış: Tir(İ)kiş: Isar: Nen: Bunug: Yok(Q): Ötüke(İ)n: Yış: Olursar: Bengü: İl: Tuta: Olurtaçı: Sen (OLURTAÇISIN): Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Tokurkak (TOQ-ARIQ): Sen (OQ SIN): Açsık: Tosık: Ömez: Sen (ÖMEZSİN): Bir: Todsar: Açsık(Q): Ömez: Sen (ÖMEZSİN): Antagının:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
O ülkeye gidersen Türk halkı öleceksin. Ama Ötüken ülkesinde oturup kervanlar, kafileler gönderirsen, ve ne zenginlik ne de üzüntünün bulunduğu Ötüken ormanında kalırsan, imparatorluğunu sonsuza kadar sürdüreceksin. Ey Türk halkı daha tok olacaksın, (aksi takdirde) aç olduğun zaman doyamazsın, ama iyice doyunca da aç olamazsın(?).	O yerlere gidersen Türk milleti öleceksin. Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen, hiç sıkıntı olmaz. Ötüken dağlarında oturursan ebedi devlet tutup oturursun. Türk milleti tok (müstağni) ve inatçısın. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydum mu (bir daha) açlık düşünmezsin.	Eğer o yerlere varırsan, ey Türk kavmi imha edileceksin. Ötüken Yış'da oturarak, sevkiyat vergilerini tahakkuk ettiririseniz, hiçbir kederiniz olmayacak ve Ötüken Yış'ta oturursanız, ebediyyen halkların hakimi olarak oturacaksınız. Ey Türk kavmi bazen tok bazen de arıq idin. Fakat hiçbir zaman, açsık doyuk olmadın. Ve doyduktan sonra açsık olmadın.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Eğer o yerlere varırsan, ey Türk kavmi imha edileceksin. Ötüken Yış'da oturarak, sevkiyat vergilerini tahakkuk ettiririseniz, hiçbir kederinz olmayacak ve Ötüken Yış'ta oturursanız, ebediyyen halkların hakimi olarak oturacaksınız. Ey Türk kavmi bazen tok bazen de arıq idin. Fakat hiçbir zaman, açsık doyuk olmadın. Ve doyduktan sonra açsık olmadın.

Bu satırda 2 farklı anlatım ve anlam var: İlki; A. Ercilasun'un "Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydum mu (bir daha) açlık düşünmezsin." diye çevirdiği ve Türklerin bir davranış karakteriymiş gibi sunulan olumsuzluk, düşüncesizlik durumudur. Benzer yorum N.Orkun, Erhan Aydın'da da mevcuttur.
İkincsi; K. Mirşan'ın, Türkler için "Fakat hiçbir zaman, doymuşkan aç gözlü olmadın" şeklinde özetlenebilecek olumlu bir karakter durumudur. Tokgözlü gibi. V.Thomsen, N.Orkun, A.Ercilasun ise; "daha tok olacaksın, aç olduğunda doyamazsın ama iyice doyunca da aç olmazsın" gibi muğlak bir ifade vermektedir.
Arkuk: kişi sözü dinlemez, inatçı klmse(KM.DLT)
Ötüken: Yir Olurup Ar(I)kış Tir(İ)kiş Isar:
Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen, (AE.TKBT, NO.ETY)
Ötüken Yış'da oturarak, sevkiyat vergilerini tahakkuk ettiririseniz (KM.BB)

G9 [illegible]

Üçün: İgidmiş: (Q)Kaganının: Sabın: Almatın: Yir: Sayu: Bardıg: (Q)Kop:
Anda: Alk(Q)ıntıg: Arıltıg: Anta: (Q)Kalmışı: Yir: Sayu: (Q)Kop: To(U)ru: Ölü:
Yorı(U)yur: Ertig: Tenri: Yarlık(Q)aduk(Q)ın: Üçün: Özü(İ)m: (Q)Kutum: Bar:
Üçün: (Q)Kagan: Olurtum: (Q)Kagan: Olurup:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Orada bulunan seninkiler yüzünden seni tekrar ayağa kaldıran kağanının öğütlerini dinlemeden her yere gittin ve seninkilerden çoğu oralarda öldü ya da bitab düştü. O ülkelerde kalanların çoğu da hep başka ülkelere göç ettiler. Tanrının yardımıyla ve talih benden yana olduğu için ben kağan oldum. Kağan olunca,,	Yüzünden (seni) beslemiş olan kağanının sözlerini dinlemeden her yere gittin. Oralarda hep yok oldun, perişan oldun. Kalanlarınız hep bitkin vaziyette, ölerek (oraya buraya) yürüyüp duruyordunuz. Tanrı buyurduğu için benim talihin olduğu için kağan oldum. Kağan olup,	Siz, sizi bu gibi haller için eğitmiş hakanınızın sabını almadan, oraları yer sayarak vardınız ve orda asimile oldunuz, bizden ayrıldınız. Orda geri kalmış olanlarınız, oraları yer sayarak, evet, hayat ve ölüm mücadelesi verdiğimiz sıralarda, Tanrı inayet ettiği ve kendimin de kutu olduğu için hakan oldum. Hakan olarak,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Siz, sizi bu gibi haller için eğitmiş hakanınızın sabını almadan, oraları yer sayarak vardınız ve orda asimile oldunuz, bizden ayrıldınız. Orda geri kalmış olanlarınız, oraları yer sayarak, evet, hayat ve ölüm mücadelesi verdiğimiz sıralarda, Tanrı inayet ettiği ve kendimin de kutu olduğu için hakan oldum. Hakan olarak,

G10

Yok: Çıgan (UYUQ-UÇIĞIN): Bodunug: (Q)Kop: (QO)Kubratdım: Çıgan (UÇIĞIN): Bodunug: Bay: (Q)Kıldım: Az: Bodunug: Üküş: (Q)Kıldım: Azu: Bu: Sabımda: İgid: Bar: Gu: Tür(Ü)k: Begler: Bodun: Bunı: Eşidin: Tür(Ü)k: Bodun (BUDUNIĞ Tİ)Tirip: İl: Tutsık(Q)ı□ın: Bunda: Urtum: Yanılıp: Ölsikinin: Yeme:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Önemsiz ve fakir halkı yükselttim, fakir halkı zengin kıldım, sayısı az olan halkı çoğalttım. Söylevimden yararlanmak(?) için ey Türk beyleri ve halkı bunu dinleyin. Senin Türk halkını nasıl bir araya getirdiğini, imparatorluğunu nasıl yönettiğini buraya yazdım. Nasıl yanılıp parçalandığını,	yok yoksul milleti hep derleyip topladım. Yoksul milleti zenginleştirdim. Az milleti çoğalttım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, millet bunları işitin. Türk milleti (seni) derleyip toplayarak il tutacağını buraya yazdım. Yanılıp öleceğini de.	Federasyona tabi lider kavimleri, evet, yüceltttim. Lider kavimleri zengin kıldım. Bağlı-sabordine kavimleri massiv-çok kıldım. Az olsa da bu sabımda bir eğitme payı var muhakkak. Ey Türk beylerinin kavmi, bunu işidin. Türk kavmini toparlayarak, halklar hakimi olduğumu buraya vurdum. Yanılıp ölme tehlikesine düşmüş olanları da yine,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Federasyona tabi lider kavimleri, evet, yücelttim. Lider kavimleri zengin kıldım. Bağlı-sabordine kavimleri massiv-çok kıldım. Az olsa da bu sabımda bir eğitme payı var muhakkak. Ey Türk beylerinin kavmi, bunu işidin. Türk kavmini toparlayarak, halklar hakimi olduğumu buraya vurdum. Yanılıp ölme tehlikesine düşmüş olanları da yine,

Çıgan: Yoksulluk içindeki millet (AE.TKTB). Önemsiz ve yoksul halkı (VT.IDO)
UYUQ-UÇIĞIN: Lider Kavimler. K.Mirşan'ın oumasına göre; burada bir federe devlet (TürkBil) ve ona bağlı kavimler vardır. Mirşan'a göre UY, uyum, bağlılık anlamını veren kök, UÇ da lider anlamındadır.
Beg, bey: bey, koca, evli erkek, emir. (KM.DLT). AETKBT'de bey'in Emir manasında olması gerektiği belirtliyor.
KM.PT Sozlüğünde Emir; Em-Er'den "Varlık haline gelmeye erişme, yeniden varolma"şeklinde izah ediliyor.
Azu Bu Sabımda İgid Bar Gu:
1. Yoksa bu sözümde yalan var mı? (AE.TKTB).
2. Acaba bu sözümde hata var mı? (NO.ETY)
3. Az olsa da bu sabımda bir eğitme payı var muhakkak.(KM.BB)

G11 ϑ≻⊙ᔑ : ≻Ч♁≫ : ᚸᚽᚸ|[ᚽ] : ᛨϑ≫ : ᛠ|ᛠ : ᛟᚽЄᚨ : ♁ᚳᛋᔑ : ≻Ч♁≫ :
ᚽЧᚾᚨᛠᚨᛟᛚYᚽ : ḫᚨᛠᚱ : ≫♁ᛚ : ϑ≻≋) : ᛟЄYᛠ : ᛟᚨ×ᚾᔑ : ᚾᚨᛠЄ≫ᔑ :
ᛟЄYᛠЄᚨ : ᗡᚽᛗᛣᛚ|ᛚᚸ : ≫ᚸ : ᛟ[ᚽЄᚨ♁]ᛣ[ᚳ] : [ᛋᚾ×≫] : [♁ϑᛘᛣ] :
ᛋᛘ⊙ᔑ : ᛟ×ᚻᛣᛚ : ᚾYᚨᛠḫ≫ : ᛟ×ᚻḫ≫ : ≫ᚸᚽ : ᛨϑ≫) : |ᛚ≫≋ᛚ

Bunta: Urtu(I)m: Nen: Nen: Sabım: Erser: Bengü: Taşk(Q)a: Urtu(I)m: Anar: Körü: Bilin: Tür(Ü)k: Amtı (EM-ATI): Bodun: Begler: Bödke: Körügme: Begler: Gü: Yanıltaçı: Siz: Men: Bengü: Taş: Tiktim: Tab(I)gaç: (Q)Kaganda: Bedizçi (EB-EDİZÇİ): Kelürtü(İ)m: Bedizet(T)İm (EB-EDİZTİM): Menin: Sabımın: Sımadı:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
buraya yazdım. Söyleyeceklerimin hepsini ebedi taşa yazdım. Ona bakarak öğrenin, ey Türk halkı ve beyleri, …. Tahta itaat eden beyler, hataya düşeceksiniz. Ben [ebedi taşı?...] Çin kağanından heykeltraşlar getirttim, (onlara) yonturttum. Ricamı reddetmediler.	Buraya yazdım. Ne kadar sözüm varsa bengü taşa vurdum. Ona bakarak bilin. Şimdiki Türk milleti ve beyleri, şimdi, (bengü taşlara) bakan beyler, (olarak) mı yanılacaksınız. Ben Bengü taş diktim. Çin kağanından bezeyici getirttim, bezettim. Benim sözümü kırmadı.	Buraya vurdum. Her ne sabım varsa ebedi taşa vurdum. Ona göre biliniz, ey Türük olan kavmin beyleri ve bu zamandan sonra gelecek olanlar, sakın yanılmayasınız. Ben Çin hakanından, yazıcı-bezeyici-eylemci getirdim, eylemleri kaydettirdim. Benim sabımın sığmamış olduğu yere,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Buraya vurdum. Her ne sabım varsa ebdi taşa vurdum. Ona göre biliniz, ey Türük olan kavmin beyleri ve bu zamandan sonra gelecek olanlar, sakın yanılmayasıız. Ben Çin hakanından, yazıcı-bezeyici-eylemci getirdim, eylemleri kaydettirdim. Benim sabımın sığmamış olduğu yere,
Bedizçi: Bezeyici (AE.TKTB) / Sanatkar: (NO.ETY) / EB-EDİZÇİ: yazıcı-bezeyici-eylemci (KM.BB)

G12 𐱃𐰉𐰍𐰲 : 𐰴𐰍𐰣𐰭 : 𐰃𐰲𐰼𐰚𐰃 : 𐰋𐰓𐰔𐰲𐰃𐰏 : 𐰃𐱃𐰃 : 𐰀[𐰣]𐰺 : 𐰀𐰓𐰃[𐰣𐰲]
𐰃𐰍 : [𐰉𐰺𐰴] : 𐰖[𐰺𐱃]𐰃𐰆𐰺𐱃𐰢 : 𐰃𐰲𐰃𐰣 : 𐱃𐱁𐰃𐰣 : 𐰀𐰑𐰃𐰣𐰲𐰍 : 𐰆𐰺𐱃𐰆𐰺𐱃𐰢 :
𐱃𐱁𐱃𐰆𐰴𐰃𐱃𐰑𐰢 : 𐰚𐰇𐰭𐰠𐱅𐰚𐰃 : 𐰽𐰉𐰢𐰣 : [𐰆𐰺𐱃𐰺𐱃𐰢 : 𐰆𐰣𐰸 : 𐰆𐰍𐰞𐰃𐰭𐰀] : 𐱃𐱃𐰃𐰭𐰀 :
𐱅𐰏𐰃 : 𐰉𐰆𐰣𐰃 : 𐰚𐰇𐰼𐰇 : 𐰋𐰠𐰃𐰭 : 𐰋𐰭𐰏𐰇𐱃[𐱁]

Tab(I)gaç: (Q)Kaganın: İçreki: Bedizçig (EB-EDİZÇİG): It(T)I: Anar: Adınçıg: Bark (BARIQ-OY): Yaraturtu(I)m: İçin: Taşın (AT-UŞIN): Adınçıg: Bediz (EB-EDİZ): Urturtu(I)m: Taş (AT-UŞ AT): Tokıtdım (UQITDIM): Könü(İ)lteki: Sabımın: Urturtum: On Ok(Q): Oglına: Tatına (TUTUNA):Tegi: Bunı: Körü: Bilin: Bengü (BENİGÜ): Taş (ATUŞ)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ama kağanın içteki (yani saraya bağlı olan) yontucuları gönderildi. Onlara ayrı bir bina (tapınak, türbe, salon) yaptıdım. İçte ve dışta süslemeler yaptırdım. Ayrıca taşı yonttur-dum. Gönlümdeki sözleri [yazdırdım…] . (sizin sevigili oğulla-rınız] ve torunlarınıza (?) kadar, bunu görüp bilin. bakarak bilin. Ebedi taşı	Çin kağanlığının has (saray) bezeyicilerini gönderdi. Onun (Köl Tigin) için özel bir bark inşa ettirdim. İçine dı-şına düzgün bezemeler (resim, heykel ve süsle-meler) yaptırdım. Taş yazdırdım. Gönüldeki sözlerimi kazıttım. On Ok oğullarına, Tat'ına kadar, buna bakarak bilin. Bengü taş	Yani noter yazısı için ayırdığım yere) Çin hakanına ait eb-eizçiye (recordere) ona,(yani merhum Qanım Ka-ğan'a) mahsus olmak üzere, Barıq-Oy (noter yazısı) teşkil ettirdim. İçeriği At-Uş (ma-jesteleri) namını dile getiren, başarılar yazısı vurdurttum. Gönüldeki sabımı On Ok temsilci-leri hakimiyetine kadar bunu görerek bilsinler, diyerek, ebediyete geçmiş olan majestele-rimi (noter aracılığı ile) tanıttırdım.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Yani noter yazısı için ayırdığım yere) Çin hakanına ait eb-eizçiye (recordere) ona,(-yani merhum Qanım Kağan'a) mahsus olmak üzere, Barıq-Oy (noter yazısı) teşkil ettirdim.İçeriği At-Uş (majesteleri) namını dile getiren, başarılar yazısı vurdurttum. Gönüldeki sabımı On Ok temsilcileri hakimiyetine kadar bunu görerek bilsinler, diye-rek, ebediyete geçmiş olan majestelerimi (noter aracılığı ile) tanıttırdım.
Bark: Bark (NO.ETY, AE.TKTB) / BARIQ-OY: Noter yazısı (KM.BB)
Taş: Taş (NO.ETY, AE.TKTB) / AT-UŞ: Majesteleri, Hakan (KM.BB)

G13 [illegible]

Tokıtdım (AT-UQITDIM): (Bu…İl Er) Ser (ERİG ERSER): (Ança): Takı (EM ATQA): Erig: Yirte: Erser: Ança: Erig: Yirte: Bengü: Taş (AT-UŞ): Tokıtdım (AT-UQITDIM): Bitidim: Anı: Körüp (KÖRİ): Ança: Bilin: Ol: Taşıg (AT-UŞ) (--) Tokıtdım (BİTİDİM): Bu: Bitig: Bitigme: Atısı: Yol(L)Ug (YOLUĞ) Tigin: Bitidim (MİN)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yontturdum. Bu yer çöl (?) olduğu için , … (?), çorak(?) yerde olduğu için bu taşı çorak bir yerde yontturdum, yazıtlarla donattım. Onu görüp bilin. O taşı [….]dım. Bu yazıtı yazan, onun kuzeni(?), Yoluğ-tegin [?] dir.	Yazdırdım. (Ne kadar) ulaşılabilir olabilirse o kadar ulaşılabilir bir yerde Bengü taş vurdurttum, yazdım. Ona bakıp ona göre bilin. Bu yazıyı yazan (Köl Tigin'in) yeğeni Yollug Tigin (ben) yazdım.	Buna göre Tanrı'ya ulaşılan yere erişmek suretiyle, erişilen yerde (yani mezada) ebediyete kavuşmuş olan majestelerimi tanıtan yazı yazdırdım. Bunları görerek öyle biliniz ki, sayın majesteleri için bu cümleleri yazmış olanın ismi Yoluğ Tigin'dir.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Buna göre Tanrı'ya ulaşılan yere erişmek suretiyle, erişilen yerde (yani mezada) ebediyete kavuşmuş olan majestelerimi tanıtan yazı yazdırdım. Bunları görerek öyle biliniz ki, sayın majesteleri için bu cümleleri yazmış olanın ismi Yoluğ Tigin'dir.

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Kuzey)

K1 [illegible]

----: Birle: Koşu (UŞU-TUTUQ*) : Tutuk: Birle: Sünüşmüş: Erin: Kop: Ölürmüş: Ebin: Barımın: Kalısız (QILIĞIN): (Q)Kop: Kelürti: Kö(Ü)ltigin: Yitiotuz: Yaşına: (Q)Karluk(Q): Bodun: Erür: Barur: Erkli: Yagı: Boldı: Tamag (AT-U-MUĞ): Iduk: Başda: Sünüşdümüz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[…] ile, ve Koşu-tutuk(?)'larla savaşmış. Adamlarının çoğunu öldürmüş, onlar evlerini, varlıklarını […] çokça teslim ettiler (ya da o geri verdi). Kül-tegin 37 yaşında iken Karluk halkı özgür yaşayan cesur bir düşman oldu. Tamag kutsal kaynağı (?) yakınında savaştık.	---- ile, askeri vali Koşu tutuk ile savaşmış. Askerlerini hep öldürmüş. Evini, mallarını eksiksiz hep getirdi. Költiğin 27 yaşında iken Karluk halkı kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu. Tamag Iduk Baş'ta savaştık.	(Seferine devam ederek, Krallık yerinde Massagetlerle savaşmış, askerlerini imha etmiş ve karargahlarındaki varlıklarını gelir olarak almış.) Kültigin 27 yaşında iken (DS 560) Karluk kavmi, göç etme serbestisine sahip çıkmak süreti ile onun düşmanı oldu. At-Umuğ Iduk Baş'ta (Astarhan) savaştık.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
(Seferine devam ederek, Krallık yerinde Massagetlerle savaşmış, askerlerini imha etmiş ve karargahlarındaki varlıklarını gelir olarak almış.) Kültigin 27 yaşında iken (DS 560) Karluk kavmi, göç etme serbestisine sahip çıkmak süreti ile onun düşmanı oldu. At-Umuğ Iduk Baş'ta (Astarhan) savaştık.

UŞU-TUTUQ: Krallık yeri. Burası; ÖK ERİGÜN UŞ-OQ UŞIN [Erkli Krallığın Egemen Asker Egemenliği] halkının yaşadığı alandır. Bu; tarih yazan Herodotus'a göre "Massaget Krallığı" olarak açıklanmaktadır. (KM.BB)
Kalısız: Eksiksiz (AE.TKBT) / QILIĞIN: Varlıklarını (KM.BB). KALI: eğer, hasıl, nice, artık, ne kadar, ise, olduğunda anlamlarında bir edat (KM.DLT)

K2 [illegible]

Kö(Ü)ltigin: Ol: Sünüşde: Otuz: Yaşayur: Erti: Alp: Şalçı (UŞUL UÇI): Akın: Binip: Oplayu (UP-ULUYU) : Tegdi: İki: Erig: Udaşuru (OD-UŞURU): Sançdı: (Q)Karluk(Q)ug: Ömlürtümüz: Altımız: Az (OZ): Bodun: Yagı: Boldı (QALTI): (Q)Kara: Költe: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Bir (Q)kırk(Q): Yaşayur: Erti: Alp: Şalçı (ALP-UŞUL-UÇI): Ak(Q)ın:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kül-tegin o savaşta otuz yaşında idi. Ak atı Alp Şalçı'ya binip saldırdı. Karşılaşmada iki eri mızrakladı. Karlukları öldürdük, boyunduruk altına aldık. Halkın az bir bölümü düşman kaldı. Kara-köl (Kara Göl)'de çarpıştık. Kül-tegin o zaman 41 yaşında idi. Ak atı Alp Şalçı'ya binip	Költiğin o savaşta otuz yaşındaydı. Alp Şalçı'nın kır atına binip boğa gibi saldırdı. İki eri takip edip aşırtarak mızrakladı. Karlukları öldürdük, aldık. Az halkı da düşman oldu. Kara Göl'de savaştık. Költiğin 31 yaşındaydı. Alp Şalçı'nın kır atına binip	Kültiğin o savaşta otuz yaşıyordu.(DS 563). Alp Uşul Uçı'ya Akın Hücumu yaparak haşmet ile değdi. İki er değerinde subay sançtı.(Kargı ile) Ve Karlukları imha ederek aldık. Oz kavmi düşman olarak kaldı. Kara Göl'de (Azak Gölü) savaştık. Kültiğin 31 yaşıyordu. Alp Uşul Uçı, Akın ile

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kültiğin o savaşta otuz yaşıyordu.(DS 563). Alp Uşul Uçı'ya Akın Hücumu yaparak haşmet ile değdi. İki er değerinde subay sançtı.(Kargı ile) Ve Karlukları imha ederek aldık. Oz kavmi düşman olarak kaldı. Kara Göl'de (Azak Gölü) savaştık. Kültiğin 31 yaşıyordu. Alp Uşul Uçı, Akın

K3 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Binip: Oplayu (UP-ULUYU): Tegdi: Az İlteberig (OZ-ÖLTİBİRİG): Tutdı (AT UDTI) : Az (OZ) Bodun: Anda: Yok (UYUQ): Boldı: Eçim: Kagan: İli: Kamşag (OQUM-UŞUĞ): Boltuk(Q)ında: Bodun: İligİ: İkigi (EKİGÜ): İz(İ)gil: Bodun: Birle: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Alp: Şalçı (ALP-UŞUL UÇI): Ak(Q)ın: Binip:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
saldırdı. Elteber(?)'lerden az bir kısmını esir aldı. Amcam kağanın imparatorluğu, zayıfladığında ve halkı (bölündüğünde?) İzgil halkı ile savaştık. Kül-tegin Ak atı Alp Şalçı'nın binip,	Boğa gibi saldırdı. Azların llteberini tuttu, Az halkı orada yok oldu. Amcam kağanın ülkesi kargaşa içine düştüğünde, millet ile devlet iki parça olduğunda İzgil halkı ile savaştık. Költiğin Alp Şalçı'nın kır atına binip,	Hücumu yaparak haşmetle değidi ve Ozların imhacısı namını kazandı. Oz kavmi bu şekilde tabi oldu. Eçim Kağan halkı, oklara hakim olduğu vakit Kavmimze Mensup Halklar Camiası'na katılmış olmaları dolayısıyla İzigil kavmi ile savaştık. Kül Tigin, Alp-Uşul Uçı'ya hücum ederek,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Hücumu yaparak haşmetle değidi ve Ozların imhacısı namını kazandı. Oz kavmi bu şekilde tabi oldu. Eçim Kağan halkı, oklara hakim olduğu vakit-Kavmimze Mensup Halklar Camiası'na katılmış olmaları dolayısıyla İzigil kavmi ile savaştık. Kül Tigin, Alp-Uşul Uçı'ya hücum ederek,

İlteber: İlteber-sıfat (AE.TKBT, NO.ETY) / (OZ-ÖLTİBİRİG): Ozların imhacısı (KM.BB)
Tutdı: Tuttu(AE.TKBT) / (AT UDTI): Namı(KM.BB)
Kamşag: Karmaşa (AE.TKBT), Zayıflamak (VT.IDO) / (OQUM-UŞUĞ): oklara hakim

K4 [illegible]

Oplayu (UP-ULUYU): Tegdi: Ol: At: Anda: Tüşdi: İzgil: Bodun: Ölti: Tokuz Oguz (AT-OQUZ OĞUZ): Bodun: kentü: Bo(U)dunım: Erti: Tenri: Yir: Bu(O) lgak(Q)ın: Üçün: Yagı: Boldı: Bir: Yılk(Q)a: Biş: Yolı: Sünüşdümüz: En: İlk: Togu (AT-OĞU): Balık(Q)da: Sünüşdümüz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
saldırdı. O at orada düştü. Ama İzgil halkı da öldü. Dokuz Oğuzlar kendi halkımdı. Gök ile yer karıştığından (bize) düşman oldular. Bir yılda beş kez çarpıştık. Önce Toğu kenti yakınlarında çarpıştık.	Boğa gibi saldırdı. O at orada düştü. İzgil halkı öldü. Dokuz Oğuz halkı kendi milletim idi. Gök ile yer bulandığı için düşman oldu. Bir yılda beş kez savaştık. En birincisi Dogu Balık'da savaştık..	Haşmetle değdi. o nam orada düştü. İzigil kavmi mahvoldu. At-Uquz Oğuz kavmi, kandi kavmimizden idi. Tanrı yerinde bizimle beraber yaşaması gerektiğinden düşmanı oldu. Bir yılda 5 defa savaştık. İlk önce At-Oğu Balık'ta savaştık.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Haşmetle değdi. o nam orada düştü. İzigil kavmi mahvoldu. At-Uquz Oğuz kavmi, kandi kavmimizden idi. Tanrı yerinde bizimle beraber yaşaması gerektiğinden düşmanı oldu. Bir yılda 5 defa savaştık. İlk önce At-Oğu Balık'ta savaştık.

Te□ri Yir: Gök ile yer (AE.TKBT, NO.ETY) / Tanrı yerinde(KM.BB)

K5 [illegible]

Kö(Ü)ltigin: Azman akıg (OZIM ON-OQIĞ): Binip: Oplayu (UP-ULUYU): Tegdi: Altı: Erig: Sançdı: Sü: (t)eğişinde (T-EGİSİNTE): Yitinç: Erig: (Q)Kılıçladı: İkinti: (Q)KuşlAguk(AQ)da: (İ)Ediz: Birle: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Az Yagızın (OZ-OYIĞIZIN): Binip: Oplayu (UP-ULUYU): Tegip: Bir: Erig: Sançdı:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kül-tegin ak atı Azman'a binip saldırdı. Altı eri mızrakladı. Ordular göğüs göğüse gelince yedinci eri kılıçladı. İkinci olarak Kuşalgag'da Edizlerle çarpıştık. Kül-tegin yağız atı Az'a binip saldırdı. Bir eri mızrakladı.	Költiğin iğdiş kır ata binip boğa gibi saldırdı. Altı Eri mızrakladı. Ordular göğüs göğüse geldiğinde yedinci eri kılıçladı. İkinci olarak Kuşalguk'da Edizlerle savaştık. Költiğin Azların yağız atına binip, boğa gibi saldırarak bir eri mızrakladı.	Költiğin Özüm On-Oq'a hücum ederek haşmetle değdi. Altı asker sançtı ve ordunun hücumu esnasında yedinci askeri kılıçladı. İkinci molada, İdiz ile savaştık. Kültiğin Oz-Oy'lara hücum ederek haşmetle değdi. Bir asker sançtı.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019: Költiğin Özüm on-oq'a hücum ederek haşmetle değdi. Altı asker sançtı ve ordunun hücumu esnasında yedinci askeri kılıçladı. İkinci molada, İdiz ile savaştık. Kültiğin Oz-Oy'lara hücum ederek haşmetle değdi. Bir asker sançtı.
Azman akıg:İğdiş kır at (AE.TKBT) / Azman akına (NO.ETY) / OZIM ON-OQIĞ: Özüm On-Oq. Oplayu: Boğa gibi (AE.TKBT) / UP-ULUYU: Haşmetle (KM.BB)

K6 ⅄[⇕↓]ᛅⲯϒ¥[ϵ]ϵϒᔑ : ⇕[↓]Γ≫Γ : ×ⲯ : ᘐᛅ≫) : ⊛ᔑD[ᛘ]Υh[Γ]
ᛘ : ᛗᛃ : ᘐᛅ[ᒍ])ϒ≫ᔑ : ᛅϒⲯᛟΓϒΥᔑ : ᛁᛘᛩ¥×≫ⲯ : ᛃᛘΥhΓϵⲯ : ⲯ≫)hϒ :
ᛟΓⲯᛚ : hϵ×Γ : ᛋ≩≫Γ : ᛁᛘᛁΓⲯ : ᛋ≩≫≫ⲯ : ΓΥΓⲯ : ᒍ⇕≫ⲯ : hᛘϒhᔑ[≩] :
⅄ᛅ[¥] : ϒΓᘐ¥Γ⊛ᔑ : ᛁᛘᛩ¥×≫ⲯ : hᛘϒᚱ

Tokuz (AT-UQUZ): Erig: Egire: Tokıdı (AT-UQIDI): E(İ)diz: Bodun: Anda: Ölti: Üçünç: Bolçuda (BUL-OTUQDA): Oguz: Birle: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin: Azman akıg (OZUM ON-OQIĞ): Binip: Tegdi: Sançdı: Süsin: Sançdımız: İlin: Altımız: Törtünç: Çuş (UÇUŞ): Başında: Sünüşdümüz: Tür(Ü)k:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Dokuz erle göğüs göğüde gelip onları yere serdi. Ediz halkı orada öldü. Üçüncü olarak Bo[…]'da Oğuzlarla çarpıştık. Kül-tegin ak atı Azman'a binip saldırdı, (düşmanı mızrakla) delik deşik etti. Onların ordularını yendik, halkını köle ettik. Dördüncü olarak Çuş(ı?) kaynağı yakınında savaştık. Türk	Dokuz eri çevirerek gürzle vurdu. Ediz halkı orada öldü. Üçüncü olarak Bolçu'da (Bolun-Toğay'da) Oğuzlarla savaştık. Költiğin iğdiş kır atına binip saldırdı, mızrakladı. Askerlerini mızrakladık. Ülkelerini aldık. Dördüncü olarak Çuş Başı'nda savaştık. Türk	Namdarların, askerlerinin hadlerini bildirdi. İdiz kavmi orada harap oldu. Üçüncüsünde bir otlakta Oğuz ile savaştık. Kültigin Ozüm On-Oq'lara hücum ederek değdi, sançtı. Ordusunu sançtık yurdunu aldık.(DS 566) Dördüncü defa Uçuş Başı'nda (Bulgar kenti) savaştık. Türk,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Namdarların, askerlerinin hadlerini bildirdi. İdiz kavmi orada harap oldu. Üçüncüsünde bir otlakta Oğuz ile savaştık. Kültigin Ozüm On-Oq'lara hücum ederek değdi, sançtı. Oedusunu sançtık yurdunu aldık.(DS 566) Dördüncü defa Uçuş Başı'nda (Bulgar kenti) savaştık. Türk,
Tokuz: Dokuz (KM.DLT) / AT-UQUZ: Namdar (KM.BB)
Tokıdı: Gürzledi (AE.TKTB) / AT-UQIDI: hadlerini bildirdi(KM.BB)
Tokı: Dövmek (VT.IDO)
Azman: İgdiş, azman at (AE.TKBT, KM.DLT, VT.IDO) / OZUM ON-OQIĞ: Bizim OnOq Kavimi (KM.BB)
Tokuz (AT-UQUZ) Erig Egire Tokıdu: Dokuz eri çevirerek gürzle vurdu (AE.TKBT)
AT-UQUZ Erig Egire AT-UQIDI: Namdarların, askerlerinin hadlerini bildirdi(KM.BB)
EGIR_: sevketmek; döndürmek, eğirmek,çevirmek; bir yeri kuşatmak, sarmak(KM.DLT)

K7 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰑𐰴𐰴𐰢𐱁𐱃𐰑𐰃 : 𐰖𐰉𐰞𐰴𐰉𐰆[𐰞𐱃𐰲𐰼𐰃𐱅𐰃]I..𐰆𐰔[𐰀𐰚𐰠𐰢]I..𐰠□
𐰢𐰃 : 𐰾𐰇𐰾𐰃𐰤 : 𐰚𐰇𐰠[𐱅𐰃𐰏𐰤] : 𐰍𐱃𐰯 : 𐱃𐰆[𐰭]I𐰼[𐰀]I : 𐰋𐰃𐰼𐰆𐰍𐱁 : 𐰞𐰯𐰍𐰆 : 𐰆𐰣𐰼𐰏 :
𐱃𐰆𐰭𐰀𐱅𐰃𐰏𐰤 : 𐰖𐰆𐰍𐰃𐰦𐰀 : 𐰏𐰼𐰯𐰇𐰠𐰼𐱅𐰢𐰔 : 𐰋𐰃𐱁𐰨 : 𐰔𐰏𐰤𐱅𐰃 : 𐰴𐰑𐰔𐰓𐰀 :
𐰆𐰍𐰔 : 𐰋𐰃𐰼𐰠𐰀 : 𐰾𐰇𐰭𐱁𐰓𐰢𐰔 : 𐰚𐰇𐰠𐱅𐰃𐰏𐰤 :

Bo(U)dun: Adak: Kamşatdı (ADIQIQMIŞ İTDİ): Yablak (UYUBLIQ): Boldaçı: Erti: Oza: Kelmiş: Süsin: Kö(Ü)ltigin: Agtıp (OĞ-ATI): Tonra (AT-ONIRA): Bir: Oguş: Alpagu (AL-APAĞU): On: Erig: Tona (AT-ONA) Tigin: Yugında (OYUĞINTA): E(İ)girip: Ölürtümüz: Bişinç: E(İ)zginti: Kadızda (OQ-UDUZDA): Oguz: Birle: Sünüşdümüz: Kö(Ü)ltigin:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Halkı yorgunluktan bitkin ve moralsizdi. Kül-tegin onların daha önce gelmiş ordularının kaçmasına göz yumdu. Ama Tonga-tegin'in cenazesinde Tongralar'dan Alpagu adlı birini ve on eri kuşatıp öldürdük(?). Beşinci olarak Ezgenti-kadaz'da Oğuzlarla çarpıştık. Kül-tegin	Halkı sendeledi. Perişan olacak idi. Kurtulup gelmiş Türk askerlerini Költiğin ayağa kaldırırken Tongraların bir soyundan on yiğit eri, Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp öldürdük. Beşinci olarak Ezgenti Kadaz'da Oğuzlarla savaştık. Költiğin	Kavmi yorgunluk yüzünden teslim olacak hale gelmişken, onların iki kısımdan ibaret ordularını Kültigin, muvaffak ON askerlerinin, hücum edecekleri kanaatini uyandırarak, imha etti. Beşinci olarak İzgenti Oq-Uduz'unda Oğuz ile savaştık. Kültigin,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kavmi yorgunluk yüzünden teslim olacak hale gelmişken, onların iki kısımdan ibaret ordularını Kültigin, muvaffak ON askerlerinin, hücum edecekleri kanaatini uyandırarak, imha etti. Beşinci olarak İzgenti Oq-Uduz'unda Oğuz ile savaştık. Kültigin,
Agtur-: Yukarılara çıkarmak, ayağa kaldırmak (VT.IDO, AE.TKBT)/ OĞ-ATI: Muvaffak (KM.BB). Yugında: cenazesinde (KM.DLT, VT.IDO,AE.TKBT). OYUĞINTA: Kanaat uyandırmak(KM.BB)

K8

Az Yagızın (OZ-OYUĞIZIN): Binip: Tegdi: İki: Erig: Sançdı: Ba(O)lık(Q)a(I): Basıkdı (BARMADI): Ol: Sü: Anda: Ölti: Amga (OMIĞI): Ko(U)rgan: (Q)Kışlap: Yazına(YAZ İLE): Oguzgaru: Sü: Taşıkdımız (AT-AŞIQDIMIZ): Kö(Ü)ltigin: beg: Başlayu (UB-UŞULIYUQI): akıttımız (ATIMIZ): Oguz: Yagı: Ordug: Basdı: Kö(Ü)ltigin:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Az-yağız'ına binip saldırdı. İki ok eri mızrakladı,[….] O ordu orada [öldü]. Amga-kurgan kalesinde kışlayıp ilkbaharda Oğuzlara doğru ordu sevkettik. Kül-tegin beyin emri altında ilerledik. Ama düşman Oğuzlar orduya (karargaha, başkente) baskın yaptılar. Kül-tegin	Azların yağız atına binip saldırdı. İki eri mızrakladı, çamura bastırdı. O ordu orada öldü. Amga Kalesinde kışlayıp bahar gelince Oğuzlara doğru asker çıkardık. Karargahın komutanı Költiğine verip (biz orduyu) akıttık. (yürüttük. Düşman Oğuzlar karargahı bastılar. Költiğin	Oz-Oy'lara hücum ederek değdi. İki asker sançtı. Derken o ordu orada imha oldu. Omığı Kurgan'da kışlayıp yaz başlangıcında Oğuz yönü ordusuna at sürdük. Kültiginin karargahını, Beg Ub-Uşulıyu adını verdiğimiz Oğuz tarafları karagah bastı. Kültiğin

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Oz-Oylara hücum ederek değdi. İki asker sançtı. Derken o ordu orada imha oldu. Omığı Kurgan'da kışlayıp yaz başlangıcında Oğuz yönü ordusuna at sürdük. Kültiginin karargahını, Beg Ub-Uşulıyu adını verdiğimiz Oğuz tarafları karagah bastı. Kültiğin

K9

Ögsüz (ÖG-USUZ): Ak(Q)ın: Binip: Tokuz (AT-UQUZ): Eren: Sançdı: Ordug: Birmedi: Ögü(İ)m: (Q)Katun: Ulayu: Öglerim: Ekelerim (KELİRİM): Kelinünüm: (Q)Konçuylarım: Bunça: Yime: Tirigi: Kün: Boldaçı: Erti: Ölügi: Yurtda: Yolta: Yatu: (Q)Kaldaçı: Ertigiz:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ak atı Ögsiz'e (öksüz) binip dokuz eri mızrak-ladı, orduyu vermedi. Annem hatun başta olmak üzere, kayna-nalarım, bacılarım (ve teyzelerim?) gelinlerim ve karrılarrım içinde sağ sağ kalanları cariye olacaktı. Aranızda öl-müş olanlar da ya yurt çadırında ya da yolda yatıp kalacaktınız..	Öksüz kır atına binip dokuz er mızrakladı, karargahı vermedi. Annem katun ve diğer annelerim, ablalarım, gelinlerim, kunçuyla-rım (prenseslerim), bunca insanın sağ kalanları cariye olacak-tı. Ölmüş olanlarınız ise harabelerde, yollarda yatıp kalacaktınız..	Ög-Usuz akını hücumu ile AT-Uquz askerlerini sançtı, karargahı ver-medi. Övümcün Kadın, takip eden övünçlerim, hayat arkadaşlarım: siz hepiniz diri olarak birer biçare olacak, ölü olarak ise, yurtta-yolda yata kalacaktınız.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Ög-Usuz akını hücumu ile A-Uquz askerlerini sançtı, karargahı vermedi. Övümcün Kadın, takip eden övünçlerim, hayat arkadaşlarım: siz hepiniz diri olarak birer biçare olacak, ölü olarak ise, yurtta-yolda yata kalacaktınız.
Ögsüz Akın: Öksüz at (AE.TKBT) / ÖG-USUZ: Ög-Usuz akını (KM.BB)

K10 [illegible]

Kö(Ü)ltigin: Yok(Q): Erser: (Q)Kop: Ölteçi: Ertigiz: İnim: Kö(Ü)ltigin: Kergek: Boldı: Özüm: Sakındım: Körür: Közüm: Körmez: Teg: Bilir: Biligim: Bilmez: Teg: Boldı: Özüm: Sak(Q)ındım: Öd: Tenri: Yaşar: Kişi: Oglı: (Q)Kop: Ölgeli: Tö(Ü)rümiş:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kül-tegin olmasaydı çoğunuz ölecektiniz. Ama kardeşim Kül-tegin öldü. Ben çok üzüldüm. Gören gözüm görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu. Ben çok üzüldüm. Tanrı Zamanı düzenler, ama insanoğlu ölümlü doğmuştur.	Költiğin yok olsaydı hep ölecek idiniz. Kardeşim Költiğin vefat etti. Ben düşündüm. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Ben düşündüm. Zamanı ebedi olarak Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.	Eğer Kültiğin olmamış olsa, evet, imha olacaktı-nız. Buna göre, inim Kül-tiğin'in sizin için gerekli olduğuna karar vermek süreti ile, tedbirli oldum. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgimi bilme-miş gibi kabul ederek sakındım. Eralar Tanrısı tarafından yaratılan kişi-oğlunun, evet günün birinde ölmek üzere türemiş olduğunun bilinci içinde anca sakındım.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Eğer Kültiğin olmamış olsa, evet, imha olacaktınız. Buna göre, inim Kültiğin'in sizin için gerekli olduğuna karar vermek süreti ile, tedbirli oldum. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgimi bilmemiş gibi kabul ederek sakındım. Eralar Tanrısı tarafından yaratılan kişi-oğlunun, evet günün birinde ölmek üzere türemiş olduğunun bilinci içinde anca sakındım.

K11 [illegible]

Ança: Sa(Q)kındım: Közde: Yaş: Kelser: Tıda (İTİDE): Könülte: Sıgıt: Kelser: Yanturu: Sak(Q)ındım: (Q)Katıgdı: Sak(Q)ındım (SAÇINTIM): İki: Şad (UŞUD): Ulayu: İniygünüm: Oglanım: Beglerim: Bo(U)dunum: Közi (EKÜZİ): Kaşı (OQ-UŞI): Yablak (UYUBLIQ): Boldaçı: Tip: Sakındım: Yugçı Sıgıtçı: (Q)Kıtan: Tatabı: Bo(U)dun: Başlayu (UB-UŞULIYU):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Öyle üzüldüm ki, gözlerimden yaş akarken, yüreğimden pek çok feryat gelirken, yine üzüldüm, yasa boğuldum. İki şadın ve küçük kardeşlerimin(?) prenslerimin, beylerimin ve halkımın gözleri, kaşları bozulacak deyip üzüldüm. Ağlayıp yas tutarak, önce, Udar-sengün (tarafından temsil lunan) Kıtay ve Tatabı halkı geldi.	Şöyle düşündüm: Gözden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek düşündüm. İki şad ile küçük kardeşlerim oğullarım, beylerim ve milletimin yüzü gözü fena olacak diye düşündüm. Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı halkları heyetlerinin başında	Anca sakıntım. Gönüle düşen kederin gözlerden yaş getirecek kadar büyük olabileceğini bilerek acının bilinci içinde, sakındım. Beni temsil eden mümessil ve vekilimden ibaret iki valimin idaresindeki beylerin kavminden oluşan OQ hakimiyeti istila görmesin diyerek sakındım. Ağlayıcı-sızlayıcı olarak Kıtan, Tatabı kavimlerinin

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Gönüle düşen kederin gözlerden yaş getirecek kadar büyük olabileceğini bilerek acının bilinci içinde, aımasız sakındım. Beni temsil eden mümessil ve vekilimden ibaret iki vlimin idaresindeki beylerin kavminden oluşan OQ hakimiyeti istila görmesin diyerek sakındım. Ağlayıcı-sızlayıcı olarak Kıtan, Tatabı kavimlerinin

Közi Kaşı Yablak Boldaçı Tip: yüzü gözü fena olacak diye…(AE.TKBT)
EKÜZİ OQ-UŞI UYUBLIQ Boldaçı Tip: OQ hakimiyeti istila görmesin diyerek (KM.BB)

K12 [illegible]

Udar (OD-UR): Senün (ESİNÜN): Kelti: Tab(I)gaç: (Q)Kaganta: İsiyi(Ü): Liken (İLİKİ): Kelti: Bir: Tümen: Agı: Altun: Kümüş: Kergesiz: Kelürti: Tüpüt: (Q) Kaganda: Bölün (BÜ-İLİN): Kelti: (Q)Kurıya: Kün: Batsık(Q)dak(Q)ı: SogUd: Berçek (BİRÇİKİR): Er: Buk(Q)arak(Q): Uluş: Bodunda: Nek (İNİN): Senün (ESİNÜN): Ogul: Ta(U)rk(Q)an: Kelti:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Çin kağanını (temsilen) İsiyi Likeng geldi. Bir tümen (On bin) (değerinde) kıymetli nesneler ve pek çok altın ve gümüş getirdi. Tibet kağanını (temsilen) Bölen (ya da Bölenler?) geldi. Geride günbatısındaki Soğudlar, Persler ve Bukarak-Ulis'lerden Neng(?)-sengun ve Oğul Tarkan (?) geldiler..	General Udar geldi. Çin kağanından İsiyi LiKeng geldi. On bin er ipekli, altın ve gümüşlü eksiksiz olarak getirdi. Tibet kağanından vezir? geldi. Batıda, gün batısındaki Soğdak Berçek Er, Buhara ülkesi halkından General Nek ve Oğul Tarkan geldi.	Ub-Uşulıyu'su, Od-Ur Paşa geldi. Çin kağanından Halk Temsilcisi Gelerek, On bin kişiye yetecek ağırlıkta, mezar, altın-gümüşünü, aşırı derecede çok getirdi. Tibet kağanından Bü-Halkın geldi. Kara tarafında, gün batısındaki Soğdların tabi olduğu, Buqarak Ulus kavminde, mümessil paşanın vekili, Sancak valisi geldi.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019

Ub-Uşulıyu'su, Od-Ur Paşa geldi. Çin kağanından Halk Temsilcisi Gelerek, On bin kişiye yetecek ağırlıkta, mezar, altın-gümüşünü, aşırı derecede çok getirdi. Tibet kağanından Bü-Halkın geldi. Kara tarafında, gün batısındaki Soğdların tabi olduğu, Buqarak Ulus kavminde, mümessil paşanın vekili, Sancak valisi geldi.

Tarkan: Tarkan, komutan (AE.TKBT) / TURKAN: Sancak valisi(KM.BB)

K13 [illegible]

On Ok(Q): Oglum: Türgiş: (Q)Kaganda: Makaraç (OMUQ-URUÇ): Tamgaçı (ATIM-OĞ UÇI): Oguz: Bilge: Tamgaçı (ATIM-OĞ UÇİ): Kelti: (Q)Kırk(Q)ız: (Q) Kaganda: Tarduş (AT-URUDUŞ): Ina(İ)nçu(Ü): Ço(U)r: Kelti: Bar(I)k(Q): İtgüçi: Bediz (EB-EDİZ): Yaratıgma (UYUR AT-OĞIMA): Bitik: Taş: İtgüçi: Tab(I) gaç: (Q)Kagan: Çıkanı (UÇUQANI): Çan (UÇUN): Se□ün (ESİNÜN): Kelti:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Sevgili oğlum Türgeş kağanından mühürdar Makaraç ve Oğuzlar'ın bilge mühürdarı geldiler. Kırgız kağanından Tarduş ve Inançu-çur geldiler. Binayı yapmak, heykelciklerle süslemek ve yazıtı yontmak üzere Çin kağanından Çıkan(lar) (?) ve Çang-sengün geldi(ler).	On Ok oğlum Türgiş kağanından mühürdar Makaraç mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanlığından Tarduş Inançu Çor geldi. Bark edici, bezeme (resim, heykel ve süsleme) yaratıcı, yazılı taş ustası olarak Çin kağanının kuzeni General Çang geldi.	On-Og'lardaki temsilcim Türgiş kağanından Umuq-Uruç (din adamı-rahip) Dinasti lideri, Oğuz Beldesinden (Yani At-Oy Bil'den) Dinasti lideri geldi. Kırgız kağanlığından At-Uruduş Inançu Çur geldi. Noter olarak, başarılarla ölen dinastıma, yazılı taş yapıcısı olarak, Çin hakanı lideri Lider-Paşa geldi.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
On-Og'lardaki temsilcim Türgiş kağanından Umuq-Uruç(din adamı-rahip) Dinasti lideri, Oğuz Beldesinden (Yani At-Oy Bil'den) Dinasti lideri geldi. Kırgız kağanlığından At-Uruduş Inançu Çur geldi. Noter olarak, başarılarla ölen dinastıma, yazılı taş yapıcısı olarak, Çin hakanı lideri Lider-Paşa geldi.

Makaraç: mühürdar (AE.TKBT). Hint kökenli…(VT.IDO) / OMUQ-URUÇ: din adamı-rahip (KM.BB)
Tamgaçı: Mühürdar(AE.TKBT)./ ATIM-OĞ UÇİ: Dinasti-hanedan lideri (KM.BB)
Çan senün: Çang-sengun, kişi adı (VT.IDO)/ UÇUN ESİNÜN: Başarılarla ölen
Çıkan: "Çikan(lar)(?) Saray tarihçisi, Çin. Chi-kouan (VT.IDO). Kuzen (AE.TKBT)
UÇUQAN: Lider-Paşa (KM.BB)

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Kuzey Doğu)

KD1 [illegible]

Kö(Ü)ltigin: (Q)Kon: Yılk(Q)a: Yiti: Yigirmike: Uçdı: Tok(Q)uzunç: Ay: Yiti: Otuzk(Q)a: Yo(U)g: Ertürtümüz: Bar(I)k(Q)ın: Bedizin (EB-EDİZİN): Bitig: Taşın: An: Biçin: Yılk(Q)a: Yitinç: Ay: Yiti: Otuzk(Q)a: (Q)kop: Alkdımız (ULUQ ÖD TOQUZ-ON ARTUQI BİR): ÖLTİ. Kö(Ü)ltigin: Özi: Kırk: Artuk(Q)ı: Yiti: Yaşın: (a kergek) Bolıt(BOLTI): Taş bark(AT-UŞUB-URUĞ TİKDÜMİZ)) (itgüçig): Bunça: Bedizçig (EB-EDİZİG): Toygun (AT OYIĞIN): İlteber (ELİTİBİR): Kelürti (KELÜ ETİ):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kül-tegin Koyun yılında, yirmi yedinci gün öldü. Dokuzuncu ayın otuz yedinci günü cenaze töreni yaptık. Türbesini, heykelini, yazılı taşını Maymun yılında yedinci ayın otuz yedinci günü büyü törenle açtık. Kü-tegin öldüğünde kırk yedi yaşında idi. […] Tuygunlar ve elteberler bunca yontucu getirttiler.	Költiğin Koyun yılında, on yedinci günde uçtu (vefat etti). Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde sona erdirdik. Barkını bezemelerini yazılı taşını, Maymun yılında Yedinci ayın yirmi yedisinde tamamen bitirdik. Költiğin kırk yedi yaşında vefat etti. Taş ve bark yapıcıları bunca bezemeleri, Tuygun ilteber ge-tirmiştir.	Kültiğin Kon yılının, 17'sinde uçmuş olduğu 9.ayın 27'sinde, yuğ ettirdik. Hakiki başarılarının yazılı olduğu taşı Biçin yılının yedi otuznda, yani Uluğ-Öd'ün dokuz-on fazlası birinde (91), ölen Kültiğin'in kırk fazlası tedi yaşında (47) namına vurarak diktirdik. Bunca başarıların sahibi ebedi istirhatgahına verildikte sonra,

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Kültiğin Kon yılının, 17'sinde uçmuş olduğu 9.ayın 27'sinde, yuğ ettirdik. Hakiki başarılarının yazılı olduğu taşı Biçin yılının yedi otuznda, yani Uluğ-Öd'ün dokuz-on fazlası birinde (91), ölen Kültiğin'in kırk fazlası tedi yaşında (47) namına vurrak diktirdik. Bunc başarıların sahibi ebedi istirhatgahına verildikte sonra,

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Güney Doğu)

GD1 𐰉𐰆𐰨𐰀 : 𐰋𐰃𐱅𐰏 : 𐰋𐰃𐱅𐰏𐰢𐰀 : 𐰚𐰇𐰠𐱅𐰃𐰏𐰤 : 𐱃𐰃𐰽𐰃 : 𐰖𐰆𐰞𐰍𐱅𐰃𐰏𐰤 :
𐰣𐱅𐰃𐰓𐰢 : 𐰘𐰃𐰋𐰼𐰢𐰃 : 𐰚𐰇𐰤 : 𐰆𐰞𐰺𐰯 : 𐰉𐰆𐱃𐱁𐰴𐰀 : 𐰉𐰆𐱃𐰀𐰢𐰴𐰀 : I[𐰸]𐰆𐰯 :
𐰖𐰆𐰞𐰍𐱅𐰃𐰏𐰤 : 𐰋𐰃𐱅𐰃𐰓𐰢 : 𐰃𐰍𐰺 : 𐰆𐰍𐰞𐰣𐰭𐰔𐰑𐰀 : 𐱃𐰖𐰍𐰆𐰣𐰭𐰔𐰑𐰀 : 𐰘𐰏𐰓𐰃 :
𐰃𐰏𐰓𐰇𐰼 : 𐰼𐱅𐰏𐰔 : 𐰆𐰲𐰀𐰉𐰺𐰑𐰍𐰔 : 𐱅𐰭𐰼□𐰃□ : 𐱅𐰃𐰼𐰏𐰓𐰚𐰃𐰲𐰀

Bunça: Bitig: Bitigme: Kö(Ü)ltigin: Atısı: Yolugtigin: Bitidim: Yigirmi: Kün: Olu(I)ru(I)p: Bu: Taşk(Q)a: Bu: Tamk(Q)a: (Q)Kop: Yolugtigin: Bitidim: Igar: Oglanınuzda: Taygununuzda (AY OYIGUNINIZDA): Yigde (İKÜGDE): İgidür: Ertigiz: Uça: Bardıgız: Tenri(de): Tirigdiçe (TİRİGEDKİÇE): ----

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Bunca yazıtı yazan Kül-tegin'in kuzeni(?)Yollug Tegin, ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taşa, çok sayıdaki bu yazıları ben Yolluğ Tegin yazdım. Sadık prenslerimize ve Taygunlarımıza iyilik ederek onları ondurdunuz. (Şimdi), siz öldünüz. Tanrı diriler arasında gibi[dir?] (ya da siz gökte diri gibi[siniz] O, onu Tanrı vekili olmaya layık görmüş olduğumuz için, uçarak vardı.	Bunca yazıyı yazan Költiğin'in yeğeni Yollug Tigin, ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taşa, bu duvarlara hep Yolluğ Tigin ben yazdım. (beni) değerli oğul ve kızlarınızdan, delikanlılarınızdan? daha iyi besliyordunuz, uçup gittiniz. Gök(te) hayattaki gibi…	Bunca söz-ifşaalarını (cümleleri) Kültigin namına Yolluğ Tigin olarak yazdım. 20 gün oturarak bu taşa bu harfleri Evet Yolluğ Tigin olarak yazdım.

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Bunca söz-işaalarını (cümleleri) Kültigin namına Yolluğ Tigin olarak yazdım. 20 gün oturarak bu taşa bu harfleri Evet Yolluğ Tigin olarak yazdım. O, onu Tanrı vekili olmaya layık görmüş olduğumuz için, uçarak vardı.

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Güney Batı)

GB1 [illegible]

Kö(Ü)ltiginin: Altunın: Kümişin: Agışın: Barımın: Tör(t bin yıl) Kısın: ayagma: Toygut: Bu(nça..) Begim: Tigin: Yügerü: Tenri:Bolça ....Taş: Bitidim: Yollug: Tigin (birle bitidimiz)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[...] Kül-tegin'in altını, gümüşü, zenginlikleri?, malı, mülkü [dört evi ve atları?] ...... [......] Tegin beyim yukarıdaki gök[te] [.......] ben Yolluğ Tigin taşa yazdım.	Költiğin'in altınlarını, gümüşlerini, ipeklilerini, mallarını, tör(t binlik) at sürüsünü koruan Tuygut'tur. Nu(nca) beyim Tigin yukarıda gök (....) taş yazdım. Yolluğ Tigin (ile yazdık).	Onu Tanrı diriltinceye kadar; Kültigin'in mezar altın-gümüşü ile Tanrıda tecelli etme varlığı, Türk liderliğindeki Oq ırkının, etrafında topalanmış oldukları, namlı kavmin beyi olması dolayısıyla, namına yazan Yolluğ Tiginim

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Onu Tanrı diriltinceye kadar; Kültigin'in mezar altın-gümüşü ile Tanrıda tecelli etme varlığı, Türk liderliğindeki Oq ırkının, etrafında topalanmış oldukları, namlı kavmin beyi olması dolayısıyla, namına yazan Yolluğ Tiginim

TAŞ I YAZITI (KÜL TİGİN / KÖL TİGİN) (Batı)

B1 [illegible]

Korudın (QO-URUDINIĞ) Sogud örti. İnim: Költigin (KÜL TİGİN ÖLTİ):.... İşig: Küçüg (İSİG-KÜÇİG): Birtük: Üçün: Türk: Bilge: Kagan: Ay-ukı-ka (OYIQIKA): İnim: Kö(Ü)ltiginig: Közedü: (ÖK-ÖZİDÜ) Olurtum. Inançu: Apa: Yargan (APA-OYIRIĞIN): Ta(U)rkan: Atıg (AT-OĞ QAĞAN TURDI): Birdim: Anı: Ögtürtdim:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
….. küçük kardeşim Kül-tegin [öldü….]. işini gücünü bana verdiği için, ben, Türklerin Bilge (akıllı) Kağanı, küçük kardeşim Kül-tegin'i gözeterek….'ya otur[dum] [….]. İnançu Apa Yargan-tarkan…. [….]	Batıdan Soğdlar ayaklanmıştı. Kardeşim Költiğin ….işi gücü verdiği için Türk Bilge Kağan (anmak) üzere Kardeşim Kültiğin'i gözeterek oturdum. İnançu Apa Yargan Tarkan adlı (bir görevliyi bıraktım. Onu övdürdüm)	Ok ırkı kavmini idare eden kardeşim Kül Tigin öldükten sonra Tanrıya uygunluğa iman ve güç verdiği için Türk Bili hakanına kardeşim Kül Tiginin krallık verasettine İninçü Apa Oyırığın Turqan dinesti hakanı durdu. (DS 580!).

ÇEVİRİ Önerisi – 2019
Ok kavmini yöneten kardeşim Kül Tigin öldükten sonra, Tanrıya uyumda iman ve gücü olduğu, bunu aktardığı için, Türk Bili hakanlğına, kardeşim Kül Tigin'in yerine İninçü Apa Oyırığın Turqan dinesti hakanı durdu. (DS 580!).

Korudın: Batıdan (AE.TKBT) / QO-URUDINIĞ: OQ Irkı (KM.BB)
Ay-ukı-ka: anmak üzere(AE.TKBT) / OYIQIKA: Uyma-uygunluk (KM.BB-Oy:Fikir birliği, uygun olma)
Közedü: Gözetmek, gözeterek / ÖK-ÖZİDÜ: krallık verasettine(KM.BB)
KÖZ: atmak gözetmek, gözetilmek, KÖZETMEK: gözetmek (KM.DLT)
Örti: Ayaklanma(AE.TKBT) / İdare etme(KM.BB) /ÖRTEŞ_: Karşılıklı yakmak; saldırışmak (KM.DLT)

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (1.taş Batı)

Tamgalar: W.Radloff, (V.Thomsen). [Düzeltme]:C.Alyılmaz.OYBD/ Sol sütun: TT.TY / Orta sütun: AE.TKBT/ Sağ sütun KM.BB)/ (…) içi K.Mirşan'ın farklı okumaları.

B1 [illegible]

Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Ben: Özüm: Tab(I)gaç: İline: (Q)Kılındım: Türk: Bo(U)dun: Tab(I)gaçk(Q)a: Körür: Erti:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ben Bilge Tonyukuk. Ben kendim Çin yönetimi sırasında doğdum. Türk halkı (o zaman) Çin'e bağımlı idi.	Ben Bilge Tonyukuk'um. Ben özüm Çin ülkesinde doğdum (vücut buldum). Türk Milleti Çin'e tabi idi.	Ben kendim Bilge Atun-Ukuk'um. (Bil Namdarıyım) Senin (sana tabi) Tabıgaç memleketinde (İl Etiriş Kağanca) tayin olundum. Çünkü oradaki Türk kavmi (Yani Oğuz beyleri halkı) Tabıgaç (barbarlar) çıkarına görev yapar (hizmet eder) idi.

Burada, K.Mirşan'a göre; Çin'e tabi olan Türklerin tamamı değil, Oğuz beyleridir. O zamanlarda D.Ö. 560'larda Türük Bil federasyonuna bağlı Türk kavimlerin bazıları ekonomik kaygılarla Çin'e yaklaşmış ve kültürlerini, törelerini bozmaya başlamıştır. Türük Bil'i yeniden kuran İl Etiriş Kağan da Atun Uquq'u (Tonyukuk), bu durumu düzeltmesi için görevlendirmiştir.

B2

Tür(Ü)k: Bo(U)dun: (Q)Kanın: Bu(O)lmayın: Tab(I)gaçda: Adrıldı: (Q)Kanlandı: (Q)Kanın: (Q)Kodu(I)p: Tab(I)gaçka: Yana: İçikdi: Tenri: Ança: Timiş: Erinç: (Q)Kan: Birtim:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Türk halkı, (kendi) hanını bulmayınca, Çin'den ayrıldı; han sahibi oldu; (fakat) hanım bırakıp Çin'e yeniden bağımlı oldu. Tanrı şöyle demiş olmalı: "(Sana) han verdim,	Türk milleti hanını bulmayınca Çin'den ayrıldı, han sahibi oldu. Hanını bırakınca yine Çin egemenliğine girdi. Tanrı şöyle dedi [demiş olmalı]: Han verdim,	Hanı olmadığından dolayı Türk kavmi Tabıgaç'dan ayrıldı, kendi hanı oldu. Hanını bırakarak yine Tabıgaç'a dahil oldu. Tanrı anca nasip etmiş erinç, Sana han verdim, dedikten sonra,

B3

(Q)Kanının: (Q)Kodu(I)p: İçikdin: İçikdük: Üçün: Tenri: Ölütmüş: Erinç: Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Ölti: Alk(Q)ındı: Yok (UYUQ): Boldı: Tür(Ü)k: Sir (İSİR): Bo(U)dun: Yirinte:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
hanını bırakıp (yine) bağımlı oldun." (Türk halkı yeniden) bağımlı olduğu için Tanrı "Öl!" demiş olmalı. Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkı(nın) ülkesinde	Hanını bırakıp egemenliğini yitirdin. Egemenlik gittiği için Tanrı seni öldürdü. Türk milleti, mahvoldu, yok oldu. Türk milletinin topraklarında,	Hakanını bırakarak barbarlara dahil oldun. Bu yüzden Tanrı seni durağan gale getirmiş (Ölitmiş). Türk kavmi durağan hale gelerek asimile oldu, ölü düştü. Türük inancı kavmin yerinde,

Yok: yok (KM.DLT) / UYUQ: Durağan hale gelme-asimile (KM.BB)
Sir:Sir? (VT.IDO)/ İSİR: İnanç (KM.BB)

B4 [illegible]

Bod (BUD): (Q)Kalmadı: Ida: Taşda (IDA-TAŞDA): (Q)Kalmışı: (Q)Ku(O)branıp: Yiti: Yüz: Boldı: İki: Ülü(İ)gi: Atlıg: Erti: Bir: Ülü(İ)gi: Yadag: Erti: Yiti: Yüz: Kişig:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
boy kalmadı; dağda bayırda kalmış olanları toplanıp yedi yüz (kişi) oldu. (Bu yedi yüz kişilik kuvvetin) iki bölüğü atlı idi, bir bölüğü yaya idi. Yedi yüz kişiyi	Hiç (boy) kalmadı. Ormanlarda, dışarılarda kalmış olanları toplanıp yedi yüz kişi oldular. İki bölümü (üçte ikisi) atlı idi, bir bölümü (üçte biri) yaya idi. Yedi yüz kişiyi	(buy) milli irade kalmadı. Hareketli (active) taşlarda (yani dağlarda) kalmış olanları kabararak yedi yüz oldu. Bunun üçte ikisi atlı idi, üçte biri yaya idi. Bu yedi yüz kişinin,

Bod: boy (KM.DLT) / BUD: Milli irade (KM.BB)
IDA-TAŞDA:Hareketli (active) taşlarda (yani dağlarda) (KM.BB)/ Ormanlarda, dışarılarda(AE.TKBT)

B5 [illegible]

Uduzugma (ODUZ OĞIMA): Ulugı (OLIĞI): Şad (UŞUD) Erti: Yagıl (OYUĞUL): Tidi: Yagmışı (OYUĞMASI) Ben Ertim: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): (Q) Kagan Mu (QAĞANIM) Kışayin (UQISAYIN): Tidim: Sak(Q)ındım: To(U)ruk(Q) Buk(Q)u(A)lı: Semiz Buk(Q)u(A)lı: Irakda (ARQADA):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
sevk eden üstleri "şad" idi. "Sözcüm ol!" dedi; sözcüsü ben idim, Bilge Tunyukuk. "(Bunu) kağan mı yapayım?" dedim. Düşündüm: (İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan	Sevk edenlerin rütbece en büyüğü şad idi. Fikrini söyle dedi ["Sözcüm ol!" dedi]; Söyleyeni ben idim, Bilge Tonyukuk. Kağan mı yapsam dedim ve düşündüm. Zayıf boğa ile semiz boğayı uzaktan	Kazanılacak Zaferin Başkanının Yani Hakanın Danışmanı Olmak Üzere, Danışmanı Ben İdim. Ben Bilge Atun-Uquq, hakanımın fikrini alayım dedim. Tedbirli oldum. Çünkü; zayıf boğalı, semiz boğalıyı kendi arkasında bilirse,

Bu satırda iki farklı yorum ve okuma bulunuyor. En belirgin olanı; hakanın ve danışmanın (Tonyukuk) diyaloğunda söylenenler. 1.Çeviride danışman, hakanı hakan yapmak gibi duruma düşerken, 2.çeviri de hakanın fikrini alayım demektedir. Diğer yandan, danışman, vezir yada general Tonyukuk (Atun Uquq'un, hakana yaptığı benzetmede de tam bir anlam farklılığı vardır. 1.Çeviride, zayıf ve semiz boğa benzetmesi, bir danışmanın öneri verme olgunluğuna ters düşer gibi görünmekte-

dir. 2.Çeviride ise tam bir özlü, atasözü gibi, bir yaklaşım söz konusudur.
Yazıtlar boyunca, sıkça karşılaşılan okuma farklılıkları bu satırda da yeniden açıklanmaya muhtaçtır.
Uduzugma: Sevk edenlerin (AE.TKBT, ME.OA) / ODUZ OĞIMA: Kazanılacak Zaferin, ODUZ: Zafer (Km.BB)
Udız-: Götürmek (VT.IDO). UDIM: arkası sıra, ardı, arka, müteakip (KM.DLT)
Yagıl: Fikrini söyle (AE.TKBT) / OYUĞUL: Danışman(KM.BB)
Kışayin: Yapsam? (AE.TKBT). İlerleteyim (NO.ETY), Kılayıml (ME.OY) / UQISAYIN: Fikrini almak (KM.BB) K.Mirşan'a göre UQ(UK) kelimesi, ErkenTürkçe'de; idrak, fikirle, algılama ile açıklanmaktadır.
Irakda: Uzaktan…(AE.TKBT) / ARQADA: Arkasında (KM.BB)
YIRAK: uzak, ırak (KM.DLT)
Zayıf boğa ve semiz boğa arkada/tekme atsa..(ME.OA)

B6 [illegible]

Bö(İ)lser: Semiz Buk(Q)a: To(U)ruk: Buk(Q)a: Tiyin: Bilmez Ermiş: Tiyin: Ança: Sak(Q)ındım: Anda: Kisre: Tenri: Bilig: Birtük: Üçün: Özüm: Ök (ÖK): (Q)Kagan: Kışdım (UQISDIM): Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Boyla (BUYULA): Baga (BUĞA): Tarkan (TURQAN):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş diye öylece düşündüm. Ondan sonra, Tanrı akıl verdiği için, (onu) ben kendim kağan yaptım. Bilge Tunyukuk Buyla Bağa Tarkan	Bilseler (bilmek zorunda kalsalar) semiz boğa mı zayıf boğa mı diye bilemezlermiş diye düşündüm. Ondan sonra Tanrı akıl verdiği için onu bizzat ben kağan yaptım. Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan	Semiz boğa bunu, zayıf boğa derecesinde bilmez imiş, diyerek anca sakındım. Ondan sonra, Tanrı bilgi verdiği için bizzat kendim hakanımın fikrini aldım: Bilge Atun-Uquq. Buyul Buğa Turkan

Bu satırada da "Bilig" kelimesinin yorumunda; akıl ve bilgi arasında bir ayrım sözkonusudur ki, netleşmesi gerekmektedir. Çünkü; akıl ile bilgi hele hele bilgin/bilge çok önemli bir ayrıma sahiptir. Her akıllı kişi, bilgin olamayacağı gibi, bilgi sahibi her kişiye akıllı denemeyeceği gibi. Hele hele sözkonusu edilen bilge Tonyukuk ise…
(Q)Kagan UQISDIM: hakanımın fikrini aldım (KM.BB)
(Q)Kagan Kışdım: kağan yaptım (AE.TKBT) / İlerlettim (NO.ETY) Kağan kıldım (ME.OY)
Tenri: Bilig: Birtük: Üçün: Akıl verdiği için (AE.TKBT) / Bilgi verdiği için (KM.BB, ME.OY)
BILIG: akıl, us; hikmet; bilgi (KM.DLT)
Bil_mek: Birşeyi anlamış, öğrenmiş olmak. Bilge: bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek kimse.(TG.ES)

B7 [illegible]

Birle: İlteriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kagan: Bolayın: Biriye: Tab(I)gaçıg: Ö□re: (Q) Kıtaynıg: Yırı(A)ya: Oguzug: Öküş (ÜKÜS): Ök: Ölürti: Bilgesi (BİL ÖGİSİ-UÇUBISI): Çabışı: Be(İ)n: Ök (ÖK): Ertim: Çogay (UÇUĞUY): Kuzın (UQUZIN): (Q)Kara: (Q)Kumu(I)g: Olurur: Ertimiz:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
sayesinde İlteriş kağan olarak güneyde Çinlileri, Doğuda Kıtayları, kuzeyde Oğuzları pek çok öldürdü. Danışmanı (ve) kumandanı ben idim. Çoğay (dağlarının) kuzeyinde, Karakum 'da oturuyor idik.	İlteriş kağan olduktan sonra güneyde Çinlileri doğuda Kıtayları kuzeyde Oğuzları çok çok öldürdüler. Bilgesi (akıl vericisi) ve komutanı elbette ben idim. Çoğay'ın kuzeyinde Kara Kum'da oturuyorduk.	ile beraber,İl-Etiriş hakanda bulunayım demek suretiyle berideki Tabıgaçları, öndeki ve doğudaki Kıtanları, uzaktaki ve de kuzeydeki Oğuzları, kitleler halinde imha eden regnumun iye lideri (yani kumandanı) ise ben idim. Uçuyuğ Yış (İçki Türkistan) denilen yerin Qara Qumu'nda oyuru idik.

Bilgesi, Çabışı: akıl vericisi, kumandanı (AE.TKTB)
BİL ÖGİSİ-UÇUBAŞI: regnumun, idarenin, krallığın iye lideri (yani kumandanı) (MK.BB). Çogay: Yer adı (AE.TKTB) / UÇUĞUY YIŞ: İç Türkistan (KM.BB)
Kuzın: Kuzeyi, Kuz-Güneş görmeyen yer (KM.DLT) / UQUZIN: ..denilen yer(KM.BB)

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (1.taş Güney)

G1 [illegible]

Kiyik: Yiyü: Tabı(U)şgan: Yiyü: Olu(I)rur: Ertimiz: Bo(U)dun: Bogu(I)zı: Tok(Q): Erti: Yagımız: Tegre (TİGERE): Oçuk (UÇUQ): Teg: Erti: Biz: es t-eg .(BİZİNİG) Ertimiz: Ança: Olu(I)rur: Er(İ)kli: Oguzdı(A)ndın: Küreg (KÖRÜG): Kelti:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk. Halkın boğazı tok idi. Düşmanlarımız çepeçevre ocak gibi idi; biz (ortadaki) aş gibi idik. Böylece oturur iken Oğuzlardan bir kaçak geldi.	Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Milletin karnı tok idi. Düşmanlarımız çevrede yırtıcı kuşlar gibi idi. Biz parçalanacak pay gibi idik. Öylece oturuyorken, Oğuzlardan bir kaçak geldi.	Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Kavmin boğazı tok idi. Düşmanlarımız ise etrafı saran kuşlar gibi idi. Kendi kendimize öylece oturmakta iken, Oğuz yönünden tanık geldi.

Bu satırda da derin bir anlam farklılığı olmamakla birlikte; detaylı istihbari bilgi veren birisinin, mantıki olarak, "haberci, görgü tanığı" gibi biri olması gerekir. Küreg: Kaçak (AE.TKBT), Casus (ME.OA) / KÖRÜG: Tanık (KM.BB) / Haberci (NO. ETY). KÜREMEK: kaçmak. KÖRSEMEK: görsemek, görmek istemek. KÖRÜGSEMEK: görsemek, görmek veya kavuşmak istemek (KM.DLT)

G2 [illegible]

Körüg: Sabı: Antag: Tokuz (AT-OQUZ): Oguz: Bo(U)dun: Üze (ÖZE): (Q) Kagan: Olurtı: Tir: Tab(I)gaçgaru: Konı (OQ-ONİ): Se□ünüg (ESİNÜNİG): Idmış: (Q)Kıtayngaru: To□ra (AT-ONIRA): Esimig (ESİM ÖG): Idmış: Sab: Ança (SABINÇA IDMIŞ): Azk(Q)ına: Tür(Ü)k:BUDUN

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kaçağ(ın) sözleri şöyle (idi): "Dokuz Oğuz halkı üzerine (bir) kağan tahta çıktı" diyor. "(Bu kağan) Çin'e General Ku'yu göndermiş; Kıtaylılara Tongra Eşim 'i göndermiş. (Bunlarla) şöyle haber göndermiş: "Azıcık Türk (halkı?)	Kaçağın sözü şöyle idi: Dokuz Oğuz halkı üzerine bir kağan oturmuş. Çin'e Ku'yu generali göndermiş. Kıtaylara Tongra Sem'i göndermiş ve şu sözleri iletmiş: Az sayıda Türk,	Tanığın haberi şöyle: At-Uquz Oğuz üzerinde bir hakan oturdu diyor. Bu hakan; Tabgaçlara Oq-Oni generalini göndermiş. Kıtanlara At Onıra kralını göndermiş. Şu inancı dolayısıyla göndermiş: Ortalıkta azıcık Türk,

G3 [illegible]

Yorıyo(U)r: Ermiş: (Q)Kaganı: Alp: Ermiş: (O)Ayguçısı: Bilge: Ermiş: Ol: İki: Kişi: Bar: Erser: Sini: Tab(I)gaçıg: Ölürteçi: Tir Men (TİRMİN): Önre: (Q) Kıtanıg: Ölürteçi: Tir Men (TİRMİN): Bini: Oguzug:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
gelişiyormuş. Kağanlan cesur imiş, sözcüleri akıllı imiş. O iki kişi var oldukça, sizi, Çinlileri öldürecektir derim; doğuda Kıtaylılan öldürecektir derim; bizi, Oğuzları	İlerliyormuş. Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş. O iki kişi var oldukça seni, Çin'i öldürecek diyorum; doğuda Kıtayları öldürecek diyorum: Beni, Oğuz'u	İlerliyormuş. Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş. O iki kişi var oldukça seni, Çin'i öldürecek diyorum; doğuda Kıtayları öldürecek diyorum: Beni, Oğuz'u

G4 [Old Turkic runic text]

Ölürteçik (ÖLÜRTEÇİ ÖK): Tir: Men (TİRMİN): Tab(I)gaç: Biridi(E)n: Yan (İYİN): Teg: (Q)Kıtan: Öndi(E)n: Yan (İYİN): Teg: Ben: Yırıdınta yan: (YIRADANYAN) Tegeyin: Tür(Ü)k: Sir (İSİR): Bo(U)dun: Yirinte: İdi: Yorumazun: Usar (USUR): İdi: Yok(Q): Kışalım (UQISALIM):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
öldürecektir şüphesiz, derim. (Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtaylılar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldıralım. Türk Sir halkı, ülkesinde, asla gelişmesin. Başarabilirsek, tümüyle yok edelim,.	öldürecek diyorum. Çinliler güney yönünden saldırsın, Kıtaylar, doğu yönünden saldırsın ,ben kuzey yönünden saldırayım; muzaffer?.Türk Milleti topraklarında hiç ilerlemesin, mümkünse tamamen yok edelim.	Eğer Tabıgaç beriden değer, Kıtan önden değer iken ben yıradan-kuzeyden değer isem, Türük inancındaki kavmin yerinde, yönetim bulunmaması için, yönetim yetkililerini artık yok bilelim diyormuş.

Bu satırda da iki farklı yorum bulunuyor: İlkinde fiili toprak, vatan kastedilirken, 2.çeviri de bir inanç etrafında toplanan (Rabbine inanan türler-Türük) kastedilmektedir. K.Mirşan'a göre Türük Bil (Göktürk ?) devleti, tanrı ve kainat inancı öne çıkan ilk devletlerdendir. Türk Sir (İSİR) Bo(U)dun Yirinte: Türk Milleti topraklarında (AE. TKBT)/ Türük inancındaki kavmin yerinde (KM.BB)
Usar: Mümkünse?(AE.TKBT) /USUR: Yetkililer? (KM.BB)

G5 [Old Turkic runic text]

Tir Men:(TİRMİN) Ol: Sabıg: Eşidip: Tün: Udısık(Q)ım: Kelmedi: Küntüz: Olursık(Q)ım: Kelmedi: Anda: Ötürü: (Q)Kaganıma: Ötüntü(İ)m: Ança: Ötüntü(İ)m: Tab(I)gaç: Oguz: (Q)Kıtan: Bu: Üçegü: (Q)Kabısa(I)r:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
derim." Bu haberi işitip gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra kağanıma ricada bulundum. Şöyle ricada bulundum: "Çinliler, Kıtaylılar (ve) Oğuzlar, bu üçü birleşirlerse	Diyorum. O sözleri işitince gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Bunun üzerine kağanıma arzda bulundum. Şöyle arz ettim: Çinliler, Oğuzlar ve Kıtaylar, bu üçü birleşirse,	O haberi işidip, tün iken uyuyasım gelmedi, gündüz iken oturasım gelmedi. Bundan dolayı hakanıma ötündüm (ricada bulundum). Şöyle ötüntüm: Tabıgaç, Oğuz ve Kıtan, bu üçü ile kapışıp kalacağız,

Ötünmek: Arz etmek (AE.TKBT) / Ricada bulunmak (KM.BB, TT.TY). ÖTÜK: hikâye; hakana sunulan dilek, ÖTÜNMEK: büyüklerden bir dilek istemek (KM.DLT)

G6 [illegible]

(Q)Kaltaçı: Biz: Öz: İ-çi (İÇE): Taşın (ATASIN): Tutmış: Teg: Biz: Yuyk(Q)a: Erkli (İRİKLİG): Tupulgalı (TOPLAĞALU): Uçuz: Ermiş: Yinçge: Erklig (İRİKLİG): üzgü(E)li: Uçuz: Yuyk(Q)a: (Q)Kalın: Bolsar: Tupulguluk (TOPLAĞULIQ): Alp: Ermiş: Yinçge:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(biz) çaresiz kalırız. Kendi iç (kuvvetler) i (ile) dış (topraklar) ı tutmuş gibiyiz. (Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince	Biz kalırız. Kendi içi, dışını tutmuş (içimize kapanmış) gibiyiz. Yufka olanı delmek kolay derler, ince olanı da koparmak kolay. Yufka kalın olsa delmek zor derler, ince (de)	Kendi içimizdeki ateşi tutmuş gibi olacağız. Halbu ki, yufka olan şeylerin toplanması kolay miş; ince olan şeylerin koparılması kolay. Yufka kalın olursa bunun toplanması güç gerektirir imiş. İnce,

Öz İ-çi Taşın Tutmış: Kendi içi, dışını tutmuş (içimize kapanmış) gibi…
Öz: İÇE ATASIN Tutmış: Kendi içimizdeki ateşi tutmuş gibi

G7 [illegible]

Yogu(A)n: Bolsar: Üzgü(E)lük: Alp: Ermiş: Önre: (Q)Kıtanda: Biriye: Tab(I)gaçda: (Q)Kurı(U)ya: Kordanta (OQ-URUDUNTA): Yırı(A)ya: Oguzda: İki: Üç: Bin: Sümü(İ)z: Ke(İ)lteçimiz: Bar: Mu: Ne: Ança: Ötüntü(İ)m:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. Doğuda Kıtay'dan, güneyde Çin'den, batıda batıdan, kuzeyde de Oğuzlar'dan gelecek iki üç bin (kadar) askerimiz var mı ne?" Böylece ricada bulundum.	yoğun olsa koparmak zor derler. Doğuda Kıtaylardan, güneyde Çinlilerden batıda Hotandan kuzeyde Oğuzlardan gelecek iki üç bin askerimiz vardır şüphesiz. Böylece arz ettim.	Büyük olursa, onun koparılması zor imiş. Buna göre öndeki Kıtan'a, berideki tabıgaç'a, kara yönündeki Oq-Urudun'a, kuzeydeki Oğuz'a (peşi peşine hücum etmeliyiz) Çünkü iki-üç binlik ordu teşkil edecek kadarımız ancak var, diyerek öyle ötündüm.

G8 [illegible]

(Q)Kaganım: Be(İ)n: Özüm: Bilge: Tonyukuk (ATUN OQUQ): Ötüntük: Ötünçü(İ)mü(İ)n: İşidü: Birti: Könlü(İ)nçe: (O)Uduz: Tidi: Kök: Önü(İ)g: Yoguru (OYUĞIRU): Ötüke(İ)n: Yışgaru: (O)Uduztım: İnig (İNİGİK): Kölükin: Toglada (AT-OĞILADA): Oguz: Kelti:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kağanım, (benim kendimin), Bilge Tunyukuk'un arz ettiğim ricamı dinlemek lutfunda bulundu. "(Orduyu) gönlünce sevk etl" dedi. Kök Öng (ırmağı)nı geçerek (orduyu) Ötüken dağlarına doğru sevk ettim. Lngek gölcüğü ile Tola (ırmağın) dan Oğuzlar (üzerimize) geldi. Çevirinin bu kısmı Talat Tekin ve Kazım Mirşan'da yoktur: inekler ve yük hayvanlarını	Kağanım, ben özüm Bilge Tonyukuk'un arz ettiği mazuratı işitti. Aklına göre sevk et dedi. Kök Ön'ü (Ongun ırmağını) geçerek inekler ve yük hayvanlarını Ötüken dağlarına doğru sevk ettim. Toğla (ırmağı)ndan Oğuzlar geldi.	Hakanım kendimin Bilge Atun Uquq olarak, sunduğum ricamı işiti verdi. Gönlünce, eğilimince oduz (mareşallik) nasip etti. Kök Önig Uyuğur yönünde Ötüken Yış'qa doğru uduzdum (nizami ordu gönderdim), İnigik Gölün (Baykal Gölü) At-Oğulasında (başkantinde) iken Oğuz geldi.

G9 …[illegible]

(Süsi: Üç: Bi□:) Ermiş: Biz: İki: Bin: Ertimiz: Sünüşdümüz: Tenri: Yarlık(Q) adı: Yandımız: Ögüzke: Tüşdi: Yayınduk (YANDUQ): Yolta: Yi(E)me: Ölti(Ü): Kök (ÖKÜK): Anda: Öt(Ü)rü: Oguz: (Q)Kopı(U)n: Kelti: Kelürtüm Ök

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ordusu (altı bin kişilik) imiş. Biz ikibin (kişi) idik. Savaştık. Tanrı buyurdu, (Oğuzları) bozguna uğrattık; ırmağa düştüler. Bozguna uğrayanları da yollarda ölüp kaldılar. Ondan sonra Oğuzların hepsi geldi, (boyun eğdi).	(Askerler üç bin kişi) imiş. Biz iki bin idik. Savaştık, Tanrı lütfetti bozguna uğrattık, ırmağa indiler. (kendilerini) püskürttüğümüz yolda yine öldüler. Bunun üzerine Oğuzlar tamamıyla geldiler (teslim oldular).	Ordusu 3 bin imiş. Biz 2 bin idik, savaştık. Tanrı yarlıkadığı için yendik. Ögüze (nehire) düşenleri de tendik. (Transit) yolda da imha edilmiş bulundular. Bundan dolayı Oğuzlar esir geldiler, esir geldirdim.

G10 [illegible]

Tür(Ü)k (Q)Kaganıg), Türk Bo(U)dunug: Ötüke(İ)n: Yirke (YİRTE): Be(I)n: Özüm: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Ötüke(İ)n: Yirig: (Q)Konmış: Tiyin: Eşidip: Biriyeki: Bo(U)dun: (Q)Kurıyak(Q)ı: Yırıyak(Q)ı: Önreki: Bo(U)dun: Kelti:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Türk kağanını), Türk halkını Ötüken toprağına ben kendim, Bilge Tunyukuk, (getirdim). (Türk halkı) Ötüken toprağına yerleşmiş diye haber alıp güneydeki halklar, batıdaki, kuzeydeki ve doğudaki halklar (üzerimize) geldiler.	Türk kağanını, Türk milletini Ötüken topraklarına bizzat ben Bilge Tonyukuk (getirdim) Ötüken topraklarına konmuşlar diye işitince güneydeki halk, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki halk geldi..	Türk KAVMİNİN Ötüken (Geçerli) yerindeyim. Kendim artık Bilge Atun-uquq, Ötüken yerine konmuş diye işitip, berideki kavim, kurudaki, yırıdakı, öndeki kavim (tebrike) geldi.

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (taş 1 Doğu)

D1 [illegible]

İki: Bin: Ertimiz: Biz: (İki): Süm(üz b)oltı (SÜG BOLTI): Tür(Ü)k: Bo(U)dun: kı(lınga)lı (OLURĞALI) Tür(Ü)k: (Q)Kagan: Olurgalı: Şantun (USUNTUN) Balık(Q)a: Taluy: Ögüzke: Tegmiş: Yok(Q): Ermiş: (Q)Kaganıma: Ötünü(İ)p: Sület(İ)dim:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Biz) iki bin (kişi) idik. (İki ordumuz) vardı. Türk halkı (yaratılalı), Türk kağanı tahta oturalı, Şantung şehirlerine, Sarı Irmağa vardığı yok imiş. Kağanıma arz edip ordu sevk ettim.	İki bin kişi idik, İki ordumuz oldu. Türk millleti yaratılalı, Türk Kağanı tahta oturalı, Şantung şehirlerine, okyanusa(Çin denizine) ve ırmağa (Sarıırmak'a) ulaşmış olanı yokmuş. Kağanıma arz edip, ordu gönderdim.	İki bin idik biz, bundan İki ordu oldu. Ve Türk kavmi oturalı, yani Türk hakanı (tahta) oturalı, Uşantun Bolıqa, Taluy Ögüze değmiş (olan hiç kimse) yok imiş, demek suretiyle, hanımdan ötünerek sülemiş idim:

D2 [illegible]

Şantun (USUNTUN): Balık(Q)a: Taluy: Ögüzke: Tegürtim: Üç: Otuz: Balık(Q): Sıdı: Usın (ISIDI-USIN): Buntatu : Yurtda: Yatu: (Q)Kalur: Erti: Tab(I)gaç: (Q) Kagan: Yagımız: Erti: On: Ok (ON-OQ): (Q)Kaganı: Yagımız: Erti:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Kağanımı) Şantung şehirlerine, Sarı Irmağa kadar götürdüm. (Kağanım) yirmi üç şehri zapt etti. (Önceleri) uykusu kaçarak yurtta yata kalıyordu. (Çünkü), Çin kağanı düşmanımız idi, On Ok kağanı düşmanımız idi.	Şantung şehirlerine okyanusa ve ırmağa ulaştırdım. Yirmi üç şehri tahrip ettiler. (Askerlerimiz) uykularını burada terk ederek harap olmuş şehirlerde, evlerde yatıp kalıyordu. Çin kağanı düşmanımız oldu. On Ok kağanı düşmanımız oldu.	Uşuntung balıka, Taluy ögüze değdirdim. 27 balıq olarak registre edilen bu bölge, böyle büyük bir yurtta buluyordu. Çin hakanı düşmanımız idi. On Oq hakanı düşmanımız idi.

D3 ... [illegible]

(Artuk(Q): (Q)Kırk(Q)ız: Küçlü(İ)g: (Q)Kagan: Yagımız:) Boldı: Ol: Üç: (Q) Kagan: Ögleşip: Altun: Yış: Ü(Ö)ze: Kabışalım: Timiş: Ança: Ögleşmiş: Önre: Tür(Ü)k: (Q)Kagangaru: Sülelim: Timiş: Anaru: Sülemeser: Kaça (QAÇ): Nen: Erser: Ol: Bizni:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(kalabalık Kırgız), güç(lü kağan düşmanımız) oldu. Bu üç kağan birbirine akıl danışıp “Altay dağları üzerinde buluşalım!” demişler. Şöyle akıl danışmışlar: “Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!” demişler, “Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, onlar bizi,	Üstüne üstlük bir de Kırgız Küçlüğ Kağan düşmanımız oldu. O üç kağan fikirleşip Altun Dağ (Altay Dağları) üzerinde buluşalım demişler. Şöyle fikirleşmişler: Doğudaki Türk Kağanına ordu yürütelim demişler. Onlara sefer yapmazsak ne zaman olursa olsun (eninde sonunda) onlar bizi,	Ve de Kırgızlar, güçlü hakan düşmanımız oldu. O üç hakan nasihatleşip, Altun Yış’ta birleşelim demişler. Ve şöyle bir düşünceye varmışlar: İlk önce Türk hakanına süleyelim (ordu sürelim) demişler. Eğer ona karşı sülemez isek, her ne hal ise, o bizi imha edecek diyerek,

D4 [illegible]

(Q)Kaganı: Alp: Ermiş: Ayguçısı (OYĞUÇISI): Bilge: Ermiş: (Q)Kaç nen: Erser: Ölürteçi: Kök (ÖKÜK): Üçegün: (Q)Kabısıp: Sülelim: idi: Yok (ANI YOQ): Kısalım (UQISALIM): Timiş: Türgiş: (Q)Kagan: Ança: Timiş: BUN Benin (ON): Bo(U)dunum: Anta: Erür: Timiş:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, ne zaman olsa, öldüreceklerdir. Üçümüz birleşip ordu sevk edelim, (onları) tümüyle yok edelim" demişler. Türgiş kağanı şöyle demiş: "Benim halkım orada olacaktır!" demiş.	Kağanları yiğit imiş, danışmanları bilge imiş, ne zaman olursa olsun (bizi) öldürecekler. Üçümüz buluşup ordu yürütelim, onları tamamen yok edelim demişler. Türgiş Kağanı şöyle demiş: Benim halkım oradadır demiş.	Hakanı alp imiş, danışmanı yurtsever bilge imiş, her ne hal ise, imha edecek diyerek üçümüz birleşerek süleyelim, onu yok edelim demişler. Türgiş Kağanı anca demiş: On kavmim orada (Altun Yış'ta), bulunuyor demiş.

D5 [illegible]

(Tür(Ü)k: Bo(U)dun: Yime:) Bulganç: (Ol: Timiş): Oguzı: Yime: Tark(Q)(A)nç: Ol: Timiş: Ol: Sabın(Ğ): E(İ)şidip: Tün: Yi(E)me: Udısık(Q)ım: Kelmez: Erti: (kün yime) Olursık(Q)ım: Kelmez: Erti: Anta: Sak(Q)ıntım a:....(SÜ....TİDİM)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
"(Türk halkı) kargaşa içindedir; Oğuzları da huzursuzdur" demiş. (Türgiş kağanının) bu sözlerini işitince gece uyuyasım gelmiyordu. (gündüz) oturasım gelmiyordu. O zaman düşündüm işte.	Türk halkı yine kargaşa içindedir demiş. Oğuzları da darlık, sıkıntı içindedir demiş. O sözleri işitince, gece uyuyasım gelmez oldu, gündüz oturasım gelmez oldu. O zaman düşündüm.	Türk kavminin durumu yine karışık demiş. Oğuz'u ise yine dağınık durumda demiş. Bu haberi işitip, gece iken yine uyuyasım gelmemiş bulunuyor, oturasım da gelmemiş bulunuyor. Bu sakıncadan ötürü,

Bulganç: kargaşa, karışık (AE.TKBT, KM.BB)
Tarkı(A)nç:Darlık, sıkıntı, dağınık (AE.TKBT, KM.BB). BULGAK, Bulgaş: düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen karışıklık, bulanık (KM.DLT)

D6 ...𐰀 : 𐰃𐰼...[: 𐰘𐰏𐰾𐰘𐰃]𐱅𐰓𐰢 : [𐰚]𐰇𐰼𐰾𐰢𐰤 : 𐰖𐰆𐰞𐰺 : 𐰉𐰺𐰘𐰘𐰢𐰃 :
𐰽𐰆𐰢𐰃𐱅𐰏𐰤𐰃𐰓𐰶 : 𐰉𐰆𐰖𐰆𐰞𐰣 : 𐰖𐰆𐰽𐰺𐰾𐰽 : 𐰖𐰽𐰢𐰲𐰺𐱅𐰓𐰢 : ...𐰏𐰘𐰲𐰺𐱅𐰲𐰓[𐰔]𐰢 :
𐰲𐰼𐰲𐰾𐰺𐰤𐰘𐰺 : 𐰉𐰆𐰞𐰽𐰢

(İlk: (Q)Kırkız(Q)k)a: Sü(les)er: Yig: Ermiş: Tidim: Kögmen (ÖKÜGİMİN): Yolı: Bir: Ermiş: Tumış (TOMIS): Tiyin: Eşidip: Bu: Yolun: Yorısar: Yaramaçı: Tidim: ----(US): Yirçi: Tiledim: Çölüg (ÜÇÜL): İz (ÖGİZ): Eri (İRİ): Boltu(I)m:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
. (Önce Kırgızlara sefer etsek iyi olur) dedim. Kögmen yolu bir imiş, (o da) kapanmış diye işitip “Bu yoldan yürüsek iyi olmayacak” dedim. Kılavuz istedim. Bozkırdaki Az’lardan bir adam buldum.	(İlk olarak Kırgızlar)a ordu yürütsek daha iyi olur dedim. Kögmen (Tannu-Ola) yolu tek imiş, o da kapanmış diye işitince bu yolla yürürsek uygun olmaz dedim. Kılavuz istedim. Bozkırda yaşayan Az eri buldum	Ordu ile değidim. Ökügimin yolu birtek imiş, donmuş (kapalıymış) diyerek işidip, bu yoldan yörürsek yaramayacaktır dedim. (----) Usta rehber diledim. Üçül Ögüz kişisi buldum.

US Yirçi: Kılavuz (AE.TKBT), usta rehber (KM.BB) / YORÇI: usta kılavuz (KM.DLT)

D7 (𐰼) : [𐰃𐱅𐰢] : 𐰤𐰢 : 𐰤𐰏𐰺𐰘𐰏..𐰣𐰺𐰉...𐰘𐰢𐰃 : 𐰉𐰺𐰘𐰽𐰆𐰽𐰆𐰞𐰺 : 𐰘𐰢𐰃 :
𐰣𐰭𐰣𐰉𐰽𐰢𐰃 : 𐰶𐰽𐰖𐰽𐰶 : 𐰉𐰺𐰘𐰽𐰞𐰱𐰉𐰽𐰢𐰃𐱅𐰏𐰤 : 𐰆𐰞𐰖𐰆𐰞𐰣 : 𐰖𐰆𐰽𐰺𐰾𐰽 : 𐰆𐰔𐱅𐰓𐰢 :
𐰾𐰤𐰸𐰢 : 𐰤𐰱𐰣𐰢𐰀

Eşit(t)im: Az: Yir y(irçi?) (ÖZİM-OZ YİRİM): Anı (ONI): B(ilür? e)rmiş (BİLTİRİNTE) İT-ÖG İRİM US: Bir: At: Or(Q)ukı: Ermiş: Anın (ONIN): Barmış: Anar: Aytıp (YATUP): Bir: Atlı(U)g: Barmış: Tiyin: Ol: Yolun (AT-İL): Yorısar: (O)nç: Tidim: Sakındım: (Q)Kaganıma:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Ondan şöyle) işittim: “Az ülkesi (yolu Anı ırmağı boyunca) imiş. (Ancak) bir atın geçebileceği kadar imiş. (Kendisi?) o yoldan (bir kez) gitmiş. Ona sorup “Bir atlı gitmiş olduğuna göre o yoldan yürüyebiliriz” dedim. Düşündüm. Kağanıma	İşittim ki Az ülkesinin klavuzu onu biliyormuş. Bir at yolu imiş, oradan gitmiş. Ona söyleyip (onunla konuştuktan sonra) bir atlı gitmişse o yoldan yürümek mümkün dedim. Düşündüm ve kağanıma,	Kendi kolonistlerimizin bulunduğu yerdeki ON’lar havzasında İT-ÖG kişileri grubundan, BİR-Namlılar hakimiyetindeki On’lar imiş meğer bunlar. Onlarda yatarak BİR-Namlıların bulunduğu yoldan Al ile gidilirse, dur bakalım diyerek tedbirli oldum. Hakanıma,

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (1.taş Kuzey)

K1 [illegible]
[illegible]
[illegible]

Ötü(İ)ntü(İ)m: Sü: Yorıtdım: At: Alt (AT-İL AT) : Tidim: Ak Termel (AQ-İT İRİM-İL): Ke)İ)çe: Ogur(AQ)klatdım: At: Ü(Ö)ze: (ÖTÜZİRE) Bintire: Karıg (AT-URUĞ): Sökdüm: Yok(k)karu (YOQADU): At: Yete (AT-İLTE): Yadagın (KİŞİ) OĞ-İT----: Igaç: Tutunu (AT-UTINU) : Agturtum (OĞ-AT URTIM): Önreki: Er (İR-OYUĞUR)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
arz ettim. Orduyu yürüttüm. (Beylere) “Askerleri atlara bindirin!” dedim. Ak Termel (ırmağını böylece) geçerek zaman kazandım. (Askerleri) at üzerine bindirip karları söktüm. Yukarıya doğru, atları yedeğe alarak, ağaçlara tutuna tutuna (askerleri) dağa ağdırdım. Öncü askerleri	Arz ettim. Ordu yürüttüm. At bin dedim. Ak Termil’i (ırmağını) geçerek dönemeçten aşıttım. At üzerine bindirerek karı söktüm. Atları yedeğe alarak yukarı doğru, yaya olarak ve ağaçlara tutunarak çıkarttım. Öndeki erler	Rica ettim ve ordu gönderdim. At-İl Ata değdim. Aq İt İrim İli (Ak İdili) geçerken mola verdim. At üstünde geçmek suretiyle akıntıyı söktüm. Yukarı At-İlde Yaya Kişiler Oğuna karşı nam kazanarak bu Oğ At’ları vurdum. Onların öncü asker liderlerine

At Alt Tidim: At in! dedim.(AE.TKTB) / AT-İL AT Tidim: At-İl Ata değdim (KM.BB)
Karıg: kar (AE.TKTB) / AT-URUĞ: Akıntı (KM.BB)
At Yete: . Atları yedeğe alarak(AE.TKTB) / AT-İLTE: At-İlde (KM.BB) /yet-: yedeğe almak (VT.IDO)
Igaç Tutunu: Ağaçlara tutunarak (AE.TKTB) / Igaç AT-UTUINU: Nam kazanarak (KM.BB)
Agturtum: Çıkarttım (AE.TKTB) / OĞ-AT URTIM: Oğ Atları vurdum(KM.BB)
agtur-: Yukarılara çıkarmak (VT.IDO). AGITMAK: çıkarmak, yükseltmek (KM.DLT)

K2 [illegible]
[illegible]
[illegible]

Yogur(u) (UYUĞUR UÇ) uça ıdıpı (TEGİRİP) bar baş (I-BAR AQIN): Aşdımız (USIDIMIZ): Yobulu (UYUBALU): İntimiz: On: Tünke: Yantakı (UYUNTIQI): Tug (AT-OĞ): ebirü: Bardımız: Yirçi: Yir: Yanılıp (OYINILIP): Boguzlandı (BUĞ OZILINTI): Bunadıp (BU ONIDIP): (Q)Kagan: Yelü (İYİL): Kör(ÖK): (ER)Timiş:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(karları) yoğururcasına yürütüp ormanla kaplı doruğu aştık. (Ondan sonra) yuvarlanarak indik. On gecede yandaki engeli dolanarak gittik. Kılavuz yanıldı ve boğazlandı. Sıkılıp kağan "Sürün atları!" demiş.	Geçip yol açınca diğerlerini de gönderip ağaçlı dağ başını aştık. Yuvarlanarak indik. On gecede yandaki engeli dolanarak gittik. Klavuz, yeri şaşırdı ve boğazlandı. Canı sıkılan Kağan dörtnala gidip hedefe varın demiş,	değerek, akın hücumu ile egemenlik kurduk.Bundan sonra uyumak üzere attan indik. Her seferinde bu şekilde on gece uyuduktan sonra At-Oğ Ebirü (başkentine) vardık. Yerci, yer göstereek bizi Buğ'a (Idere) takdim etti. Bu şekilde, hakan olan krala erişmiş olduk.

Yanılıp: Yanılarak (KM.DLT, AE.TKBT) / OYINILIP: Yer gösterip.(KM.BB)
Boguzlandı: boğazlandı-öldü?(AE.TKBT) / BUĞ OZILINTI: Beye takdim etti? (KM.BB)
Yelü kör-: Hızlandırmaya çalışmak (VT.IDO) / İYİL ÖK: Hakan olan kral (KM.BB)
Bu□adıp: Bunalıp (AE.TKBT) / BU ONIDIP: Bu şekilde (KM.BB)

K3 [illegible]

Anı: Sub(k)a (SUBUĞ): Ba(rdımız) (BARALIM): Ol: Sub: Kodı (OQ-UDI): Bartımız: Aşangalı (USUN OĞLI): Tüşürtü(İ)mü(İ)z: Atıg (AT-OĞ): Ik(Q)a: Bayur (BUYU): Ertimiz: Kün (ÖKÜN): (İ)Yime: Tün: (İ)Yime: Yelü (İYİLÜ): Bardımız: (Q)Kırk(Q)ızıg: Uka (OQA): Basdımız:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Anı ırmağına vardık ..... O ırmak boyunca yol aldık. Tırmanmak için (askerleri atlardan) indiriyorduk. Atları ağaçlara bağlıyorduk. Gece gündüz dört nala gittik. Kırgızları uykuda iken bastık.	Anı suyuna vardık. O su boyunca aşağı gittik. Yemek yemek üzere mola verdik. (Mola zamanı). Atları ağaçlara bağlıyorduk. Gece gündüz dörtnala gittik. Kırgızları uykuda bastık;	Onun su yolundan varalım diyerek, o su yolundan askeri stratejiyle vardık. Bölge yetkilisi ile karşılaştık, ve başkantinin Buy'una eriştik. krala ise tüne doğru vardık. Kırgızların Oqa'sını (Ofa kentini) bastık.

KODI: aşağı, aşağıya (KM.DLT) / OQ-UDI: Askeri strateji (KM.BB)
USUN OĞLI:Bölge yetkilisi (KM.BB) OQ: Asker, askeri / Udı: Stateji (KM.BB)
Uka Basdımız: Uykuda bastık (AE.TKBT) / OQA Basdımız: Ofa kentini bastık (KM.BB)
UD/UDU/Yatık: uyku (KM.DLT)

K4 …[illegible]

(usı)n? Sünügün (SÜ ÖNİGİN): Açdımız (UÇADIMIZ): (Q)Kanı: Süsi: Tirilmiş: Sünüşdümüz: Sançdımız (USUNÇDIMIZ): (Q)Kanın: Ölürtü(İ)mü(İ)z: (Q)Kaganka: (Q)Kırk(Q)ız: Bo(U)dunı: İçikdi (ÖC-ÖKDİ): Yükünti: Yantımız (UYUNTIMIZ): Kögmen (ÖKÜGİMİN): Yışıg: Berü: Kel(İR)timiz:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Uykuları)nı mızraklarımızla açtık. (Bu arada) hanları ve orduları toparlanmış. Savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağana teslim oldu, boyun eğdi. Döndük. Kögmen dağlarını dolanıp geldik.	(uykularını? mızrakla açtık. Hanları ve askerleri toplandı. Savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağanına teslim oldu. Baş eğdi. Geri döndük ve Kögmen dağlarını dolanarak geldik.	Derken ordu öncüsü ile karşılaştık. Han ordusu toplanmış, savaştık, egemenlik kurduk. Hakanını öldürdük. Hakana Kırgız kavmi Öc-Ökdi, yükündü, tabi oldu. Ökügimin Yış'ı vergiye bağladık.

K5 [illegible]

(Q)Kırk(Q)ızda: Yantımız (UYUNTIMIZ): Türgiş: (Q)Kaganda: Küreg (KÖRÜG): Kelti: Sabı: Anteg (SABINTEG): Ö□din: (Q)Kagangaru: Sü: Yorılım: Timiş: Yorımasar: Bizni: (Q)Kaganı: Alp: Ermiş: Ayguçısı (OYĞUÇISI): Bilge: Ermiş: (Q)Kaç: Nen: Erser:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kırgızlardan döndük. (Bu arada) Türgiş kağanından kaçak geldi. Sözleri şöyle idi: "Doğu kağanına karşı sefer edelim" demiş, "sefer etmezsek, bizi, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, ne zaman olsa	Kırkızlardan döndük; Türgiş kağanından bir kaçak geldi. Sözleri şöyle: Doğudaki kağana karşı ordu yürütelim demiş, yürütmezsek bizi, kağanı alp imiş, danışmanları bilge imiş, ne zaman olursa olsun (eninde sonunda)	Kırkızda uyuntu iken Türgiş hakanlığından tanık geldi. Haberine göre: Önce hakna karşı ordu çıkartalım demiş, Çıkartmaz isek , hakanı alp imiş, danışmanları bilge, yurtsever imiş her ne hal ise,

K6 [illegible]

Bizni: Ölürteçi: Kök (ÖK): Timiş: Türgiş: (Q)Kaganı: Taşıkmış (AT-USUQMIŞ): Tidi: On: Ok (ON-OQ): Bo(U)dunı: (Q)Kalısız: Taşıkmış (AT-USUQMIŞ): Tir: Tab(I)gaç: Süsi: Bar: Ermiş: Ol: Sabıg: Eşidip: (Q)Kaganım: Ben (BUN): Ebgerü (BEG-ERÜ TÜSEYİN): Tüşeyin: Tidi:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
bizi mutlak öldürecektir" demiş. (Kaçak er) "Türgiş kağanı sefere çıkmış" dedi, "On Ok halkı tümüyle sefere çıkmış diyorlar; (içlerinde) Çin askerleri (de) var imiş." Bu sözleri işitip kağanım "Ben karargaha ineyim" dedi.	bizi öldürecekler demiş ve Türgiş kağanı yola çıkmış, eksiksiz olarak On Ok halkı da çıkmış diyor(kaçak). (Üstelik) Çin ordusu da varmış. Kağanım o sözleri dinledikten sonra, Ben karargaha ineyim dedi.	bizi imha edecektir, demiş. Türgiş hakanı at binmiş dedi. On-Oq kavmi de at binmiş der. Tabgaç ordusu da varmiş. O haberi işiten hakanım, buna beyler gibi karşılık vereyim dedi.

Ebgerü Tüşeyin Ben karargaha ineyim (AE.TKBT)
BEG-ERÜ TÜSEYİN: beyler gibi karşılık vereyim (KM.BB)
BÖGÜRLEMEK: böğüre vurmak; harp safını karşılaşmadan sağ veya soldan vurup yenmek / TÜŞ-LENMEK: kılmak inmek, toplanmak (KM.DLT)

K7 [illegible]

(Q)Katun: Yok (UYUQ): Bolmış: Erti: (O)Anı: Yo(U)glatayın: Tidi: Sü: Barı□: Tidi: Altun: Yışda: Olurun: Tidi: Sü: Başı: İni İl(İNİL): (Q)Kagan: Tarduş (AT-URUDIS): Şad (USUD): Barzun: Tidi: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Bana: Aydı:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Hatun yok olmuş idi. "Onun cenaze törenini yaptırayım" dedi. "Ordu. (siz) gidin," dedi, "Altay dağlarında oturun," dedi. "Kumandan (olarak) İnel Kağan ile Tarduşların Şadı görev yapsınlar!" dedi. Bilge Tunyukuk'a, bana dedi (ki):	Katun (imparatoriçe) yok olmuştu-onun yas törenini yaptırayım dedi. Askerler (siz) gidin dedi. Altun (Altay) dağlarında oturun dedi. Ordunun başı olarak İni İl Kağan ile Tarduş şadı gitsin dedi. Bilge Tonyukuk'a, bana da şöyle söyledi:	Kraliçe ölmüş idi. Onun Yuğ'unu (yasını) yaptırayın dedi. Siz ordu vardırın, dedi. Ve Altun yış'da oturun dedi. Ordu başı İnil Kağan namına, strateji olarak var olsun dedi. Bilge Atun-Uquq olarak bana eytti (söyledi)

Tarduş Şad: Tarduş Şadı (AE.TKBT) / AT-URUDIS USUD: Kağan namına staratejist (KM.BB)

K8 [illegible]

Bu: Süg: İlt: Tidi: (Q)Kıyınıg: Könlü(İ)nçe: Ay (OY): Ben (BUN): Sana: Ne: Ayayın (OYUYAYIN): Tidi: Kelir: Erser: Körü (ÖKÜG): Kölür (ÖKİLİR): Kelmez: Erser: Tilig: Sabıg (TILIĞ-SABIĞ): Alı: Olur: Tidi: Altun: Yışda: Olurtumuz

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
"Bu orduyu sevk et," dedi, "(suç işleyenlerin) cezalarını dilediğin gibi ver. Ben sana (daha) ne diyeyim?" dedi, "(Düşman) gelir ise görülüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun!" dedi. Altay dağlarında oturduk.	Bu orduyu ilet dedi. Cezaları kendi aklına göre belirle, ben sana ne diyeyim dedi. Gelirlerse görüp gelirler (görecekleri var), gelmezlerse casusların haberlerini alıp oturun dedi. Altun dağlarında oturduk.	Bu orduyu ilet dedi. Zorluklar safhasında bulunduğunu biliyorum. sana nasıl bir fikir versem ki, dedi. Gerçekleşir ise Rab anılır. Gerçekleşmezse dilinin-dersini alır oturursun.dedi. Altun Yış'da otururken

Ne Ayayın: Ne diyeyim? (AN.TKBT) / Ne OYUYAYIN:Ne fikir versem(KM.BB) / Oy: Fikir, düşünce (KM.BB.Erken Türkçe)
AYMAK: Söylemek (KM.DLT)

K9 [illegible]

Üç: Küreg (KÖRÜG): Kişi: Kelti: Sabı: Bir: (Q)Kaganı: Sü(-AT): Taşıkdı (USUQDI): On: Ok (ON-OQ): Süsi: (Q)Kalısız: Taşıkdı (AT-USUGDI): Tir: Yarış (AYIRIŞ): Yazıda (YÜZİDE): Tirilelim: Timiş: Ol: Sabıg: Eşidip: (Q)Kagangaru: Ol: Sabıg: It(t)ım: Kanta yan ((QANTAYIN): Sabıg: Yana:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Üç kaçak kişi geldi. Sözleri bir (idi): "Kağanları orduyla sefere çıktı. On Ok ordusu tümüyle sefere çıktı diyorlar. Yarış ovasında toplanalım!" demiş. Bu sözleri işitip kağana bu haberi gönderdim. Kağan tarafından yanıtı (şöyle)	Üç kaçak kişi geldi. Sözleri aynı: Kağanları orduyu çıkardı. On Ok ordusu eksisiz sefere çıktı diyorlar. Yarış (Çungarya) ovasında toplanalım demişler. Bu sözleri işitince haberi Kağan'a ilettim. Han nezdinden de haberi	Üç tanık kişi geldi. Verdikleri haber aynı: Hakanı atlı ordu vücuda getirdi. On Oq ordusu da bundan geri kalmayarak, atlılar vücuda getirdi, demek, suretiyle Ayırıs ırmağı alanında toplanalım demişler. O haberri işiterek Hakana o haberi gönderdim. Bu anlamda haber tekrar geri geldi.

Taşıkdı: Çıkardı (AE.TK.BT) / USUQDI: Vücuda getirdi (KM.BB) Us: Beden, vücut (Km.BB.ErkenTürkçe)

K10 [illegible]

Kelt(t)İ: Olurun: Tiyin: Timiş: Yelme (İYİLİME): Kargu (OQ-URUĞU): Edgüti: Urgıl: Basıtma: Timiş: Bög(Ü) (BÜ-ÖG): (Q)Kagan: Banaru: Ança: Ayu Idmış (AYIDMIS): Apa: Ta(U)rk(Q)angaru: İçre (ÖCÜRE/ÖC-İRE): Sa(U)b: Idmış: Bilge: Tonyukuk (ATUN OQUQ) : Anıg: Ol: Öz: Ol:(ANI OĞUL ATI OZUL)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
getirdiler: "Oturun!" diye, demiş. "Atlı devriyeleri ve gözetleme kulelerini iyi yerleştir. Baskına uğratma!", demiş. Bögü Kağan, bana böyle (haber) göndermiş. Apa Tarkan'a (ise) gizli mesaj göndermiş: "Bilge Tunyukuk, aksi mizaçlıdır, öfkelidir.	getirdiler. Oturun demiş. Keşif kollarını ve gözetleme kulelerini iyi konuşlandırın. (Üstünüze) baskın yaptırmayın demiş. Bögü Kağan böyle söyleyip bana (haber) göndermiş. Apa Tarkan'a ise gizli haber göndermiş: Bilge Tonyukuk kötüdür, başına buyruktur	Oturun diyerek demiş olmama, -OQ soyunu adamakıllı vurasın, baskın yaptırma demiş. BU-ÖG hakanı benim hakkımda öyle eytmiş: Apa Turkan hakimiyetine suyolu ile gitmiş olan Bilge Atun-Uquq'un bu dominyon (Yani At-Oy Bil) namı altında

K11 [illegible]

Sü: Yorılım: Tidiçi (ETİDİÇİ): (U)Onaman: Ol: Sabıg: Eşidip: Sü: Yorıtdım: Altun: Yışıg: Yolsu(I)zu(I)n: Aşdım: (E)İrtiş: Ögüzü(İ)g: Keçigsizin: Keçdimiz: Tün: (Q)Katdımız: Bolçuka (OBUL-UÇUQA): Tan: Öntü(İ)rü: Tegdimiz:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Orduyu sevk edelim, diyecektir. Kabul etmeyin!" Bu haberi duyunca orduyu sevk ettim. Altay dağlarını yolsuzun aştık, İrtiş ırmağını geçitsizin geçtik. Geceleri akın ettik. Bolçu'ya tan atarken vardık.	Orduyu yürütelim diyecektir, kabul etmeyin. O sözleri işitince orduyu yürüttüm. Altun (Altay) dağlarını yol olmadan aştık. İrtiş ırmağını geçit olmadan geçtik, Geceyi (gündüze) kattık. Bolçu'ya (Bolun-Toğay'a) tan atarken ulaştık.	ordu çıkarmasını kabul etmeyin. O haberi işitince ordu çıkarttım. Altun Yış'ı yolsuz yerlerden geçtim, İrtiş ögüzünü (ırmağını) köprüsüz geçtik. Tün kattıktan sonra Obul Uçuya tan gelişir iken(şafak sökerken) değdik.

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (2.taş Batı)

B1 [illegible]

Tılıg: Kelürti: Sabı: Antag: Yarış (AYIRIS): Yazıda (YÜZİDE): On: Tümen: Sü: Ti(E)rilti: Tir: Ol: Sabıg: Eşidip: Begler: Köp (QOPIN)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Bu arada bir) haberci getirdiler. Sözleri şöyle : Yarış ovasında yüz bin asker toplandı," diyor. Bu haberi duyunca beyler hep birlikte	Casusu getirdiler. Sözü şöyle: Yarış (Çungarya) ovasında on tümen (yüzbin asker) toplandı, diyor. O sözü işitince beyler hep birden	Dile getirilmiş, yayılmış olan haber şöyle: Ayırıs nehri alanında on tümenlik (100 bin kişilik) ordu toplandı, der. O haberi işiterek, beyler buna göre hepiniz,

Tılıg: Casus (AE.TKBT) / Dile getirmek (KM.BB)
TIL: durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak, çaşıt, casus(KM.DLT)
TILEMEK: dilemek, istemek; beklemek, aramak(KM.DLT)

B2 [illegible]

Yanalım (UYUNILIM): Arıg: Ubutı (ARIĞUBTI): Yig (İYİN): Tidi: Be(U)n: Ança: Tir: Me(İ)n: Be(İ)n: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Altun: Yışıg: Aşa: Keltimiz: (E)İrtiş: Ögüzüg:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
"Dönelim; temizin (yani "savaşıp yenilmemişin") utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir," dediler. (Ben de şöyle dedim:) "Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarım aşarak geldik, İrtiş ırmağını	Geri dönelim; temiz olmanın utancı (kirlenmekten, yenilmekten) yeğdir dediler. Ben şöyle derim: ben Bilge Tonyukuk, Altun (Altay) dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını	Esir düşürülerek götürülmüş bulunuyorsunuz, dedim. Aslında ben anca demekteyim. Bilge Atun Uquq olarak, Altun Yış'ı aşarak geldik, İrtiş Ögüzü

B3 [illegible]

Ke(İ)çe: Keltimiz: Kelmişi: Alp: Tidi: Tuymadı (AT-OYUMDI): Te□ri: Umay (OMUY): Iduk: Yir: Sub: Basa (UB-USA): Bi(E)rti: Erinç: Ne(İ)ke: Tezer: Biz (TÖZERBİZ)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler “(Geliş) zor(du)!” dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba, Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su ruhlan bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz?	geçerek geldik, (düşman buralardan) gelmiş olmaları zor dedi ve geldiğimizi fark etmedi. iç şüphe yok ki [Galiba] Tanrı, Umay, kutsal yer su onları bastı diye kaçıyoruz?	geçerek geldik, gelmesi alp denen düşüncemi, Tanrı saygın ve feyizli yer suyunu, pre varlığına (yani Türklere) vermiş bulunuyor. Neden tahammül ediyoruz?

Bu satırda da anlamlandırma oldukça farklıdır. Ama uzlaşılmaz değildir. Ama okumalarda ciddi ayrıtılar vardır:

Basa: Bastı (AE.YKBT) / UB-USA: Yüce ön varlık-Türkler? (KM.BB)

Neke Tezer Biz: Niye kaçıyoruz (AE.TKBT) / Nike TÖZERBİZ: Neden tammul ediyoruz (KM.BB)

B4 [illegible]

Öküş (ÜKÜS): Tiyin: Ne(İ)ke: Korkur: Biz (QORQARBIZ): Az: Tiyin: Ne (İNE): Basınalım: Tegelim: Tidim: Tegdimiz: Yolıdımız (YAYIDIMIZ): İkinti: kün:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!” dedim. Saldırdık, talan ettik. İkinci gün	çoklar diye niye korkuyoruz? Az[ız] diye niçin yenilelim, saldıralım, dedim. Saldırdık ve baskın verdik. İkinci gün,	Onların çok olduklarını düşünerek niye korkuyoruz bizim az olduğumuzu düşümerek? İşte baskın yapalım, değelim dedim. Değdik, dağıttık. İkinci gün,

B5 [illegible]

Örtçe: (Q)Kızıp: Kelti: Sünüşdümüz: Bizinte: İki: Uçı: Sınarça: Artuk(Q): Erti: Te□ri: Yarlık(Q)aduk(Q): Üçün: Öküş (ÜKÜS): Tiyin:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler. Savaştık. (Onların) iki kanadı bizden yarı yarıya fazla idi. Tanrı buyurduğu için, (düşman) çok diye	Ateş gibi kızıp geldiler. Savaştık. Bizden iki kanatları kadar fazla idiler. Tanrı lütfettiği için (onlar) çok diye	KOR GİBİ kızarak geldi. Savaştık. Bize göre iki ucu(cehanı) bizimkinin eşi olmak üzere, fazla idi. Tanrı yarlıkadığı için, bizden çoklar diye

B6

(Q)Kork(Q)madımız: Sünüşdümüz: Tarduş (AT-URUDUS): Şadra (USUD-U-RA): Udı (BUDI): Yaydımız: (Q)Kaganın: Tutdumuz: Yabgusın (UY-BUĞU-SUN): Şadın (USUDUN):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
korkmadık. Savaştık. Tarduş Şad'a doğru kovalayarak bozguna uğrattık. Kağanlarını tuttuk. Yabgularını, Şadlarını	Korkmadık ve savaştık. Tarduş şadına doğru izleyip dağıttık. Kağanlarını tuttuk. Yabgularını, şadlarını	korkmadık, savaştık. Namdar stratejist milleti dağıttık, hakanını esir aldık. Uy-Buğusunu Usudunu

Tarduş Şadra: Tarduş şadına(AE.TKBT) / AT-URUDUS USUD-URA: Namdar stratejist milleti

B7

Anta: Ölürti(MİZ): Eligçe: E(İ)r: Tutdumuz: Ol: Ok(Q): Tün: Bo(U)dunın: Sayu: It(t)ımız (SAYU-ALTIMIZ): Ol: Sabıg: Eşidip: On: Ok(Q): Begleri: Bo(U) dunı: (Q)Kop:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
orada öldürdü(k). Elli kadar asker yakaladık. O gece hepsinin halkına (bunlarla haber) gönderdik. O haberi alınca On Ok beyleri ve halkı hep	Orada öldürüp elli kadar eri tuttuk ve hemen o gece halkını (geri kalanları) sayarak gönderdik. O haberi (böyle yaptığımızı) işiten On Ok beyleri ve halkı hep,	oracıkta öldürdük.elli kadar askeri esir aldık. Aynı gece kabilesini sayımdan geçirdik. O haberi işitip On-Oq beylerinin milleti, evet, tebrike

B8

Kelti: Yükünti: Keligme: Begrelin: Bo(U)dunın: İtip (İTİK OY): Yıgıp: Azça (İNİ-İT OZUÇA): Bo(U)dun: Tezmiş: Erti: On: Ok(Q): Süsin: Sületdim:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
geldiler, boyun eğdiler. (Bize) gelen beylerini ve halkını derleyip toplayıp, bir az halk kaçıp gitmiş idi, On Ok ordusunu sefere çıkarttım.	Geldi ve baş eğdi. Gelen beylerini ve halkını, düzene sokup toparlayarak-halkın birazı kaçmıştı- On Ok ordusunu sevk ettim.	geldiler, yükündüler. Gelen beylerin milletinin impulsu olarak İNİ-İT geçince, kavim kaçmış idi. On Ok ordusunu sületdim.

B9 [illegible]

Biz: Yi(E)me: Süledimiz: Anı (ONİ): (İ)Ertimiz: Yinçü (İYİNÇU): Ögüzü(İ)g: Ke(İ)çe: Tinsi (İT-İNİSİ): Oglı: Yatıgma: Beilig: Ek (BENLİGİG): Tagıg: Ertü (İRİTÜE)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Biz de sefere çıktık. Onları geçtik. İnci ırmağını geçerek, “Tanrı oğlu” denilen (dorukları ak) benekli (yani “karla kaplı”) Ek dağını aşarak	Biz de orduyu sevkettik ve onları geçtik. Yinçü (Seyhun) ırmağını geçerek Tinsioğlu denilen huzurlu Ek dağını aşarak	Biz kendimiz de süledik ve onlara eriştik. İyinçü (Sır Derya) Ögüzü geçerek İT-İNİSİ Oğlu’nun yattığı, oturduğu Benligig dağına erişince.

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (2.taş Güney)

G1 [illegible]...

Temir: (Q)Kapıgk(Q)a: Tegi: (İ)Ertimiz: Anta: Yanturtumuz (UYUNTURTIMIZ): İni İl(İNİL OQ-OĞIQA (-OQ URUDIN: (Q)Kaganka (AT-OĞIQA) (ançıp? Mançud, Saka) Te(İ)zik: Tokar (AT-OQ URUSIN)(…)

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Demir Kapı ‘ya kadar vardık. Oradan (ordumuzu) geri döndürdük. İnel Kağan’a, [öylece Mançudlar, Sakalar], Farslar,Toharlar ...	Temir Kapı’ya kadar ulaştık. Oradan orduyu geri döndürdük. İni İl Kağan’a (öylece? Mançurlar, Sakalar), Araplar,[Farslar] Toharlar (…..)	Temir Kapı’ya kadar ulaştık. Orda kaldık. İNİL OQ şerefinin Oq egemenliğinin başkentini Tizig At-Oq Urus (gerilla savaşı) ile alınca,

G2 [illegible]

Anta: Birük (YİR ÖKİ)i: Aşak (SUUQ): Başlığ Soğdak: Bo(U)dun: (Q)Kop: Kelti: yükünti.(OL KÜNTE TEGİTİ) (…)Türk: Bo(U)dun: Temir: (Q)Kapıgk(Q)a: Tinsi(İT-İNİSİ): Oglı(O-Q İL)İ

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
ve onların berisindeki Aşok başlı Soğdak halkı hep geldiler, boyun eğdiler ve (kağanı övdüler?). Türk halkı(nın) Demir Kapı’ya, “Tanrı oğlu”	Onların güneydeki miğfer başlı soğdak halkı hep geldi ve baş eğdi…Türk milletinin Demirkapı’ya, Tinsioğlu	O yerin kralının Suuq Baş’ındaki (zarafşan ırmağındaki) Soğdak Milleti, evet tebrike geldi. O güne kadar Türk kavmi dışında Demirkapı’ya, İt-İnisi Oq İlinin,

G3 [illegible]

Tinsi(İT-İNİSİ): Oglı: aytıgma (YATIĞMA): Tagk(Q)a: Tegmiş: İdi: Yok(Q): Ermiş: Ol: Yirke: Be(İ)n: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): Tegürtük: Üçün: ----:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
"Tanrı oğlu" denilen dağlara (kadar) vardığı hiç yok imiş. O topraklara (Türk halkını) ben Bilge Tunyukuk götürdüğüm için	Tinsioğlu denilen dağa ulaştığı hiç vaki değilmiş. Ben Bilge Tonyukuk o yerlere ulaştığım için	İt-İnisi oğlunun oturduğu dağa değmiş olan hiç kimse yokmuş. O yerde ben Bilge Atun-Uquq değirdiğim için

G4 [illegible]

Sarıg: Altun (OZUĞ-ATUN): Ürün: Kümüş (KÜMİS): Kız (QIZIQ): Koduz (ODÜZ): Eğri (ÖG-ERİTİ): Tebi Ağı (Bİ-İ AĞI) Bu□suz (BUNISIZ): Kelürti: İlteriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kagan: Bilgesin (BİL-ÖGİSİN): Üçün:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü develeri ve ipekli kumaşları fazlasiyle (önümüze) getirdiler. Ilteriş Kağan akıllı olduğu için,	O Sarı altın, beyaz gümüş, kız kadın hörgüçlü deve ve ipekli kumaşları (Türkler) sıkıntı çekmeden [fazlasıyla] getirdiler. İlteriş Kağan bilgeliği sayesinde,	Ozuğ-Atun için ahiret gümüşü olmak üzere, kızlar, zafer şerefi için eriştirdikleri hediyeleri bol-bol getirdiler. İl-Etiriş hakan Bil kralı olduğu için,

G5 [illegible]

Alpın: Üçün: Tab(I)gaçka: Yiti: Yigirmi: Sünüşdi: (Q)Kıtank(Q)a: Yiti: Sünüşdi: Oguzk(Q)a: Beş: Sü□üşdi: Anta: Ayguçı(sı) (OYĞUÇI):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
cesur olduğu için, Çinlilerle on yedi (kez) savaştı, Kıtaylılarla yedi (kez) savaştı, Oğuzlarla (da) beş (kez) savaştı. Bu sırada sözcüsü	Yiğitliği sayesinde çinlilere karşı on yedi kez savaştı, Kıtanlara karşı yedi defa savaştı. Oğuzlara karşı beş kez savaştı. O zaman danışmanı	İli için Tabgaç'a karşı on yedi defa savaştı. Kıtanlara karşı yedi defa savaştı. Oğuzlara karşı beş defa savaştı. Bu savaşlarda onun danışmanı.

G6 [illegible]

Yime: Be(İ)n: Ök: Ertim: Yagıçısı (YAĞI-UÇİ): Ye(İ)me: Be(İ)n: Ök: Ertim: İltiriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kagan: (İYİL) (…) Tür(Ü)k: Bö(E)gü: (Q)Kaganka: Türk: Bilge: (Q)Ka(gank(Q)a):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
de ben idim, düşmanla savaşanı da ben idim. İlteriş Kağan'a, Türk Bögü Kağan'a, Türk Bilge Kağan'a	Da bizzat ben idim, komutanı da bizzat ben idim. İlteriş Kağana (…) Türk Bögü Kağan'a, Türk Bilge Ka(ğan'a)	ben idim. İl-Eteriş Kağan gibi Türk beyi olan hakana, Türük Bil Hakanına

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (2.taş Doğu)

D1 [illegible]

(Q)Kapagan: (Q)Kagan: Yiti: Otuz (IT YILUN YİTİ OTUZQA OT-OZU) (…)Nta (ANTA BİN İT-OĞ UB-OZU URDİ) (Erti: (Q)Kapagan: (Q)Kagan: Olurt)Dum: Tün: Udumatı:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kapgan Kağan yirmi (yaşında?) ….. ……… idi. (Onu ben) Kapgan kağan (olarak) tahta oturttum. Geceleri uyumadan,	Kapğan Kağan yirmi (yedi…. Kapğan Kağan'ı tahta çıkart-tım.) Gece uyuma-dan,	İt yıl 27'sinde OT-OZ'u (yılı nasip oldu.DÖ 538-İt Yıl) ile Ub_Oz'u (Yüce geçişi) husule geldi. Geceleri uyumayarak Kağan otur-du. tün uyumadım,

D2 [illegible]

Küntüz: Olurmatı: (Q)Kızıl: (Q)Kanım: Töküti: (Q)Kara: Terim: Yögrti (YÜGRÜTİG): İşig Küçüg (KÜÇİGİMİ): Birtim: Ök: Uzun (OZUN): Yelmeg (İYİ-LİM ÖG): Yeme: It(t)ım: Ok (UR-UQU):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
gündüzleri oturma-dan, kızıl kanımı akı-tarak, kara terimi döktürerek hizmet ettim. Uzak mesafe-lere keşif devriyeleri gönderdim,	gündüz oturma-dım, kızıl kanımı dökerek, kara terimi akıtarak işi gücü verdim Uzak-lara keşif kolları da gönderdim.	Gündüzleri oturmayarak kızıl kanımızı dökerek, kara terimi yoğürterek gücümüzü vermiş olduğumuz ve şimdi de öte-dünyaya geçmiş olan kralıma mahsus, gömülmenin ona ölüm şerefi vermesini dilerim.

D3 [illegible]

Arkuy (UYUQUR OĞUĞ OLUĞUR ATADIM): Kargug: Ulgartdım: Ok (OQ USUN OĞIMA) Yanıgma: Yagıg: Kelürir: Ertim (İR-İRTİM): (Q)Kaganımın(IZ): Sü iltdimiz: Tenri: Yarlık(Q)azu:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
gözetleme kulelerini (yerli yerince) yücelttim. Dönen düşmanı (geri) getirirdim. Kağanımla seferlere çıktık. Tanrı esirgesin,	Karakollar? Ve gözetleme kuleleri diktirdim. Geri kaçan düşmanları getirip durdum. Kağanımla birlikte ordular yürüttük. Tanrı'nın buyruğuyla	Ok menşeili kişiler yönüne erdem getirmek için hakanım ile beraber süledik. Tanrının yarlıkaması için

D4 [illegible]

Bu: Tür(Ü)k: Bo(U)dun ara (BO(U)DUNUMA): Yaraklıg (UYURUQLIĞ): Yagıg: (K)Yeltürmedim: Tögünlüg (İT-ÖGÜZLİG): Atıg: Yügürtmedim (YÜGRİTMEDİM): İlteriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kagan: (Q)Kazganmasar:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
bu Türk halkı içinde zırhlı düşmanların akınına imkan vermedim, (kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturtmadım. İlteriş Kağan kazanmasa (idi),	şu Türk milletinin arasına silahlı düşmanlara at koşturmadım. (kuyruğu) düğümlü atları koşturmadım. İlteriş Kağan kazanmasaydı	bu Türk (Türkistan) kavmine egemenliğinde edecek olan düşman sokmadım. İT-ÖGÜZ'lü namları getirmedim. İl Etiriş Hakan kazanmamış olsa idi,

D5 [illegible]

Udu: Be(İ)n: Özüm: (Q)Kazganmasar: İl: Yime (İYİME): Bo(U)dun: Yime (İYİME): Yok(Q): Erteçi: Erti: (Q)Kazgantuk(Q)ın: Üçün Udu: Özüm: (Q)Kazgantuk(Q)ım: Üçün:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
ve ben kendim kazanmasa (idim) devlet de halk da olmayacak idi. (Kağan) kazandığı için ve ben kendim kazandığım için,	Ve ben kazanmasaydım devlet de millet de yok olacaktı. O kazandığı için ve ben kazandığım için	Ve ben de kendim kazanmamış olsaydım İL DE KAVİM DE yok olacaktı. Kazandığı için ve kendim de kazandığım için

D6 [illegible]

İl: Yime: İl: Boltı: Bo(U)dun: Yime: Bo(U)dun: Boltı: Özüm: (Q)Karı: Boltum: Ulug: Boltum: Nen (İNİN): Yirdeki: (Q)Kaganlıg: Bo(U)dunk(Q)a:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
devlet de devlet oldu, halk da halk oldu. (Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum. Herhangi bir ülkedeki kağanlı (yani "bağımsız") bir halkın	Devlet de devlet oldu, millet de millet oldu. Ben yaşlandım ve kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanlı millete	il yine il oldu, kavim yine kavim oldu. Kendim ihtiyar oldum, uluğ oldum. İNİN Yir'deki hakanlı kavimde

D7 ... : [illegible]

----: Bintegi (EBİN ETİĞİ): Bar: Erser: Ne: Bunı: Bar: Erteçi: Ermiş:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
böylesi bir (devlet adamı) var ise, (o halkın) ne (gibi) bir sıkıntısı olacak imiş?	---- benim gibisi var olsa (onların) ne sıkıntısı olurmuş.	bir düzeni bulunan kimsenin hiçbir kederi olmaz imiş.

D8 ... : [illegible]

----: Tür(Ü)k: Bilge: (Q)Kagan: İline: Bititdim: Be(İ)n: Bilge: Tonyukuk (ATUN UQUQ):

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Türk Bilge Kağan(ın) hükümdarlığında yazdırttım. Ben Bilge Tunyukuk.	---- (Bu taşları Türk Bilge Kağan devletine (kağanlığı devrinde) yazdırdım, Ben Bilge Tonyukuk.	---- Türk Bilge Hakanının halkı hakkında yazan: Bilge Atun-Uquq.

ATUN UQUQ (TONYUKUK) YAZITI (2.taş kuzey)

K1 [illegible]

İlteriş (İL-ETİRİŞ): (Q)Kagan: (Q)Kazganmasar: Yok(Q): Erti: Erser: Be(İ)n: Özüm: Bilge: Tonyukuk (ATUN-UQUQ): (Q)Kazganmasar: Be(İ)n: Yok(Q): Ertim: Erser:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
İlteriş Kağan kazanmasa (idi), (ya da hiç) olmasa idi, ben kendim Bilge Tunyukuk kazanmasa (idim), (ya da) ben hiç olmasa idim	İlteriş Kağan kazanmasaydı, yok olsaydı (olmasaydı), ben Bilge Tonyukuk kazanmasaydım, ben yok olsaydım (olmasaydım)	İl Etiriş Kağan kazanmasa, yok olmuş olsa idi, ben kendim Bilge Atun-Uquq kazanmamış olsan yok olsam

K2 [illegible]

(Q)Kapagan: (Q)Kagan: Tür(Ü)k: Sir: Bo(U)dun: Yirinte: Bod: Yeme: Bo(U)dun: Yeme: Kişi: Yeme: İdi: Yok(Q): Erteçi: Erti:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kapgan Kağan Türk Sir halkı ülkesinde boy da, halk da, insan da hiç olmayacak idi.	Kapağan Kağan ve muzaffer Türk Milletti topraklarında boy da millet de insan da hiç kalmayacaktı.	Kapağan Kağan, Türük inancındaki kavim yerinde milli iradenin de kavmin de kişiliğin de varlığını yok edecek idi.

K3 [illegible]

İlteriş: (Q)Kagan: Bilge: Tonyukuk (ATUN UQUQ): (Q)Kazganduk: Üçün: (Q)Kapagan: (Q)Kagan: Tür(Ü)k: Sir(İSİR): Bo(U)dun: Yorıduk(Q)ı: Bu:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
İlteriş Kağan ve Bilge Tunyukuk kazandığı için Kapgan Kağan 'ın Türk Sir halkının gelişmesi (işte) bu(dur).	İlteriş Kağan, Bilge Tonyukuk kazandığı için, Kapağan Kağan ve muzaffer Türk milleti ilerlemiştir (sebebi budur).	İl Etiriş Hakan ile Bilge Atun Uquq kazandığı için, Kapağan Kağan, Türük inancındaki kavmin bünyesindeki.

K4 [illegible]

Tür(Ü)k: Bilge: (Q)Kagan: Tür(Ü)k: Sir: Bo(U)dunug: Oguz: Bo(U)dunug: İgidü: Olurur:

ÇEVİRİ1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor.	Türk Bilge Kağan,muzaffer Türk milleti ve Oğuz halkını besleyip oturmaktadır. (Şu anda o hüküm sürmektedir)	bu Türük Bil'e (Türkistan'a) hakan olarak Türük inancındaki kavmi Oğuz kavmini eğiterek oturuyor.

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Doğu)

Tamgalar: Fin Atlası. / Düzeltme […] (CA.OYBD) / Sol Sütun: V. Thomsen / Orta Sütun: A. Ercilasun/ Sağ Sütun: K.Mirşan. (…): K.Mirşan'ın farklı okumaları.

D1 [illegible]

Tenri teg : Tenri : yaratmış: Türük : Bilge : Kağan : sabım : Kanım: Türük : Bilg(e : Kağan (…..) Bi (….Al)tı sir : Toquz Oğuz : eki Ediz kerekülüg : begleri budunnu : (……Tü)rük : Te(n)ri (…)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Tanrıya benzeyen ve tanrının yarattığı, ben, Türklerin bilge (akıllı) (işte) size tebliğim: babam Türklerin bilge (akıllı) kağanı [ölünce] Dokuz Oğuzların yiğit beyleri ve halkı […]Türklerin Tanrısı [….]	Semavi Tanrı'nın yaratmış olduğu Türk Bilge Kağanım: Sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan (….al)tı sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz'in çadırlı beyleri, milleti (….Tü)rk Tanrısı (….)	Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak, sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan (….al)tı sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz'in çadırlı beyleri, milleti (….Türük Tanrısı…(inayetiyle)

D2 [illegible]

Üze : kagan : olurtum : olurtukuma : ölteçici : sakınıgma : Türk : begler : bud(un ö) : girip : sebinip : tonutmış : közi : yügerü : körti : bödke : özüm olurup : bunça : agir törüg : tört bulu[illegible]daki : yarattım: Üze : kök : Tenri : as(ra : yagïz : yir : kılntakda : ikin ara : kisi : ogli : kılınmıs:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
kağanı oldum. Tahta oturunca öleceklermiş gibi üzgün olan Türk beyleri ve halkı değiştiler ve sevindiler. İçleri rahat gözlerini kaldırdılar. Ben tahta oturunca bunca önemli yasayı dünyanın dört bucağındaki [….halklar arasında] verdim. …. ****	Üstüne kağan oldum. Kağan olduğum zaman öleceklermiş gibi düşünen Türk beyleri ve milleti sevinerek, kararsız ve sabit bir şekilde bakan gözleri, yukarı baktı. Böyle bir zamanda ben tahta oturup bunca ağır (değerli) yasaları dört bir yandaki (halklar için) yaptım ve yazdım. ****	(Bunca milletin) üstüne kağan oldum. O zaman, Kağan olduğumda, ölecekmiş gibi düşünen Türk beyleri ve milletinin kararsız ve sabit bir şekilde bakan gözleri, yukarı baktı. Böyle bir zamanda ben bunca yasayı dört yandakiler için yaptım.****

**** Bu satırdan (2), 24.satırın başına kadar; Kültigin'in Doğu 1-30 satırları ile aynıdır. Bu yüzden BK (Taş I)'in 24.Satırından devam edilecektir.

24 [illegible]

: Az: Bodunug: Ö(Ü)küş: Kıltım: Igar: İlligde: Kaganlıgda: Yig: Kıldım: Tört: Bulu⃞daki: Kaganlıgda: Budunug Kop: Baz (BİZ): Kıldım: Yagısız (UYUĞSUZ): Kıldım: Kop: Mana: Körti: Yiti: Yigirmi Yaşıma: Tanut tapa süledim: Tanut Bodunuğ bozdum: Öglin yotuzın yılkısın barımın anta aldım. Sekiz yigirmi yaşıma Altı Çub Soğdak

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yirmi yedi yaşında Tangutlara sefer ettim. Tangut halkını bozguna uğrattım. oğullarını, adamlarını (?), atlarını ve varlıklarını orada aldım. Yirmi sekiz yaşımda Altı Çub Soğdak'lara	On yedi yaşında Tangutlara ordu yürüttüm. Tangut halkını bozguna uğrattım. Çocuklarını, karılarını, at sürülerini mallarını orada aldım. On sekiz yaşımda Altı Çub Soğdak'a.	On yedi yaşında Tangutlara ordu yürüttüm. Tangut halkını bozguna uğrattım. Namlarını, çocuklarını, eşlerini, at sürülerini ve mallarını orada aldım. On sekiz yaşımda Altı Çub Soğdak'a

D25 [illegible]

Tapa süledim. Bodunuğ anta bozdum.Tabgaç On Tutuk (ONITU AT OQ): biş tümen sü kelti. Iduk Başta Sünüşdüm. Ol süg anta yok kışdım.Yigirmi yaşıma Basmıl ıduk kut oguşum bodun erti. Arkış ıdmaz tiyin süledim.K(…) t içgertim kalının ebirü kelürtüm. İki otuz yaşıma Tabgaç

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Karşı sefer ettim, halkını orada bozguna uğrattım. Çinli Ong-tutuk'un elli bin kişilik (5 tümenlik) ordusu geldi. Kutsal Tepe yakınında savaştım, o orduyu orada yok ettim. yirmi dokuz yaşımda benim soyumdan kutsal Basmil adında bir kavim vardı. Kervanları (vergiyle birlikte) göndermiyor diye sefer etti. […] …. geri getirdim. Otuz iki yaşımda Çinlilere	Doğru ordu yürüttüm, halkı orada bozguna uğrattım. Çinli askeri vali Ong yönetiminde beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştım ve orduyu orada yok ettim. Basmil Iduk kut benim soyumun halkı idi. Kervan göndermiyor diye yirmi yaşımda iken onlar üzerine ordu yürüttüm. Tabi kıldım, mallarını çevirip getirdim. Yirmi iki yaşımda Çin'e	Doğru ordu yürüttüm, halkı orada bozguna uğrattım. Tabgaç: O⃞: Tutuk (ONITU AT OQ): beş tümen asker geldi. Iduk Baş'ta savaştım ve orduyu orada yok ettim. Basmil Iduk kut benim soyumdandı. Vergi vermiyor? diye yirmi yaşımda iken onlar üzerine ordu yürüttüm. Tabi kıldım ve mallarını alıp getirdim. Yirmi iki yaşımda Çin'e

D26 𐱃𐰯𐰀 : 𐰾𐰃𐰠𐰓𐰢 : 𐰲𐰲𐰀𐰾𐰤𐰃𐰭 : 𐰾𐰚𐰔 : 𐱅𐰃𐰢𐰭 : …𐰋𐰃….[𐰼]𐰠𐰀 :
𐰾𐰃𐰤𐱁𐰓𐰢 : 𐰾𐰃𐰾𐰃𐰭 : 𐰦𐰀 : 𐰃𐰠𐰼𐱅𐰢 : 𐰞𐱃𐰃𐰆𐱃𐰔 : 𐰖𐱁𐰢𐰀 : 𐰲𐰃𐰚 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 :
𐰶𐰃𐰺𐰴𐰔 : 𐰋𐰃𐰼𐰠𐰀 : 𐰖𐰍𐰃𐰉𐰆𐰡𐰃 : 𐰚𐰢𐰚𐰲𐰀 : 𐰲𐰃𐰚𐱃𐰃𐰀 : 𐰾𐰃𐰠𐰓𐰢 : 𐰃𐰼𐰯𐰭𐱅𐰀 :
𐰾𐰃𐰤𐱁𐰓𐰢 : 𐰾𐰃𐰾𐰃𐰭 : 𐰽𐰨𐰑𐰢 : 𐰔..𐰢..[𐰲]𐰏𐰼𐱅𐰢 : …[𐰘]𐱅𐰃𐰆… : [𐰢]𐰀 :
𐰶𐰃𐰺𐰴𐰔 : 𐱃𐰯𐰀 : 𐰾𐰃𐰠𐰓𐰢 : 𐰾𐰃𐰤𐰏𐰉𐱃𐰢[𐰯]

tapa süledim. Çaça Senün sekiz tümen sü birle sünüşdüm. Süsin anta ölürtim. Altı Otuz yaşıma Çik budun Kırgız birle yagı boltı. Kem keçe Çik tapa süledim. Orpente sünüşdüm, süsin sançtım. Az (OZ) bodunuğ altım. … içgertim. Titi otuz yaşıma Kırgız tapa süledim. Sünüg batımı

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Karşı sefer etti. Çaça sengyönetimindeki seksen bin askerle savaştım. Ün ve seksen bin kişilik (8 tümenlik) ordusuyla savaştım, ordusunu orada öldürdüm. Otuz altı yaşımda Çik halkı Kırgızlarla birlikte (bize) düşman oldular. Kem (Yenisey) ırmağını geçerek Çik'lere karşı sefer ettim. Örpen'de çerpıştım ordularını yendim, az [halkı…] [itaat altına aldım]. Otuz yedi yaşımda Kırgızlara karşı sefer ettim. Mızraklarımız boyundaki	Doğru ordu yürüttüm. General Çaça yönetimindeki seksen bin askerle savaştım. Askerlerini orada öldürdüm. Yirmi altı yaşımda iken Çik halkı Kırgızlarla birlikte düşman oldu. Kem'i (Yenisey) geçerek Çik'lere doğru ordu yürüttüm. Örpen'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Az halkını aldım, tabi kıldım. Yirmi yedi yaşımda Kırgızlara doğru ordu yürüttüm. Mızrak batımı	Doğru ordu yürüttüm. …. Uç-Uça Esisin ile savaştık. Askerlerini orada öldürdüm. Yirmi altı yaşımda iken Çik halkı Kırgızlarla birlikte düşman oldu. Yenisey'i geçerek Çik'lere doğru ordu yürüttüm. Örpen'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Oz halkını aldım, tabi kıldım. Yirmi yedi yaşımda Kırgızlara doğru ordu yürüttüm. Güneş batımındaki

D27 𐰴𐰺𐰍 : 𐰾𐰃𐰚𐰯𐰭 : 𐰚𐰃𐰏𐰢𐰭 : 𐰘𐰃𐱁𐰍 : 𐱃𐰆𐰍𐰀 : 𐰖𐰆…[𐰯] : 𐰶𐰃𐰺𐰴𐰔 :
𐰉𐰆𐰑𐰣𐰍 : 𐰆𐰑𐰀 : 𐰉𐰽𐰑𐰢 : 𐰴𐰍𐰣𐰃𐰭 : 𐰋𐰃𐰼𐰠𐰀 : 𐰽𐰆𐰤𐰀 : 𐰘𐰃𐱁𐰑𐰀 : 𐰾𐰃𐰤𐱁𐰓𐰢 :
𐰴𐰍𐰣𐰃𐰭 : 𐰃𐰠𐰼𐱅𐰢 : 𐰃𐰠𐰭 : 𐰦𐰀𐰞𐱃𐰢 : 𐰆𐰞[𐰘𐰯𐰞𐱅𐰀]𐰞𐰤𐰀 : 𐱅𐰃𐰼𐰏𐰾 : 𐱃𐰯𐰀 :
𐰞𐱃𐰆𐰣𐰘𐰃𐱁𐰍𐰤𐰀 : [𐰼𐱅𐰾 : 𐰃𐰏𐰔𐰏]..𐱅𐰾𐰃..𐰔𐰏 : 𐰚𐰲𐰀 : [𐰖𐰆𐰃𐰯]…𐰃𐰆𐰺I….. :
𐰉..𐰑𐰢[𐰆𐰑𐰀𐰉𐰽𐰑𐰢] : 𐱅𐰃𐰼𐰏𐰾 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰾𐰃𐰾𐰃 : 𐰆𐱃𐰲𐰀 : 𐰉𐰆𐰺𐰲𐰀 : [𐰚𐰠𐱅𐰯]….

Karıg: Söküpen (ESÜKİN): Kögmen (ÖKÜGİMİN): Yışıg: Toga (AT-OĞA): Yorıp: Kırkız: Bodunug: Uda: Basdım: Kaganın: ölürtüm, ilin anta aldım. Ol Yılka Türgiş apa Altun Yışığ toga, İrtiş özügüg keçe yorıdım. Türgiş budunug uda basdım.Türgiş kağan süsi otça, borça kelti. (OBUL-UÇUDA):

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
karı aşarak, ormanlık Kögmen dağlarına tırmanarak yürüdüm. Kırgız halkı üstüne çöktüm. Kağanlarıyla ötedeki ormanda savaştım ve kağanlarını öldürdüm, halkını itaat altına aldım. Aynı yıl Türgişlere doğru, ormanlık Altın dağlarını ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdüm. [Türgiş halkını üzerin] çöktüm. Türgiş kağanın ordusu ateş gibi bora gibi geldi.	karı söküp, Kögmen (Tannu-Ola) dağlarını aşarak yürüyüp Kırgız halkını uykuda bastık. Kağanları ile Songa dağında savaştık. Kağanlarını öldürdüm, ülkelerini orada aldım. O yıl Türgişlere doğru, Altun (Altay) dağlarını aşarak İrtiş ırmağını geçerek yürüdüm. Türgiş halkını uykuda bastım. Türgiş kağanın ordusu ateş gibi fırtına gibi geldi.	Kırlıların ÖKÜGÜMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp, Kırgız kavmini orada bastık. Hakanı ile iş bu Yış'da savaştık. Kağanlarını öldürdüm, ülkelerini orada aldım. O yıl (DS 559) Türgişlere karşı Altun Yış başkenti üzerinden ve İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgis kavmini bu şekilde stratejik olarak bastık. Türgis hakanının ordusu Obul-Uçu'da, ot gibi bora gibi geldi

D28 𐰉𐰆𐰞𐰲𐰆𐰑𐰀 : 𐰽𐰇𐰤𐱁𐰓𐰢𐰔 : 𐰖𐰍𐰣𐰃𐰭 : 𐰋𐰉𐰍𐰆𐰽𐰽…𐰔 : 𐱁𐰑𐰃𐰭 :
𐰸𐰀𐰃𐰘𐰏𐰺𐰢 : 𐰃𐰘𐰔 : 𐰸𐰀𐰞𐰦𐰢 : 𐰆𐰦𐰔 : 𐰋𐱁𐰢𐰀 : 𐰴𐰽𐰉𐰞𐰅 : 𐰦𐱃𐰀 : 𐰽𐰇𐰘𐰓𐰢 :
𐰞𐰦𐰃𐰋𐰆𐰞𐰃 : 𐰽𐰇𐰤𐱁𐰓𐰢 : …[𐰇]𐰃𐰭 : 𐰯𐰆𐱃 : [𐰇]…𐰏…𐰺𐰢 : 𐰽𐰲𐰏𐱅𐰃𐰭𐱃 :
𐱅𐰃𐱁𐰃𐰺𐰃𐰭 : …[𐰋𐰯]𐰽𐰋𐰞……..𐰀 : 𐰆𐰤𐰍𐰞𐰃 : 𐱅𐰘𐰺𐰃 : 𐰴𐰽𐰉𐰞𐰅 : 𐰣𐰃𐰭𐰲𐰔 : 𐰆𐰔𐰑𐰃 :
𐰆𐰦𐰔 : I[𐰇]𐰦𐰯𐰃

Bolçuda (OBUL-UÇUDA): Sünüşdümüz: Yabgusın (UY-BUĞSIN): Şadıg(UŞU-DUĞ): Anta ölürtüm.İlin alta aldım. Otuz yaşıma Biş Balık tapa süledim. Altı Yolu sünüşdüm. (…s)üsin köp olürtüm. Anta iç irkini kişi itin(ü…)yok (bolmalım…tip bizin)e okıgalı kelti. Biş Balık anı üçün ozdı. Otuz artıku

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Bolçu'da (?) çarpıştık. Onların kağanını, yabgusunu ve şadını orada öldürdüm, halkını itaat altına aldı. Otuz yaşımda Beş Balık'a doğru sefer ettim. Altı kez çarpıştım. […] askerlerinin çoğunu öldürdüm. İçeridekiler nasıl insanlar diye […] yok olacak(lardı) […] (onları) çağırmaya (?) geldi(ler). Beş Balık onların sayesinde kurtuldu. Otuz	Bolçu'da (Bolun Toğay'da) savaştık. Kağanın, yabgusunu, şadını orada öldürdüm, ülkesini orada aldım. Otuz yaşımda Beş Balığa doğru ordu yürüttüm. Altı kez savaştım.(…) Askerlerini hep öldürdüm. (O zaman Beş Balık'ın) içirkini kişi (?) örgütlenip(..) yok (olmayalım..diye biz)i davet etmek için geldiler, Beş Balık onun için kurtuldu. Otuz	Savaştık. Kültigin Ub-Uşuyuğa karşı Buz-At hücumu ile değdi. Ub-Uşuyuğu bozguna uğrattıktan sonra şadını orada öldürdüm. Ülkesini orada aldım. Otuz yaşımda Beş Balık'a ordu yürüttüm. Altı kez savaştım. Askerlerini öldürdüm. (O zaman Beş Balık'ın) içirkini kişi (?) örgütlenip(..) yok (olmayalım..diye biz)i davet etmek için geldiler, Beş Balık öyle kurtuldu.

D29 [illegible]

Bir Yaşıma: Karluk: Bodun bunsuz, Erür: Barur: Erkli: Yagı: Boldı: Tamag(AT-UMUĞ): Iduk: Başda: Sü□üşdümüz: : Karluk: bodunuğ Ömlürtüm, anta aldım. Basmıl kara Karluk budunug tirilip kelti. Ölürtüm Tokuz Oğuz menin bodunum erti. Tenri yir bulgakın üçün ödine

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Bir yaşında Karluk halkı kaygısız ve özgürce yaşayan yürekli bir düşman haline geldi. Tamag kutsal kaynağı (?) yakınında savaştım. Karluk halkını öldürdüm, onu orada boyunduruk altına aldım. […] yaşımda(?), […] bütün Karluk halkı(?) [toplandı…ben onları] öldürdüm. Dokuz Oğuzlar benim halkımdı. Gök ve yer karıştığı için	Bir yaşında iken Karluk halkı kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu. Tamag Iduk Baş'ta savaştık. Karluk halkını öldürdüm, orada aldım. (Basmil halk tabakası) Karluk halkı toplanıp geldi…(öldürdüm) Dokuz Oğuzlar benim milletimdi. Gök ile yer bulandığı için ödüne	Bir Yaşıma: Karluk kavmi, göç etme serbestisine sahip çıkmak süreti ile onun düşmanı oldu. At-Umuğ Iduk Baş'ta (Astarhan) savaştık. Karluk halkını öldürdüm, orada aldım. (Basmil halk tabakası) Karluk halkı toplanıp geldi…(öldürdüm) At-Uquz Oğuz kavmi, kandi kavmimizden idi. Tanrı yerinde bizimle beraber yaşaması gerektiğinden düşmanı oldu.

D30 [illegible]

Küni tegdük üçün yagı bolti. Bir yılka tört yolı sünüşdüm. En: İlk: Togu(AT-OĞU): Balıkda: Sünüşdüm: Togla ögüzüg yüzütü keçip süsi. İkinti Antarguda sünüşdüm, süsin sançdım, ilin altım. Üçünç Çuş Başınta sünüşdüm. Türk budun adak kamşattı. Yablak

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kıskançlıktan öfkeye kapıldıkları için düşmanımız oldular. Bir yılda dört kez savaştım. Önce Toğu kenti yakınında çarpıştım. Tola (Toğla) ırmağnı yüzerek geçip orduları […]. İkinci olarak Urgu (?) (ya da Andargu?)'da çarpıştım. Ordularını yendim. […..] Üçüncü olarak Çuş(ı?) kaynağı yakınında savaştım. Türk halkı yorgunluktan bitkindi, morali bozuktu.	Kıskançlık girdiği için düşman oldu. Bir yılda dört kez savaştım. En birincisi Doğu Balık'ta savaştım. Tola ırmağndan (askerleri)yüzdürerek geçip ordusunu . İkinci olarak Antargu'da savaştım, askerlerini mızrakladım. Ülkelerini aldım. Üçüncü olarak Çuş Başı'nda savaştım. Türk halkı sendeledi, perişan	Kötülükle düşman oldu. Bir yılda dört kez savaştım. İlkin At-oğu kentinde savaştım. Tola ırmağndan geçerek ordusunu. İkinci olarak Antargu'da savaştım, onları yendim, ilini aldım Üçüncü olarak Uçuş Başı'nda savaştım. Türk halkı yorgunluk

D31 [illegible]

Boltaçı: Erti: Oza: Yayna: Keligme: Süsin: Agıttım: Öküş: Ölteçi: Anda: Tirildi: Anta: Tonra: Yılpagutı: Bir: Oguşug: Tona: Tigin: Yogında: Egire: Tokıdım: Törtünç: Ezginti: Kadazda: Sünüşdüm: Süsin: Anta: Sançdım: Yabrıtdım: (..)ma Amgı: Korgan: Kışladukda: Yut: Boldı: Yazına:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
(bizi) dağıtarak önümüze geçmiş olan ordularının kaçmasına göz yumdum. Onların çoğu orada ölmek için tekrar toplandılar. Tonga Tigin'in cenaze töreninde göğüs göğüse gelp Tongralardan Yılpagu adlı birini orada yere serdim. Dördüncü olarak Ezgenti Kadaz'da çarpıştım. Onların ordusunu orada yendim, dağıttım. [….yaşımda] Amga kurganda kışladığım zaman don ve kıtlık oldu. İlkbaharda	olacak idi. Kurtulup dağılarak gelen Türk askerlerini ayağa kaldırdım. Pek çok ölecek olan orada dirildi, Orada Tongra yiğitleri olan bir soyu Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp vurdum, öldürdüm. Dördüncü olarak Ezginti Kadaz'da savaştım. Askerlerini orada mızrakladım. Perişan ettim. Kırk altı yaşımda Amga kalesinde kışı geçirirken kıtlık oldu. İlkbaharda	yüzünden teslim olacak hale gelmişken, ayağa kaldırdım. Pek çoğu orada ayağa kalktı. Orada Tongra yiğitleri olan bir soyu Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatıp vurdum, öldürdüm. Dördüncü olarak Ezginti Oq-Uduz'unda savaştım. Askerlerini orada yendim, dağıttım. Kırk altı yaşımda Omığı Kurgan'da kışlayıp yaz başlangıcında

D32 [illegible]

Oguz: Tapa: Süledim: İlki: Sü: Taşıkmış: Erti: İkin: Sü: Ebde: Erti: Üç: Oguz: Süsi: Basa: Kelti: Yadag: Yabız: Boldı: Tip: Algalı: Kelti: Sı□ar: Süsi: Ebig: Barkıg: Yolıgalı: Bardı: Sı□ar: Süsi: Sü□üşgeli: Kelti: Biz: Az: Ertimiz: Yabız: Ertimiz: Oguz: ----T: Yagı: ----: Tenri: Küç: Birtük: Üçün: Anta: Sançdım:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Oğuzlara karşı sefer ettim. Birinci ordu yürüyüşe geçti. İkinci ordu evde idi. Oğuzların üç ordusu bize karşı saldırıya geçti. “Atsız (tam anlamı yaya) ve zayıf kaldılar”, diyerek bizi esir almaya geldiler. Onların istilacı ordularından biri, evleri ve binaları yağmalamaya gitti. Bir diğeri savaşmaya geldi. Biz sayıca azdık, zayıftık ama düşman(?). [Oğuz?...] düşman, [....tanrı] bize güç verdiği için onları orada yendim ve dağıttım.	Oğuzlara doğru ordu yürüttüm. İlk ordu sefere çıkmıştı. Oğuzların üç ordusu baskınla geldi. Yaya kaldılar perişan oldular diyerek onları yenmeye geldiler. Yarı ordusu evi barkı karargahı yağmalamaya gitti, Biz az idik, kötü durumdaydık. Oğuz (...) düşman (...Tanrı) güç verdiği için orada mızrakladım.	Oğuz yönü ordusuna at sürdük. İlk kolordu sefere çıktı. Oğuzların üç kolordusu, yaya kaldılar perişan oldular, diyerek baskına geldi. Yarı ordusu evi barkı karargahı baskına vardı. Biz az idik, kötü durumdaydık. Oğuz (...) düşman (...Tanrı) güç verdiği için orada mızrakladım.

D33 𐰖𐰉𐰑𐰢 : 𐰜𐰤𐱅𐰺 : 𐰖𐰞𐰺𐰞𐰑𐰸𐰺𐰀𐰴 : 𐰢𐰴𐰞𐰴𐰍𐰲𐰸 : 𐰢𐰀𐰴 : 𐰜𐰢𐱅𐰚 :
𐰆𐰓𐰑𐰣 : .. : 𐰣[𐰓].𐰍𐰢...[𐰢𐰘𐱅]𐰣𐰍𐰉 : 𐰢𐰴𐰢𐰴𐰖𐰏𐰢 : 𐰆𐰓𐰉𐰲 : 𐰆𐰿𐰞𐰖𐰓 :
𐰞𐰴𐰍𐰣𐰢..𐰴 : 𐰜𐰢𐱅𐰚 : 𐰆𐰓𐰑𐰣 : 𐰢𐰖𐰜𐰀𐰺 : 𐱅𐰜𐰺 : 𐰖[𐰸 : 𐰆𐰓𐰡𐰀]𐰺 : 𐱅𐰜[𐰇] :
𐰨𐰏[𐰖]𐱅 : 𐰆... : 𐰞𐰚𐰞𐰣𐰤 : 𐰉𐰲𐰨𐰺𐰖𐰤 : 𐰓𐰍𐰴 : 𐰆𐰓...𐰑 : 𐰺𐰑𐰢𐰖𐰢𐰴 : 𐰜𐰺𐰯𐰴 :
𐰃𐰢𐰖[𐰓𐰢]...

Yandım: Tenri: Yarlukaduk: Üçün: Men: Kazganduk: Üçün: Türk: Bodun: Bulgamış: Erinç: Men: İniligü: Bunça: Başlayu: Kazganmasar: Türk: Bodun: Ölteçi: Erti: Yok: Boltaçı: Erti: Türk: Begler: Bodun: Ança: Sakını: Ança: Bilin: ----: Oguz: Bodun: ----Da----: ----: Idmayın: Tiyin: Süledim:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Tanrının lütfu ile ve ben çalıştığım için, Türk halkı [da?] çalış[ıyordu]. Ben, başlangıçta, küçük kardeşimle uyum içinde çalışmamış (yapmamış) olsa idim Türk halkı ölecek idi. Ey Türk beyleri ve halkı, buna düşünün ve bunu bilin. Oğuz halkı [....] göndermemek (terketmemek?) için savaşa girdim.	dağıttım. Tanrı buyurduğu için ben kazandığım için Türk milleti düşmanı allak bullak etmiş ve kazanmıştır. Ben kardeşimle birlikte bu şekilde yönetip kazanmasaydım Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk milleti ve beyleri, buna göre düşünün Oğuz halkı (isyan ettiği zaman) bırakmayayım diye ordu yürüttüm.	dağıttım. Tanrı Yarlukaduk için ben kazandığım için Türk milleti düşmanı dağıtmış ve kazanmıştı. Ben kardeşimle birlikte böyle yönetip kazanmasaydım Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk milleti ve beyleri, buna göre düşünün Oğuz halkı (isyan ettiği zaman) bırakmayayım diye ordu yürüttüm.

D34 [illegible]

Ebin: Barkın: Bozdum: Oguz: Bodun: Tokuz: Tatar: Birle: Tirilip: Kelti: Aguda: İki: Ulug: Sünüş: Sü□üşdüm: Süsin: Bozdum: İlin: Anda: Altım: Ança: Kazganıp: ----: Tenri: Yarlukaduk: Üçün: Men: Otuz: Artukı: Üç: Yaşıma: ---- Yok: Erti: Ödseg: Ötülüg: Kişi--:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Evlerini, barklarını yıktım. [Oğuz] halkı Dokuz Tatarla birleşti ve geldi. Ağu yakınında iki büyük savaş verdim. Onların ordusunu bozdum, halkını orada esir aldım. Bunca şey yapıp [….]Tanrının yardımıyla […] otuz ü[ç yaşımda…]	Evini, barkına bozguna uğrattım Oğuz halkı Dokuz Tatar ile toplanıp geldi. Ağu'da iki büyük savaş yaptım. Ordularını bozdum, ülkelerini orada aldım. Bu şekilde kazanıp (..Tanrı) buyurduğu için otuz üç yaşımda iken…yok idi. Yaşlı ve geçkin insanlar…	Evini, barkına bozdum. Oğuz halkı, At-Uquz Tatar ile toplanıp geldi. Ağu'da iki büyük savaş yaptım. Ordularını bozdum, ülkelerini orada aldım. Bu şekilde kazanıp (..Tanrı) yarlukaduk için otuz üç yaşımda iken…yok idi. Yaşlı ve geçkin insanlar…

D35 [illegible]

İgidmiş: Alp: Kaganına: Yanıltı: Üze: Tenri: Iduk: Yir: Sub: ----: Eçim: Kagan: Kutı: Taplamadı: Erinç: Tokuz: Oguz: Bodun: Yirin: Subın: Idıp: Tabgaçgaru: Bardı: Tabgaç: ----: i Bu: Yirde: Kelti: İgideyin: Tiyin: Sa…: Bodun: …:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
yükseltmiş olan kağan […] güç…[…] yanıldı. Ne yukarıdaki Tanrı ne de yer, su melekleri, ne de (amcam?] kağanın talihi ona yardım etmedi. Dokuz Oğuz halkı, toprağını, suyunu terk edip Çin'e doğru gitti. Çinliler [….]bu yere geldiler. Onları ayağa kaldırayım diye […..] halk	Kendilerini beslemiş olan yiğit kağanlarına karşı yanıldılar. Üstte Tanrı, kutsal yer, su ---- amcam kağanın ruhu razı gelmedi. Dokuz Oğuz halkı, yerini, suyunu bırakıp Çin'e doğru gitti. Çin (den tekrar) buraya geldiler. Besleyeyim diye düşünüp, halkı…	Kendilerini eğitmiş olan alp hakanlarına karşı yanıldılar. Üstte Tanrı, kutsal yer, su ---- amcam kağanın ruhu razı gelmedi. At-Uquz Oğuz halkı, yerini, suyunu bırakıp Çin'e doğru gitti. Çin (den tekrar) buraya geldiler. Eğitip, kalkındırayım diye düşünüp, halkı…

D36 [illegible]

Yazukla----: Biriye: Tabgaçda: Atı: Küsi: Yok: Boltı: Bu: Yirde: Mana: Kul: Boltı: Men: Özüm: Kagan: Olurtukum: Üçün: Türk: Bodunug: ----ı--dım--: İlig: Törüg: Yigdi: Kazgantım: ----: Tirilip: Y----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[…] kusur etti […]güneyde Çinde olanların adları, sanları yok oldu, bu ülkede onlar bana kul oldular. Ben kağan olduğum için, Türk halkını [……] kılmadım. [işte bunca şeyi] kurumlar için yaptım. [….] toplanıp [….]	Hata yaptığı için güneyde Çinde olanların adı sanı yok oldu. Buradakiler bana kul oldu. Ben kağan olduğum için, Türk milletini ---- kılmadım. Ülkeleri, devletleri daha iyi bir şekilde kazandım. ---- toplanıp----

D37 [illegible]

Anta: Sünüşdüm: Süsin: Sançdım: İçikigme: İçikdi: Bodun: Boltı: Ölügme: Ölti: Selene: Kodı: Yorıpan: Kargan: Kısılta: Ebin: Barkın: Anta: Bozdum: ---- : Yışka: Agdı: Uygur: İlteber: Yüzçe: Erin: İlgerü: Tezip: Bardı: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[…] orada savaştım. Onların ordusunu yendim. Bazıları geri döndüler, yeniden halk oldular, diğerleri de öldüler. Sonra Selenga yönünde aşağıya doğru yürüdüm. Yağmacılıklarını(?) cezalandırmak için evlerini, barklerını orada yıktım. [….] dağlara kaçtılar. Uygur ilteberleri yüz kişiyle doğuya [kaçtılar?]	Orada savaştım Askerlerini mızrakladım, Tabi olan tabi olup millet oldu, ölen öldü. . Selenge'den aşağıya yörüyüp Karagan geçidinde evini, barkını orada bozdum. ----dağlarına çıktılar. Uygur ilteberi yüz kadar erle doğuya doğru kaçıp gitti ----	Orada savaştım Askerlerini mızrakladım, Tabi olan tabi olup millet oldu, ölen öldü. . Selenge'den aşağıya yörüyüp Karagan geçidinde evini, barkını orada bozdum. ----dağlarına çıktılar. Uygur ilteberi yüz kadar erle doğuya doğru kaçıp gitti ----

D38 [illegible]

----Ti: Türk: Bodun: Aç: Erti: Ol: Yılkıg: Alıp: İgittim: Otuz: Artukı: Tört: Yaşıma: Oguz: Tezip: Tabgaçka: Kirti: Ökünüp: Süledim: Sukun: ----: Oglın: Yotuzın: Anta: Altım: İki: İlteberlig: Bodun: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Türk halkı aç idi. O at sürülerini alıp onları ayağa kaldırdım. Otuz dört yaşımda Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Kızıp yürüyüşe geçtim. [….]. Onların oğullarını ve adamlarını(?) orada aldım. İki Elteber halkı [….]	----ti. Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp yedirdim. Otuz dört yaşımda iken Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Lanet edip ordu yürüttüm. Hırsla?. Çocuklarını, kadınlarını orada aldım. İki ilteberli halk --	----ti. Türk milleti aç idi. Onları yedirdim. Otuz dört yaşımda iken Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Kızarak ordu yürüttüm. Çocuklarını, kadınlarını orada aldım. İki ilteberli halk --

D39 [illegible]

Tatabı: Bodun: Tabgaç: Kaganka: Körti: Yalabaçı: Edgü: Sabı: Ötügi: Kelmez: Tiyin: Yayın: Süledim: Bonudug: Anta: Bozdum: Yılkısın: ----: Süsi: Tirilip: Kelti: Kadırkan: Yışda: Ko—

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Tatabı halkı Çin kağanına bağımlı idi. Elçilerden iyi haber, iyi talep(?) gelmiyor diye yaz mevsiminde sefer ttim. Halkını orada bozguna uğrattım, at sürülerini aldım. [….], [….] ordusu toplanıp geldi. Onlar (ya da biz) Kadırkan ormanında mola verdiler (ya da verdik)[….]	Tatabı halkı Çin kağanına tabi oldu. Elçiyi iyi niyet sözü arzı (arz etme heyetleri) gelmiyor diye yazın ordu yürüttüm. Halkı orada bozguna uğrattım. At sürülerini mallarını aldım. Askerleri toplanıp geldi. Kadırkan (Kingan) dağlarına----	Tatabı halkı Çin kağanına tabi oldu. Elçiyi gelmiyor diye yazın ordu yürüttüm. Halkı orada bozguna uğrattım. Namlarını, atlarını mallarını aldım. Askerleri toplanıp geldi. OQ-UDURUQUN dağlarına----

D40 [Old Turkic runic text]

----Gakı□a: Yirinerü: Subınaru: Kontı: Biriye: Karluk: Bodun: Tapa: Süle: Tip: Tudun: Yamtarıg: Itım: Bardı: ----: Karluk: İlteber: Yok: Bolmış: İnisi: Bir: Korganka: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[….] topraklarına, sularına yerleştiler. Güneye Karluk halkına doğru yürü, diyerek Tudun Yam(a)tar'ı gönderdim, gitti. [….] Karluk Elteberi yok olmuşlar, onun (onların) küçük kardeşi(-leri) […..]	----gakınga… yerine suyuna doğru yerleşti. Güneyde Karluk halkına doğru ordu yürüt diyerek Tudun Yamtar'ı gönderdim. Gitti. --- Karluk ilteberi yok olmuş, kardeşi bir kaleye sığınmış…

D41 [Old Turkic runic text]

----: Arkışı: Kelmedi: Anı: Anıtayın: Tip: Süledim: Korıgu: İki: Üç: Kişiligü: Tezip: Bardı: Kara: Bodun: Kaganım: Kelti: Tip: Ög: ----Ka: At: Birtim: Kiçig: Atlıg----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
Onların (onun) kervanları acele etmedi. Onu İsteyin, diye yürüdüm. Korkudan o (onlar?) iki üç kişi(?) ile kaçtı(-lar?). Ama Halk tabakası, Kağanım geldi, deyip [çoştu]. […] [….]'ya atları (?) verdim. Az sayıda süvari […]	--- kervanı gelmedi. Onu korkutayım diye ordu yürüttüm. Muhafızlar iki üç kişi birlikte kaçıp gitti. Halk kitlesi Kağanım geldi diye sevindi. ünvan verdim. Küçük ünvanlılar---

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Güney Doğu)

GD [Old Turkic runic text]

----Kök: Önüg: Yoguru: Sü: Yorıp: Tünli: Künli: Yiti: Ödüşke: Subsuz: Keçdim: Çorakka: Tegip: Yulıgçı: ….Bes: Keçenke: Tegi: ---

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[…..] Yukarı doğru orduyla yürüyüp , yedi gün yedi gecede, kurak çölü aştım ve Çorak'a geldim….[…..]. Keçin'e kadar [….]	----Kök Ön'ü geçerek ordu yürüdü. Nehir yatağından yürüdü. Gece ve gündüz yedi vakitte susuz nehri geçtim. Çöle ulaşınca baskıncıları? Önderdim? Biş Keçen'e dek ordu yürüttüm.----

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Güney)

G1 …ᛉᛦ : ᛜᛇᛉ : ᛁᛚᛁᛚ : ᛟᛚᛏᛉᛚᛩᛢ : ᛋᛜᛎᛚ : ᛩᚼᛚᛟᛚᛋ : ᛁᛚᛒ : ᛚᛉᛩᛚ : ᛩᛁᛢ : ᛚᛉᛏᚼᛗ : ᛞᛒᛉ : ᛁᛚᛁᛚᛢ : ᛩᛰᛚᛩᛁᛢ : ᛎᛊᛁ : ᛏ..ᚼᛗ : ᛟᛚᛚᛘᛚ : ᛃᛁᛒ[ᛁ]…

---: Tabgaç: Atlıg: Süsi: Bir: Tümen: Artukı: Yiti: Bi: Süg: İlki: Kün: Ölür-tüm: Yadag: Süsin: İkinti: Kün: Kop: Ölürtüm: Bi----: Kelip: Bard----

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[….] birinci gün 17 bin kişi olan Çin süvari birliğini öldürdüm. İkinci gün piyadelerden çoğunu öldürdüm. [….]	-- Tabgaç atlı sü'si bir tümen artı yedi bin erini ilk gün öldür-düm. Yayasü'sünü ikinci gün hep öldürdüm. Bi---- gelip vardı----

G2 ….ıᛊᛇᛚ : ᛁᛚᛉᛪᛗ : ᛊᛜᛢᛋᛜᛎᛇ : [ᛁᛩ]ᚼᛢ : ᛞᛘᛗᛇ : ᛩᛚᛘ) : ᛩᛚᛜᛒᛜᛁᛇ : ᛁᛚᛉᛪ)ᛗᛜ : [ᛘᛗᛇ] : ᛞᛢ) : ᛜᛜᛃᛚ : ᛜᛚᛇ : ᛇᛚ

----: YOLI: Süledim: Otuz: Artukı: Sekiz: Yaşıma: Kışın: Kıtayn: Tapa: Süle-dim: ----: Otuz: Artukı: Tokuz: Yaşıma: Yazın: Tatabı: Tapa: Süledim:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[….] kez […] sefer ettim. Otuz sekiz yaşımda, kışın Kıtaylara karşı yürüdüm. [… Otuz dokuz yaşım]da ilkbaharda Tatabılara karşı yürüdüm. [….]	-- ordu yürüttüm. Otuz sekiz yaşımda iken kışın Kıtaylara doğru ordu yürüttüm..---- Otuz dokuz yaşımda iken baharda Tatabılara doğru ordu yürüttüm.

G3 ᛗᛢ… : ᛚ[ᛚ]ᛉᛏᚼᛗ : ᛊᛉᛁᛚᛢ : ᛞᛊᛜᛢ[ᛁᛢ]….ıᛇᛦᛁᛚᛢ : ᛃᛋᛗᛚᛢ… [ᛩ]ᛏᛇ : ᛎᛊ[ᛒᛊ]…

..Men: Ölürtüm: Oglın: Yotuzın: Yılkısın: Barımın: ..altım..-Yire: Kunçu..n kı…

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ben [….] öldürdüm, oğullarını, adamla-rını(?),at sürülerini, mallarını [aldım]	--ben …öldürdüm. Ço-cuklarını, kadınlarını at süsülerini ve mallarını aldım	--ben …öldürdüm. Çocuklarını, askerlerini, namlarını, atlarını ve mallarını aldım

G4.5.6 ᛃᛊᛒ)…[ᛜᛢᛖᛢ]. : [ᛞᛎᚼᛁᛖᛗ] : ᛞᛊᛋ…ᛚᛗ..ᛇ..ᛃ..ᛃᛊᛒ..[ᛁᛚᛋ] : [ᛚᛦ] : ᛢᛖᛢ…ᛇᚼᛁ

Bodun---- Yotuzın: Yok: Kıltım: ----: / : Yor—rım…./ -- Sünüşdüm: --: --Üçün

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[….]adamlarını yok et-tim.[….] savaş[tım….]	Halkı…kadınlarını yok ettim…. Yürüyüp…. Savaştım: ----: ----için--	Halkı…kadınlarını yok ettim…. Yürüyüp…. Savaştım: ----: ----için-

-:

G7 [illegible]

....birtim: Alp: Erin: Ölürüp: Balbal: Kılu: Birtim: Elig: Yaşıma: Tatabı: Bodun: Kıtanda: Adrıltı----: Tö□üker: Tagka:.....

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Yiğit erlerini öldürüp cenaze törenler(?) yaptırdım. Elli yaşımda Tatabı halkı [...] Kıtayda [...], [...] dağında	verdim. Yiğit erlerini öldürüp balbal. Elli yaşımda iken Tatabı halkı Kıtaylardan, ayrıldı ---- Tönker dağına....	verdim. Yiğit erlerini öldürüp balbal. Elli yaşımda iken Tatabı halkı Kıtaylardan, ayrıldı ---- Tönker dağına....

G8 [illegible]

Ku:... Senün: Başadu: Tört: Tümen: Sü: Kelti: Tönker: Tagda: Tegip: Tokıdım: Üç [Tümen]: Süg: Ölürtüm: Bir: ..Erser----sürttüm. Tatabı----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
Ku-sengün kumandasında kırk bin kişilik bir ordu geldi. Tönkes dağı yakınnda onlara saldırıp dövdüm. Otuz bin kişiyi öldürdüm, on [bin kişi kaçıp kurtuldu?......]. Tatabılar	General Ku komutasındaki kırk bin asker geldi. Tönker dağına ulaşıp vurdum. Otuz bin askeri öldürdüm. Bir tümen askeri ise ---- sürdüm.Tatabı ....

G9 [illegible]

Ölürti: Ulug: Oglum: Agrıp: Yok: Bolça: Kug: Senünüg: Balbal: Tike: Birtim: Men: Tokuz: Yigirmi: Yıl: Şad: Olurtum: Tokuz: Yigirmi: Yıl: Kagan: Olurtum: İl: Tutdum: Otuz: Artukı: Bir----(yaşıma kağan olurup)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[...] öldürdüler?. Büyük oğlum hastalanıp ölünce , Ku-sengun'a cenaze törenini yönettirdim.(?) Ben yirmi dokuz yıl boyunca şad oldum, yirmi dokuz yıl boyunca kağan oldum. İmparatorluğu yönettim. Otuz bir [yıl boyunca?...]	öldürdü. Büyük oğlum hastalanıp yok olunca General Ku'yu balbal diktim. Ben on dokuz yıl şadlık yaptım. On dokuz yıl kağanlık yaptım. İl ülkeyi ve devleti muhafaza ettim. Otuz bir(yaşında kağan olup)

G10 𐰃[𐰴]𐰚𐱅𐰼𐰨𐰀 : 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰆𐰢𐰀 : 𐰖𐰃𐰏𐰃𐰤 : [𐰀𐰣]𐰲𐰀 : 𐰴𐰔𐰍𐰣𐰆 : 𐰋𐰃𐰼𐱅𐰃𐰢 : 𐰉𐰆𐰣𐰲𐰀 : 𐰴𐰔𐰍𐰣𐰯 : 𐰴𐰭𐰢 : 𐰴𐰍𐰣 : 𐰃𐱃 : 𐰖𐰞 : 𐰆𐰣𐰆𐰨 : 𐰖 : 𐰞𐱃𐰃 : 𐰆𐱃𐰕𐰴𐰀 : 𐰆𐰲𐰀 : 𐰉𐰺𐰑𐰃 : 𐰞𐰍𐰕𐰣 : 𐰖𐰞 : 𐰋𐰃𐱁𐰃𐰨 : 𐰖 : 𐰘𐰃𐱅𐰃 : 𐰆𐱃𐰕𐰴𐰀 : 𐰖𐰆𐰍 : 𐰼𐱅𐰇𐰼𐱅𐰇𐰢 : 𐰉𐰸𐰍 : 𐱃𐰆𐱃𐰸...

Türüküme: Bodunuma: Yigin: Ançа: Kazganu: Birtim: Bunça: Kazganıp: Kangım: Kagan: It: Yıl: Onunç: Ay: Altı: Otuzka: Uça: Bardı: Lagzın: Yıl: Bişinç: Ay: Yiti: Otuzka: Yug: Ertürtüm: Bukag: Tutuk: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
Türklerime, hakanıma bunca iyilik ettim. Bunca şey yaptuktan sonra [babam kağan] köpek yılının onuncu ayının otuz altıncı günü öldü. Domuz yılının beşinci ayının otuz yedinci günü cenaze töreni yaptırdım. ….[….].	Türk'üm için, milletim için daha iyilerini böylece kazandım. Bunca kazandıktan sonra babam kağan it yılının onuncu ayının yirmi altısında uçup gitti. Vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini sona erdirdim. Bukug Tutuk ….

G11 𐰴𐰣𐰃 : 𐰞𐰃𐰾𐰇𐰤 : 𐱃𐰖 : 𐰾𐰭𐰇𐰤 : 𐰉𐱁𐰑𐰆...𐰋[𐰃]𐱁𐰖𐰇𐰕 : 𐰼𐰤 : 𐰚𐰠𐱅𐰃 : 𐰸𐰸𐰞𐰃𐰶 : 𐰇...𐱁 : 𐰞𐱃𐰆𐰣 : 𐰚𐰇𐰢𐰇𐱁 : 𐰚𐰼𐰏𐰚𐰾𐰕 : 𐰚𐰠𐰇𐰼𐱅𐰃 : 𐰖𐰆𐰍 : 𐰖𐰯𐰺𐰍 : 𐰚𐰠𐰇𐰼𐰇𐰯 : 𐱅𐰃𐰚𐰀 : 𐰋𐰃𐰼𐱅𐰃 : 𐰲𐰣𐱃𐰣 : 𐰃𐰍𐰲 : 𐰚𐰠𐰇𐰼𐰇𐰯 : 𐰇𐰕 : 𐰖𐰺𐱃𐰑𐰃...

Kanı: Lisün: Tay: Senün: Başadu: Biş: Yüz: Eren: Kelti: Kokılık: Ö-ş---: Altun: Kümüş: Kergeksiz: Kelürti: Yog: Yıparıg: Kelürüp: Tike: Birti: Çıntan: Igaç: Kelürüp: Öz: Yaratdı----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
Lisün tay-seng'ün beş yüz kişinin başına geçerek bana geldi. Pek çok miktarda parfüm, […],altın ve gümüş getirdiler. Cenaze için misk kokuları?, getirip diktiler, sndal ağacı geirip …[…]…	Babası büyük general Lisün'ün komuta ettiği beş yüz er geldi. Koku için dal boynuz içi … altın ve gümüş eksiksiz olarak getirdiler. Yas töreni kokularını getirip diktiler koku yarattılar (imal ettikleri)--

G12 𐰉𐰆𐰣𐰲𐰀 : 𐰉𐰆𐰑𐰣 : 𐰽𐰲𐰃𐰤 : 𐰃[𐰸]𐰆𐰞𐰴𐰴𐰃𐰤...𐰃𐰲𐰑𐰃 : 𐰓𐰏𐰇 : 𐰇𐰕𐰠𐰇𐰜 : 𐰴𐱃𐰃𐰤 : 𐰴𐰺𐰀 : 𐰚𐰃𐱁𐰃𐰤 : 𐰚𐰇𐰚 : 𐱅𐰘𐰤𐰃𐰤 : 𐰽𐰣𐰽𐰕 : 𐰚𐰠𐰇𐰼𐰇𐰯 : 𐰸𐰆𐰯 : 𐰸𐰆𐱃𐰃...

(B)unça: Bodun: Saçın: Kulkakın: Bıçdı: Edgü: Özlük: Atın: Kara: Kişin: Kök: Teyenin: Sansız: Kelürüp: Kop: Kotı:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
Bunca halk saçlarını kesti, kulaklarını [ve yanaklarını?] bıçakla yaraladı. kesti. İyi cins atlarını, siyah samurlarını, gök sincaplarını sayısız miktarda getirip bıraktılar.	Bunca halk saçlarını, kulaklarını kesti. Soylu binek atlarını, kara samurlarını, boz sincaplarını sayısız getirip hep bıraktılar.

G13 [illegible]

Tenri: Teg: Tenri: Yaratmış: Türk: Bilge: Kagan: Sabım: Kanım: Türk: Bilge: Kagan: Olurtukında: Türk: Amtı: Begler: Kisre: Tarduş: Begler: Köl: Çor: Başlayu: Ulayu: Şad apıt: Begler: Önre: Tölis: Begler: Apa: Tarkan:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Ben göğe benzeyen ve gök (tanrı) trfından yaratılmış, Türklerin Bilge (akıllı) kağanı, işte size sözlerim: Babam Türklerin Bilge Kağanı tahta oturduğunda ünlü Türk beyleri geride (batıda) başta Kül-Çur olmak üzere Tarduş beyleri, ileride(doğuda) başta Apa Tarkan,	Semavi Tanrının yarattğı Türk Bilge Kağan[olarak], sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan tahta oturduğu zaman şimdiki Türk beyleri batıdaki Tarduş beyleri, Köl Çor ve diğer şad ve apa beyler, doğudaki Tölis beyleri, Apa Tarkan	Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış TürkBil'i hakanı olarak sözüm şudur: Babam Türk Bilge Kağan tahta oturduğu zaman şimdiki Türk beyleri batıdaki Tarduş beyleri, Kül Çor ve diğer Uşud-Epit Beyler, doğudaki Yetkili, geçerli beyleri, Apa Tarkan

G14 [illegible]

Başlayu: Ulayu: Şad apıt: Begler:…: Taman: Tarkan: Tonyukuk: Boyla: Baga: Tarkan: Ulayu: Buyruk: ----Iç: Buyruk: Sebig: Köl: İrkin: Başlayu: Ulayu: Buyruk: Bunça: Amtı: Begler: Ka□ım: Kaganka: Ertinü:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Olmak üzere Töles beyleri, sonra Şadapıt beyleri [….] Taman-Tarkan ve Tonyukuk Buylabağa-tarkan, sonra başlarında Sebeg-kül-irkiz'in bulunduğu [...] subaylar. Tüm bu subay ve bayler, babam kağana saygı gösterisinde?	Ve diğer şad ve apa beyler,…. Ataman Tarkan ve diğer yüksek memurlar… has memurlar, yani başta Sebig Köl İrkin olmak üzere diğer yüksek memurlar şimdiki bunca bey, babam kağana fevkalade	Ve diğer Uşud-Epit Beyler, ….

15 [illegible]

Ertinü: Timag: İtdi: Türk: Beglerin: Bodunın: Ertinü: Timag: İtdi: Ögdi: ----: Ka□ım: Kagan: üçün Agır: Taşıg: Yogun:ig Türk: Begler: Bodun: İtdi yarattı kelürti. Özüme: Bunça: ----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
bulundular. [………] Türk beylerini ve halkını ……. [………]Türk beylerini ve halkı [….] bana bunca [….]	Çok bağlılık gösterdiler. Babam kağan da Türk beylerini ve halkını fevkalade bir bağlılıkla örgütleyip, övgüye değer hale geirdi. Babam kağan için ağır taşları, kalın ağaçları Türk beyleri ve halkı hazırlayıp getirdi. Kendim(d)e bunca ----

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?)(Güney Batı)

GB17 [illegible]

---- Bilge: Kagan: Bitigin: Yolug: Tigin: Bitidim: Bunça: Barkıg: Bedizig: Uzug: ----Kagan: Atısı: Yolug: Tigin: Men: Ay: Artukı: Tört: Kün: Olurup: Bitidim: Bedizetim: Yag----:

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
[….] Kağanın yazıtını ben Yolluğ Tigin yazdım. Bunca şeyi, binayı, heykelleri, resimleri [….] Kağanın kuzeni ben Yollug Tigin ben, bir ay dört gün burada oturup yazdım ve yontturdum.[….]	-- Bilge Kağan'ın yazıtını ben Yolluğ Tigin yazdım. Bunca barkı bezemeyi, sanat esrini Kağanın yeğeni Yollug Tigin ben, bir ay, dört gün oturup yazdım. Bezettim.

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Kuzey)

Taş II (BK) Kuzey bölümü 1-8.satırlar, Kültigin (Taş I)'in Güney 1-11.satırları ile aynı olduğundan; çözümlemeye, 9. Satırdan devam edilmektedir.

9 [illegible]

kagan : eçim kagan : olurtuqınta : tört : bulundaki : budunïğ : nence : itmis : Tenri : yarïlkaduk : üçün : özüm : olurtuqïma : tört : bulundaki : budunug itdim : yaratdïm : ...kıltım : men : Türgiş : kağanka : kızım (kunçuyug): ertinü ulug : … törün : alı birtim : Tür(giş kağan)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[babam kağan ve Amcam kağan tahta oturunca dünyanın dört bucağındaki bunca halkı [düzenlemişler, meydana getirmişler. [.....]. Tanrının lütfu ile tahta oturduğumda ben de [dört bucağındaki] halkı düzenledim, meydana getirdim. Türgşlerin kağanına kızımı büyük törenlerle verdim. Tür[-geş kağanının]	Amcam kağan tahta oturduklarında dört bir yandaki milletleri nasıl örgütlemişler ise Tanrı buyurduğu için ben tahta oturduğumda da dört bir yandaki Milletleri örgütleyip oluşturdum. (devlet)) haline getirdim. Türgiş kağanına kızım (kunçuyu) çok büyük bir törenle verdim. Tür(giş kağanının)	Amcam kağan tahta oturduklarında dört taraftaki milletleri nasıl örgütlediler-se,Tanrı'nın yardımı ile ben tahta oturduğumda da bu Milletleri örgütleyip, devletleştirdim. Türgiş kağanına kızımı bir törenle verdim. Tür(giş kağanının)

10

Kızın ertinü : ulug : törün : oğluma : alı birtim : (ertenü) : ulug : törün : alı birtim : Y(…) ertürtüm...Tör(t…) baz (BİZ) (kıltım. B)aşlıgıg : yüküntürtüm : tizligig : sökürtüm : Üze : Tenri : asra : Yir : yarlıkaduk : üç(ün)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Kızını da büyük törenle oğluma aldım. [törenler……] onlara baş eğdirdim, diz çöktürdüm. Yukrıda gök aşağıda yer lütfettiği için	Kızını da çok büyük törenle oğluma aldım. Çok büyük törenle aldım. Ulaştırdım. Dört bir yandaki milletleri tabi kıldım. Başlıyı eğdirdim, dizliyi çöktürdüm. Üstte gök altta yer	Kızını da oğluma aldım. … Ulaştırdım. Dört bir yandaki milletleri tabi kıldım. Başlıyı eğdirdim, dizliyi çöktürdüm. Üstte

11

közün : körmedük : kulkakın : eşidmedük : budunmun : ilgerü (…) birigerü (….) ka, kurıgaru : (...Sarıg altu)nın: ürün kümüşin : kırgaglıg: kutayın : kinlig : isigitisin : özlük : atın : adgırın: kara k(işin) : ...

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
Halkımı gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, ileride gün doğusuna, sağda (günortasına), geride (günbatısına, solda geceortasına ….) [götürdüm]. [Çinlilerin?], [kızıl? Altın]ını, beyaz gümüşünü, parça parça ipeklerini, (?), isigti(?) tohumlarını, öz at ve aygılarını, kara samurlarını,	Milletimi, gözle görülmemiş, kulakla işitilmemiş (yerlere), doğuda, güneyde, batıda, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. O ülkelerin sarı altınlarrını, ak gümüşlerini, saçaklı ipeklerini, misk kokulu ipeklerini, binek atlarını , aygılarını, kara (samurlarını)	Milletimi, görülmemiş, işitilmemiş (yerlere), doğuda, güneyde, batıda, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. O ülkelerin altınlarrını, gümüşlerini, ipeklerini, binek atlarını , aygılarını, kara (samurlarını)

12 [illegible]

kök : teyinin : Türüküme : budunuma : kaznanu : birtim : iti birtim...
bunsuz : kıltım : üze Tenri : eriklig : .....bud(un...ança …. tümen : og ...ya men…ün (begl)erig, : bud(unug)...

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
gök sincaplarını, Türklerime ve halkıma kazandırdım, yoluna koydum. [halkımı?] dertsiz kıldım. Yukarıda yüce tanrı? [….], güçlü [……] beyleri(?) ve halkı […] onları kalkındırın, acı çektirmeyin, sıkmayın […..] Türk halkım [….]	Boz sincaplarını, Türküm için milletim için kazandım. Düzenli şekilde dağıttım.(…) Sıkıntısız hale getirdim. Üstlerinde gök bulunan (göğün altındaki) (… nice) halkları ve öylece (…) on binlerce ev(latları besledim, onlara sıkıntı çektirmedim…) (Siz de, (beyleri, milleti…	Türk milletim için kazandım. Düzenli şekilde dağıttım.(…) Sıkıntısız hale getirdim. Göğün altındaki (…nice) halkları ve öylece (…) on binlerce ev(latları besledim, onlara sıkıntı çektirmedim…) (Siz de, (beyleri, milleti…

13 [illegible]

...(yeme) : igidin : emgetmen : tolgatman : (biriki oğuş(um), Türk : begler : Trük : bodunum : (sizke) at birtim : ...ka taşıg...ür (Men özüm) kazgan (masar) yok … bo(ltaçı erser il yeme budun yeme yok boltaçı ert)i. Bu kağanında bu: begleri(nde, yirinde su)bund(a adrılmasar) Türk (budun)

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.
onları kalkındırın, acı çektirmeyin, sıkmayın [.....] Türk halkım [....] senin kağanından (?), bu beyler ....] Türk halkı	(aynı şekilde) besleyin, zahmet ve sıkıntı çektirmeyin (Birlik halindeki soy)um, Türk beyleri, Türk milletim. (size) ad (şan şöhret) verdim. ... taşı...ür. (Ben) kazan(masaydım) yok... o(lsa idim devlet de millet de yok olacak id)i. Bu kağanından, bu beyleri(nden yerinden su)yundan (ayrılmazsan) Türk (Milleti)

14 [illegible]

Meni(özün) : edgü : körteçi sen : bunsuz : boltaçı sen : (anta) kisre : Tabgaç : kaganta: bedizçi kop : kelürtüm : ...(menin) sabımın : sımadı : ...içreki : bedizçig : ıt(tı). a[illegible]ar : açıncıg : bark : yaratdım : için : taşın : adınçıg : bediz urturtum...

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
[..] göreceksin [....], sen evinde ...]çaksın, dertsiz olacaksın. [....]. Sonra Çin kağanlığından bir çok yontucu getirttim. Benim çağrımı reddetmedi ama içerideki (yani sarayına bağlı olan) yntucularını gönderdi. Onların yardımı ile ayrı bir bina (tapınak, türbe) yaptırdım. İçte ve dışta heykeller [yontturdum, taşa işlettim. Gönlümdeki sözlerimi....]	(sen) iyilik göreceksin; çadırına gireceksin, kaygısız olacaksın. (ondan) sonra Çin kağanlığından çok bezeyici getirttim. Benim sözümü kırmadı. has (saray) bezeyicilerini gönderdi. Onun için özel bir bark inşa ettim. İçine dışına özgün bezemeler (resim, heykel ve süslemeler) yaptırdım. (Taş yazdırdım. Gönüldeki sözlerimi kazıttım.)	iyilik göreceksin, çadırına gireceksin, kaygısız olacaksın. ..... Çin hakanına ait eb-eizçiye (recordere) ona,(yani merhum Qanım Kağan'a) mahsus olmak üzere, Barıq-Oy (noter yazısı) teşkil ettirdim. İçeriği At-Uş (majesteleri) namını dile getiren, başarılar yazısı vurdurttum. Gönüldeki sabımı yazdırdım.

15 [illegible]

On ok : oğlına : tatına : tegi : buni : körü : bilin : bengü taş taş : tokıtdım : .....(erig yirte ersr anca erig yirte bengü taş) tokıttım, bititdim. Bu(nı körüp anca biln Ol(taş barkın...

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2.	ÇEVİRİ 3.
sevgili oğullarımıza, torunlarımıza kadar, şunu bilin: Ebedi taş [.....]	On Ok oğullarına, Tat'ına kadar, buna bakarak bilin. Bengü taş Yazdırdım. (Ne kadar) ulaşılabilir olabilirse o kadar ulaşılabilir bir yerde Bengü taş vurdurttum, yazdım. Ona bakıp ona göre bilin. O taş barkını...	On Ok temsilcileri hakimiyetine kadar bunu görerek bilsinler, diyerek, ebediyete geçmiş olan majestelerimi (noter aracılığı ile) tanıttırdım.. Bunları görerek öyle biliniz.

TAŞ II YAZITI (BİLGE KAĞAN?) (Batı-Alınlık)
1-8 satırlar.

1-8 [illegible]

üze (öze)...bilge kağan uçdı. Yay bolsar üze (öze) tengri: köbürgesi eterce anca, tagda sıgun etser anca sakınur men kangım kağan, taşım özüm kağan....

ÇEVİRİ 1.	ÇEVİRİ 2- 2016: C.Alyılmaz
[Türklerin] üzerinde hüküm sürmüş olan babam] bilge kağan (öldüğünden? Hala?] ağlarım, yaz gelince, yukarıda gök (kubbe) ....[....] olunca ve geyik dağa kaçınca (?). Babam kağanın taşını, ben [....] dım.	Üzerine, Bilge kağan vefat etti. İlkbahar gelince, yukarıda gök davulu nasıl gümbürdüyorsa, işte öyle, dağlarda geyikler nasıl böğürüyorsa işte öyle, (ağlayıp sızlayarak) yas tutuyorum. Baban Kağanın (bengü) taşını, bizzat (ben) Kağan

BÖLÜM 8

Urqun Anıtları'nın Gerçek Tarihi Üzerine Bir Tez

Urqun ve Türk Tarihi üzerine "el değmemiş" bir tez

Urqun abideleri konusunda; dikiliş tarihi ve orada adları (namları) geçen hakanların kim olduğu, Türk tarihi açısından önemi vb konularda akademik dünyanın yeniden ala alması gereken konular bulunmaktadır.

-Akademi, Kültigin'in DS 731'de uçmağa vardığını ve bengü taşının, DS 732'de yazıldığını kabul ediyor.
Çin kaynaklarına göre bu tarihte ölen hakanımızın adı K'ue-T'ele'dir. Yani Kültigin (T'e-kin) değildir.

Evet, tarihimizde Kültegin adında bir hakanımız vardır ama ölümü DS.575'dir. Anıt taşı ise bir yıl sonra 576'da dikilmiştir.
Yani akademik dünya ile K.Mirşan'ın tarih tespitlerinde yaklaşık 156 YIL FARK var.!

Peki bu doğru olabilir mi?
Çin kaynakları dışındaki ülkeler ne demiş?

Bir örnekle başlarsak:

Arap bölgesinin tarihçilerinden Teberi'ye göre; Emevi yöneticisi Kuteybe, DS 706, 707 ve 712'de, Türk topraklarına (Yani Göktürk ? alanına) seferler düzenler.

Bu seferlerde Türk topraklarında korkunç katliamlar yapan Kuteybe yönetimindeki Emrviler; Maveraünnehir (ki Urqun'da İkin-Ara diye anlatıln bölge), Buhara'da (Buqaraq), Qapağan, Semerkand (Urqun'da Demirkapı) bölgelerini alırlar.

Oysa Akademiye göre; DS 706-712 döneminde, Göktürk (?) kağanlığı en güçlü çağındadır ve Kültigin hayattadır.

AMA ANIT KİTABDE BU KATLİAMLARIN HABERİ GEÇMEZ. Kültigin'in yaptığı tüm savaş ve seferler anlatılırken, Emevi savaşları YOKTUR. Neden? Teberi'nın Tarih'inde de Göktürk'ten bahis yoktur, neden?

Özetlersek:

DS 706 Emeviler İkin-Ara (Maveünnehir) bölgesine saldırılar,
DS 707 Buhara'ya saldırılar,
DS 712 Qapağan, Semerkand (Demirkapı)'ya saldırılar.
DS 731 Kültegin uçmağa varır (vefat eder)
DS 732 Kültegin'in anıtı (Yolluğ Tigince) dikilir. Ama bu olaylar orada yoktur!.

Yani, akademi dünyasının varsayımları ile tarih gerçekleri arasında büyük bir uçurum vardır. Bu da aydınlatılmalıdır.

Fakat durum o kadar da karamsar değil. Şöyle:

Bazı akademisyenler diyor ki, "O zamanın hakanları, mesela Kültegin'in kendisi ve yöneticileri, bu Emevi katliamından bahsetmek istememişler, çünkü engelleyemedikleri için utanmışlar olabilir. Yada ülke sınırları çok geniş olduğu için haberdar olmak zormuş?

Buna bağlı ama daha bilimsel görüş de şu: Kültegin yazıtında D 39 ve 40'da "Yinçu (Seyhun) ırmağını geçerek Demirkapı'ya dek ordu yürüttük. Daha sonra Kara Türgiş halkı düşman olmuş. Kengeres'e doğru gittiler. Bizim askerlerimizin atları, zayıftı. Azıkları yoktu. Kötü insanlar yiğit erler bize saldırmıştı. Böyle zamana hayıflanıp (lanet edip) Költiğin'i az sayıda erle oraya ulaşsın diye gönderdik" de anlatılan bu olay imiş…

Ya da Tonyukuk (Atun Uquq) 2 taş güney kısmında geçen; "On Ok ordusunu sevk ettim. Biz de orduyu sevkettik ve onları geçtik. Yinçü (Seyhun) ırmağını geçerek Tinsioğlu denilen huzurlu Ek dağını aşarak Temir Kapı'ya kadar ulaştık. Oradan orduyu geri döndürdük. İni İl Kağan'a (öylece? Mançurlar, Sakalar), Araplar,[Farslar] Toharlar (…..)" satırlarında da bahsedilen hemen hemen buymuş…

Yardımcı olması bakımından, K.Mirşan'ın ortaya sürdüğü tezi ve 20'den fazla tarihi bulgusunu aşağıda sunuyoruz.

Mirşan'ın Urqun tarihi üzerine araştırma bulguları

K.Mirşan'ın tezine göre; Moğolistan'da 2 büyük Türk yazıtı, (BOLBOL:Tarihi anlatım anıtı) DÖ.565'de başlayarak DS 575'e kadar devam etmek üzere yaklaşık 1140 yıllık bir geçmişi anlatıyor.

Eğer tarih başlangıcımızı masalvari olarak anlatılan BUUMIN QAĞAN'dan başlatırsak; bu devre DÖ 879 + DS 575 = 1454 yıla çıkmaktadır.

Ancak, TÜRÜK BİL tarihi dışında kalan diğer Türk Devletleri ve Türk tarihi çok daha eskidir ve DÖ.1517'den başlamaktadır. (Ay-Oy Bil devleti)

Yani; içinde bulunduğunuz yıl (2019) Türk Devletleri tarihinin 3536. yılıdır.

Taş II (Bilge Kağan ?) diye bilinen bitig (yazılı-vurulu) taş; Taş I'den (Kül-Tigin) daha eskidir ve yazıları çok siliktir. (Taşların son durumu, C. Alyılmaz'ın kitabında görülebilir)

Taş II'de söz konusu edilen olaylar büyük olasılıkla doğumdan öncesine (D.Ö) aittir.
Taş I ise Taş II'nin kopyasından ibarettir. Ayrıca, ilave olarak; KÜL TIGİN tarihi metni eklenmiştir. Ve, Taş II'deki bazı sözlerin Taş I'de değiştirilmiş olduğunu da görülür.

Ve yukarıdaki tezin doğruluğu için; Yoluğ Tigin'in yazdığı taşlarda anlatılan tarihin gerçekte ne olduğunun tespiti gereklidir.
Çünkü atalarımız, olayları; devrin hakanının, cari yaşı cinsinden aktarmaktadırlar.

Urqun'un şifresi?

"Urqun Yazıtları" şeklinde de isimlendirilen URQUN-SELENE yazıtları, Türk devletleri tarihinin en eski kaynaklarıdır.

Urqun'daki şifreleri çözebilmek için ne yapmalıyız?

1. KÜL-TİGİN'in DS. 731 QON-yılında öldüğü ve anıtının DS. 732 BİÇIN yılında dikildiği tezi araştırılmalıdır.

2. URQUN-SELENE yazıtlarında söz konusu edilen Türk ÖD'lerinin (zaman hesaplamalarının) çözümü bulunmalıdır.

(Bu konuda K.Mirşan'ın eserleri ciddiyetle incelenmelidir: Orqun~Selene Vasıfları için Kabul Olunan tarih tespitlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi, Bolbollar)

Bu 2 madde çok önemli. Çünkü, Urqun'daki Türk tarihi iddia edildiği gibi DS.730'lara taşınırsa; komşu tüm devletlerden daha geç bir medeniyet oluyoruz.
Ve batının; bilimsel bir kanıt bulamadığı ve Türklere ait ne varsa sahip çıktığı, bugün hala vazgeçmediği tarihi iddiaları, kendi elimizle doğrulamış oluruz. (Aryan tezi, alfabe-yazı, Hint-Avrupa tezi vb)

Mirşan'ın tezine ve akademiye göre Türük Bil (Göktürk) dönemi TÜRÜK-BİL QAGANLARI

Qa-ğanlık	Qağanlar	Muhtemel tarihler
1.	ÎÇÜÜM APAM BUUMİN QAGAN İSTEMİ İNİSİ QAĞAN (başkenti SELENE!) OGLI QAĞAN (başkenti URQUN)	D.Ö. 879-772:KURULUŞ ? ?
2	QANIM İL-ETÎRİS QAGAN I EÇİM QAĞAN I veya QANIM KÜL BİLGE QAGAN ÖKÜL TİGİN QANIM TÜRÜK BjLGE QAĞAN II EÇİM QAGAN II	D.Ö 565 - 538 D.Ö. 536 -525 D.Ö. 524-514 D.Ö. 512 - 494 D.Ö. 488 - ?
3	TENRİTİG TENRİDE BOLMIS TÜRÜK BİLGE QAĞAN III BENİGÜ QAGAN	D.Ö. ? - 362 D.Ö. 356- ?
4	TENRİDE QUT BOLMIS ALP BILGE UYUGUR QAĞAN EÇİM QAĞAN IV ? QANIM QAGAN IV ?	D.S. ? - 318 D.S. ? D.S. ?
5	QANIM QAGAN V KÜL-TİGİN İNİNÇÜ APA OYURIGIN TURQAN	D.S. ? -536 D.S. 544-575 D.S. 580- ?
Akademik Kabule göre Göktürkler: -D.S. 542-552 KURULUŞ -DS 582: DOĞU-BATI AYRIMI -DS 630-681 BAĞIMSIZLIK KAYBI -DS 681-682 Yeniden bağımsızlık. 2.Göktürk -DS 745 Yıkılış-Uygurlar eliyle		

TÜRÜK-BİL tarihini yazan tarihçiler (K.Mirşan)	
Kişi	Tarihinin çağı
BİLGE ATUN UQUQ	D.Ö. 565 638
ISUB-URA BİLGE ÖKÜLÎ ÇUR	D.Ö. 596-516
ÖNRE BİRA BAŞI	D.Ö. 530 - 493
ALP ERİN	BÜYÜK İSKENDER
YOLUG TIGİN (TÜRÜK Bil tarihçisi)	D.Ö. 879 İLE D.S. 580

Urqun'a ait o tezin sunumu
Yukarıda özetlenen tez; Kazım Mirşan'ın Bolbollar isimli araştırmasının giriş kısmında şöyle açıklanmıştır:

OQIDU SÖZ (Okumayı teşvik edici söz)

D.Ö.750-500 yılları arasında Grekler Akdeniz'de kolonizasyon hareketine girişerek günbatsığa doğru yayılırlarken, Dağla Irmak arasındaki Türkler de, gündoğsuğa doğru yayılmak suret ile kolonizasyon hareketine girişirler. (K. Mirşan, ALP ERÎN tarihi,1985,sy.52,67.)
D.Ö.800 yıllarında başlayan Türklerin bu hareketi, D.Ö. 565'de TÜRÜK BİL devletinin kurulması ile anavatandan kopar, daha doğrusu, anavatanı kontrolü altına alır. Yeni vatan, eskiden TÜRGIS hakimiyetinde bulunan, SELENE biltiridir (havsasıdır).

Ancak Türkler, BÜKLÎ ÇÖLÜG İL' in de (Moğulların) dahil olduğu bu biltirin, yalnız dört bir yanında değil, çok çok uzaklarında da meskûn bulunduklarından, TÜRÜK BİL'in hakimiyet alanı ve hakimiyet iddiası daha kurulduğu gün bile cihamşümüldür.(Evrensel hakimiyet amacı taşıyan)

Türk hakanı, daha devletini kurduğu günden başlayarak, TÖRT BULUN'da (tarafta) savaşma zorunluğundadır. Ancak, bu harplerin varukuna (neticesine) bakarak şunu söyleyebiliriz ki, Türk dünyasını idare etmeye müsait olan yer; TÜRÜK BİL'i kuran Türklerin, eski başkentleri olan UÇUŞ BAŞI değil, SELENE'dir, URQUN'dur. (Ötükün Yışdan daha iyi olan bir yer yok imiş,illeri (halkları) idare edecek yer Ötükün Yış imiş)

Burada cihanşümül savaşlar planlanmış, buradan cihanşümül bir devlet idare olunmuştur. Yani, seçim gayet isabetlidir ve Türkler için dünyanın çatısı Tibet değil, SELENE'dir.
TÜRÜK BİL'in ÎLĞÎ (mrkezi) olan SELENE biltiri; yani, ÖTÜKÜN YIŞ. Dağlar, çöller, ırmaklar, göller ve de kuzey kutbu ile, umumiyetle kışın geçilmeyecek şekilde, korunmuş durumdadır. Bu demektir ki Türkler UŞUNTUN UYUZ'da, Çinde, Tibette, İranda ve hatta Trakyada ani olarak ortaya

çıkabilecekler, buna karşılık düşman onların nereden geldiğini ve ne zaman geleceğini bilemeyecektir.
Buna ilâveten, Türklerin yabancı halklarla olan münasebetlerini ES-TABI-ĞAÇ QANI QAĞAN, AT-UQUZ ERİSİN, ÖK IRİGÜN UŞ-OQ UŞIN, BUUŞIM İL , ÖG-ÖDÜS, ÖK-ÜR BUD gibi tampon (peyk) devletler aracılığı ile yaptıklarını da gözönünde bulundurursak, yabancı halkların çoğunun, Türk devletinin varlığından bile haberleri olamayacaktır.

Nitekim, Heredotus bile Kyros ve Dareios'un (ONUR AT-ONIM ve ÖKÜ OL İÇLİK US UŞ-OĞI'nın) Türkler karşısında yenik düşmüş olduğunu bilememiş, bu yenilgi için masalvari gerekçeler ileri sürme durumunda kalmıştır.
Aslında,AT-OY BİL'i (İlk Türk devletlerinden) yakından tanıyan URUM ve PURUM (Rumlar ve Romalılar) için ÖTÜKÜN YIŞ yabancı değildir. Aristeas SELENE kentine kadar gitmiş ve her şeyi uzun uzun anlatmıştır. Ancak Herodotus çağında bunların hepsi birer masal haline çevrilmiş bulunuyor: "Prokonnesos'lu (Marmara Adası!) Kystrobios oğlu Aristeas, bize, Tanrı gücü etkisi ile ne şekilde İssedon'lara (yani, ÎZÎGÎL BUDUN'a) kadar gitmiş olduğunu, epik bir şiirinde, şu şekilde anlatıyor.
(Aristeas ÎÇÜÜM APAM BUUMIN QAGAN ÎSTEMÎ'nin teşviki ile SELENE'ye kadar gitmiştir. Bu hakanın isminin "Allahımın Neslimin Hakanı iradesi" şeklindeki manasını Aristeas'in "Tanri Gücü Etkisi" şeklinde tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca,Aristeas "TENRÎKÎN" [Tanri Conformity'siJ deyimini böyle tercüme etmiş olabilir.)

"Issedon'ların öbür tarafında, diyor, tek gözlü kişiler olan Arimaspu'lar yaşarlar; Arimaspu'ların ötesinde altın güden Grayflar otururlar (yani,ALTUN YIŞ!) ve Grayfların ötesinde, bir denizle (TALUY) sınırlanan Hyperborea'lar (OD-UDURUQIN YIŞ olmalı!). Bu halklardan biri diğeri arkasından komşularına karşı sefer aşmışlar, ancak Hyperborea'lar hariç. îlk önce Arimaspu'lar tarafından Issedon'lar yurtlarından kovulurlar, sonra îssedon'lar tarafından îskitler; sonra da, îskitler tarafından sıkıştırılan Kimmer'ler Güney Denizindeki (Kara Deniz!) yurtlarını bırakmıya mecbur olurlar" (Heredotus IV/13).

Idil-Oral mıntakasındaki Issedon (yani,IZÎGÎL BUDUN) yurduna Grekler (ÖG-ERÎG'ler, GRIQ'lar) deniz yolu ile kolaylıkla ulaşabilmişlerdir. Bunların arkasında QARA (aslında OQ-ARA) YÜZLER (meselâ, QARA TÜRGÜS'ler, QARA QAN idaresindeki halklar v.b.g.) otururlardı: Arimaspu'lar!.

QARA YÜZ'de denilen bu OQ-ARA YÜZLER (OQ' lar vasatındaki halklar) QARA ÇUR'a veya QARA QAN'a, onlar da QAĞAN'a qaramış (tabi olmuş) bulunuyorlar. (Mirşan 1970,s.67)

Bu itibarla, îskitler (UÇ ESÎG EL ATANIS'lar) onlara Arimaspu'lar (tek gözlüler) demiş olmalı.
QARA YÜZ'ler Issedon'ların devleti olan AT-UQUŞ BİL'den ALTUN YIŞ'a

kadar meskûn olmuş bulunuyorlar. Buna göre,Arimaspu'ların ötesinde yaşıyan "Altın Güden Grayflar" ALTUN YIŞ'dır.
Prototürkçede ALTUN,"altın " ve "temsilci" olmak üzere, iki manalıdır. ALTUN YIŞ "temsilci anayasa" anlamındadır. Diğer taraftan, Grekler milli sembolleri olan grayfa ÖG ATIN (şerefin) demiş bulunuyorlar.
Bir milletin anayasası onun milli sembolü ve şerefidir. Buna göre,Aristeasın YIŞ sözünü "grayf" diye tercüme ettiği anlaşılıyor. Bu ÖG ATIN ise ALTUN'ları (anayasaya tabi halkları) gütmektedir ve, buna göre,ALTUN YIŞ'in manası "Altın Güden Grayf" olur.

Boreas' ın (Yunanca kuzey yeli) Türkçedeki karşılığı bora ve boran'dır. (Şiddetli karlı yel) Onun en etkili şekilde hissolunduğu yer ise, elbette, Gobi Çölüdür (BÜKLÎ ÇÖL!).
Buna göre , Hyperboreas (Boralar ötesi) deyimi OQ-UDURUQUN YIŞ için kullanılmış olmalı. Nitekim, Aristeas buranın bir deniz (yani, TALUY) ile sınırlandığını söylemeyi de ihmal etmiyor.

Aslında Türk tarihi "müspet olarak yazılmış" durumdadır ve Greklerin yukarıdaki tipten "masalvari" tarih haberleri Türk tarihinin ancak teyidi bakımından önem kazanabilir, yoksa başkaca bir gerekleri yoktur:
SELENE biltiri Türk tarihinin en eski çağlarına ait BOLBOL'lan bugüne kadar saklıyabilmiş bulunuyor!

Burda, birbirlerinden yaklaşık 1 km uzaklıkta, Ögey Gölü ile Qaraqurum harabelerinin ortalarında, Ulan-Batur kentinden yaklaşık 400 km uzaklıkta, Kökşin Urqun ırmağının sağ sahilinde ve Qoço-Çaydam özeninde bulunmakta olan iki büyük Türk yazıtı Türk Sarayı YOLUG TİGİN'i (vak' anüvisi) tarafından telif edilmiş bulunmaktadır. Bu BOLBOLLAR bize; DÖ.565'de başlıyarak D.S.575'e kadar devam etmek üzere 1140 yıllık bir geçmişi anlatıyor.

Eğer tarih başlangıcımızı masalvari olarak anlatılan BUUMIN QAĞAN'dan başlatırsak, bu devre 879+575 = 1454 yıla çıkmaktadır.

Ancak,TÜRÜK BİL tarihi dışında kalan Türk tarihi çok daha eskidir ve D.Ö.1517'den başlamaktadır. Bu ÖD'e (zamana) göre 1990'inci yıl 3508'inci yıl'a tekabül etmektedir.

BOLBOL yazarlarımız yalnız YOLUG-TIGÎN'lerden ibaret değillerdir. TÜRÜK BİL'in türlü yerlerinde görevli maraşallar da kendi alanlarındaki BOLBOL'ları kaleme alarak ÖTÜKÎN YIŞ'da BITÎG TAŞ'lar halinde ebedileştirmiş bulunuyorlar. Bunlar içinde TÜRÜK BİL'in kuruluşundan başlıyan BOLBOL, Maraşal BİLGE ATUN UQUQ'a (Tonyukuk) aittir. Onun kendi seferlerine ait bu yazısı, yukarıda sözü geçen iki BÎTÎG TAŞ'ın 300 km doğusunda ,Bayın-Çoqto mıntıkasında,Tola ırmağının yukarı mecrasında bulunmaktadır.
BİLGE ATUN UQUQ ile çağdaş diğer bir maraşal da, TÜRÜK BİL'in Kafkas

orduları başkumandanı ISUB-URA BİLGE ÖKÜLÎ ÇUR'dur. Ancak onun BOL-BOL'ları, kendisi tarafından değil, onun ölümünden sonra, hakan temsilcisi ÇUR TIGÎN ve diğer 4 TIGÎN'den ibaret bir heyet tarafından yazılmış bulunuyor. Ike-Xuşotu'da dikilmiş olan bir BÎTÎG TAŞ'daki bu yazılar, maalesef, son derece silik durumdadır.

YOLUG TIGÎN BOLBOLLAR'ı gibi, Türk tarihini çok geniş çapta aydınlatan diğer bir eser olarak Tümgeneral ÖNRE BİNA BAŞI BOLBOL'unu zikredebiliriz. Bu eser Tariat yazıtı, Şıne-Usu yazıtı olmak üzere, iki BITIG TAŞ halinde elimize geçmiş bulunuyor ve TÜRÜK BİL'in en parlak günlerini dile getiriyor.

TÜRÜK BİL hakkında geniş bilgi verdiği tahmin olunabilen, ancak kırık ve silik durumda olduğundan okunamıyan bir yazıtımız da Qara Balğasun BÎTÎG TAŞ'ıdır. Bu yazıtın başlığı şu şekilde okunabilmektedir:

[B]U TENRÎKÎN[ÎN] TENRÎDE Q[U]T BOLMİS AL[P] BİLGE TEN[R]Î UYGUR Q[AĞANİN BÎTÎGÎ] .

Burada geçen UYGUR sözü dolayısıyla, yazıya "Uygur Yazıtı" ismi verilmişse de, TENRÎ UYUGUR QAĞAN (Tanrıya Uyumlu Hakan) cümlesi dolasıyla, yazıya bu ismin verilmesi, elbette, doğru değildir. Bu itibarla, biz bu yazıtı "TENRÎDE QUT BOLMİS ALP BİLGE TENRÎ UYUĞUR QAGAN" şeklinde isimlendirmiş bulunmaktayız

BU TÜRÜK BİL (Türkistan) deyiminde olduğu gibi, burda geçen BU sözü "Türkistan" anlamında kullanılmıştır ve buna göre, yazı Türkistan Türklerine mahsustur.
Buraya kadar söylenen yazıtların çoğunun çok silik halde bulunmalarına karşılık, Onğın Irmağı ve Manitu Dağı yöresinde, YOLUĞ TIGÎN yazıtlarından yaklaşık olarak 160 km, BİLGE ATUN UQUQ yazıtından 400 km uzaklıkta bulunan ve ALP ERİN tarafından iki taş üzerine yazılmış olan yazıt tıpkı YOLUĞ TIĞIN'in Taş-I ve Teriat Yazıtı gibi silinmeden kalabilmiş olan yazıtlardandır. Bunun sebebini taş cinsinde aramak olası ise de, elbette, ana sebep bu değildir, bu iki taş çok daha geç çağların BÎTÎG TAŞ'larıdır.

YOLUĞ TIĞIN ve Qara Balğasun BÎTÎG TAŞ'larınm TABIĞAÇ'ça yazılmış kısımları da var. Ancak,maalesef, bu yazıtlar yeterince değerlendirilebilinmiş değiller.
Halbuki Çince metinlerle Türkçe metinler arasında benzerlikler bulmak mümkün olabilmektedir. Meselâ, YOLUĞ TÎGİN yazıtının başlangıcı ile Qara Balğasun yazıtının Çince kısmının başlangıcı birbirlerine çok benziyorlar:
"İşitildiğine göre, gökle yer birbirlerinden ayrılıp, güneş ve ay feyzini saçmaya başlayınca, Tanrıdan buyruk alan bir oymak başı (yani, ÎÇÜÜM APAM BUUMIN ÇAĞAN ÎSTEMÎ) bütün dünyayı kendi çevresinde alâkalandırıyor, fazileti ile kamaştırıcı şekilde ışıklandırıyor ve dört bucaktan ona

sığmıyorlar. ... İç ve dışta selâmeti teminden sonra dağla ırmak arasında paytaht kurdu (UÇUŞ BAŞI!) .... zamanında iken bütün satvetini Küzey Köşeye (ÖTÜKÜN YIŞ'a!) göç ettirdi ve paytahtı UR(QUN) ovasında kurdu .Dirayet ile yurdunu iyi idare etti ve böylece yıllar sürdü. Oğlu.... onun yerine geçti (yani, OĞLI TA ÇAĞAN BOLMIŞ ERİNÇ).

YOLUĞ TIGİN metninde İKİ İL ETİBİRLIK BUDUN şeklinde geçen kavramın bu metinde ÎKİTİ ETİGMİŞ BİL olarak ifade edilmiş olması, ÜÇ QARLUQ yerine "Üç Oymaklı Qarluq" denmesi ve nihayet, ALTI YARIQ TIĞIN'den kaynaklanarak, "ışık dini"nin söz konusu edilmesi de göz önünde bulundurulursa, Qara Balğasun yazıtının Çince metninin "güvenilir bir kaynak" olduğu ortaya çıkacaktır.

TARİH TESPİTİ

Mirşan'a göre; Kültigin'in durumu ve yazıtların dikiliş tarihi hakkındaki tarihi gerçekler şöyle özetlenmektedir.

1. Mısırlı Kommentatorün Solon'a verdiği izahatta geçen "1000 yıl önce kurulmuş" kaydı ile, Herodotus'a göre (IV/7) İskit Devletinin kuruluş efsanesinde geçen "1000 yıl öncesi" kaydı ve ÖNRE BİNA BAŞI'nın AT-OY BİL devletinin 1000 yıl önce (DÖ. 1517'de) kurulmuş olduğu hakkındaki ifadesi ayni bir olayın türlü kaynaklara göre anlatılış şekli olmalı. (ayt 78).
2. Heredotus tarihinde (IV/15) geçen Aristeas Masalı Türk tarih haberlerine göre isabetli bir şekilde değerlendirilebilmektedir.
3. Çin tarih haberlerinde geçen DÖ. 771 yılı Çin-Türk antlaşması, Türk tarih haberlerinin, bilhassa BUUMÎN QAĞAN'ın DÖ. 772'deki ölümünün, çok iyi bir teyidi mahiyetindedir.
4. Çin tarih haberlerinin verdiği ve Türk hakimiyetini ifade eden Ch'un-ts'iu (DÖ. 772-481) ile Chan-kue-zamanı (d.ö. 468-222) Türk tarih haberlerini isabetli bir şekilde teyit etmektedir
5. Türk tarih haberlerinde geçen DÖ. 534 yıllı erayı, Heredotus'un da aynen kullandığı anlaşılmaktadır.
6. ÖKÜL-TIGİN'in ölüm yılı hakkındaki Türk ve Çin tespitleri ayın yılı (DÖ. 514) vermektedir.
7. Heredotus'un Kyros'un 1. ve 2. savaşları hakkındaki "masalvarî" ifadelerini, ÖNRE BİRA BAŞI ve YOLUG Tİ'GİN (Taş II doğu 20) ayni şekilde, fakat daha pozitiv ve teferruatlı olarak anlatmakta ve Kyros'un İkinci savaşta KÜL BİLGE QAGAN tarafından öldürülüş yılını DÖ. 529 QON YIL olarak vermektedir.
8. Herodotus'un, Paktia'dan Kardiya'ya kadar inşa olunmuş olan TUTUQ-BAŞ ("müstahkem mevki")'de Dolonk'lar (OZ ER İTİM ÖKÜ ER'ler) ile Absinthia'lılar (OY ÖGÜM IS AT'lar) arasındaki savaş, Trakya Kralı Olores (ÜRÜN BEG), İskit (Türk) hücumu, Büyük Kral (ÖNRE BİNA BAŞI) hakkında verdiği "masalvarî" bilgileri (VI/33-41), ÖNRE BİNA BAŞI tarihî teferruatı ile anlatmakta ve TÜRÜK BÎL'ın AT-OY BİL ordularının TUTUQ-BAŞ'da kazandığı zaferin tarihini DÖ. 20.7.516 olarak vermektedir. Ki, Herodotus bu tarihi "bu olay şimdi anlatmakta olduğumuz tarihten iki yıl önce geçmişti" şeklinde bildirmektedir. Ayni hadise ayt'de de anlatılmaktadır. (ayt, sah. 115).

Herodotus'un bu ifadesindeki "2 yıl önce" kaydı, TÜRÜK BÎL'in Kafkas orduları Başkumandanı ISUB-URA BfLGE ÖKÜLÎ ÇUR'un Asur seferinde şehit düşmüş olması dolayısile, ÖNRE BİNA BAŞI'nm işgali kaldırarak Kafkas cephesine gitmiş olmasından ve bu mıntıkayı Dareios I'e karşı emniyete almış olmasından kaynaklanmaktadır (ayt, s. 105).

9. Herodotus'un yine "masalvarî" bir şekilde anlattığı Dareios I'in İskit Seferi hakkında ÖNRE BİNA BAŞI geniş bilgi vermekte ve Dareios I'in ÜR-APA'yı (Oaros'u) geçerken (ÖTÜKÜNTE BUN) QANIM QAĞAN II'ye mağlup olduğu tarihi, YOLUG TÎGÎN tarihinin teyit ettiği üzere, 26.5.512 olarak bildirmektedir.

10. AT-ÖG (Büyük İskender) tarihini yazan ALP-ERÎN Semarkand'ın işgal talihini DÖ. 329 olarak vermektedir. Nitekim AT-ÖG DÖ. 329 yılı baharında Hindikuş Dağını geçerek Orta Asya'ya girmiş ve sert bir savaştan sonra Samarkand'ı (Marakand'ı) zaptetmiş bulunuyor.

11. Çin tarih haberlerinde geçen "biz T'u-küe Gök tarafından yaratılalı beri, 50 yıldan fazla zaman geçmiş bulunuyor" kaydı YOLUĞ TIGİN talihindeki ELİG YIL ÎSÎG-KÜÇÎG BİRMİŞ (Taş II Doğu 8) ifadesinin "masallaştırılmış" şeklinden ibarettir.

12. Menander Protektor DS. 558'de Awar'ların (APAR'ların) Bizans devleti alanında iskân olunma talebinde bulunduklarını söylüyor. YOLUĞ TÎGÎN ise (Taş I Doğu 34) ayni tarihte KÜL-TİGİN'in TÜRGİ AYIRĞUN KÖL'de (Hazar denizinde) YIR BUYURQU ULIĞ İRKİN'i yendiğini söylüyor ve buna göre Bayanos, BUYUN US olmalıdır.

13. "544 yılından beri Turan kavimleri devamlı olarak Balkan vilâyetlerine akın etmiş bulunuyor". Ed ifadesi KÜL-TÎGÎN'in DS. 544'de tahta geçişi ve TÜRÜK BİL'i yeniden bütünleştirmek üzere giriştiği çetin mücadele ile ilişkilidir.

14. Menander Protektor DS. 550'de Türklerin Orta-Asya'da kuvvetli bir BİL (Reich, Regnum) kurduklarını söylüyor. YOLUG-TİGÎN de ayni tarihte KÜL-TIGİN'in Orta-Asya'ya gelişini bildiriyor. "Sogd'lar (ALTI UÇIB SOĞDAQ'lar), şehir halkı olan, Ephthalit'lere tabi idiler, ancak DS. 550'de Türklere tabi oldular" ifadesi de KÜL-TIGÎN'in DS. 550'de Sogd'lan yenmiş olduğu haberi ile aynen intibak etmektedir.

15. "559 yılı martında Kutigur'lar donmuş olan Donau'u geçitler" ifadesi KÜL-TÎGİN BUY-URUQUNIN QUD-OĞURUĞ BİNİP UP-ULUYU TEGDİ (I Doğu 35, d.s. 559) ile ayni şeydir.

16. DS. 575'de Valantinos başkanlığında Türklere gönderilen Bizans heyeti Turxantos'a (İNİNÇÜ-APA OYIRIGIN TURQAN, buna göre TURQAN-US) eriştikleri zaman, Silzibulos da denilen, Sizabulos'un (SİZE-BOLIS!), yani KÜL-TIGÎN'in, vefat etmiş olduğunu öğrenirler ki, bu tespit KÜL-TIGÎN'in ölüm tarihine aynen intibak etmektedir.

17. KÜL-TIGIN'in ölüm yılına ait Türkçe ve Çince tarih tespitleri ayni tarihi, DS. 575 yılını vermektedirler.

18. KÜL-TIGİN'in indî yaşına göre yapılan tarih tespitinin Çinlilerce de bilinmiş ve "Ta-T'ung" diye isimlendirilmiş olması mümkündür.

19. KÜL-T'I'GÎN'in TABIGAÇ ONITU AT-OQ ve UÇ-UÇA ESİNÜN seferlerini Tawğaç kaynakları da teyit etmektedir.

20. ÖNRE BİNA BAŞI'nın DÖ. 20.7.516 tarihindeki Gelibolu Zaferi, Herodotus tarafından da teyit olunmaktadır.

(Kaynak: URQUN-SELENE YAZITLARI İÇİN KABUL OLUNAN TARİH TESPİTLERİNİN YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ I-II makaleleri, 1999)

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

KISALTMALAR:

VT.IDO: Vilhelm Thomsen, Inscribtion De Orkhon
CA.OYBD: Cengiz Alyılmaz, Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu
KM.BB: Kazım Mirşan, Bolbollar
O.N.T: O.Nedim Tuna, Orhon Yazıtlarının İmla Kaideleri ve Fonolojisi
DLT.KM: Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügatül Türk
NO.ETY: Namık Orkun, Erken Türk Yazıtları
TT.TY: Talat Tekin, Tonyukuk Yazıtı
AE.TKTB: Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, Ahmet Ercilasun
ŞS.OY: Şemsettin Sami, Orhun Yazıtları
ME.OA: Muharrem Ergin, Orhun Abideleri
EA.OY : Erhan Aydın, Orhun Yazıtları

Yararlanılan başlıca kaynaklar

Inscriptions de Orkhon, Societe Finno-Ougrienne, 1890, Helsingfors 1892
W. Radloff, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, Erste, Zweite, Dritte Liefe-rung, St. Petersburg 1894-1895.
W. Radloff, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, St.Petersburg 1897-8
V. Thomsen, Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (= MSFOu V),Helsingfors 1896.
V. Thomsen, Turcica, Etudes Concemant l'interpretation des Inscriptions Turques de la Mongolie et de la Siberie, Memories de la Societe Finno-Ougrienne, I 916.
P. M. Melioranskiy, Pamyatnik v' çest' Kyul-Tegina, S. Peterburg 1899.
Necip Asım (Yazıksız) Orhun Abideleri, İstanbul H. 1340-41/M. 1924-1925.
H.Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, I-IV, İstanbul 1936-1941.
A. Von Gabain, Alttürkische Grammatik, Leipzig 1941.
S. Y. Malov, (Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, Moskva-Leningrad 1951.
S. Y. Malov, Yeniseyskaya pis'mennost' tyurkov, Moskva 1952.
S. Y. Malov, Pamyatniki drevnetyurskoy pis'mennosti mongolii i kirgizii, 1959.
V. M. Nasilov, Yazık orhono-yeniseyskih pamyatnikov, Moskva 1960.
R. Giraud, L'inscription de Baïn Tsokto, Paris 1961.
G. Aydarov, Yazık orhonskogo pamyatnika Bilge-kagana, Alma-Ata 1966.
Talat Tekin, A Grammar of Orkhon Turkic, Indiana University 1968.
Talat Tekin, Orhun Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara 1988.
Talat Tekin, Tunyukuk Yazıtı, Simurg, Ankara 1994.
Talat Tekin, Orhun Türkçesi Grameri, Simurg, Ankara 2000.
Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, İstanbul 2003.
V. Thomsen, Çözülmüş Orhan Yazıtları, Çev. Vedat Köken, TDK Yayınları, 1993.
Muharrem Ergin, 1970 Orhun Abideleri, Boğaziçi, İstanbul 1970.
L. Bazin, Les calendriers turcs ancients et médiévaux, Université de Lille III, 1974.
Kazım Mirşan: Bolbollar, Bodrum 1988
G. Abdurahmanov ve A. Rustemov Kadimgi Türkiy Til, Taşkent 1982.
S. Ya. Bayçorov, Drevnetyurkskiye runiçeskiye pamyatniki Yevropı, Moskva 1989.
Doğan Aksan, En Eski Türkçenin İzlerinde. Ankara 2000.
Osman Fikri Sertkaya, Tsendiin Battulga, Cengiz Alyılmaz. Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü, TİKA, Ankara 2001.
Á. Berta, Szavalmat jól halljátok, Jatepress, Szeged 2004.
Marcel Erdal, Old Turkic Word Formation..1991.

Marcel Erdal, A Grammar of Old Turkic, Brill, Leiden-Boston 2004.
Alyılmaz, Cengiz, Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara 2005
Clauson, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century, 1972.
Erhan Aydın, Türk Runik Kaynakçası, KaraM Yayınları, Çorum 2008.
Erhan Aydın, OrhunYazıtları, Bilge yayınları, 2018. (EA.OY)
Ahmet Bican Ercilasun, Türk Bengü Taşları ve Türk Kağanlığı, 2017
Türk Bilginlerine göre Astrofizik/ KazımMirşan
Türk İsıgi / Kazım.Mirşan
Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü/ Tuncer Gülensoy;
Divanü Lûgati t-Türk / Kaşgarlı Mahmut 1072
Räsanen M. Versuch eines etymologisches Wörterbuchs der Türksprachen.1969
Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, 1963
Ölmez, Mehmet, Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki E.Türk Yazıtları
Engin Çetin, Şemsettin Sami'nin Orhon Yazıtları Üzerine Etimoloji Denemeleri
Erhan AYDIN, Vilhelm Thomsen'in Sözlügü
Tuba Tursun, Orhun Yazıtlarındaki Türk Sözcüğü Üzerine Fonetik, Morfolojik ve Semantik Açıdan Bir İnceleme
Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Ankara, 1986.
Ergin, Muharrem, Türk Dilbilgisi, İstanbul, 1983
Gabaın, A. Von, Eski Türkçenin Grameri, Ankara, 1988, (Çeviren: Mehmet Akalın).
Tuncer Gülensoy, Eski Türk Yazıtları'nın Kelime Hazinesi Ve Bazı Okuma Sorunları
Osman Mert, Fatma Albayrak, Köl Tigin Ve Bilge Kağan Yazıtlarının Metinlerinde Ünlülerin Yazımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar
Sertkaya, O. F. (1995). Göktürk Tarihinin Meseleleri
Osman Mert. Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/.Ø./) Görev Ögeleri. 2008
Osman Mert, Fatma Albayrak. Köl Tigin Ve Bilge Kağan Yazıtlarının Metinlerinde Ünlülerin Yazımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar., Teke Dergisi 2013
Cengiz Alyılmaz, Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi, Erzurum, 1994
Elnura Muratova, Orhun Abidelerinde Geçen Sözvarlığının Kırgız Türkçesindeki İzleri
Ercilasun, A. B., (2004). Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi , Ankara
Cevat Emre, Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri, Fonetik, Morfoloji,1949
Cevat Emre, Türk Dilbilgisi, 1946
Cevat Emre, Eski Türk Yazısının Menşei, TFK, 1939
Cevat Emre, Türkçe'de İsim Temelleri, 1943
Banu Tellioğlu, Çeviride 'Makul', 'Makbul' Ve 'Müphem': Çeviri Etiği, Meslek İlkeleri Ve Bireysel Ahlak, 2015
W. Radloff, Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy, Türk Lehçeleri Sözlügü Denemesi, Akşit Göktürk, Çeviri: Dillerin Dili, 19
Ahmet Caferoğlu, Abu Hayyan, Kitab al-idrak Li-san al-Atrak. 1931
S.A.Starostin,A.V.Dybo, O.A.Mudrak, An Etymological Dictionary of Altaic Languages
İsmail Mangaltepe, Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Ve T. Simokattes),
Faruk K. TİMURTAŞ, Uydurma Olan Ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü, 1979
Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü
Yûsuf Hâs Hâcib , Kutadğu Bilig, hazırlayan: Mustafa S Kaçalin
Battersby, H. R. (1974). "An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish By Gerard Clauson", Middle East Journal, 28/4: 482-483. (Review)
Clauson, Sir G. (1962). Turkish And Mongol Studies, London: Royal Asiatic Society Of Great Britain And Ireland. Clauson, Sir G. (1972).
Doerfer, G. (1984). "Türkçenin İdeal Bir Etimolojik Sözlüğünün Nasıl Olması Gerektiği Hakkında Düşünceler", Çev. İ. Çeneli, Türk Dili, 392-393: 366-374.

Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü,
Eren, H. (2005). “Yeni Bir Etimolojik Sözlük”
Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C. 1-2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Karaağaç, G. (2008). Türkçe Verintiler Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Karaağaç, G. (2015). Türkçenin Alıntılar Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
Stachowskı, M. (1998). “A Current Bibliography Of Turkic Etymologies
Tıetze, A. (2002). Tarihi Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati,
Aydar Mirkamal, Kültegin Ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki İdi O(O)Qs(U)Z Sözü Üzerine, Teke Dergisi, Sayı: 4/1 2015
Tuna, O. N.(1949). Orhon Yazıtlarının İmla Kaideleri ve Fonolojisi, Türkiyat Araştırmaları Ens. Kütüphanesi Tez Koleksiyonu İstanbul Üniversitesi.
Tuna, O. N. (1995). Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Anca Olurur Ermiş (Kt, D, 2-3) İbaresi Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1993. Ankara
Tuna, O. N. (1968). Studies on Nahju’l- Faradis: A Method for Turkic Historical Diallectology, University of Washington. Departınent of Asian Languages and Literatures, Seattle, Washington.
Tuna, O. N. (1983).Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını
Tuna, O. N. (1990).Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi,
Tuna, O. N (1948) “Orhon Yazıtları ve Türklük” Türk Kültür Ocağı Bülteni,
Tuna, O. N. (1949) ‘’Türkçede Tekrarlar”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,
Tuna, O. N. (1957) Bazı İmla Gelenekleri, Bunların Metin İncelenmelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama”; Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
Tuna, O. N. (1960). Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.
Tuna, O. N. (1962) On the Phonetic Values of the SymbolsUsed in Some of the Texts in Kökturkish Script”,
Tuna, O. N. (1982) Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinden Sıralama Kaideleri ve Tabii Bir Konson Dizisi”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
Kaya, C. (2010). Kök Türkçe İdi Oksuz Üzerine. Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi Ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 463-466
Mehmet Cihat Üstün, Türk Asıllı Türkologların Orhun Yazıtlarını Okuma Ve Yorumlamalarındaki Farklılıklar Üzerine Notlar, 2010
Sertkaya Osman Fikri, Göktürk Tarihinin Meseleleri, Tkae Yayınları, Ankara 1995
Aydın Erhan, Tonyukuk Yazıtındaki Problemli Bir Cümle Üzerine, Bilig, S: 45, 2008
Alyılmaz Cengiz, Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme, TDA: 10, 2000
Servet Karçığa, Orhun Abidelerinde At Kavramına Genel Bir Bakış, 2016
Zekerya Batur, Gülbike Yıldırım, Orhun Yazıtlarında Anlama Ve Anlatma Becerileri
TDK Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: TDK Yayınları
Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/.Ø./) Görev Ögeleri.
Caferoğlu, A. (1984). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Enderun Yayınları.
RICHARD, Mark (2015), Semantik (Anlambilim Üzerine Temel Yazılar)
AKSAN, Doğan (2016), Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi),
AKSAN, Doğan (2000), En Eski Türkçenin İzlerinde , İstanbul: Simurg
AKSAN, Doğan (2006), Anlambilim, Ankara: Engin Yayınları
Hatice ŞİRİN: Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara 2016”

Kazım Mirşan’ın bazı eserleri

1- 1986, Univerzum bir çerçeve gibi Statik bir sistemidir?

2- 1992, Anadoludan Piktogrammlar, Petroglifler, ISUB-ÖG ve UW-ON yazıtları
3- 1992, Prototürk Bilginlere göre Kozmik invariansların Manipülasyonu
4- 1996, Fiillerin İsim ve Mastar Halleri ile Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil alanlarında BUGÜNKÜ AVRUPA DİLLERİNDE ETRÜSKÇE İZLERİ
5- 2000,Avrupa,Sibir ve Orta Asyadaki En Eski Yazıtlara Dayanılarak Deşifre Edilen PRA-MISIR HIEROGLİFLERİ
6-2002, Eski Türk Bilginlerine göre Fizik ve Astrofizik Bilimi
7- 2003, Erken Türklerin Skandinavya Yazıtları (hazırlanıyor)
8- 2003, Erken Türklerin Anadolu Yazıtları, Almanca
9- 1968, Hiperstatik Sistemlerin Eşdeğer Yükler ile Hesabı
10- 1973, Proto-Grekçe Yazıtların Deşifre Edilmesi
11- 1993, Alfabetik Yazı Başlangıcı ve Glozel Yazıtları
12- 1993, Prototürkçe Gramer
13- 1996, Pro-Portekiz Yazıtları
14- 1996, Türlü Dillerde Proto-Türkçe İzleri
15- 1997, Etrüsk Yazıtları
16- 1966, Türk Metriği
17- 1970, Proto-türkçe Yazıtlar
18- 1978, ALTI YARIQ TİGİN
19- 1983, Prototürkçeden Bugünkü Kürtçeye
20- 1983, Urgun-Selene Yazıtları için Kabul Olunan Tarih Tespitlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi
21- 1985, Anadolu Prototürkleri
22- 1990, Prototürk Bilginlerine Göre Astrofizik
23- 1991, BOLBOLLAR
24- 1993, Prototürkçe Yazıtlar Hakkında Konferans
1993, Yazı İşretleri
26- 1993, Alfabetik Yazı Başlangıcı ve Glozel Yazıtları
27- 1994, Alfabetik Yazı Başlangıcı
28- 1992, Tatarcanın Türk Alfabesi İle Yazılması
29- 1995, Side Bitigtaşları
30- 1995, Öztürkçe "-sal" eki
31- 1996, Preportekiz Bitigtaşları
32- 1996, Barış Yolunda Eğitim
33- 1997, Bugünkü Avrupa Dillerinde Prototürkçe İzleri
34- 1996, Fiillerin İsim Ve Mastar Halleri İle Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Alanlarında BUGÜNKÜ AVRUPA DİLLERİNDE ETRÜSKÇE İZLERİ
35- 1998, DİNLERİN GELİŞİMİ, Erken Türk Dininden Doğan Dinler, Side, Pre-portegiz, Glozel, Pre-Mısır, Etrüsk, Protpgrek ve Hinduizm, Tevrat, İncil, İslam
36- 1998, Etrüskler, Tarihleri, Yazıları ve Dilleri
37- 1999, Türk Takvimi
38- 1999, Erken Türk Devletleri ve TÜRÜK BİL
39- 2000, Sölgentaş Mağarası
40- 2000, BİLGE ATUN UQUQ: Türük Bilge Qağan Nine Bitig
41- 2000, Moğulstandaki Kısa Yazıtlar
42- 2000, Hieroglifler
43- 2000, Avrupa,Sibir ve Orta Asyadaki En Eski Yazıtlara Dayanılarak Deşifre Edilen PRA-MISIR HİEROGLİFLERİ
44- 2001, Makaleler
45- 2003, Erken Türklerin Skandinavya Yazıtları

Prof. Osman Nedim Tuna'nın bazı eser ve çalışmaları

Kitaplar

1. Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını: 6, İstanbul 1983.
2. Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Tez: Orhon Yazıtlarının İmla Kaideleri ve Fonolojisi", İ.Ü. 1949 (Türkiyat Araştırmaları Ens. Kütüphanesi Tez Koleksiyonu)

Makaleler

1. "Tabiat Taklidi kelimelerden Fiil Yapan Ekler", Türk Eli, C. 1, No:2, İstanbul, Şubat 1947, s. 2-4.
2. "Tabiat Taklidi kelimelerden Fiil Yapan Ekler", Türk Eli, No: 3, İstanbul, Mart 1947, s. 4-9.
3. "Tabiat Taklidi kelimelerden Fiil Yapan Ekler", Türk Eli, No: 4, İstanbul, Nisan 1947, s. 5-7.
4. "Manas Destanı Hakkında", Türk Eli, C. 1, No: 5, İstanbul, Mayıs 1947, s. 2-5.
5. "Orhon Yazıtları ve Türklük" Türk Kültür Ocağı Bülteni, C. 1, No:2, İstanbul, 1948, s. 3-9.
6. "Türkçede Tekrarlar", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. III, No:3-4 (Kowalski Özel Sayısı), İstanbul, 1949, s. 429-477.
7. "Türkçede Tekrarlar", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. IV, No:1, İstanbul, 1950, s. 39-81.
8. "Bazı İmla Gelenekleri, Bunların Metin İncelenmelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama"; Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1957 s. 41-81.
9. "Köktürk Yazıtlarında Ölüm Kavramı İle İlgili Kelimeler ve 'Kergek Bolmak' Deyiminin İzahı"; VII. Türk Dili Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957, Ankara 1960,s. 131-148.
10."Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, s. 213-282.
11."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 112, Ankara, Ocak 1961, s.212-214
12."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 114, Ankara, Mart 1961, s.398-401
13."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 116, Ankara, mayıs 1961, s.547-550
14."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 117, Ankara, Haziran 1961, s. 642-646
15."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 235, Ankara, Ocak 1984, s. 40-43
16."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 387, Ankara, mart 1984, s.150-155
17."Kelimeler Arasında", Türk Dili, No: 388-389, Ankara, Nisan Mayıs 1984, s. 230-243
18."Mongolian Hpagspa Text and 118 Turkish Translation in the Collection of Curiosities" by Osman Nedim Tuna and James E. Bosson, JSFOu, No: 63, article 3, Helsinki, 1963, 16 s. 19."On the Phonetic Values of the SymbolsUsed in Some of the Texts in Kökturkish Script", CAsJ vol. IX, No: 4, Wiesbaden, 1962, s.241-263.
20."Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler", Türkiyat Mecmuası, C. XVII, İstanbul 1972, s. 209-250.
21."Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler", Türkiyat Mecmuası, C. XVIII, İstanbul 1976, s. 281-314.
22.Erich Prokosch, Osmanisches Wortgut in Sudan-Arabischen, İslamkundlicheUntersuchungen, Band 89, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983, Osmanlı Araştırmaları, VI, İstanbul 1984, s. 249-355 (Tanıtma ve Tenkit).
23."Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinden Sıralama Kaideleri ve Tabii Bir Konson Dizisi", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, s. 163-228 + iki tablo.

24.”Türkçede Transitive- Causative ‘Geçişli-Ettirgen’ Fiiller ve Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü” Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXIV-XXV, İstanbul 1986, s. 381-428.
25.”Ebi Verdi: İran’da Bir Türk Diyalekti”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984, s.215-245.
26. “Türk Dilinde Sayılar Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Deneme”, Sabahattin Zaim’e Armağan, İktisat Fakültesi Mecmuası, 1994/B-3, Cilt 1-4,İstanbul 1996, s.1055-1076.
Bildiriler
1. “Eighteenth Century Ottoman Litterature” Colloquium on the Muslim World in the Eighteenth Century, University of Pennsylvania, Philadelphia Pa., U.S.A., June3, 1977, 28 s.
2. “Turkic and Mongolian Loan Words in Hindustanı (=Urduca)” Duke University Chapel Hill, North Caroline 182. Meeting of the American Orienta! Society, Apri119, 1972, 32 s.
3. “Turkic and Sumerian Regular sound Correspondences”, Harvard University, Yale, Boston, U.S.A. 181 Meeting of the American Oriental Society, April6, 1971, 53 s.
4. “Tarahumara’da (Meksika’da İzole Bir Kızılderili Dili) Türkçe ve Moğolca Kelimeler”, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 24.9.1985, 21 s.
5. “Altay Tuyahta Kurganı’ndan Çıkan Koşum Takımlarına Ait Parçalar Üstündeki Runik Yazılar Türkçe mi?” VII. Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul 18.9. 1986, 17 s.
6. “Kızılderili Dilleri ile Türk Dilinin Karşılaştırılması Konusunda Tutulması Gereken Yol, Kullanılacak Metod ve Tatbikat Örnekleri”, 10. Tarih Kongresi, Ankara, 24.9.1986, 17 s
7. “Malatya İl Halk Kütüphanesi’nde Eski Bir Yazma Tıp Kitabında Bitki Adlan”, II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Malatya, Ekim 1987, İstanbul 1987, s.213-231.
8. “Sümer-Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ve Türk Dili’nin Yaşı Meselesi, II.Türk Sovyet Kolokyumu, Edebi Yazı Dili Olarak Türkçe (Türkçenin Doğuşu ve Gelişmesi), 26-31 Ekim 1989, Fırat Üniversitesi. Bu Bildiri Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten l989, s.257-293 ‘de yayınlanmış ve kitap olarak da basılmıştır.
9. Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler ve Bunlarla İlgili Bazı Meseleler Hakkında, III. Sovyet-Türk Kollokyumu, Göktürk Yazıtlan, 8-15 Haziran 1990, SSCB Kazakistan İlimler
Akademisi, Alma Ata. Bu bildiri de Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten l990, s.207-222’de yayınlanmıştır.
10.’Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermiş’ İbaresi Hakkında, Okunuşunun 100. Yılı Dolayısıyla Göktürk Anıtları, 15 Aralık 1993 Türk Dil Kurumu, Ankara! 16 Aralık 1993 Marmara Üniversitesi, İstanbul. Bu bildiri Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1993, s.77-81 ‘de yayınlanmıştır.
11.”Codex Cumanicus’un Kaynak Malzemesi Arasında Arap Alfabesi ile Yazılanlar Var mı İdi?”, III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996

Erken Türkçe'de bazı tamgalarımız, kök kelimeler ve anlamları

K.Mirşan'ın kullandığı Türk tamgalarının ve kök kelimelerin açıklamaları aşağıda sunulmuştur. Okuma ve anlam farklılıklarının kökeni bunlardır.

1. AŞ (mak)
Bir teze göre (KM), tarihte kurduğumuz ilk tamga ve kelimelerden olan AŞ; bugün de aşmak, yemek gibi anlamlara sahiptir. Çünkü yaklaşık DÖ 10-12 binlere tarihlenen Sölgentaş Mağarası'nda duvara yazılan bu yazıyı okuyunca görüyoruz: AŞ ËL AT [halk yemeği] (KM, Sölgentaş Mağarası) Bu kelimemiz; Kaşgarlı'nın derlemesinde (DS 1070) de işlenmiştir. Bugün tüm Türk lehçelerinde vardır. Aş: Aş, çorba ve Aş_ öte yana vb aşmak, geçmek (KM.DLT). Aş, Aşur, Aşru, Aşçı, Aşa vb.

2. AT
Yine Sölgentaş'ta yazılan ikinci KÖK, At'dır. Bugün de çok kullanılan bu kelimemiz; at (hayvan), atılmak, girişim, icraat, dışarı atılma, kişi adı, namı, Hükümran, halka ait gibi anlamlara gelmektedir. Kelimemiz; Kaşgarlı'nın derlemesinde (DS 1070) de işlenmiştir. Bugün tüm Türk lehçelerinde vardır
İşte erken Türkçede AT'ın bazı kullanımları: KÖK YÜRÜÜÑ ATA İS AT İR ËTÜZLÜG OL [o, gökte yürüyecek (yaşıyacak) olan Ata ruhu icraatının sahibi olmuya lâyiktir], (BOL I, 17): TABIĞAÇDA AT İKÜSİ UYUL BOLTI [Çinde bir federasïon teşkil etme girişiminde bulunmuş olsalar bile]; (BOL I, 19): AT-OY ÖGE [icraat sahibi] (ayt 114); TÖRT ÖK AT [(bir merkezden dışarı) atılmış olan 4 gök. BU ATANIÑIS ATIN işbu adanış adın] (an 56); AT İL [halk namı]. ÖG ËD AT [insanı yaradan nam] OŞ AT [işbu nam].

3. ËL, İL
Yine Sölgentaş'daki bu yazıda kullanılan ËL kelimesi, bugün de yaşayan 3.kök kelimedir ki, halk manasındadır. ËL ËSİS ËL ËSİLİS ËKİZİS [halkını hatırlayan halkı tarafından da hatırlanır], El Bırakılır Töre Bırakılmaz … gibi. Bu kelimemiz de; Kaşgarlı'nın derlemesinde (DS 1070) de işlenmiştir. Bugün tüm Türk lehçelerinde vardır.

4.OY
Urqun'daki farklı okumaların merkezinde bulunan köklerimizden biri de OY (öy-uy). Türk lehçelerinde, isim olarak; düşünce, fikir, tefekkür, rey, soyadı, yerdeki oyukluk, çukurluk (KM.DLT), fiil olarak, oymak, delmek, yerleştirmek, sıkıştırmak(KM.DLT) gibi anlamlarla açıklanan OY, "dilbilgisi gereği" Urqun'da akademinin hiç okumadığı ancak KM.BB'de çokça okunan bir kelime durumundadır. Öyle ki, satırların anlamları 180 derece değişmektedir. KM BB'de anlamlar: Düşünce, fikir, felsefe, filozof, istemek, şey.
İşte örnek okumalar: ONÇ BU ËSİTİS OY [bu şekildeki bir kamu düşüncesi]; OY ËSİS ËD [yazarak (aslı: düşünce hatırası yaparak)]; OZ OY [(öbürdünyaya) geçme hatırası]; OY ËZİSİYİZ [düşünce ezgilikleri]; UW OY [mukaddes düşünce (iman)]; OY ËSİNİS [filozofu anış]; OY OÑUL [felsefe (aslı: düşünme) başarısı]; ON-ËL UB-OD U- YUSUN OYUN [ON halkı ölülerini yakmak istemektedirler]; ËLİTİLİM OY [nakletmekte olduğumuz şey]; BUY OY [dictio (yani, tespit etme) olan şey]; 5. söz eki: ONUY OY [kozmolaşma]; ËZIS OY ONUN [ezgi demon] (Mirşan 1973. s.20) ; ON-OY AT-ËRİÇIZ [millî müdafi olabilme], AT OY ÖGE [nam sahibi (aslı: nam olan şey sahibi)]; İÇÜ OY [hükmüne girme], (tka 90 ; alf 183)OY-OĞ, 1. başkent (aslı; kişiliklilik) : OY-URUM ATIN OY-OĞIDA [Rum başkentinde], (ap 76)OYULBUÇ, 1. sebeb, sebeb bildiren elçi: OYURIQLIĞ, 1. kâmil : OYURIQLIĞ QANTAN KËLİP, OYUÑA ËL ËTDİ [kâmil bir kandan gelerek, kendi kemaletinde bir halk yarattı]. Burada Uruq; Moğolca'da ses, görüş, öneri, arz, oy vermek ve Uygurca'da, düşünce, fikir, hayal, çukur, girinti, ova anlamları vardır. Yine URUQ; tohum, nesil, soy, boy, kabile anlamlarındadır. Akademinin savunması; o dönemde, "düşünce" için OY değil, ÖG'ün kullanıldığı şeklindedir.
5. Oysa ÖG, OY ile yakın mana taşısa da metin anlatımlarında biraz farklı içeriğe sahiptir: KM BB'ye göre; kök, şu kelimelerin tabanıdır: düşünme yeteneği, bilinç, felsefe, övünç, haşmetmeab, kral, ev. KM.DLT'de akıl manasındadır. KÜL ÖG UR-OÑU [bütün düşünme yeteneklerinin yaradılışı]; ISUB-ÖG [registrasïon bilinci]; BUDA ÖG [separasïon bilinci]; ÖGE YÜKÜNMİŞ BUYAN [felsefî mani-

festasïon];ÖZ BAQŞIMIZ ÖGİN TUYMIŞ ÖSELİKSİZ ËR [kendi profesörümüz tarafından felsefî olarak ileri sürülen kitlesiz parçacıklar]; ÖGİÑİN ËDİME [övündüğü için]; ÖGİM İL-BİLGE QATUN [övüncüm il ve beldeye kraliçe]; ÖGÜN AN [haşmetmeablığını taziz etmekte olduğumuz kişi]; BİLİ ÖG [beldesinin kralı]; ÖG AT ËB-OÑUZ [kral cenapları]; ÖG-AT [Büyük İskender]; ÖG USUZ AQIN [kral (veya, peygamber) akını]; ÖGİM OĞLIN TOĞUWIM [evimin veliahdi oluşum]; ONAY İLİTDİ, ÖGİME KËLİRTİ, İLİMKE ËRDİM ÜÇÜN MËN AYRILDIM A [emir evime getirilerek bildirildi ve ben ilimin erdemi için ayrıldım]; OQ ËRÜY ËKZİSİK ÖĞÜÑÜZ [bir evin "asker avdeti" halindeki kutsal adeti], (alf 186, din 99)

6.ÖK
Aslı, dağ keçisinden gelen ve Urqun'da akademinin tam manasıyla okuyamadığı tamgalardan biri de ÖK'tür. KM BB'de; Rab, Gök, Kral, Yönetim, Sembol vb anlamlarında kullanılan ÖK, en çok şu kelimelerde tartışma yaratmaktadır: KÖK-ÖKÜK: Gök veya Rabbine Düşkün. Akademi Urqun'da Ötüken gibi birkaç istisna dışında ÖK'ü doğru okumayıp, genelde K şeklinde ele almaktadır. KM ise hep ÖK okumaktadır. ÖKÜK TÜRÜK [Rab Türkü], ÖKÜİMİN YIŞ [Rabbımın konstitusïonu], ÖKÜL TİGİN [Rab nasibi]; ÖK ON AT-UÇ OQ [Rabbın kozmik ışın kuantumları]; ÖKÜP ËZİSİÑİZ [Rabbani tevaf]; ÖKÜK AÑID [Rab anıdı]; ÖK ËSİS [gök Tanrısı]; TÖRT ÖK [dört gök]; ÖKÜ ËS-ÖC İT [krallık sembolü it];
ÖK ËRIG KİSİ [kral selâhiyetini haiz kişi]; ÖK İL [krallık halkı]; ÖK İYERE BAŞI [krallığa tabi su başı]; ËMİN ÖKÜ UQ ËS A [yönetim için verilen ders]; OĞ-OQ ÖK [kuantum kişisi yönetimi]; OQUÑ UÇ ÖK AT ËSİÑİZ [OQ liderleri sembolü]. BİZNİ ÖLÜRTEÇİ ÖK [behemahal bizi öldürecek]; BİR ÖK OTAÇI-ËMÇİ ËRSER [yalnızcana tıp-doktoru ise]; Uygurca: ögetmek 1. Öğretmek 2. Alıştırmak. öge 1. Yuva 2. Grup. Ögenmigen: Alışmamış. Ögenmigen yer: Alışmamış yer. Ögetküchi: Öğreten, öğretmen. Ögüt: Öğüt, nasihat.

7.UY:
OY; uyum, federe, toplanma, birlik manalarında çevirmektedir. TEÑRİ UYUĞUR ÇAĞAN [Tanrıya uyumlu hakan]; UYURIQLIĞ İLİGİN TUTDI [tabi (uyum halinde olan) halka hakim oldu]; ON-UYUL UÇ [ON-federasïonu lideri]; UY-BUĞU UŞUD [genel (federal) kurmay başkanı]; UYUŞIL ÖGÜZ [federasïon nehri, Hu- ang Ho nehri]; UYUBLIQ IÇQINIP TİZE BARDI [tabiiyetten koparak teze vardı]; ÖLÜ-YİTÜ OYUDUĞIN-UYULUN OYINA KËLTİ BUDUN [ancak ölmek üzere iken iradeniz altında toplanmamız aklına gelen kavim]; UŞUNTUN UYUZ [union devlet]; UYUR ÖGÜZ [uyuyan nehir (Araxes nehri; yani, Uz- boy nehri)]; YAY ANTA YAYLADIM, UYUQA ANTA UYUQLADIM [yayı orda yayladım, uyumuya orda uyudum (yani, yattım)]; UYUQ BOLTI [öldü]; UYUB-OÑUŞ [öldükten sonra gelen başarı, (yani, canlı ruh)]. (ayb 193) UYUS, 1. ölme hali; fızikde vakuum. (din 12)

8. OZ
1. yeralmak üzere geçme (buna karşılık ÖT sadece "geçme"), öbür dünyaya geçerek, orda teşekkül etme, teşekkül, boy adı (Ot-Oz) anlamlarında kullanılıyor. Bugün Uygurca'da ozdurmaq, geçirmek, Geçmek, İleri gitmek şeklinde kullanılmaktadır. UW UQ ËSiS OZ [mukaddes hale gelerek ozma] ; UÇ UB-OĞ OZ [liderimizin pra-kişi haline gelmek üzere ozması], ËS OŞ OZ [ruhun konfigurasïon yerine ozması] ; OZ UYUS [ozmak üzere ölme]; ÖGÜL OZ [methü-sena ile ozma]; OZ OY [ozma düşüncesi]; AT ËSİÇ OZ AT ËRİK [nam halinde ozma namzedi]; İÇÜY OY OZUS US [hükmüne tabi olunmak üzere ozulan Tanrı]; İÇÜY OZ [öbür dünyaya ozma yetkilisi ("Zeus")]; OZU İÇÜY [ozma hakimi ("Zeus")]; OZ AT OTIQUG İL [ozmak için ölülerini yakan halk] (BOL I, 31); UÇ-UÇU OZ ÖZ ËB-ËS UL [devlet teşekkülüne mahsus yazı],

9.OQ,
Akademinin Urqun'da eksik kullandığı ve daha çok; bir halk adı, silah, ok, örgüt gibi anlam verdiği OQ kökü KB BB'de şu manalarla açıklanıyor: Olkunma (ki yaratılmadır), kuantum [elektromagnetik radiasïon enerjisi paketlerinin dalga uzunluğuna göre değişen büyüklüğü], bir "büyüklük" halinde tutunabilen (yani, bir biremlik teşkil edebilen) en küçük miktar; büyüklük, Mızraklı asker, Erken Türklerin adı, okuma, tefsir, izah. Ki bu kullanımlardan çoğu bugün de mevcuttur. OQ OŞ ËSİTİS UÇ ["kuant konfigurasïonu " denen yere uçuş]; YÜZ ARTUQ OQUN URTI [yüzden fazla mızraklı askerini vurdu]; BİR ËRIG OQUN URTI, İKİ ËRIG ODUŞURU SANÇTI ["bir er" değerinde mızraklı askerini vurdu (mızrak ile), "iki er" değerinde subay sançdı (kargı ile)

]; OQ ËRÜY ËZİSİK ÖGÜÑÜZ [mızraklı askerin eve dönüşünün kutsal takdisi]; USUN OQ OZUSUZ [(öbürdünyaya) askerce geçiş]; OQ İSİLİS [Oqlar]; OQ AÑILIS [“Oq” denen halk]; OQ UÇU OQ UL UÇ [Oq liderliği zafer ile ulaşımlı liderliktir]; BUQ UÇU OQ AT UĞUQ [Oq beyinin lider olması]; AT ÖK ODUÇ ËBI OQUS UQUÑUSUĞ ËTİRİT [Rab zaferleri tertibinin okunmasını mümkün kılma (yani, “alfabe”)]; OQIŞINUPULT (OQIQUPULT) [okumayı mümkün kılan şey; yani, alfabe], ULIĞ UB-UR ËMIM, BUĞ ËSİME UR-OQI BÜK ËM ËDIM [yüce ahiret ulaşımı (yani, öbürdünyaya geçiş) için, BUĞ hakkındaki işbu “(yani, yazısına) minnettarım]; BU NOMUĞ UNA-ANI KËZIGÇE OQIDU-SÖZLELİM [işbu NOM‘u modal kualifikasïonları ile tefsir (izah) edelim], (ayb 180)

10.US
Vücut, Belli bir yapı veya göreve sahip küçük oluşum (corpus), aslı, yüce kat, instans, Cenap, Tanrı, korpulent (vücutlu, cüsseli). ËD AN US [akıllı eylemler vucudu]; USADII- DUR YARUQLAR [vucut halinde ilerliyen spektrumlar]; TÖRT ÖK US [dört gök vucudu]; USADI TURQARU ÖYÜ [korpuskular halde tahayyül]; ËL-ËSiS US [elicit (baştan çıkaran) vucut]; USQA US [instanslar instansı]; USUD [strateji instansı, stratejist (Büyük İskendere verilen isim)]; OD USUY [zafer kazanmış olan (yani, muzaffer) kral] (tka 163)', İÇÜ OY OZUS US [hükmüne girmek üzere ozulan Cenap]; US ËSIÇiN ËZIS [Tanrıda mukaddesleşme]; ËL USUÇUCUP ËTİSİNÇ [halk tarafından Tanrıya ulaştırdığımız]; ÖZ ANILI- ZIZ USUY OĞ [kendi heykelini Tanrıya takdim eden kişi]; USULUÇUN [Tanrı (veya corpus) ciheti]; OS UDURULMIŞ UÇA U- SUNQUN UR [uzay stratejisi Tanrısına korpulent hakim] (din) Asya coğrafyasındaki yazıtlarda sıkça kullanılan Kök kelimelerimiz (Kaynak: K.Mirşan: Proto Türkçe Sözlük Araştırması)

AQ,
1. akma, akıntı, akış, akmış (hi 32.50.53): AT ÜZE ÖTÜZİRE AQ-URUĞ SÖKDİM [at üzerinde geçmek sureti ile, akıntıyı yenmiye muvaffak oldum]; AQ İT İRİM İL KİÇE OĞRAQLATTIM [Aq-İdil ırmağını geçmeden önce mola verdim], (BOL II,12);USUY OY ÖZ UQUÇ AQINIRIM UQUNUS APA [korpuskular olarak can halinde akan APA (yani, aparan şey)], (pmh 24)

AN
1. anma, taziz etme : ÖĞÜN AN ONUY A ÖGÜ OQ [haşmetmeaplığını taziz etmekte olduğun kişi kozmoslaşmış olan bir OQ'dur] (ayb 53);AN ËL [halk anışı] (pg.); AN ËSIKİM [melek] (pg 46): AS UÇUSUY AN ON ËBİS [“asümana uçuşma” ile hatırlanacak şey kozmostur] (hi, 49). 2. anıt : UW-OLUÇUÑUN AN [mukaddesleşmiş olman dolayısı ile, sana işbu anıt dikilmiş bulunmaktadır]; (pty 88.Etrüskçe)

AÑ
1. düşünme ve hissetme sistemi; idrak, intelligens, zekâ, akıl: AÑIÑ ËS ËD ËS AÑIÑ [aklın ruh haline gelmesi]; ËS AS AÑ AS ËS [asılı ruh halinde akıl]; AÑ BAŞLAYUQI TILTAĞI KİRTGÜNÇ OL [idrak başlangıcı ifadesindeki KİRTGÜNÇ’dür o]; 2. av hayvanı : I AÑ ËS [av hayvanı yakalama] (alf 170)

AP
1. götürme, götüren, götürülme: AP-AT [götüren; yani, Allah]; (alf 76); 2. kuvvetlendirici ön ek: ËSİÑİÇ ËDİZİS AP-ANIÇIS [kraliçe] (etr 27); AP-AQ AW ÖTÜŞ [akma yolu ile (öbürdünyaya) geçiş](hi , 50)

AS
1. asılma, (asılı) bağımlı kılma [gravitasïon]: ASILIDIMIZ İÇÜYAS ËMİŞİN OLUZ [asılı bırakan kuvvete tabi olarak, asman (asüman) haline gelme] ;(hi33); ÖKÜŞ-OQUN AS AŞIÇ [gök-kuantumlarının gravitasïonal enerji haline geçmeleri] (hi 79) ÖCÜC AP AS [gerekli olan götürücü gravitasïon enerjisi] (hi 81); İÇÜY AS [gravitasïona tabi olma] (hi 81); OQIS OY, “SUUM AS” UQUÑUD [kuantum “elektromagnetik asılma birimi” olarak anlaşılmalıdfır] (hi, 61). 2.enerji: OY ASIM ËM-OĞ-ËM [akıl enerjisi substansı] (hi 78). 3. vekil: AS ATA [vekil Ata]

AŞ
1. aşma : İÇİLİD ËBİS AŞIÇ ÖZ OQUZ ËSİTİD ONUD [içerilmek üzere (göğe) aşan şeyin öz kuantumumuz olduğu bilinmektedir] (hi 28); IŞI ÖZ-İÇİS BOLU UB-OZ BU AŞA ËKİÇ [siper-i cennette olabilme Allaha aşma demektir] (an 21): 2. aş (yemek) : AŞ ËL AT [halk yemeği]

AY
1. aylanma [rotasïon]: AQAŞTAQI AY TEÑRİNİ ATQANMIŞ BOLUP [AQAŞ’daki rotasïon kreasïonunu püskürtebilme dileği ile] (as 729);YIL-AY [periodik

(yani, anomalistik) yıl] (as 254); 2. ay: İYİM [YİM] OÑ, BİSİNÇ AY, SÉKİZ YİGİRMİGİN [takvimin OÑ yılının, beşinci ayının; 18'inde] (BOL I, 13); ONUYIM AY [kozmostaki ay] (hi, 34): 3. ifade [aytılıs], söyleme : AYU BİRELİM [dermayen edelim]; (alf 173) 4. period : AY AQINIŞ [periodik akmış] (hi 33); AY ËD ÖTİWE ÖZ TÖRT İÇ [periodik geçiş, kişi özünün (yani, canın) 4 haline] (hi 27); İZİK AY ATIM-AY ÜY [kutlu olan şey nam (namlı kişi) periodunun evidir] (hi, 49)

ËB
1. "adamakıllı","yüce" gibi, elektiv [yüksek derece] ifade eder : ËB-ËDİZ [adamakıllı uğraşma; yani, "aksïon", "başarı"]; ËB-BARIQ [adamakıllı real olan yer ; yani, yerleşme]; ËB-ËSİS UÇ ËSİL [adamakıllı hatırlanmakta olan (yani, ölmüş olan) lider (kral)]; OÑ ATIÑ US ËB-ËSİL OQ ATADINITIZ [hakikaten (adamakıllı hatırlanan) birer başarılı instans (vucut) olan askerler]; ËB-ËSİZİYİD [adamakıllı hatırlatma; yani, "hatırlama meleği"]; AP-AT ËB-AT [Allah yüceliğindeki]; ËB-AT ÖTÜB [yüceliğe geçmek üzere]; ËB-AT ËSİNÇ [hazretimizdir]; 2. düzen, düzenli hal; bir şeyi haiz olma : AT ÖK ÖDÜÇ ËBİ [Rab zaferleri yazısının tertibi]; AT ËBİÑ UR-ÖK URUS ["nam" halinde ("namı haiz olarak) defnedilmiş bulunuyor]; ËB-ËS UL [ulaşım düzeni; yani, "yazı"]; OÑUT ÖGÜS OÑUNUS ANIT ÖKÜÑ ËBİÑİZ [saygınlık (ANIT) şerefini haiz (ÖKÜÑ ËBİÑİZ) hakikî apostel (OÑUT ÖGÜS)]; 3. karargâh : ËBİ ON KÜN ÖÑRE ÜRKÜP BARMIŞ [karargâhı on günlük uzaklığa ürkerek çekilmiş]; 4. dativ yapan önek : ËB-İL [halka]; (ayb 175 ; BOL I, 18,19,37 ; V,7)

ËD
1. eylem, var etme, yaratma : ËD AT [yaradan nam; yani, Tanrı]; ËD AÑ [yaradılış]; ËD AD [eylem adımı]; 2. olan : İÇÜÜÑÜL ËD [sahibi olan]; AT ËD [atılmış olan]; 3. etme : OZ ËL AT ËD [öbür dünyaya geçmiş olanları taziz etme]; 4. -dır : UYULUĞUTUÑUÇ UÇ-UÇU ËD [federativ bir devletdir]; 5. -rak : OY ËSİS ËD [yazarak] ; ËD-ËD [kreasïonun];(ayb 176) ËD-AT Yoktan var edici ki, bunun Türükçede kullanılan karşılığı Tetiri. (din 45, ayb 176

ËDGÜ
1. hatır (BOL I, 10): 2. başarılı vasıf, başarı; feyiz (BOL I, ,23, 24); 3. gony {bir halden en yakın diğer bir hale geçebilme] (as 47, 109, 119,168,205),; 4. quasi, benzer (as 104,105) ; 5. ile (as)

ËM
1. konuşma atkında birinci dereceden sahiplik gösteren statik fiil: ÜYÜ ËM [benimsenerek, sahip çıkarak]. ËSİ ËM [benim. I am]: ÖGÜS-ÖGÜS ËM AT ËKÜY [elçilik görevi (ÖGÜS-ÖGÜS) yüklenen (yani, halkının Tanrı nezdindeki elçisi olan). 2. İlâhî Zamir: ËM ÖTÜZÜY [İlâhî Zamire geçer iken]; bu cümle "İlahi Zamire geçişimi temin için" şeklinde de tercüme olunabilmektedir. (ayb 176)

ËS, İS
1. can, ruh : ËS UÇ [canın uçması]; ËS ËZİNİS [ruhu takdis etme]; ËSİ ÖGİS AŞINÇ [peygamberin canı (cennete) aşmış bulunuyor]; ËSİÑ UÇURUL ËLİTİRİZ [canın uçumlarak götürülmesi]; ËS OŞ OZ [ruhun konfigurasïona geçmesi]; ËSİÑ ÖD ËSİÑ [ruh (yani, ölüm) çağı]; BUQ OĞUÇ ËS [beyin tecelli eden ruhu], 2. hatırlama : ËSİM URIMIZ ISIWIM [hatıralarımı taşa yazışım]; OQ İSİLİS ["Oq" diye hatırlananlar; yani, Oqlar];
3. düşünce, istek : ËL BU, ËS BU, ËSİD [halkımın isteklerine (düşüncelerine) itaat et]. 4. tabi olma : ËSİBİZ-ËS UÇULUSU [bize tabi krallık]; ËSİLİM-ËS [bizim tabi olduğumuz şey; yani, anayasamız] ; ËS-TABIĞAÇ QANI QAĞAN [Çin hakanının tabi olduğu hakan]; ËS-ATA [Ata'ya tabilik], 5. sahiplik, yetenek : ËR ËS [adam olma yeteneği], 6. isim : UŞ ËSİS AP-ATA ËS AT [Majesteleri Yüce Ata isimli namdır], 7. kondisïon : KÜNİM İS [ışık kondisïonu], 8. o:ËSİ ËM ["o" denenim; İnglizcede I am]. 9. kesekçe (particle) : ONUL ËT ËSİNÇİN ËS [On-Federasïonu haline getirilmenin yadı].

ËT, İT
1. etme, olma : İT ËMÜ ËT [impulziv olarak]; AL USU ËT [ayin ederek; yani, ayin ile]; İÇÜÜ ËD [sahip olma; yani, sahiplik]; 2. kalkındırma : TÜRÜK BUDUNIĞ İYİÇE İTDİ, İYİÇE İGTİ [Türk milletini iyicene kalkındırdı, iyicene eğitti]; ANÇA BUDUN,QOP, İTDİM [bunca boyları, evet, kalkındırdım], (ayb 177) ËT'ÜZ, 1. [event, Ereigniss], hadise, vucuda geliş, vucut, icraat, liyakat.

IT
1. olma : BİTİDİM ITIM [yazmış olan]; 2. tayin etme : ÖZİMİN ÖÑRE BİNA BAŞI ITI [kendimi tümgeneral tayin ederek],

İT
1. impuls, itiliş : KÜÇÜGİN İT [impuls gücü]; İT ËSİZ [impuls dini]; İT ÖG [impuls bilinci]; AQ İT (yani, nehir) İRİM İL [nehir havzasında bulunan erlerime mensup halk]; İTİ AT ËSİTİT BUQ [impulsu nam yaparak duyulan bey]; ÜÇ İTİGSİZLER [3 impulssuzlar];
2. köpek : İT ÖKÜŞ, ÖKÜL TODIN İNİSİ [İt yılında (yani, d.ö.514'de) ölen ÖKÜL TODI'nın (yani, Ökül Tigin'ın) inisi], (ayb)

ÏG
1. ïgilik [Tatarca, feyzü-fayda, mürüvvet, benefit]; 2. kültür; 3. magnetizm; 4. ïgaşmaq halinde "bir işi başkasının üzerine atmıya çalışmak" (DS=derleme sözlüğü, T.D.K.); (as 113)

ÏK, ËK
1. çift, dual: TÖRT ÖK ÏK [dört gök dualitesi]; BU OĞ ÏK [işbu insan dualitesi]; ÏK AT OY İL [dual kişi]; İT ËMÜ ËT ÏK ËD [impulziv olarak duallenmek sureti ile]; OŞ ÏK [dual halde konfigurasïon];
2. şereflenme : OQ ÏK ÖZÜÜN [Oq şerefi sahibi olan (yani, Oqlardan ibaret olan)]; ÏKİ ÖZÜP OQUN [şeref sahibi Oqların]; 3. ïken, ïyin, demektir, -dir : OQ UÇU ÏKEN [Oq şerefi demektir], (ayb 179)

ÏL: 1. Halk (tka 105,163 vb)

OD
1. ateş, ölüleri ateşte yakma: ON ËL UB-OD UYUSUN OYUN [On halkının ölüsünü yakma adeti]; OD URULMUS ÖLİGİM [ateşe vurulmuş cesedim], 2. zafer : İL-ËTİRİŞ QAĞAN QAZĞANMASAR, ODU BUN ÖZÜM QAZĞANMASAR [İL-ËTİRİŞ QAĞAN tahta geçmiye muvaffak olmamış ve onun zaferlerini ben kendim kazanmamış olsa idim]; OD UL UÇ [zaferler ile ulaşımlı liderlik]

OĞ
1. şan, şeref, yücelik; hakimiyet;
2. kişi : OĞ ALTI [(Tanrının) kişi (halinde) vekili]; UW OĞ BU [mukaddesata erişen kişi]; OĞ ON AT UW İT ËD-ËD [kişi kozmostaki mukaddes impulsudur kreasïonun]; OĞ ËD AT [insanı yaradan nam (yani, Tanrı)]; UÇ UB-OĞ OZ [liderimizin pra-kişi haline gelişi (yani, liderimizin ölümü)]; OQUÑ ONUN OĞ ONUN [kuantlar halinde kozmik kişiler kozmosu]; OĞUW OŞ [kişiliğimiz]; OĞU AT ËSIZ [kişilik sahibiyiz]; ON OĞ [kozmik kişi]; ÖGÜS ATIQ ATAR OĞ ["peygamber" denen kişi]; OĞ OZUS [büyük baba]; 3. mensup : OQ-OÑIM OĞIÑ [askerî başarı mensupları]; ANU-OĞ OY [yadetmekte olduğumuz]; USU-OĞ [sayın]; 4. honoris, şeref: ÖC-OĞUÇU BOLIQ [mevcutluk honorisi]; 5. substans : OQ-ARA ATA-OĞIÑ ATA- OĞ OĞIÑ [kuantum ortamı ATA-OĞ'ların ATA-OĞ substansmı]. (din 32, ayb 180)

ON
1. on; 2. kozmos, bir bütün halinde armonik olarak tertiplenen gök vücutları dünyası (din 46) ON ËDGÜ [kozmoloji]; ONTIN SIÑAR [kozmostan relativistik-simetrik]; ATA-OĞ ONA OĞID ËTİZLİK OL [ATA-OĞ kozmosa substans (kozmik kişi) edimliye lâyıktır]; ON ÖLİK [kozmik ölü (yani, kozmosa mal edilmek üzere ölen kişi)]; OL-ONI İÇREKİ SÜDE KËLURMİŞ ÜÇ YARUQDA ÖGE [kozmos dünyası hükmündeki ordu ile getirilmiş üç nur sahibi]; ON-ONUL [kozmosta kozmoslaşma]; Preportekiz yazıtlarından biri ON'u şöyle tarif ediyor: ON demek, ÖZ (kişi özü) halinde erişen AT 'ları kendinde asarak sahiplenmektir (etd 21): 3. hem 10, hem kozmos añlamından dolayı, "ON", Einstein'ın söz konusu ettiği "10 müstakil component" kavramını da ifade edebilmektedir (b/mic, cilt 15, sah, 585 ; as 8,50; 4. tarihte Türklerin aldıkları isimlerden biri : ON ËSİLİS [On'lar]; ON ËL [ON halkı](tka77, 86, 117, 145 ,146) ; 5. yeryüzüne kozmostan gelmiş olan Erkentürklerin adı : ÜÇ ON KËLMIS [üç ON hakinde gelmiş]; ON ËRIG AT OÑA [başarılı ON (kozmos) askerleri] (ayt 115:etd 21); 6. millî müdafaa : İL ILIĞIM ÖTÜKİN YIŞI ON OĞI ATALQIN SÜY OYUĞ BUDUN [halk hamisi geçerli anayasanın,ON-OGI (millî müdafaa mensupları) şeklinde bilinerek sevilen millet].

OÑ
1. başarı, beceri: AT UÇ OÑ [başarılı hükümran lider];OÑ UYUSU [başarılı bir ölüm]; BİLİ ÖG İÇÜÜÑİL ËD OÑUN [beldesinin kralı olarak sahib-i muvaffak] (tka 148); 2. evolusïon, terakki, medeniyet : TÖRT OQ OÑ [dört kuant halinde başlıyan evolusïon]; OÑ TËGZiNÇ[terakki değizlemesi]; UTU AT OQ OÑ İL [tekvindeki OQ medeniyeti halkı]; OÑU UTUS ÖGİS [medeniyetlerin tekvinini temin eden peygamber], (ayb 182)

OŞ
1. konfigurasïon (şekillenme) : OŞ UŞ [konfigurasïon majesteleri]; ONUN OŞ-OŞUZ ONUZ UYUN [ON'ların teşkil

ettikleri, ON'lar federasïonu]; ÖZÜM OSUP OŞĞURAYIN ÖÑÜLERİG [spesifik mekân inverzionunun konfigure etmiş olduğu öncüler erasında]; UW BU UŞ OQ OŞ ËSİTİS UÇ [mukaddes majestelerinin kuant konfigurasïonu denen yere uçuşu]; ËS OŞ OZ [ruhun konfigurasïona geçmesi]; OŞ BUY OY U- RUQ [konfigurasïon şartlarını tespit etme]; 2. tecelli : OĞUW OŞ ËSIZ BU OŞ [kişilik tecellimiz şu şekilde tecelli etmiş bulunuyor]; 3. işbu : UŞ ËSİTİS, OŞUÑ UÇ, UĞUQ ËL ËS ËSİS [liderliği, işbu liderin, halk tarafından tasvip olunmuş bulunuyor](ayb 183)

OT
1. substansial (yani, maddeye tekabül eden) enerji. Ësöñük olarak, bir QUTLUĞ BODIN [nuklear fuzion] esnasında "açığa çıkan" ve kitle defektine tekabül eden enerji gibi (as 78): enerji: AMWARDIŞINLIĞ OT [bariton enerji]; TİP OT [diskret enerji]; OTLUĞ SAMAR [energetik çekirdek]; 2. thermik : OT ULUĞ TİTİR [thermik süper TİTİR] (as 147); 3. ilâç: OTAÇI ËMÇİ ËRSER,OT-YEM ALĞAY [tıb doktoru ise, ilâcı alsın] (an 58); 4. uzay gemisi (çünki yerimize yaklaşan bir uzay gemisi tamamı ile bir ateş halini alır) : OTQA KÜNİM ÏS QUL UÇ ÖZİKE YARLIĞ BOLTI [uzay gemisine gün ışığı hızı veren liderin şahsına vahiy oldu],(ayt 112). 5. ateş : OTU-AT UR ASIÑ [(öldükten sonra) ateşte yakılma ziyafeti]; OT-OZ [cesedin yakılması sureti ile, ruhun kozmosa geçmesi (ozması)]; AT OTUQUB OZU [namın yakılması sureti ile ozma]; 6. yüksek sıcaklık : OT YALIN [devamlı yüksek sıcaklık], (ayb 184)

ÖC
1. kendine mahsus olan derece : ÖC-AP US A AQ-AQIN [o (yani, ölen kişi) vucudun Tanrı derecesinde bir AQ-AQIN'ıdır] (din 47): 2. sahiplik : ÖC-UÇU ÖGÜZ AŞU ËL [liderlik sahipliği deniz aşa halk] (tka 161) 3. mevcutluk, varlık : UR-OÑU ÖC-OÑUN [yaradılışın mevcutluk başarısı]; AT ÖCÜSÜL OLUÇ UYUZ [nam varlığı haline gelerek ölme] OĞLINIM SİZE ËB-OCİM AWRILTIM,—ÖZÜ AW ËSIM [konfigurasïonum dolayısı ile integrasïonuma (yani, Tanrıya) esas varlığım şeklinde evrildim, —bizzat şahsım halinde]; 4. mensup olma, tabi olma : ÖGÜN AN ONUY A ÖCÜ OQ [haşmetmaaplığını taziz etmekte olduğun (kişi) kozmoslaşmış olan bir OQ'dur (OQ mensubudur) 5. geçerli: ËR-ËRDİMİM ODIQI ÖG-ÖCİM ÖD, ONA ÖGİM İT AWRILTIM [erdemimin yakılmış olduğu, krallık için geçerli eramda, Tanrı kralı olmuş olma geçerliliğinin impulsu ile ayrıldım](ayb 184)

ÖÇ
1. sönme, inkıraz : ÖÇME-AMRILMA YİNTEM [inkıraz temayülünün mevcudiyeti]; AYIĞ QILINÇ ÖÇGÜ İŞ [stimulativ tesir ile sönme operasïonu]; ALQU ADA-TUDA BARÇA ÖÇER ALQINUR [univerzal radioizotoplarm hepsi diverge olarak sönerler]; ÖK-ÖÇ [Rabbani sönme; yani, KÖÇ (öbürdünyaya göçme)];
2. ölme : ONÇ ËSİKİÇ ÖÇ ËMİTÜ [bu şekilde hatırlanmak sureti ile ölmüş olma]; TOĞMAQ-ÖÇMEK TÖRÜLÜG [doğum ve ölüm kanunlu], (ayb 185)

ÖD
1. era [çağ, çağ hesabı] : ËSİÑ ÖD ËSİÑ [onun (ölenin) ruh çağı]; ËS OS ÖD OS ËS [ruhun mekân (Tanrı Bïli) çağı];OL ÖDKE [o çağda (zamanda)]; ÖDÜM OTUZ ARTUQI ÜÇ YAŞIMA [erama göre 33 yaşımda]; TEÑRİ ÖD [Tanrı erası]; ÖD TEÑRİ [eralar Tanrısı]; ÖG ÖCÜM ÖD [krallığım için geçerli eramda]; Karşılaştır: Kırğızca ödö[öydö] [bir yerden başlıyarak diğer bir yere kadar; yukarıdaki], ayağından öydö [başından sonuna kadar], öydö caq [yukarı taraf]; Çuvaşça oy (yani, öy) [tarla, alan]; 2. kondisïon : BİR ULUŞTA YİRTİNÇÜNÜÑ YARUQ YULASI BïLGÜLÜGÇE QAMAĞ NOMTA TUYUNMUŞ ÖDTE [bir populasïonda yercil gelişimin spektral yulması determinativ olarak bütün NOM'larda hissolunduğu kondisïonda]; QALP ÖD [parlık (parikondlsïonu];APAM BİZNİÑ BU YAŞIMIZ ALQINĞU ÖD BOLSAR [götürücü olarak bize ait olan bu zamanın (yaşın) bir divergent kondisïon olması dolayısı ile]; 3. zaman : QISQA BİR QŞAN ÖD [kısa bir differensial zaman]; "ÖÑRE-AMTI-KİN" ÜÇ ÖDKİ [geçmiç, şimdi ve gelecek olmak üzere, üç zamandaki], (ayb 185)

ÖG
1. düşünme yeteneği: KÜL ÖG UR-OÑU [bütün düşünme yeteneklerinin yaradılışı]; 2. bilinç : ISUB-ÖG [registrasïon bilinci]; BUDA ÖG [separasïon bilinci]; 3. felsefe : ÖGE YÜKÜNMİŞ BUYAN [felsefî manifestasïon];ÖZ BAQŞIMIZ ÖGİN TUYMIŞ ÖSELİKSİZ ËR [kendi profesörümüz tarafından felsefî olarak ileri sürülen kitlesiz parçacıklar]; 4. övünç : ÖGİÑİN ËDİME [övündüğü için]; ÖGİM İL-BİLGE QATUN [övüncüm il ve beldeye kraliçe]; 5. haşmetmeab : ÖĞÜN AN [haşmet-

meablığını taziz etmekte olduğumuz kişi]; 6. kral (tka 111, 161) : BİLİ ÖG [beldesinin kralı]; ÖG AT ËB-OÑUZ [kral cenapları]; ÖG-AT [Büyük İskender]; ÖG USUZ AQIN [kral (veya, peygamber) akını]; 7. ev : ÖGİM OĞLIN TOĞUWIM [evimin veliahdi oluşum]; ONAY İLİTDİ, ÖGİME KËLİRTİ, İLİMKE ËRDİM ÜÇÜN MËN AYRILDIM A [emir evime getirilerek bildirildi ve ben ilimin erdemi için ayrıldım]; OQ ËRÜY ËKZİSİK ÖĞÜÑÜZ [bir evin "asker avdeti" halindeki kutsal adeti], (alf 186, din 99)

ÖK
1. Rab : ÖKÜK TÜRÜK [Rab Türkü], ÖKÜİMİN YIŞ [Rabbımın konstitusïonu], ÖKÜL TİGİN [Rab nasibi]; ÖK ON AT-UÇ OQ [Rabbın kozmik ışın kuantumları]; ÖKÜP ËZİSİÑİZ [Rabbani tevaf]; OQ ËS İRİK ÖKÜB ËZİZ UÇ ÖK [işbu OQ hatırası Rabbani olarak mukaddes lider olan Rab içindir] ;ÖKÜK AÑID [Rab anıdı]; 2. gök : ÖK ËSİS [gök Tanrısı]; TÖRT ÖK [dört gök]; 3. kral. ÖKÜ ËS-ÖC İT [krallık sembolü it]; ÖK ËRIG KİSİ [kral selâhiyetini haiz kişi]; ÖK İL [krallık halkı]; ÖK İYERE BAŞI [krallığa tabi su başı]; 4. yönetme : ËMİN ÖKÜ UQ ËS A [yönetim için verilen ders]; OĞ-OQ ÖK [kuantum kişisi yönetimi]; 5. sembol : OQUÑ UÇ ÖK AT ËSİÑİZ [OQ liderleri sembolü (□ Herakles];ÖK ËRİÇİS ËS USUN [sembol haline gelebilmenin yüce katı (□ Ares)]; 6. sınırlayıcı, kuvvetlendirici vbg. şekillerde kesekçeler (partide) : BİZNİ ÖLÜRTEÇİ ÖK [behemahal bizi öldürecek]; BİR ÖK OTAÇI-ËMÇİ ËRSER [yalnızcana tıp-doktoru ise]; BURQAN KENTÜ KÖÑÜL ËRÜR, KÖÑÜL ÖK BURQAN [gravitasïonun kendisi bir temayüldür, temayül ise gravitasiön]; BUL OTUQTA AT-UQUZ OĞUZ AT-ÖG YAĞI ËRMİS, BÜD ÖK ËRMiS [bu otlakta AT-UQUZ OĞUZ Büyük İskenderin hasmı olmuş, BÜD de öyle olmuş].(din 89, ayb 186, tka 161, 162)

ÖZ
1. zatî, şahsî ; ÖZ KÖÑÜL [zatî temayül]; ÖZ-TÖZİ [zatî preservasïonu, Selbsterhaltung]; ÖZ ÖZ-BİLİKLERİ TUTA [şahsî olarak, zatîbilinç sahibi olabilmek için]; 2. KENTÜ [kendi]: ÖZ BAQŞIMIZ [kendi profesörümüz] (as 130, 138,174): ÖZ ANIZILIS [kendi heykeli]; ÖZ CİRİM [kendi yerim, vatanım]; ÖZ İRKİNE KİŞİ [kendi erkine (yani, özgür) kişi]; ÖZÜNE İSİNKE [kendisini yadettiğimiz]; 3. şahsiyet, fikasïon : KENTÜ ÖZÜM [kendi şahsiyetim]; 4. mahsus : UÇ-UÇU ÖZ ÖZ ËB-ËS UL [devlet teşekkülüne mahsus yazı]. 5. bir vucutta bulunan esas kısım; can : ÖZÜÑ AP-US AQINIS [ÖZ'ü götürücü akmış]. (din 49, ayb)

UÇ
1. uçma : OÑ-ALTUN AT-UYUŞ UÇUN [muvaffak olarak ölen namın uçurulması]; UÇUB ËTİGİW [uçurulmak sureti ile]; 2. bayrak : İNİLİG BÖRİ UÇA BARIŞ AWRILMAY İTÜ [sulh kurdu bayrağı ile varmış iken dönmez etme (yani, öldürülmüş olma)]; 3. lider : OÑ AT UÇ [başarılı lider]; uç ÜEW [liderlik devesi];OQ UÇU OQ UL uç [OQ liderliği zaferler ile kommunikativ liderlikdir]; UB-OZ UÇ ËSİTİS OZ ÖTÜ [Tanrı liderliğine ozarak geçme]; UÇ ÖK [lider Rab] (tka 76,85,87, 161, 162): 4. Tanrı: OS-UDURULMIŞ UÇA UŞUNÇUN UR [uzay stratejisi Tanrısına korpulent hakim](ayb 189)

UQ:
1. kavrama [conceive] : OÑ ËSİZS UQ [başarıyı idrak et]; UQ ESİKİÇÜY YATAŞIZ [añlamını kavrıyacaksınız]; 2. añlaşılma : UQA BİLÜ [añlaşılma]; UQUŞ ËS [anlatilan konu]; 3. denen şey : İTÜY ËS UQUŞUÑ OZ ÖZ UÇUŞU [impulziv olarak, "can" denen şeyin ozması sureti ile, kişi özünün uçması], (ayb 190)

UR:
1. vurulma: OTU-AT UR ASIÑ [ateşe vurulma ziyafeti]; 2. gömülme (defnedilme) : ËRİM-ËS UB-URUNUSUM [erliğim dolayısı ile (er olarak) gömülüşüm] ;UP-UÇUD URUQUÇUW UÇ-UÇUÑ [enyüce vali olarak defnolunan devletlin]; AT ËBIN UR-ÖK ["nam" halinde Rabbani defin ile defnolunmuş bulunuyor]; 3. savaş, vuruşma : UR-AT ATADIM [savaş ilân etmiş bulunuyordu]; URUS URUWUMA ÖWÜNÜK BUYULĞAR [savaş galibiyetine övünük Bulğar]; 4. yaradılış : KÜL-ÖG UR-OÑU [bütün düşünme yeteneklerinin yaradılışı]; 5. mamure : URQUN ÖGÜZ [mamureler ırmağı]; OY-URUM ATIN OY OGI [mamureler yurdunun başkenti (İstanbul demektir)]; 6. yazıyı taşa vurma : OY URUTUDTUM [yazdırdım]; 7. hakim, hakim kararı : İKİTÜÜS URUÑUZ [evlendirme hakimi]; ATALAM UÇ UB-URUYUN [(lider olarak atanan) hakimin yüce kararı]; 8. bir işin yerine getirilmesi için gereken mevki veya şey : ÖKÜN UR [kral için gerekli mevki (yani, kral tahtı)]; OD URUĞ [zafer için gerekli mevki (yani, karargâh)]; AT-ODUN OYIM AT- URUĞ İTTİM BARDI [stratejik emrimi tebliğ

ediverdim]; 9. vurma : YÜDE İLDİNÜ TÖPÜDE URIP UTLI QILĞUSIZ [intrinsik originasïonu ta tepede vurarak üttürülmez hale getiren];ALQIŞ URMIŞ [alkış vurmuş]; 10. tesir : A-UZAQ URMIŞ [A-uzak tesiri yapmış]; 11. ırk, boy : OQUĞURU BUUŞIM İL QARLUQ [OQ ırkından BUUŞIM İL QARLUQ]; OQ-URI- ĞU ÖKÜŞ ÜÇ KİSİLİGÜ [OQ ırkından kalabalık üç kişililik]; 12. mensup : ÇAĞAN QAN QATUN QUÑ-TAYZI ALTUN URUĞLARI [galaksi çekirdeği manifoldunun dejenerasïonunun altın sınıfı mensupları]; 13. tohum, Tatarca urı [filiz, yumru, nesil] : ÖKÜŞ QARA AYIĞ YOLLU URUĞLAR SAÇAR [hükümran kara isimli tohumlar saçar], (alf 192). 14. başarı (tka161, 162, 163)

US

1. vucut, corpus : ËD AN US [akıllı eylemler vucudu]; USADII- DUR YARUQLAR [vucut halinde ilerliyen spektrumlar]; TÖRT ÖK US [dört gök vucudu]; USADI TURQARU ÖYÜ [korpuskular halde tahayyül]; ËL-ËSiS US [elicit (baştan çıkaran) vucut]; 2. yüce kat, instans : USQA US [instanslar instansı]; USUD [strateji instansı, stratejist (Büyük İskendere verilen isim)]; OD USUY [zafer kazanmış olan (yani, muzaffer) kral] (tka 163)', 3. Cenap, Tanrı: İÇÜ OY OZUS US [hükmüne girmek üzere ozulan Cenap]; US ËSIÇiN ËZIS [Tanrıda mukaddesleşme]; ËL USUÇUCUP ËTİSİNÇ [halk tarafından Tanrıya ulaştırdığımız]; OQ U-SUN USULUÇUN [OQ Tanrısında Tannlaşışm]; ÖZ ANILI- ZIZ USUY OĞ [kendi heykelini Tanrıya takdim eden kişi]; USULUÇUN [Tanrı (veya corpus) ciheti]; 4. korpulent : OS UDURULMIŞ UÇA U- SUNQUN UR [uzay stratejisi Tanrısına korpulent hakim] (din)

UŞ

1. majeste : OŞ UŞ [konfıgurasïon majesteleri]; AT-ATA OQ UŞ [OQ majestesi AT-ATA]; ËS ËD ËL OŞ UŞ [konfıgurasïon majestelerinin halkı]; UW BU UŞ OQ-OŞ ËSITIS UÇ [mukaddes majestelerinin ant konfigurasïonu denen yere uçuşu]; ATA UŞ [Ata Majesteleri]; UŞ ËSIS AP-ATA ËS AT [majesteleri Yüce Ata isimli namdır]; UB-OQ UŞ [yüce OQ majesteleri]; AT-UŞIN ÖZİM QAĞAN OLURTUQTA YUĞ ËR- TÜRTİM [majestelerine kendim hakan oturunca YUG ettirdim]; İL UŞËD ÖKÜG İL [halkın majesteleri kralının halkı]; 2. hakimiyet, idare : TÖRTÜNÇ AY AT-UQUZ OYIÑIQA SÜÑÜŞDİM,UŞUNÇDIM [dördüncü ay AT-UQUZ OY'a karşı savaşdım ve hakimiyet tesis ettim]; İÇRE UŞSUZ, TIŞRA ATUNSUZ [içde idaresiz, dışta namsız]; OQ-UDURUQIN YIŞIĞ UŞA BUDUN [OQ-UDURUQIN YIŞ hakimi milletvekilleri]; 3. prezident, başkan : UŞUD ËPID BËGLER [prezident rütbeli lordlar]; AT-OY ËSIÑÜN UB-UŞUDU BİS YÜZ ËRİN KËLTI [AT-OY generalleri prezidentlerinden 500 müdafi geldi] UY-BUĞU UŞUD [genelkurmay başkam]; OQ-UŞURU [subay]; 4. aksïon : UB-UŞ [ön-aksïon], (as 20,ayb 192)

UW

1. mukaddes : UW-ON [mıkaddes Hun]; UW-OG BU [mukaddesata erişen insan]; UÇ ËKi BU UW [liderlik mukaddesatı]; UW BU UŞ [mukaddes majeste]; UW UB-OZ [mukaddesata ozma]; UW İT [mukaddes impuls]; UW UQ ËSİS OZ [mukaddes hale gelerek ozma]; UW AT OZ UYUS ["mukaddes nam" ilân edilerek ozpıak üzere ölme]; BU UWËR- ËS İÇİŞ [bu mektep (mukaddesatmıvaffat apostel olarak anılan mukaddesin].
(ayb 193)

UZ

1. transformasïon : bir UMUĞ-INAĞ'a [referens sistemine] göre ifade edilen koordinat sisteminin diğer bir UMUĞ-INAĞ 'a göre ifadesi : UZ TAQŞUTLUĞ TALUYLAR [transformasïon pulzasïonlarından doğan propagasïonlar ("gravitasïonal dalgalar" demektir)]; 2. ONA- RU-EVİRÜ [yeniden teşekkül ettirme], (din 95. as 205) 3. uzun : UZADI QURUĞ [uzun müddet durmak sureti ile (long-standing) tükenme]; 4. uzak : UZAQ URU [uzak tesir]; 5. devam edip giden şey, kontinu- um (veya, sonsuzluk) : UZANMAQ [kontinuum]; UZATIQIÑIR UÇUZ [kontinuum (yani, küzey) liderlikleri]; UZANTQIN ANTIZ [yüce iman (sonsuzluk imanı)]; 6. teşyi : UZATIPIÇ ËMUY [teşyi olunmak sureti ile], (ayb 194)

ÜR

1. beka, devamlılık : ÜR TURZUN TIP [baki kılınmak üzere]; ÜR- LÜKSÜZ ËMGEK [devamlı olmuyan (yani, tranzii) emek)]; ÜRLÜKSÜZ 2.Öbür dünya, meçhullük. 3. Dağ 4.Mezar (Ök-ür: Kral mezarı) 5. Ürperme, ürkme. 6.Hatırlama
ÜZE: 1. Tanrı superbusu, katı, sahip. (ayt)
(Kaynak: K.Mirşan: Proto Türkçe Sözlük)